

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ PROGRAMI

“DERGİ” DERGİSİNE GÖRE SOVYET HAKİMİYETİNDEKİ TÜRKLER
(1955-1972)

Berker GÖNÜLALAN

Danışman

Doç. Dr. Zafer ATAR

MANİSA 2019

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 19/03/2019 tarih ve 9/6 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Berker GÖNÜLALAN’ın; “ “Dergi” Dergisine Göre Sovyet Hakimiyetindeki Türkler (1955-1972) ” konulu tezi incelenmiş ve aday 17.04.2019 tarihinde saat 13:00’de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra **90** dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Emin KIRIL

BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Zafar ATAR

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ŞEN

Evet

Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**“DERGİ” DERGİSİNE GÖRE SOVYET HAKİMİYETİNDEKİ TÜRKLER (1955-1972)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Adı Soyadı

İmza

ÖZET

“DERGİ” DERGİSİNE GÖRE SOVYET HAKİMİYETİNDEKİ TÜRKLER (1955-1972)

Çarlık hakimiyeti altında olan Türkistan, İdil-Ural ve Kafkasya’da 1917 Ekim ihtilali ile birlikte yönetim el değiştirmiş ve Sovyetler Birliği bu coğrafyalarda yönetim hakkı kazanmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği resmi olarak 30 Aralık 1922’de kuruldu. Sovyet yöneticileri öncelikle, bu topraklarda siyasi ve idari yapılanmayı yeniden düzenledi. Din ve kültür alanında da yeni düzenlemeler yaptı. Din alanında Allahsızlık propagandası yapıldı ve dini kurumlar kapatıldı. Edebiyat ve sanat çalışmaları, Sovyet yönetimi kontrolü altında yapıldı. Basın-yayın özgürlüğünün olmaması sebebiyle, muhalifler basın-yayın faaliyetleri yapamadığı için, ülke dışına çıkmak zorunda kaldılar. Sovyet yöneticileri bir sosyalist gibi değil adeta bir Rus ırkçısı gibi davranıyordu, eğitimde Rusça zorunlu hale getirilmiş Türklerin yaşadığı bölgelerde yönetici kadrolarına Slavlar getirilmiş ve belirli mazeretlerle bölge halkları sürgün edilerek yerlerine Slavlar yerleştirilmiştir.

Türk ve Ukraynalı aydınların özellikle Türkiye ve Avrupa’ya yerleşip burada yayın faaliyetlerine yeniden başlaması Sovyet topraklarında yaşayan kendi halklarıyla ilgili haberlerin dünyaya yayılmasını sağladı. İşte bu yayınlardan biride Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün çıkardığı Dergi Dergisidir.

Yayın hayatına 1955’te başlayan dergide Sovyet hakimiyeti altında yaşayan halkların eğitim, ekonomi, nüfus, ulaşım, sanat, kültür, edebiyat, din, siyaset alanındaki gelişmeler ve Sovyet yönetiminin uyguladığı politikalar hakkında makaleler yazınlanmıştır. Bunun dışında dergide yeni çıkan eserler tanıtılmış, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü’nün yaptığı ilmi konferanslarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Son sayısı 1972 yılında yayınlanan Derginin 66. Sayısıyla yayın hayatına son verilmiştir. Çalışmamızda derginin 66 sayı incelenmiş, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve Dergi ile ilgili bilgiler verilir, yazarlarının hayatı ve çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde Dergi'nin Sovyet yönetimine bakış açısı irdelenmiştir, üçüncü bölümde ise dergideki makaleler kronolojik sıra ve yazar adına göre listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Sovyetler Birliği, Dergi dergisi, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, Türkistan, Kafkasya, İdil-Ural, Nüfus, Ekonomi, Din ve Milliyetçilik.

ABSTRACT

THE TURKS SSCB HEGEMONY ACCORDING TO THE JOURNAL WHICH NAMED AS “DERGI”

SSCB has gained dominance over Turkistan, İdil-Ural and Caucasus, after the revolution of 1917 October. SSCB published in 30 December, 1922 officially. Firstly, SSCB managers rearranged also culture and religion. They made godlessness propaganda and the religious institutions has been closed down. Art work and literature were under the control of SSCB. Unfreedom of press caused dissidents were abroad because they could not press action. SSCB managers were not acting like socialist, they were almost a Russian racist, Russian language was obligated in the education, they made Slavic people as manager in the region that Turkish people live in, and these people were banished, Slavic people came in to instead of Turkish people.

After settlement of Turkish and Ukrainian people in Turkey and Europe, they restarted press facilities and it caused spreading news to the World related with people who live in SSCB. One of the Journals is “Dergi”, was published by the Institute of learning SSCB.

The Dergi was published in 1955. It includes articles about SSCB politics and improvement of education, economics, art, culture, politics, religion, transportation and population of people who live under the control of SSCB. Apart from that, new works were introduced on the Dergi, and published some informations about conferences of Institute of learning SSCB.

Ending of Dergi's board casting life with 66th issue that was published in 1972. In this study, make a study of 66 issue, informations about Institute of learning SSCB and Dergi, frameworks and lives of the authors. The second section includes

perspective of SSCB management articles are listed in chronological order and according to names of authors.

Key Words: USSR, The Soviet Union, “Dergi” Journal, The Institute of Learning SSCB, Turkistan, Caucasus, Idil-Ural, Population, Economics, Religion and Nationalism.

ÖNSÖZ

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Zafer ATAR’a, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim, İngilizce çeviri konusunda yardımlarını eksik etmeyen değerli kardeşim Nail Can ALBAYRAK’a, *Dergi*’nin sayılarını bulmamda yardımcı olan Hakan YILDIZ’a, tezin yazım aşamasında yanımda olan imla konusunda yardımlarda bulunan Utku ÖZER’e, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan annem Mülkiye GÖNÜLALAN’a ve aileme yürekten teşekkür ederim.

Berker GÖNÜLALAN

Manisa, 2019

İçindekiler

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.2. DERGİ DERGİSİ.....	11
1.2.1. Derginin Yazar Kadrosu	13
1.2.2. Ali Han Kantemir.....	13
1.2.3. Ali Azertekin.....	14
1.2.4. Abdullah Battal Taymas	15
1.2.5. Alexandre Bennigsen	16
1.2.6. Akdes Nimet Kurat	17
1.2.7. Ahmet Caferoğlu.....	18
1.2.8. Ahmet Nabi Magoma.....	19
1.2.9. Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko	20
1.2.10. Ahmet Temir	21
1.2.11. Baymirza Hayit	23
1.2.12. Cafer Seydahmet Kırımmer	25
1.2.13. Edige Mustafa Kırimal.....	26
1.2.14. Evgeni Glovinski	27
1.2.15. Haydar Bammat	27
1.2.16. Hamit Zübeyr Koşay.....	28
1.2.17. İbrahim Otar.....	29
1.2.18. İsmail Hikmet Ertaylan	30
1.2.19. Mirza Bala.....	31
1.2.20. Mehmet Sadık Aran	32
1.2.21. Mehmet Emircan.....	33
1.2.22. Nicholas Poppe	34
1.2.23. Ramazan Traho	35
1.2.24. Mustafa Veli Aytugan.....	35
1.2.25. Vasil Vasiloviç Dubrovski	36
1.2.26. Zeki Velidi Togan	36
İKİNCİ BÖLÜM	39
2.1. DEMOGRAFİ VE NÜFUS HAREKETLERİ.....	39
2.1.1. Türkistan’da Demografi ve Nüfus Hareketleri	39

2.1.2. Kafkasya’da Demografi ve Nüfus Hareketleri.....	52
2.1.3. İdil-Ural’da Demografi ve Nüfus Hareketleri.....	64
2.2. EKONOMİ	70
2.2.1. Türkistan’da Ekonomi	70
2.2.1.1. Tarım ve Hayvancılık	70
2.2.1.2. Ham Madde ve Sanayi	83
2.2.2. Kafkasya’da Ekonomi.....	92
2.2.2.1. Tarım ve Hayvancılık	92
2.2.2.2. Ham Madde Ve Sanayi	100
2.2.3. İdil-Ural’da Ekonomi.....	108
2.2.3.1. Tarım ve Hayvancılık	108
2.2.3.2. Ham madde Ve Sanayi.....	112
2.3. ULAŞIM.....	117
2.3.1. Türkistan’da Ulaşım.....	117
2.3.2. Kafkasya’da Ulaşım.....	124
2.3.3. İdil-Ural’da Ulaşım.....	129
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	132
3.1. SOVYET TÜRKLERİNDE KÜLTÜR, DİL-EĞİTİM, DİN ve MİLLİYETÇİLİK	132
3.1.1. Kültür.....	132
3.1.2. Dil ve Eğitim.....	149
3.1.3. Din ve Milliyetçilik.....	157
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	167
4.1. DERGİ DERGİSİ: KRONOLOJİK LİSTE	167
4.2. DERGİ DERGİSİ: YAZAR ADINA GÖRE MAKALELER.....	203
SONUÇ.....	234
KAYNAKÇA	237

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
İA.	: İslam Ansiklopedisi
KGB	: Komitet Gasudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KP	: Komünist Parti
NEP	: Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomi Politikası)
NKVD	: Narodnyy Komissariyat Vnutrennih (İç İşleri Halk Komiserliği)
RSFSC	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: sayfa sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

Tablo Listesi

Tablo 1: Türkistan Nüfusunun 1914 ve 1959 Yılları Arasında Değişimi	39
Tablo 2: Türkistan Nüfusunun 1914 ve 1959 Yılları Arasındaki Değişimi	44
Tablo 3: Türkistan’da 1879, 1926 ve 1939 Nüfus Sayımı Sonuçları	45
Tablo 4: Kazakistan’da 1939, 1956 ve 1959 yıllarında Nüfus Dağılımı	47
Tablo 5: Kafkasya’nın İdari Toprak Bölümleri ve Nüfus Sayısı	50
Tablo 6: Güney Kafkasya’da 1897 ve 1959 Yılları Arası Nüfus Dağılımı	52
Tablo 7: Kuzey Kafkasya’daki Muhtar Cumhuriyetlerin 1926-1962 Yıllarında Nüfus Dağılımı	55
Tablo 8: Kuzey Kafkasya Halklarının Nüfus Dinamiği	59
Tablo 9: Kazan, Çuvaş ve Başkırt Türklerinin 1959 Nüfus Sayımına Göre Yaşadıkları Bölgeler ve Nüfus Oranları	60
Tablo 10: İdil-Ura Bölgesinde Yerli Halk ve Slav Halkının Nüfus Oranları	61
Tablo 11: 1926 ve 1959 Yıllarında İdil-Ural’daki Halkların Nüfus Oranları	62
Tablo 12: İdil-Ural’da 1926 ve 1939 Yıllarında Halkların Nüfus Oranları	63
Tablo 13: Tataristan’da Şehir ve Köy Ahalisinin Yıllara Göre Nüfus Oranları	63
Tablo 14: Tataristan’da 1956 Yılındaki Şehir ve Köy Nüfusunun Dağılımı	64
Tablo 15: Yıllara Göre Bütün Türkistan ve SSCB’de Pamuk Üretimi	65
Tablo 16: Türkistan’da Üretilen Ham İpek Miktarı	66
Tablo 17: Özbekistan’da Toplanan Pamuğun Yıllara Göre Dağılımı	68
Tablo 18: Ana Su Deposunda Kaybedilen Suyun Yüzdesi	69
Tablo 19: 1962 Yılında 100 Hektarlık Ekin Sahası Başına Enerji Kuvveti	70
Tablo 20: Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’da Traktör Sayısı	70
Tablo 21: 1914 Yılında Türkistan’da Hayvancılık	72
Tablo 22: 1925-1926 Yılları Arasında Türkistan’da Hayvancılık	72

Tablo 23: 1928 Yılında Türkistan'da Hayvan Sayısı	73
Tablo 24: 1938 Yılında Türkistan'da Hayvan Sayısı	73
Tablo 25: 1946-1950 Yılları Arasında Türkistan'da Hayvan Sayısı	74
Tablo 26: Türkistan'da Üretilen Elektrik Enerjisine Ait Rakamlar	78
Tablo 27: Türkistan'da Üretilen Petrol Miktarına Ait Rakamlar	79
Tablo 28: Türkistan'da Üretilen Gaz Miktarına Ait Rakamlar	79
Tablo 29: Türkistan'da Üretilen Kömür Miktarına Ait Rakamlar	80
Tablo 30: Kazakistan ve Özbekistan'da Kimyevi Gübre Üretimi Oranları	81
Tablo 31: Türkistan'da Yıllara Göre Çimento Üretim Miktarı	83
Tablo 32: 1955 ve 1957 Yıllarında Türkistan'daki Devletlerin Bütçe Değişimleri	85
Tablo 33: Azerbaycan'daki Pamuk Ekin Sahası	86
Tablo 34: Azerbaycan'da Yıllara Göre Gayri Safi Pamuk Mahsulü	86
Tablo 35: Azerbaycan Pamuk Üretiminin Yıllara Göre Verimi	87
Tablo 36: 1955-1960 Yıllarında Azerbaycan Sovhoz ve Kolhozlarının Hedeflediği Pamuk Üretimi	87
Tablo 37: 1971 Yılında Azerbaycan'daki Ekin Sahası Dağılımı	88
Tablo 38: 1971 Yılında Azerbaycan'da Hayvancılık	88
Tablo 39: Azerbaycan'da Hayvanlardan Elde Edilen Ürünlerin Oranı	89
Tablo 40: Kuzey Kafasya'da Hayvancılık	89
Tablo 41: Dağıstan'da Meyve ve Üzüm Sahalarının Dağılımı	90
Tablo 42: Dağıstan'da Üretilen Tarım Ürünlerinin Yıllara Göre Oranları	91
Tablo 43: 1950-1952 Yıllarında Dağıstan'daki Hayvan Sayısı	91
Tablo 44: 1950-1953 Yıllarında Dağıstan'da Hayvansal Ürünlerin Ürteim Oranları	91
Tablo 45: 1961 ve 1962 Yıllarında Dağıstan'da Hayvancılığın Durumu	92
Tablo 46: 1964 Yılı Azerbaycan Sanayisinin Ürünlere Göre Üretim Oranları	94
Tablo 47: 1956-1957 Yıllarında Azerbaycan Bütçesinin Durumu	95

Tablo 48: 1971 Yılında Azerbaycan Sanayi Ürünlerinin Üretim Oranı	95
Tablo 49: 1950 ve 1954 Yıllarında Dağıstan Sanayisinin Ürünlere Göre Üretim Kapasitesi	97
Tablo 50: 1959 ve 1967 Yıllar Arası Kuzey Kafkasya'da Üretim ve İş Gücündeki Değişimler	98
Tablo 51: Dağıstan'da Emegın Sektörler v e Halkalar Arasındaki Dağılımı	98
Tablo 52: 1955 Yılında Tataristan'da Toprakların Kullanım Alanı	101
Tablo 53: İdil-Ural'da Kolhoz Arazilerinin Dağılımı	101
Tablo 54: Tataristan'da Hayvan Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	103
Tablo 55: İdil-Ural Bölgesindeki Petrol Üretim Oranı	104
Tablo 56: İdil-Ural'da Üretilen Sanayi Ürünlerinin Oranları	104
Tablo 57: Tataristan Sanayinin Senelik Artış Oranı	106
Tablo 58: 1963 Yılında Sovyetlere Tabii Müslüman-Türk Devletlerinin Petrol Üretim Oranları	107
Tablo 59: Türkistan Bölgesindeki Devletlerin Yük İthalat ve İhracat Oranları	110
Tablo 60: Türkistan'da Yapılan Kara Yolları	113
Tablo 61: Türkistan'da Yapılan Kara Yollarının Devamı	114
Tablo 62: Irmak Nakliyatında Kullanılan Yollar	114
Tablo 63: SSCB'de Yüksek Okul Öğrencilerinin Oranı	139
Tablo 64: Kuzey Kafkasya'da Eğitimin Dilere Göre Dağılımı	142
Tablo 65: Kuzey Kafkasya Halklarının Ana Dillerinde Yayınlanan Kitapların Oranı	143
Tablo 66: Kuzey Kafkasya'da Eğitim Veren Okulların Yıllara Göre Ortalaması	144
Tablo 67: Yıllara Göre Allahsızlar Birliği Üyelerinin Oranı	151

GİRİŞ

Birçok Türk topluluğunu içinde barındıran Çarlık Rusya'sı 1905 yılında Japonya'ya mağlup olunca ülkede sosyal ve ekonomik sıkıntılar baş gösterdi¹. Bu sıkıntılara halkın tepkisi gecikmedi ve bunun sonucunda Çar II. Nikola ülkede Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı². Meşrutiyetin ilanı ile birlikte basın-yayın ve toplantı haklarında özgürlük sağlandı ve 'Duma' adı verilen aslında danışma kurulundan başka bir sıfatı bulunmayan bir parlamento toplandı.

Bu dönemde Türkler arasında Cedidçilik³ adı verilen eğitimde ve fikirde reform hareketi yayılmaya başlamış ve yıllardır hareketsiz kalan Türk kavimleri yavaş yavaş mektep ve medreselerde reformlar yaparak canlanmaya ve siyasi hayata adım atmaya başlamışlardı. Böylelikle Türkler kendi aralarında siyasi toplantılar gerçekleştirerek Çarlıktaki değişimlere verecekleri tepkileri planlamaya çalışmışlardı. 1905 yılında kurulan Rusya Müslümanları İttifakı Türklerin teşkilatlanmalarının başında gelmiştir. *"Temeli 1905 Ağustos 'unda Kırımlı Gaspıralı İsmail, Azerbaycanlı Topçubaşı Ali Merdan ve Kazanlı Akçuraoğlu Yusuf beyler tarafından atılmıştı."*⁴ Bu teşkilatın en büyük gayesi Rusya Devlet Duma'sına mümkün olduğu kadar fazla mebus çıkarmaktı ve bunda da muvaffak olunmuştu. 1907 yılına gelindiğinde hürriyet kısıtlanmış siyasi

¹ Japonya 1894-1895 Çin-Japon Savaşından galip olarak çıkmasına rağmen Rusya, Almanya ve Fransa'nın baskısıyla Liaotung yarımadasını Çin'e iade etmiş, ardından buradaki Port Arthur Limanı 25 yıllığına Ruslara kiralanmış ve Boksör Ayaklanması bastırılmasına rağmen Rusya Mançurya'dan birliklerini çekmeyerek demiryolu yapımına hız vermiştir. Tüm bunlar Rusya ve Japonya'nın karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır. İki ülke arasında yapılan diplomatik görüşmeler, genellikle Rusya'nın ılımlı yaklaşmaması ve Japonya'nın kendilerine savaş açmaya cesaret edemeyeceklerine olan inançları sebebiyle sonuç vermemiştir. Diplomatik görüşmelerin uzun süre olumsuz sonuçlanmaya devam etmesine rağmen Japonya 1904 yılına kadar savaş ilan etmemiştir. 1904 yılına gelindiğinde 4 Şubat günü Japonya, Rusya ile diplomatik ilişkilerini kestiğini dünyaya duyurmuştur. 8 Şubat gecesi, Japon donanması, Port Arthur'da bulunan Rus donanmasına ani bir baskın düzenlemesiyle Rus-Japon savaşı başlamıştır. Bkz. Yasemin Davarcı, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın Japon Manga Kitaplarına Yansıması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s.44-45.

² Mustafa Aydın Turan, "Bolşevik Devrimiyle Gelen Umut", Atlas Tarih, S.24, 2013, s.79.

³ XIX. yüzyılın sonuna doğru Rusya Müslümanları arasında eğitim ve kültür alanında başlayan yenileşme hareketidir. Batı'daki aydınlanma felsefesinin İslâm dünyasına yansıması ve "usûl-i cedîd" adlı eğitim hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Rusya Müslümanlarında ilk öğretim şehirlerde medrese bünyesinde, köylerde ise camilerin yanında bulunan mekteplerde geleneksel yöntemlerle yürütülerek sadece okuma yazma ve ilmihal bilgisi öğretiliyor, ayrıca Kur'an'dan bazı sûrelerin ezberletilmesiyle yetiniliyordu. "Usûl-i kadîm" denilen bu yöntem karşı çıkarak yerine usûl-i cedîd adıyla Batı'daki eğitim sisteminden etkilenen bir yöntem öneren kişilere Cedidciler (Batı dillerinde Djadids) ve bunlar vasıtasıyla gelişen akıma da Cedidcilik denilmiştir. Bkz. Taha Akyol, "Cedidcilik", TDV İslam Ansiklopedisi, C.7, 1993, ss.211-213.

⁴ Mirza Bala, "Rusya İhtilalinde Türkler", Dergi, S.9, Münih 1957, s.5.

faaliyetler yavaşlamıştır. Çok geçmeden 1. Dünya Savaşının patlak vermesi sosyal ve siyasi faaliyetlerin tamamen durmasına neden olmuştu.

1917 yılına girildiğinde Rusya’da yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşmış, birçok fabrika kapanmış, enflasyon artmış, asker kaçaklarının sayısı 1,5 milyona ulaşmıştı. Kısacası cephede başarılı olamayan Çarlık rejimine karşı halkta nefret had safhaya ulaşmıştı. Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyeti, çalkantılı siyasi ortamı ve yeni umutlarla birlikte yeni acıları da beraberinde getirmişti. I. Dünya Savaşındaki mağlubiyet, ümitleri artırmış, seslendirilen özgürlük ve eşitlik söylemleri Rus coğrafyasında kısa sürede etkisini göstermiş, yeni Sovyet rejimi, Çarlık rejimi mağduru olan halklar tarafından desteklenmişti. Savaşın getirdiği yenilgi, siyasi istikrarsızlık, iktisâdi çöküş, açlık, çaresizlik ve özgürlük arayışları 1917 yılında Şubat ve Ekim devrimlerinin gerçekleşmesinde etkili olmuştu.

Yeni hükümetin çıkardığı 1917'deki kararname ile Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit olduğu kabul edilmişti. Bu durum Rusya'nın değişik bölgelerinde yaşayan Rus olmayan halkların milli ve siyasî faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştu. Bu duruma en çok sevinen doğal olarak Müslüman-Türkler olmuştur. *“Milletler Hapishanesi olan Rusya’da en çok ezilenler, şüphesiz Müslüman-Türklerdi.”*⁵ Türkler, 1917 İnkılabına 1905 inkılabı ile karşılaştırılınca çok daha hazırlıklı ve programlıydı⁶. Türk aydınları da bu ortamdan yararlanarak siyasî faaliyetlerine hız vermişler Kırım, İdil-Ural, Türkistan ve Bakü’de toplantılar yaparak yeni cemiyetler kurmuşlar ve isteklerini Moskova’ya iletmişlerdir⁷.

Sovyet yönetimi iktidarı eline aldığı anda her alanda değişikliklere gitti. Ekonomide NEP⁸, Lenin tarafından geçici bir önlem olarak ortaya atıldı. Çünkü piyasaya güven, sosyalizmin felsefesine aykırıydı. Lenin, sosyalizmi terk ederek

⁵ Akdes Nimet Kurat, “19. Yüzyıl Rus Tarihinin Karakteri Ve 1917 Rus Şubat (Mart) İhtilali”, Dergi, S.18, Münih 1959, s.20.

⁶ Mirza Bala, “Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı Ve Mukadder Akıbeti”, Dergi, S.7, Münih 1956, s.13.

⁷ İhsan Ilgar, Rusya’da Birinci Müslüman Kongresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, ss.1-7.

⁸ 14 Mart 1921’de Rusya Komünist partisi kongresinde kabul edilen programdır. Rus İç Savaş Dönemindeki sorunların yarattığı bunalıma çözüm bulunmak için devreye sokulmuştur. Büyük ekonomik sıkıntılar içerisinde düzenlenen bu politika döneminin en çağdaş ve reformcu politikası olarak kabul edilmiştir. Yüz kişiye kadar personel çalıştırılma izni, serbest ticaretin kanunlaştırılması, önceden millileştirilmiş işletmelerin eski sahiplerine geri verilmesi gibi politikalar uygulanmıştır. Banka sistemi restore edilmiştir. Savaştan sonra ülkede politik ve ekonomik krizlerin baş gösterdiği, işsizliğin arttığı, tarım ürünlerinin olumsuz etkilendiği, sanayi hacminin neredeyse 7 kat azaldığı bu dönemde önemli bir ekonomi politikası olmuştur. Bkz. Tülay Köseoğlu, Sovyetlerin Türkistan’ı Dönüştürme Siyasetine Muhalefet: Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s.52.

ekonomiyi canlandırma girişiminde bulunmuştu. Çiftçilerin ürünlerini satmalarına ve gelirlerini almalarına izin vermekle, stratejik bir davranış sergilemiş, gerçekten başarı sağlamıştı. Dolayısıyla, 1921–1928 yılları arasında uygulanan NEP, sosyalizm açısından gerilemeye işaret etmişse de sosyalist bir modelin oluşmasını sağlamıştı. Stalin'in 1929 yılında kolektivizasyon⁹ adlı uygulaması, Lenin'in yarım kalan, toprakları devletleştirme denemesinin tamamlanması biçiminde olmuştur. Rus köylülerinin kendi tarlalarını kendilerinin ekip, mahsullerini pazarlarda satmalarına son veren Stalin, kolektivizasyonla Lenin'in girişimini tamamlamış, Rusya'daki tüm köylülerin tarlalarına ve ürünlerine el koymuştu. En büyük hedef "kulaklar" olarak anılan, toprak sahipleri olmuştur. On binlerce kulak kurşuna dizilmişti. 1930 yılında köylülerin mahsulleri toplanmaya başlanmıştı. Kızıl Ordu her tarlanın ürününe el koymaya başlamıştı. Sanayileşme ve kolektifleştirmenin bedelini, halk en ağır biçimde ödemiştir¹⁰.

Din ve eğitim konusunda ise tam bir felaket yaşanmış, dinsizliğin bir devlet politikası olduğu Sovyetler Birliği'nde, ibadethanelerin birçoğu yıkılmış veya farklı amaçlarla kullanılmıştır. Camiler kapatılmış, dini bayramlar yasaklanmıştır. Medreseler ve geleneksel usulde eğitim veren okullar kapatılmış, Rusça eğitim veren okullar açılmıştır. Allahsızlar cemiyetleri kurularak insanlar ekonomik çıkarlar doğrultusunda bu cemiyetlere üye yapılmıştır. Daha da önemlisi, yenilikçi Türk aydınlarına karşı, yeniliğe kapalı din adamları sınıfı desteklenmiştir. Sovyet hükümeti tarafından başlatılan kültür devrimi, bu şekilde Türklerin arasındaki bağın koparılmasını amaçlamıştır. 1926 yılına gelindiğinde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş, daha sonra 1930'lu yılların sonunda Kiril alfabesine dönülmüştür. Kültür tarihinin yeniden tanımlanması anlamına gelen bu dönüşümle, aydın grubun genç nesil üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Türk ve Müslüman topraklarında önemli görevlere Slavlar getirilmiş, Türkler dışlanmışlardır. Mesela, *“Türkistan'ın merkez müesseselerinde çalışan yerlilerin nispeti %17, Rus memurlarınki ise %83*

⁹ Kollektivizm ile, kolektif çiftlik mülkiyetine güçlü bir geçiş yaşanmış, kulaklar tasfiye edilmiş, sanayileşme için gerek duyulan tarımsal ürünlerin üretiminin sağlanacağı bir yapı oluşturulmuştur. Böylece SSCB tarihindeki en ciddi sanayi hamlesi gerçekleştirilmiştir. Kollektivizm toplumsal mülkiyete geçilmesi için uygun bir politika olarak da düşünülebilir. Çünkü bu yapıda, toprak mülkiyeti devlete ait olduğu halde, toprağı kullanma ve ondan yararlanma hakkı çiftlik üyelerine bırakılmıştır. Ancak yine de sıkı bir devlet denetiminin olması bürokrasinin egemenliği şeklinde yorumlanmaktadır. Böylece tarımdaki özel mülkiyet, yerini ortak mülkiyete bırakmış olacaktır. Amaç, tarımda sanayileşme sağlanarak, makinalaşmayla birlikte kırsal ekonomide büyük bir devrimin gerçekleşmesiydi. Bkz. Menaf Turan, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.66, S.3, 2011, s.316-317.

¹⁰ Turan, a.g.m., s.315-316.

idi.”¹¹ Aynı politika Tacikistan’da da uygulanıyordu. “1926 yılında Tacikistan merkez cihazında çalışan 737 memurdan 28’i Türk ve Tacik idi.”¹² Rusça bilmeyen öğrencilerin eğitim alması imkânsız hale getirilmiştir. Komünist Partisinde dahi Türklere ve Müslümanlara itibar edilmemiş, tabiri caizse parti içinde “temizlemeler” yaşanmıştır. Mesela Partiden temizlenmiş kişilerin durumu şöyledir: “Partiden temizlenmiş bir kimse, artık idare edici organların gözünde şüpheli ve itibarını kaybetmiş bir adam durumundadır. Bu gibilerin sonraki hayat ve faaliyeti artık nezaret ve kontrol altına girmiş demektir.”¹³

Her geçen gün Sovyet baskısının artması özellikle Rus olmayan milletlere karşı uygulanan ikinci sınıf vatandaş muamelesi, muhalefetin tutuklama, toplu mahkeme, sürgün, tasfiye, idam cezası gibi yollarla saf dışı edilmesi, rejime muhalif görülen insanların öldürülmesi ya da sürgüne gönderilerek oralarda çalıştırılması, birçok aydının memleketlerinden ayrılıp Türkiye ve Avrupa’ya yerleşmelerine neden olmuştur. Sovyet yönetimi iktidara gelirken “Çarlık yönetimi gibi olmayacağız” sözünü vermiş ama uygulamada Çarlık döneminden bir farkı kalmamıştır. Türk topluluklarına karşı Sosyalist gibi değil bir despot gibi yaklaşmış yıllardan beri ikinci sınıf vatandaş statüsünde olan Türkler hem Çarlık adına savaşmış hem de çalışmıştır. Demokrasinin geleceğine inanan bu topluluklar için özellikle Lenin ve Stalin dönemi tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Özellikle Kafkasya’da belirli mazeretler uydurularak bölge halkları sürgün edilmiş ve öldürülmüştür.

Artan Sovyet baskısı neticesinde Memleketlerinden uzakta yaşayan aydınlar ise, hiçbir zaman halklarını unutmamış ve gittikleri yerlerde de çalışmalarına devam etmişlerdir. Birçoğu yarım kalan eğitimlerini tamamlayıp basın alanında çalışmaya başlamış birçok yayının¹⁴ çıkarmışlardır. İşte Tezimizin de konusu olan Dergi dergisi bu yayınlardan biridir. İlk Sayısı 1955’te yayınlanan *Dergi*, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü tarafından Almanya’nın Münih şehrinde yayın hayatına başlamıştır. Derginin müdürü Edige Mustafa Kırimal, yazı işleri müdürü Mehmet Emircan’dır.

¹¹ Panas Fedenko, “Sovyet Sömürgeciliğinin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, *Dergi*, S.45, Münih 1966, s.18.

¹² Fedenko, a.g.m., s.18.

¹³ V. Skorodumov, “Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde Parti Temizlemeleri”, *Dergi*, S.12, Münih 1958, s.21.

¹⁴ Kendi Ülkelerini terketmek zorunda kalan bu aydınlar gittikleri yerlerde; Yeni Kafkasya, Azerbaycan, *Dergi*, Emel, Yeni Türkistan, Yaş Türkistan, Birleşik Kafkasya, Milli Türkistan, Kafkasya, Savtu’t-Türkistan, Türkistan, Türkistan Sesi gibi dergiler çıkarmışlardır.

Türkiye’de çokça kaynak olarak kullanılan *Dergiyle* ilgili herhangi bir çalışma yapılmamış, yazar kadrosu araştırılmamıştır. 1955 ve 1972 yılları arasında Sovyet Türkleriyle ilgili birçok konuya değinen *Dergi* dergisi, toplamda 66 sayı yayınlanmıştır. Dergide Sovyet Türkleriyle ilgili eğitim, kültür, ekonomi, siyaset ve din alanlarında çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bunun dışında belirli sayılarda yeni eserlerin tanıtımı yapılmış, enstitünün yaptığı ilmi konferanslarla ilgili yazılar yayınlanmış, Sovyetlerdeki gelişmelerle ilgili haberler verilmiştir.

Tez çalışmamızı dört bölüme ayırıp birinci bölümde, *Dergiyi* çıkartan enstitü olan Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü’nün kuruluşu ve çalışmaları, akabinde ise *Dergi* dergisinin yayın hayatına başlama süreci ile yazar kadrosu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yazarlardan özellikle Türkiye’de yaşayan ya da Türkiye’de görev almış olanlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Örneğin Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat, İsmail Hikmet Ertaylan, Abdullah Battal Taymas, Ahmet Caferoğlu, Baymirza Hayit gibi isimlerin kısaca hayatları ve dergiye katkıları ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise Türkistan, Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerindeki Türklerin demografik yapısı, bahsi geçen bölgelerdeki ekonomi ve ulaşım konuları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde yine *Dergi* dergisine yansıyan bilgilerden hareketle, Sovyet Türklerinde kültür, dil-eğitim, din ve milliyetçilik konuları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise dergi makalelerini önce kronolojik sırayla sonra yazar adına göre listeledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. SOVYETLER BİRLİĞİNİ ÖĞRENME ENSTİTÜSÜ

1917 yılından sonra, Bolşevikler Rusya'ya hakim olup baskıcı politikalara başlamasıyla birçok Türk aydın ülkesini terketmek zorunda kalmıştır. Beyaz Ruslar ve Ermeniler hariç, Sovyetlerdeki bütün Rus olamayan milletler Varşova'daki Promethe¹⁵ teşkilatı içinde faaliyet göstermişlerdir. “*Bu teşkilat 1928 yılında kurulmuş Polonya'nın sağladığı ekonomik destekle oldukça etkili siyasi ve yayın faaliyetinde bulunmuştur.*”¹⁶ Rus olmayan milletlerin bağımsız devletler kurmaları için çalışan bu teşkilata Muhammed Ayaz İshaki gibi önemli ilim adamları destek vermiştir. 1939'da savaşın başlaması Polonya'nın işgal edilmesi üzerine, Rus-Alman anlaşması gerçekleşince komünizm aleyhtarı olan bu teşkilatın üyeleri Varşova'dan çıkıp güvenli yerlere dağılmışlardır¹⁷.

Almanya'nın eski Moskova sefiri F.W. Schulenburg vasıtası ile bütün Türk önderleri Berlin'e davet edilmiştir. İdil Ural lideri Ayaz İshaki¹⁸, Kırimlilerin lideri Cafer Seydahmet Kırimer Almanlara soğuk davranarak doğrudan iş birliğine yanaşmamışlardır. Israrlı davetlerden sonra Berlin'e gelen Mehmet Emin Resulzade¹⁹ anlaşma zemini bulamayarak yaşamakta olduğu Bürkreş'e geri dönmüştür²⁰. Savaşın sonra ilk teşkilatlananlar Rus muhacirler, sonraları ise Avrupa'da yaşayan Türkler

¹⁵ Promethe Hareketi; 1926-1939 yılları arasında varlığını sürdürmüş, kuruculuğunu Polonyalı devlet adamı Mareşal Jozef Pilsudski'nin yaptığı siyasi bir harekettir. Hareketin amacı; Türkler de dâhil olmak üzere Sovyet karşıtı milletlerin bir araya gelerek, mevcut düzenin kendilerine verdiği zararları en aza indirip, iyileştirme çalışmaları yapmaktır. Rus ya da Slav olmayan Kırim, Kafkasya, Orta Asya halklarının bir araya gelip, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan karışıklıklardan kendilerini korumak istemesi için oluşturulan, tamamen siyasi amaç güden bir birliktir. Bkz. Mustafa Aydın Turan, “Promethe Hareketi'nde Kuzey Kafkasya Mültecileri: Kafkasya Dağlıları Halk Partisi (1926-1940)”, Tarih ve Toplum, S.161, 1997, ss.49-57.

¹⁶ Ömer Özcan, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü Ve Yayın Organı ‘Dergi’”, Türk Yurdu, C.20, S.150, 2000, s. 17.

¹⁷ Mustafa S. Kaçalın, “İdilli, Muhammed Ayaz İshaki”, İA, TDV, C.21, 2000, s.475.

¹⁸ İdil-Ural Türklerinin millî uyanış ve kurtuluş mücadelesi öncülerinden olan Ayaz İshaki, 23 Şubat 1878'de Kazan şehri civarında, Yavşırma köyünde doğmuştur. Bir edip, muharrir ve siyasi cemaat hadimi olan İdilli, Rusya İmparatorluğu dahilinde millî hukuksuzluk şartları içinde 70-80 yıl zarfında Türklerin hakkını savunmuş bunu özellikle edebiyat alanında yapmıştır. Bkz. Sultan Arif Sultan Ufali, “Ayaz İshaki İdilli”, Dergi, Sayı:3, Münih 1955, s.107.

¹⁹ Mehmet Emin Resulzade 1884'te Bakü'de dünyaya gelmiştir. Gaspıralı İsmail Bey'in önderlik ettiği usûl-i cedid okulları ve onun eğitim hakkındaki görüşlerinden etkilenip millî meselelerle ciddi şekilde ilgilenmeye başladı. 1902'de Rus sömürge yönetimine karşı mücadele etmek için Müslüman Gençlik Teşkilatı adıyla gizli bir cemiyet kurdu. Bu cemiyet Müslüman Demokratik Müsâvat Cemiyeti ismini alarak çalışmalarını sürdürdü. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır. Bkz. Yavuz Akpınar, “Resulzade, Mehmed Emin”, İA, TDV, C.35, 2018, ss.2-5.

²⁰ Özcan, a.g.m., s.18.

olmuştur. Önce Milli Türkistan Birlik Komitesi sonra Türkistan Milli Kurtuluş Komitesini kurulmuştur.

Savaştan hemen sonra kendi içlerinde birçok komiteye ayrılan muhacirler bir çatı altında toplanamamıştır. Bu süreçte Amerika, Rus ve diğer milletlerin siyasi muhalefetini birleştirerek Sosyalizm karşıtı bir cephede toplamak istiyordu. Bunun için “*özel bir Amerikan Kurtuluş Komitesi Bolşevizm’den Kurtarma Amerikan Komitesi meydana getirdi.*”²¹ Komitenin başına Aleksandır Kerenski²² getirildi. Kerenski’nin başında olduğu grup Rusya’nın bünyesindeki milletleri muhafaza ederek varlığını devam ettireceğini savunuyordu. Bu görüş doğal olarak Türk muhacirleri rahatsız etmiş ve bu komiteye karşı tavrı almalarına neden olmuştur. Amerikan Kurtuluş Komitesi muhacirleri bir arada tutabilmek için Türk aydınların da katılabileceği “*Sovyetler Birliği Tarih ve Kültürünü Araştırma Enstitüsünü 8.7.1950 yılında Almanya’nın Münih şehrinde mütevazı bir ilim kurumu olarak kurmuştu.*”²³ Enstitünün amacı ise şöyle açıklanıyordu: “*Sovyetler Birliğinin siyaset, ekonomi ve kültürünü hürriyet şartları içerisinde, objektif ve her yönden araştırmak ve araştırmaların neticesini hür dünyada yayınlamak.*”²⁴ Enstitünün çıkardığı Dergi dergisinin giriş kısmında enstitüyle ilgili şöyle yazmaktadır:

“Amerikan Kurtuluş Komitesi tarafından desteklenen Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü 8 Temmuz 1950’de Almanya’nın Münih şehrinde teşekkül etmiştir. Enstitü, Sovyetler hakkında ilmi araştırmalarda bulunan ilim adamlarının serbest korporasyonudur. Bu araştırmalardan maksat, Sovyetler Birliği hususundaki bilgisizliği gidermek ve Sovyetlerle ilgili meseleler hakkında demokratik dünyaya doğru malumat vermektir. Komünist Partisi azası olmamak ve bu partiye temayül göstermemek şartıyla, milliyeti ve siyasi kanaati ne olursa olsun, her ilim adamı Enstitü ile teşrik-i mesai edebilir... Halen Münih’te bulunan Enstitü, Sovyet

²¹ Özcan, a.g.m., s.19.

²² Rus Ekim ihtilalinde devrilen burjuva geçici hükümetinin ünlü başkanıdır. Çarlık rejiminin devrilmesinde önemli bir rol oynayan Kerenski, 1917 şubat ihtilalinden hemen sonra Petrograd işçi ve asker delegeleri sovyetine başkan yardımcısı seçildi. Daha sonra kurulan geçici hükümette önce adalet sonra savaş ve donanma bakanı olarak görev aldı. İlerleyen dönemde de demokratik cephenin önderi ve sözcüsü oldu. Ekim devrimiyle birlikte görevinden azledildi. Bir süre yeni hükümete direnmeye çalışsa da baskılara daha fazla dayanamayarak yurt dışına kaçmış ve müttefiklere sığınmıştır. Uzun yıllar Amerika’da yaşamış ve Rus ihtilali ile ilgili kitaplar yazmıştır. Bkz. Aleksandır Kerenski, Kerenski ve Rus İhtilali, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1967.

²³ Özcan, a.g.m., s.20.

²⁴ “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yıllığı”, Dergi, S.21, Münih 1960, s.86.

mülteciyi bütün ilim adamlarının buluşmasını temin eden bir ilim ocağıdır... ”²⁵

Yukarıda görüldüğü üzere enstitü yayınladığı *Dergi* dergisinde, Komünist partisi azası ve bu partinin destekçilerinin aralarında yerinin olmadığını vurgulamıştır. Bu durumda ister istemez enstitünün belirli bir görüş çerçevesinde kurulduğu ve bu görüşün dışına çıkılamayacağını göstermektedir. Enstitünün yönetim kadrosuna baktığımızda, kurulduğu yıllarda enstitü çalışmalarını başta, müdürü V.P. Yakovlev, müdür muavini Abdurrahman Kunta, sekreter V.P. Marçenko olmak üzere 12 üyelik bir heyet idare ediyordu. Enstitü kurulduğu ilk yıllarda Rusça olarak *Vestnik* dergisini yayımlamış ilk konferansını da 11-14 Ocak 1951 tarihinde yapmıştır. Mart 1951’den itibaren de Amerikan Kurtuluş Komitesinden maddi destek almaya başlamıştır²⁶. Enstitünün düzenlediği konferansların birçoğu *Dergide* yayınlanmış, bu konferanslarla ilgili Zeki Velidi Togan ise şöyle yazmıştır:²⁷

“Rusya meselelerini öğrenmek maksadıyla Amerikalılar tarafından Münih’te kurulmuş olan ‘Sovyet Rusya’yı öğrenme Enstitüsü’, 1951’den beri her sene yaz aylarında toplamakta olduğu kongreyi bu senede Temmuz 24-25’de tertip ederek Sovyet dış siyasetinin dünyada, bilhassa Asya ve Afrika’da tecellisi ve bunda müessir amiller mevzuunu muhtelif memleketlerde Rusya tetkiki ile meşgul olan mütehassıslara incelemiştir. Mevzuun teferruatına ait 6 tebliğ okunmuş, münakaşalar yapılmış ve Türk muhitini de ilgilendirebilecek bazı neticelere varılmıştır... Amerikalıların dokuz seneden beri her yıl tertip etmekte oldukları bu konferanslar Sovyetler ve boyundurukları altında bulunan milletler ve Müslümanlar meselelerini bizzat matbuatı takip ederek öğrenmek imkanına malik olmayanlar, bilhassa bizim gibiler için çok faydalı olmaktadır. Konferans bittikten sonra Enstitünün sayısı 40 kadar olan ve yine muhtelif memleketlerde yaşayan üyelerinin konuşmaları daha enteresan faydalı oluyor...”

Togan’ın söylediklerinde de anlaşıldığı gibi akademik ve yararlı çalışmaların yapıldığı aşıkardır. Enstitünün çıkardığı matbuatı takip etmekte zorluk yaşanma

²⁵ Bu metin sayılara göre değişiklik göstermektedir. Bkz. *Dergi*, Münih 1962, Sayı:28, s.1.

²⁶ Özcan, a.g.m., s.20.

²⁷ Zeki Velidi Togan, “Sovyetlerin Umumi ve Asya Siyasetleri”, *Türk Yurdu*, S.277, 1959, ss.19-21.

nedeni bilinmemektedir. Enstitünün kuruluşunun ve konferansların tertiplenmesinin Amerikalılar tarafından yapıldığı ise vurgulanmıştır. Doğal olarak Amerikan destekli bu kuruluşun Sovyetler aleyhine çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır.

1954 yılında Enstitünü yapısında ve faaliyetlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Enstitü yeniden teşkilatlanmaya gitmiş ve şu kararlar alınmıştır: “(a) *Sovyetler Birliğini terkeden muhtelif milletlere mensup 45 ilim adamından müteşekkil Enstitü Genel Kurulu*; (b) *Enstitünün ilmi çalışmalarını idare eden 12 üyelik enstitü ilmi heyeti ve (c) Enstitünün müdür, müdür muavini ve ilmi sekreterinden ibaret enstitü müdüriyeti.*”²⁸ Yeniden yapılanmayla birlikte enstitünün içine Azerbaycan, İdil-Ural, Kırım, Şimali Kafkasya ve Türkistan’dan üyeler alınmıştır. Sovyetler birliğini bir bütün olarak değil, hakimiyetinde bulunan cumhuriyetler, ayrı ayrı ele alınmış ve şu yayınlar çıkarılmıştır: “*Bulletin (İngilizce aylık dergi), Vestnik (Rusça), Ukranian Review (Ukrayna hakkında İngilizce), Belorussian Review (Beyaz Rusya hakkında İngilizce), Caucasian Review (Kafkasya hakkında İngilizce), The East Turcic Review (Doğu Türkleri hakkında İngilizce), Dergi (Rusya’da yaşayan Türkler hakkında 3 aylık Türkçe dergi), Studies on the Soviet Union (Genel Sovyet problemlerini inceleyen İngilizce 3 aylık dergi), Arabic Review (Arapça ve İngilizce), Sowjetstudien (Genel Sovyet problemlerini inceleyen Almanca dergi) ve Problemes sovietiques (Sovyet problemlerini araştıran Fransızca altı aylık dergi)*”²⁹ Bunlardan başka enstitü birçok dilde kitap-monografiler çıkarmış ve her yıl düzenli şekilde ilmi konferanslar düzenlemiştir. Enstitünün ayrıca araştırmacıların yayınlanmış projelerine yardım sağlayabilecek burs şubesi de bulunmaktaydı.

Sonraki yıllarda enstitünün adı “*Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü olarak değiştirilmiştir.*”³⁰ Yukarıdaki dergilere ek olarak Estudio sobre la union soviética (Sovyetler hakkında bilgi veren üç aylık İspanyolca dergi), Mecelle (Arap ve İslam dünyasının ilgilendiği Sovyet konularını yayınlayan Arapça altı aylık dergi), Rewiew of soviet medical sciences (Sovyet tıbbını inceleyen üç aylık dergi) çıkarılmıştır. Enstitünün 1951’deki 12 kişilik kadrosu, 1960 yılında 70 kişiye ulaşmış, kütüphanesindeki kitap ve dergi sayısı aynı süre içinde 119’dan 40.000’e yükselmiştir. 1951’de her ay yazılan 8 makale, 1960’da 60’ı geçmiştir. 1951’de 20 ülkede 400

²⁸ Türkkaya Ataöv, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün Onuncu Yıl Dönümü” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.15, S.4, 1960, s.266.

²⁹ Ataöv, a.g.m., s.266.

³⁰ Özcan, a.g.m., s.20.

adrese gönderilen enstitü yayınları, 1960'da 110 ülkede 15.000 adrese postalanmıştır³¹. Enstitünün idare heyeti ise şöyledir: “*Enstitü İlim Heyeti, Dr. Stanislav Stankeviç (Reis), Türkistan Türklerinden Dr. Aman Berdimurat, Kazan Türklerinden Tamurbek. Devletşin, Kırım Türklerinden Dr. Edige Kırimal, Karaçay Türklerinden Ramazan Karça, Azerbaycan Türklerinden Mehmet Emircan, Dr. K. Çenkeli, P. Fedenko, Nikolai Galay, N.K. Novak-Decker, Dr. Torosyan ve A. Vakulenko. Enstitü müdüriyeti; Müdür Dr. G.E. Schulz, müdür muavini İ.İ. Bakalo ve İlmi sekreter Prof. M.A. Miller.*”³² Enstitü objektif ilmi araştırmalar yapabilmek için siyasi inançları ve milli mensubiyetleri ne olursa olsun anti-komünist bilim adamlarını davet etmiştir. 1955 yılında çıkan *Dergi'nin* ikinci sayısında *Dergi* yazı kurulunun hazırladığı “Yazıcıların Nazarı Dikkatine” adlı yazıda enstitünün vazifeleri şöyle açıklanmıştır:³³

1. *Sovyetler Birliğinin devlet ve ictimai nizam hakkındaki nazariyat ve tatbikatını ve keza, muhtelif tarihi, kültürel, iktisadi, milli ve siyasi problemlerini öğrenmek;*
2. *Bu mevzu ile ilgili müesseseler ve ilim adamları ile ilmi irtibat kurmak, bunu idame ettirmek ve Sovyetler Birliği hakkındaki tetkiklerin neticesini onlara ve hür demokratik dünyaya bildirmek.*

Sonuç olarak Sovyetlerin baskıcı rejiminden kaçan aydınların en uğrak limanı bu enstitü olmuştur. Farklı milletlerden farklı coğrafyalardan gelen aydınların ortak noktası anti-komünist olmalarıdır. Amerikan desteğiyle yapılan bu çalışmalar dönemin şartlarına göre oldukça akademik ve yararlıdır. Kendi topraklarında yazma şansları olmayan Sovyetler tarafından sansür edilen bu insanlar Münih'teki bu enstitüyü seslerini duyurabilmek için bir araç olarak görmüşlerdir. Dönemin siyasi şartları değiştikçe enstitü hakkında verilen kararlar da değişmiştir. Federal Almanya Başbakanı Willy Brandt Sovyetler ile yakınlaşma sürecinde belirli tavizler vermek zorunda kaldığından Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü'nü kapatma kararı vermiştir. O sırada Almanya'da muhalefette bulunan siyasetçi Werner Marx enstitüyle ilgili şunları söylemiştir: “*Sovyetler Birliğini münhasıran Sovyet kaynaklarına dayanarak ve sade ilim metotlarına itibar ederek araştıran, yeri bir daha*

³¹ Ataöv, a.g.m., s.267.

³² “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yıllığı”, *Dergi*, S.21, Münih 1960, s.87.

³³ “Yazıcıların Nazarı Dikkatine”, *Dergi*, S.2, Münih 1955, s.130.

doldurulmayacak ilim müessesesi”³⁴ Böyle bir kararın alınmasında tarafların çıkarları neler olmuştur bilinmemektedir. Enstitü 1972 yılında kapatılarak çalışanlarının 6 aylık tazminatı ödenmiş ve görevlerine son verilmiştir.

1.2. DERGİ DERGİSİ

Yayın hayatına 1955 yılında başlayan *Dergi*, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün yayınladığı yayınlardan biridir. *Dergi*, Sovyetler Birliğinin tek devlet kabul edildiği, bu topraklarda yaşayan milletlerin tek millet sayıldığı bir dünyada buna karşı çıkmak adına çıkarılmış bir yayındır. *Dergi*’nin neden ortaya çıktığı ise 1955 yılında yayınlanan birinci sayısındaki *Neşriyata başlarken* adlı yazıda şöyle açıklanmıştır: “*Mahkum milletler üzerinde sosyal ve milli bir takım denemeler yapan Sovyetler Birliği hakkındaki muasır ilim edebiyatı, gayet zengin ve çeşitli olmakla beraber bazı mühim eksikler ihtiva etmektedir.*”³⁵ Eksiklik olarak ise bu zamana kadar çıkan yayınların, Sovyet kaynaklarının vermiş olduğu bilgileri tamamıyla kabul etmeleri ve böylelikle Sovyet propagandasının bir aracı oldukları vurgulanmıştır. Mesela Sovyetler birçok ırk ve milletten oluşan bir devlet olmasına rağmen tek millet tek devlet gibi gösterilmiştir. Böylelikle Sovyet hakimiyeti altında bulunan birçok millet ve kültür göz ardı edilmiştir. İşte bu aksaklıkları çözebilmek adına çıkarılmış olan bu yayın, çözümü ise şöyle bulmaktadır:

“... *Sovyetler Birliği problemini muhtelif cihetlerden aydınlatmağa, hakikate imkan nispetinde daha fazla yaklaşımağa, Sovyet hayatının bütün sahalarını tenvir etmeğe ve bilhassa din hürriyeti, milli tahakküm ve ‘milli kurtuluş’ ile ‘bütün dünyada sulh’ şiarları altında mevcudiyetini idame ettiren komünist tecavüzü gibi Sovyet kaynaklarının kasten sükutla geçtiği meseleler üzerinde durmağa gayret edecektir... Yazı kurulu bilhassa mahkum doğu milletlerinin bütün kompleksini, yakın mazilerini, bugünkü hakiki vaziyetlerini her cihetten aydınlatmağa gayret edecek ve bu suretle Sovyetler hakkındaki ilmin bu boşluğunu doldurmaya çalışacaktır.*”³⁶

İlk sayısında *Dergi* yazı kurulunun, *Yazıcıların Nazarı Dikkatine* başlığı altında yukarıda da belirttiğimiz gibi enstitünün kuruluş gayesi, görevleri ve gönderilecek

³⁴ Özcan, a.g.m., s.21.

³⁵ “Neşriyata Başlarken”, *Dergi*, S.1, Münih 1955, s.3.

³⁶ “Neşriyata Başlarken”, *Dergi*, S.1, Münih 1955, s.4.

yazıların tabi olacağı şartlar açıklanmıştır. Toplamda 66 sayısı çıkan *Dergi'de* 441 tane makale yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak sayıların birçoğunda muhtelif haberler, yeni neşriyat, kayıplarımız, enstitü haberleri gibi bölümler de bulunmaktadır. Mesela *Dergi'nin* 19. Sayısında Yeni neşriyat başlığı altında Türk dünyasını ilgilendiren yeni yayınlar tanıtılmıştır. Şeref Kemal'in kaleme aldığı tanıtım yazısında Türk Yurdu dergisi anlatılmıştır:

Elli senelik bir mazisi olan Türk Yurdu mecmuasının uzun bir fasıldan sonra ikinci defa, 1959 mart ayında tekrar neşir hayatına girmiş bulunuşunu candan tebrik ile başarılı bir istikbal temenni ederiz...³⁷

Yine aynı şekilde 41. Sayıda *Kayıplarımız*³⁸ başlığı altında Türk dünyası için önemli aydınların vefat haberleri verilmiş ve bu aydınların hayatıyla ilgili kısa da olsa bir yazı yayınlanmıştır. Muhtelif haberler başlığı altında Türk dünyasında ve Sovyetlerdeki gelişmeler anlatılmış, enstitü haberleri bölümünde de genellikle enstitünün düzenlediği ilmi konferanslardan bahsedilmiştir. Dergide ele alınan konulara baktığımızda, Sovyetler Birliğindeki Türkler ve Müslümanlarla ilgili milli problemler, dini, kültürel, ekonomik sorunlar, Sovyetler Birliğinin iç ve dış siyaseti gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Derginin mesul müdürü Edige Mustafa Kırımal, yazı işleri müdürü Mehmet Emircan'dır. Derginin yayın hayatına son verilinceye kadar görevlerine devam etmişlerdir³⁹. Derginin son sayısı ise 1972 yılında çıkmış 66. Sayısıyla yayın hayatına son verilmiştir. Genel olarak baktığımızda *Dergi* dergisi, belirli bir ülkü etrafında toplanmış aydınların makaleleri ile hayat bulmuştur. Tanıtım yazısında dahi dergide yazabilmek için belirli şartların ileri sürülmesi bu görüşün dışına çıkmak istemediklerinin kanıtıdır. Sovyet Türk ve Müslümanları hakkında yararlı bilgiler vermekle birlikte dipnot verme ve kaynak gösterme sıkıntısı derginin en dikkat çekici noktalarından biridir. Birçok makalede kaynakça gösterilmemiş, dipnot verilmemiştir. Buna rağmen dönemin Sovyetlerini en iyi anlatan kaynaklardan biri olmuştur.

³⁷ Şeref Kemal, "Yeni Neşriyat", *Dergi*, Sayı:19, Münih 1960, s.97.

³⁸ Bkz. *Kayıplarımız*, *Dergi*, S.41, Münih 1965, s.69.

³⁹ Özcan, a.g.m., s.21.

1.2.1. Derginin Yazar Kadrosu

Yukarıda da belirttiğimiz gibi derinin müdürü Edige Mustafa Kırimal, yazı işleri müdürü Mehmet Emircan'dır. Yazarların bazılarının adı belirtilmemiş sadece soyadları yazılmıştır. Yazar kadrosunun komünizm karşıtı özellikle Ukraynalı ve Türklerden oluşan bir kadro olduğunu görmekteyiz. Derginin başlıca yazarları şunlardır: Ahmet Uluktuk, A. Akku, A. Ömerhan, Arif Sultan Ufalı, A. Kut, A. Gayev, A. Uselis, Abdülgani Derbendi, Azer Tamer, Abdurrahman Avtorhanov, Abdullah Oktay, A. Kaşın, Ali Sabri, A. Lebed, Anthony Adamovich, Abdurrahman Kunta, A. Polejajev, Aman Berdimurat, Anita Glassl, Anatol Popljuiko, B. Musabay, Bayram Rıza, B. Azer, Barasbi Baytugan, Beksultan Batırhan, David Dallin, Etsuo Kohtani, Frederick Charles Barghoorn, F.S. Gayenko, Georg Von Stackelberg, G. Kostyuk, G. Ahminov, Giovanni Bensi, G. Schulz, Gerorg Wedensky, Hans Koch, Herman F. Achminow, Hans Braker, İ. Bakolo, İgor Glazenap, İvan Koşelivtsia, Jaan Pennar, Kemal Ortaylı, K. Novak Decker, K. Kırlov, K. Aleksandrow, Lev Predteçevskiy, Leon J. Barat, Nikilai Galay, Murat Taçmurat, Mustafa Hakkı Türkekul, N. Vassilyev, Necati Akder, Mahmut Aslanbek, N.A. Teodoroviç, M.A. Miller, M. Martens, Mehmet Sadık Aran, M. Hansson, Mehmet Akif Demirer, Martin Stieger, M. Goldstein, Mehmet İldeniz, Ramazan Karça, Paul B. Heinze, R. Yakemçuk, Reinhart Maurach, P. Kovankovski, P. Urban, R.N. Redlich, Richard Vraga, R. Zıbenko, P. Krujin, Robert A. Rupen, Richard Pipes, Panas Fedenko, S. Kabış, Süleyman Tekiner, Stefan C. Stolte, Suzanne Labin, S. Voronitsın, S. Altayev, S. Razumnı, Tamurbek Devletşin, S. Kırlov, V.G. Glazkov, V. Bondarenko, V. Marçenko, V. Skorodumov, V. Sukennitski, V. Skuybıda, Valerian P. Lebedew, Veli Zünnun, William B. Ballis, V. Treml, Valeria M. Albert, Wladimir S. Merzalow, Y. Kaval, Y. Miroğlu, Y. Minskli, Y. Mironenko, Y.A. Pismenni, Yuri Boris, Y. Annenkov, Yuri Marin. Bunların dışında Türkiye'de de yeterince tanınan hatta bir dönem Türkiye'de görev yapan Derginin önde gelen isimleri diyebileceğimiz dikkat çeken isimlerle ilgili aşağıda bilgi verilmiştir.

1.2.2. Ali Han Kantemir

Kuzey Kafkasya'nın en önemli isimlerinden olan Kantemir, 9 Mayıs 1886'da Kuzey Kafkasya'nın Osetistan bölgesinin Karağaç köyünde dünyaya gelmiştir. Lise öğrenimini Vladikavkaz'da, yüksek öğrenimini Petersburg Üniversitesi Hukuk fakültesinde yapan Ali Han, üniversiteyi bitirdikten sonra 1913'de Bakü'ye yerleşerek

burada bir süre avukatlık yaptıktan sonra Azerbaycan Milli Hükümeti'nin ilk başbakanı Fethali Han Hoylu'nun yardımcılığını yapmıştır⁴⁰.

Sovyet baskıları sonucu Paris'e yerleşen Kantemir, burada önce Rusça sonra Fransızca, Almanca, İngilizce, Türkçe ve mahalli Kafkas dillerinde olmak üzere Birleşik Kafkasya dergisini yayınlamıştır. Daha sonra Almanya'ya yerleşmiş ve burada Alman ordularına katılan Kafkas Lejyonlarının hazırlanmasına yardımcı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre İsviçre'de yaşadıysa da daha sonra Almanya'ya geri dönüp Amerikan Kurtuluş Komitesiyle iş birliği yaparak Şimali Kafkasya Milli Komitesi reisliği ve Sovyetler Birliği Milletlerini Kurtarma Cemiyeti (Paris Bloku) başkan yardımcılığı, bu cemiyetin yayın organı olan Problems of the Peoples of the USSR dergisi yazı kuruluğu üyeliği, Elmecelle dergisi mesul müdürlüğünü de yapan Kantemir, Dergi dergisinin 16. Sayısında 'İslamiyet ve Komünizm' adlı bir makale kaleme almıştır. 16 Nisan 1963'de hayatını kaybetmiştir.

1.2.3. Ali Azertekin

Azerbaycan Milli hareketinin ileri gelenlerinden Ali Azertekin, 1905 yılında Bakü'de doğmuştur. Yüksek öğrenimini Bakü Pedagoji Enstitüsünde tamamlayan Azertekin, Gence'de öğretmenlik yaparken Müsavat partisine üye olmuştur. Müsavat Partisi'nin çalışmaları ortaya çıktıktan sonra İran üzerinden Türkiye'ye geçmiştir.

1933 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin isteğiyle Varşova'ya gitmiş ve onun sekreterliğini yapmıştır. Savaşın patlak vermesiyle 1939 yılında Varşova'dan ayrılıp İran'a yerleşmiş, burada Sovyet tehdidi yüzünden ölünceye kadar yaşayacağı yer olan İstanbul'a temelli yerleşmiştir. İstiklal gazetesi ve Kurtuluş dergisinde A.T imzasıyla yazılar yazmıştır. "*Rusça, Farsça, Lehçe ve Almanca bilen Ali Azertekin, Azerbaycan Türk Kültür Dergisinde, Hayatını kalemıyla kazandı. O, Müsavat ülküsüne sadık büyük bir idealistti.*"⁴¹ Dergi dergisinde de birçok yazısı yayınlanan Azertekin, 20 Ekim 1967 yılında İstanbul'da vefat etmiştir⁴².

⁴⁰ Haydar Bammat, "Ali Han Kantemir", Dergi, S.32, Münih 1963, s.73-74.

⁴¹ Hamza Şeker, "Azerbaycan" Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1957-1962 58-129. Sayıları), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2007, s.361.

⁴² "Kayıplarımız", Dergi, S.50, Münih 1967, s.67.

1.2.4. Abdullah Battal Taymas

8 Aralık 1883'te Tataristan'ın Samara ilinin Buzavlık/Yanga Aktav köyünde doğan Taymas, medrese eğitimi almış ve hocalarının izniyle daha çok tarih ve edebiyat konularına yönelmiştir. Musa Abdullah adına düzenlenmiş bir Osmanlı pasaportuyla İstanbul, Eskişehir ve İzmir üzerinden Kahire'ye gitmiştir. Burada İslâm dünyasındaki gelişmeleri yakından izlemiş bir yandan da el-Cerîde gazetesinde çalışmaya, el-Menâr dergisinde de Rusya Müslümanları hakkında yazılar yazmaya başlamıştır. 1907 yılında dünya Müslümanlarına dair bir kongre düzenlemek amacıyla Kahire'ye gelen Gaspıralı İsmâil Bey'le birlikte çalıştı, onun yardımıyla en-Nehda adlı Arapça gazeteyi çıkardı. Mısır'da iken Akçuraoğlu Yusuf⁴³ ile tanışıp hakkında el-Mukattam'da bir yazı yayımladı⁴⁴.

1908'de Kahire'den ayrılarak Bahçesaray'da Gaspıralı İsmâil Bey⁴⁵ ve Akçuraoğlu Yusuf ile görüştüktan sonra Orenburg'a geçti. Orada Fâtih Kerimi'nin çıkardığı Vakıf gazetesinde çalıştı⁴⁶. 1917 yılında iç Rusya ve Sibirya Türk-Tatarlarının millet meclisine üye seçilmiş ve meclis çalışmalarına katılmıştır. Bolşeviklerin iş başına gelmesiyle Taymas tutuklandıysa da bundan böyle hiçbir isimle gazete çıkarmamak şartıyla kendisinden imza alınarak serbes bırakılmıştır. 1925 yılında Türkiye'ye gelip Dışişleri Bakanlığı mütercimlik kadrosundan emekli olmuştur. Türkiye'de yaşadığı süre boyunca Türk Dili Tetkik Cemiyetine üye olmuş,

⁴³ 1876 senesinde Kazan'ın Simbir şehrinde doğan Akçura, Paris'te önce Sadri Maksudi ile, daha sonra Jön Türk hareketinin liderlerinden Ahmed Rızâ ile tanışarak onun çıkardığı Şûrâ-yı Ümmet gazetesinde yazılar yazmaya başladı. "Cedîdciler" arasında yer aldı. "Rusya Müslümanları" adlı siyasî harekete de fiilen katıldı. Akçura'nın İstanbul'daki çalışmalarının birçoğu Türkçülük çerçevesi içinde bulunmuştur. Faaliyete geçen Türkçülükle ilgili derneklerin hemen hepsinin kurucuları içinde yer almıştır. Bilhassa Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olan ve 1911-1917 yılları arasında müdürlüğünü yaptığı Türk Yurdu dergisindeki faaliyetleri dikkati çeker. Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk'ün yakın çevresinde yer aldı. 11 Mart 1935'te vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. Bkz. Nuri Yüce, "Akçura, Yusuf", İslam Ansiklopedisi, TDV, C.2, 1989, s.228-229.

⁴⁴ Yavuz Akpınar, "Taymas Abdullah Battal", İA, TDV, C.40, 2011, s.194-195.

⁴⁵ 21 Mart 1851'de Kırım'da Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköy'de doğan Gaspıralı, eğitim hayatının büyük bir çoğunluğunu Çarlık hakimiyeti altında geçirdi. Viyana, Paris, Münih, İstanbul gibi şehirlere yolculuklar yaptı. Gaspıralı'nın gerek Kırım'da gerekse dış ülkelerde geçirdiği yıllar ona, büyük çoğunluğu kabuğuna çekilmiş bir halde yaşayan diğer Kırım Tatarlarından farklı tecrübeler kazandırmıştı. Mevcut problemleri yakından gördüğü için yabancı hâkimiyeti altında yaşayan soydaş ve dindaşlarını uyandırmak, onların seslerini duyurmak arzusu ile yayın yoluyla faaliyete geçmek istedi. Bu amaçla 1881'de, Akmescit'de çıkan Rusça Tavrıda gazetesinde "Russkoe Musulmanstvo" (Rus Müslümanlığı) başlığıyla, sonradan risâle halinde de yayımlanan bir dizi yazı yazdı. 22 Nisan 1883'te Tercüman gazetesini çıkardı. usûl-i cedîd adını verdiği eğitim sistemiyle ilgili çalışmalar yaptı. Kısacası düşünceleri ve yaptıklarıyla bütün Türk aydınlarına örnek oldu. Bkz. Hakan Kırımlı, "Gaspıralı, İsmail Bey", İA, TDV, C.13, 1996 ss.392-395.

⁴⁶ Akpınar, a.g.m., s.195.

Belleten, Türk Yurdu, Türk Kültürü gibi dergilerde yazmıştır⁴⁷. Akmolla, İslam Feylazofları, Tatar Tarihi, Yeni Edebiyat, Kazan Türkleri, Rusya'dan Ayrılan Milletler, Kırgız Sözlüğü, Ben Bir Işık Arıyordum adlı eserleri vardır⁴⁸. Dergi dergisinde de yazıları yayınlanan Taymas, 1956, 1957, 1958, 1960 yıllarındaki 7, 9, 15 ve 22 numaralı sayılarda makaleleri bulunmaktadır. Taymas, 25 Nisan 1969'da İstanbul'da vefat etmiştir.

1.2.5. Alexandre Bennigsen

St. Petersburg'da Baltık asıllı bir Alman ailesinden dünyaya geldi. Rus çarının atlı muhafız birliğinde albay olan babası, 1917 yılının Ekim ayında Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleriyle patlak veren iç savaşın ikinci yılında karısı ile oğlu Alexandre'ı İstanbul'a getirip yerleştirdi ve kendisi tekrar birliğine döndü. Ancak Kızılların galibiyeti üzerine o da İstanbul'a geldi. Bir süre sonra 1922'de aile büyüklerinin bulunduğu, o dönemde henüz bağımsız olan Estonya'nın başşehri Tallin'e göç ettiler ve iki yıl burada kaldıktan sonra 1924'te Paris'e giderek oraya yerleştiler. 1930'lu yıllarda Ecole des Hautes Commerciales'ı bitiren Bennigsen, subaylık mesleğinin dışında Moğol dili ve edebiyatı ile ilgilenen babasının tesiri altında kalarak muhasebeci veya iş adamı olmak yerine Doğu dilleri üzerine çalışmaya karar verdi ve Ecole des Langues Orientales'a kaydoldu. Bundan sonra da babasının asıl mesleğine dönüp Saumur'daki Fransız süvari okuluna girdi ve II. Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı genç bir teğmen olarak mücadeleye katıldı. Fransa'nın mağlûbiyeti üzerine yer altı teşkilâtına kaydoldu ve burada yüzbaşı rütbesiyle Fransa'nın kurtuluşuna kadar Almanlara karşı verilen mücadelede tehlikeli görevler üstlendi⁴⁹.

Bennigsen Fransa'nın kurtuluşundan sonra Présidence du Conseil'in Rusça dokümanlar servisinde çalışmaya başladı. Burada iken Sovyetler Birliği'ndeki Türkçe neşriyat ilgisini çekti ve Türk topluluklarını incelemeye başladı. Akademik çalışmalarının dikkat çekmesi üzerine 1950'lerde Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'in Arap Olmayan Müslümanların Tarihi Kürsüsü başkanlığına getirildi. Bu görevi emekli olduğu 1983'e kadar sürdürdü. Bennigsen'in burada çalışmaya başladığı

⁴⁷ Abdullah Battal Taymas, Kazan Türkleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s.224-225.

⁴⁸ Akpınar, a.g.m., s.195.

⁴⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Bennigsen Alexandre", İslam Ansiklopedisi, TDV, C.5, 1992, s.459.

yıllarda diğerk bir değerli araştırmacı olan Chantal Lemercier-Quelquejay da kürsüye katılmıştı. Bu iki ilim adamının iş birliği sonucunda Rusya Türkleriyle ilgili, önemini hiçbir zaman kaybetmeyecek kaynak mahiyetinde eserler ortaya çıktı. Bennigsen 1960’larda İstanbul arşiv ve kütüphanelerinde araştırmalar yaptı. 1969-1982 yılları arasında Rochester, Columbia, Indiana ve Chicago niversitelerinde Orta Asya ile ilgili dersler verdi. 1984 yılı, onun çocukluğunun üç yılını geğirdiği ve ikinci vatani olarak kabul ettiği Türkiye’ye kavuşma döneminin başlangıcını teşkil eder. 1984 yılının sonbaharında Ortadoğu Teknik niversitesi’nde dersler verdi⁵⁰. The Evolution of the Muslim Nationalities of the USSR and their Linguistic Problems, Sultan Galiev, Le Soufi et le Commissaire gibi eserleri bulunmaktadır⁵¹. 1957 yılında çıkan *Dergi* dergisinin 10 numaralı sayısında ‘Tacik Edebi Dilinin Ruslaştırılması’ adında makalesi bulunan Bennigsen, 3 Haziran 1988’de yetmiş beş yaşında iken Paris’te vefat etti.

1.2.6. Akdes Nimet Kurat

Akdes Nimet Kurat, 22 Nisan 1903 tarihinde, bugünkü Rusya Federasyonu’na bağlı Tataristan zerk Cumhuriyeti’nin şişminsk semtinin Berkete köyünde dünyaya gelmiřtir⁵². 1920’de Bügülme Lisesi’nden mezun oldu. Öğrenimini Almanya’da sürdürmek amacıyla 1922’de Rusya’dan ayrıldı, ancak 1924 yılının Kasım ayında İstanbul’a giderek Türk tabiiyetine geçti. “*Rusya’da yarım bırakmak mecburiyetinde kaldığı yüksek tahsilini tamamlamak üzere, İstanbul Darü’l Fünun’u Edebiyat Fakültesi’nin Felsefe Bölümü’nde, kısa bir müddet sonra da Tarih Bölümü’ne kaydoldu Ağustos 1925’te M. Fuad Köprülü tarafından Türkiyat Enstitüsü’ne asistan olarak alındı.*”⁵³ Burada enstitünün kütüphanesini tanzim etmek, Rusça, Lehçe ve Türk lehçelerindeki Türkoloji ile ilgili yayımları takip ederek bunların tercümelerini sağlamakla görevlendirildi. Mayıs 1928’de tarih bölümünden mezun olan Kurat, 1929’da Almanya’ya gönderildi. Breslau ve Hamburg niversitelerinde Doğu Avrupa, Bizans tarihi, felsefe ve ekonomi tahsil etti. Dönüşünde orta zamanlar tarihi doçent adaylığına getirildi⁵⁴.

⁵⁰ Yıldız, a.g.m., s.460.

⁵¹ Yıldız, a.g.m., s.460.

⁵² Ahmet Vurgun ve Muhammet Avaroğulları, “Akdes Nimet Kurat, Tarihçilik Ve Tarih ğrenimi”, Türk Tarih Eğitim Dergisi, C.1, S.1, 2012, s.118.

⁵³ Turan Can, “Akdes Nimet Kurat”, Türk Yurdu, S.312, 2013, s.75.

⁵⁴ Mahmut H. şakiroğlu, “Kurat Akdes Nimet”, İslam Ansiklopedisi, TDV, C.26, 2002, s.430.

Akdes Nimet Kurat, Rus idaresinde kalan Türk topraklarından gelmiş bir ilim adamı olarak Rus ve Türk tarihine özel ilgi duymuş, bu arada Türkiye'deki siyasî gelişmeleri ve ideolojik seyri de yakından takip etmiş, bu anlamda güncel polemiklere katılmaktan kaçınmamıştır. Ancak bunların ilmî mesaisine yön vermesine müsaade etmemiş, çeşitli dergi ve gazetelerde bazen takma adla yayımladığı bu tür yazılarını meslekî kimliği dışında tutmaya çalışmıştır. Değişik konularda pek çok eseri olan “Akdes Nimet Kurat’ın Türk lehçelerinden başka Rus, Leh, Alman, İngiliz, Fransız ve İsveç dillerine de vakıf olması Akdes Nimet Kurat’a geniş tetkik imkânları sağlamıştır, bu çalışmalarında 19 kitap ve 70’den fazla makalesi yayımlanmıştır.”⁵⁵ Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi MS. 1081-1096, Peçenek Tarihi, Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarılgı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarılgı ve Bitikle, İsveç Kralı Karl XII in Türkiye’de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, Rusya Tarihi Başlangıcından 1917’ye Kadar, Prut Seferi ve Barışı I-II, Türk-İngiliz Münâsebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi, Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış, IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri eserlerindedir⁵⁶. Ağırlıklı olarak Rusya tarihi, Orta Asya’da Rus-Türk ilişkileri ve Rus-Osmanlı münasebetleri üzerinde durmuştur. 1959 yılında çıkan Dergi dergisinin 18 numaralı sayısında makalesi yayınlanan Kurat, 8 Eylül 1971 günü vefat etmiştir⁵⁷.

1.2.7. Ahmet Caferoğlu

17 Nisan 1899’da Azerbaycan’ın Gence şehrinde doğan Caferoğlu, Orta öğrenimini özel olarak Semerkant’ta, lise öğrenimini Gence şehrinde tamamladı. Aynı yıl Kiev Yüksek Ticaret Okulu’na kaydoldu. Bu okula ancak üç sömestr devam edebildi, Rus İhtilâli’nin patlak vermesi üzerine Gence’ye döndü. Burada Azerbaycan’ın istiklâli için çalıştı; “1918 yılında Türkiye’den Nuri Paşa idaresinde Azerbaycan’a gelen İslam Ordusu’na gönüllü yazılmış ve topçu onbasısı rütbesi ile görev yapmıştır.”⁵⁸ 1920’de Azerbaycan’ın Sovyet orduları tarafından işgali üzerine Türkiye’ye gitti ve Dârülfünun Edebiyat Fakültesi’ne kaydoldu. 1924’te buradan mezun olan Caferoğlu, İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi’ne memur, daha sonra da

⁵⁵ Can, a.g.m., s.76.

⁵⁶ Şakiroğlu, a.g.m., s.430.

⁵⁷ Şakiroğlu, a.g.m., s.430.

⁵⁸ Sultan Kaya, Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme Yıl:1972-1976, 205-220. Sayılar, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2007, s.216.

Türkiyat Enstitüsü'ne asistan oldu. 1925 yılının sonlarına doğru Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği burs ile Almanya'ya gitti. Bir sömestr Berlin Üniversitesi'nde Bang Kaup, von Le Coq, Vasmer ve Westermann'ın öğrencisi, beş sömestr de Breslau Üniversitesi'nde Giese, Brockelmann, Diels, Koschmieder ve Schaeder'in öğrencisi olarak Türkoloji tahsili yaptı⁵⁹. Dünyaca ünlü Türkologlar; Fuat Köprülü ve Willi Bang'ın öğrencisi olan Caferoğlu doktora tezini Almanca yazmıştır. Ne yazık ki söz konusu eser hâlâ yayımlanmamıştır⁶⁰.

1929 yılında Türkiye'ye dönen Caferoğlu, aynı yıl Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Türk Dili Tarihi Kürsüsü'ne müderris muavini (doçent), 1938'de de profesör olarak tayin edildi. M. Fuad Köprülü'nün siyasete atılarak 1946 yılında üniversiteden ayrılması üzerine kürsünün başkanı oldu. Bu kürsü daha sonra Eski Türk Dili ve Yeni Türk Dili adıyla ikiye ayrılınca Caferoğlu Yeni Türk Dili Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi ve bu görevi 1973 temmuzundaki emekliliğine kadar devam etti. Yarım asra yaklaşan hocalık hayatının kırk dört yılını yoğun bir ilmî mesai içerisinde geçiren Ahmet Caferoğlu hocalığı sırasında, her biri bir sonraki nesle öğretmenlik yapan dokuz nesil yetiştirmiştir. Bu elemanlar Türkiye üniversitelerindeki dil ve edebiyat kürsülerinin bir kısmının kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Verimli bir âlim olan ve Rusça, Almanca, Fransızca bilen Caferoğlu milletlerarası birçok ilmî kuruluşun üyeliğine seçilmiş, ayrıca Nisan 1966'dan emekli oluncaya kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmıştır. Ahmet Caferoğlu'nun yirmi beşi aşkın kitabı, her biri sahasında orijinal değer taşıyan 380'i aşkın araştırması vardır. Azeri Türkçesi Sözlüğü, Türk Dili Tarihi, Uygur Sözlüğü, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler gibi eserleri bulunmaktadır⁶¹. Türkoloji'nin çok çeşitli alanlarında daima öncü çalışmalar yapmış olan Caferoğlu, *Dergi* dergisinde 64, 65 ve 66. Sayılarda yazmıştır. 6 Ocak 1975'te İstanbul'da vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir⁶².

1.2.8. Ahmet Nabi Magoma

Kuzey Kafkasya Milli Komitesi reisi, Profesör Ahmet Nabi Magoma, 21 Ekim 1897'de Dağıstan'ın Andi bölgesinin Godoberi köyünde dünyaya gelmiştir. Bütün

⁵⁹ Osman Fikri Sertkaya, "Caferoğlu Ahmet", İA, TDV, C.7 1993, s.10,

⁶⁰ Mehman Musaoğlu, "Ahmet Caferoğlu'nun Seçilmiş Eserleri Azerbaycan Türkçesinde", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.24, 2007, s.87.

⁶¹ Sertkaya, a.g.m., s.10-11.

⁶² Sertkaya, a.g.m., s.10.

gençliğini Dağıstan'da geçiren Nabi, orta tahsilini Dağıstan'ın başkenti Temirhan Şura'da yapmış 1917 Rus ihtilali nedeniyle yüksek tahsiline anayurdunda devam edememiştir. İhtilalin hemen akabinde Dağıstan'da kurulan Dağıstan Milli Şurası Ahmet Nabi'yi doğduğu Andi Bölgesi'ne komiser tayin etmiştir. Önce beyaz ordu sonra kızıl orduya karşı mücadele vermiştir. Sovyet Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı ilhak etmesiyle baskılara dayanamayan Nabi, önce Gürcistan'a daha sonra Türkiye'ye sığınmıştır⁶³.

Çekoslovakya hükümetinin Kafkas mültecilerine tahsis ettiği burstan faydalanarak, yüksek tahsilini tamamlamak amacıyla 1923'de Çekoslovakya'ya gitmiş, burada Prag Teknik Üniversitesini yüksek mühendis olarak bitirmiş aynı üniversitede öğretim üyesi olmuş ve zamanla profesörlüğe kadar yükselmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşen Kafkasyalılar için görevinden istifa ederek Almanya'ya gelmiş buradaki soydaşlarını esir kamplarından kurtarmıştır⁶⁴.

1951 yılında Münih'te Kuzey Kafkasya Milli komitesi başkanlığına seçilen Magoma, burada vatanı için çalışmalara devam etmiştir. Bütün Kafkasya teşekkülleriyle birlikte Çeçen-İnguş, Karaçay-Balkar halklarına yapılan tehcir felaketini kamuoyuna duyurabilmek için defalarca Birleşmiş Milletler Kuruluna müracatta bulunmuştur. Bu konuda başarılı da olmuş, *"Bu meselenin Birleşmiş Milletler Kurulunca bir dereceye kadar kadar ele alınmasına muvaffak olmuştur."*⁶⁵ Kafkasya⁶⁶ ve Birleşik Kafkasya dergilerinde yazılar yazan Ahmet Nabi, *Dergi* dergisinde de birçok yazı yayınlamıştır. 26 Mart 1961'de Almanya'nın Münih şehrinde hayatını kaybetmiştir.

1.2.9. Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko

Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü asil üyesi, İlim Şurası başkan yardımcısı, Münih'teki Hür Ukrayna Üniversitesi profesörü ve Sevçenko İlim Cemiyeti üyesi olan Yurçenko, 18 Kasım 1904'de Kiev'de dünyaya gelmiştir. Kiev Halk Ekonomisi

⁶³ Vasfi Güsar, "Profesör Ahmet Nabi Magoma", Yeni Kafkas, S.26, 1961, s.2.

⁶⁴ Alihan Kantemir, "Kayıplarımız (Profesör Ahmet Nabi Magoma)", *Dergi*, Sayı:23/24, Münih 1961 s.92.

⁶⁵ Kantemir, a.g.m., s.93.

⁶⁶ 1964 yılında yayın hayatına başlayan Kafkasya dergisinin sahip ve sorumlu müdürü İzzet Aydemir olarak belirtilmiştir. İlk sayısında 'Yayına Başlarken' başlığı altında derginin misyonu hakkında bilgi verilmiştir. *Dergi*, Kuzey Kafkasya'nın kültür ve folklorünü inceleyip, tanıtmayı kendine amaç edinmiştir. Aytek Namitok, Ramazan Traho, Vasfi Güsar ve Beksultan Batırhan gibi aydınlar 'Kafkasya' dergisinde yazılarını yayınlamışlardır. Bkz. "Yayına Başlarken", Kafkasya, C.1, S.1, Ankara 1964, s.1.

Enstitüsünde Hukuk Fakültesini bitiren Yurçenko, Ukrayna İlimler Akademisine bağlı Ukrayna ve Batı Rus hukuku tarihini araştırma ve Sovyet hukukunu tetkik komisyonları üyesi olarak birçok ilmi yazılar yazmıştır. Sovyetlerin baskısından sonra bu çalışmalarına son verip Almanya'ya sığınmıştır. Burada Hür Ukrayna Üniversitesinde çalışmalarına devam etmiş profesörlüğe kadar yükselmiştir⁶⁷.

1954'de Münih Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün asil üyeliğine seçilen Yurçenko, burada Sovyetler Birliğinde devlet kuruluşu, devlet hukuku ve milli mesele araştırmaları alanında çok kıymetli etütler hazırlamıştır. Bu etütler Enstitünün çeşitli dergilerinde İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Türkçe, İspanyolca yayınlanmıştır. 28 Haziran 1962'de Münih'te vefat etmiştir.

1.2.10. Ahmet Temir

14 Kasım 1912'de Tataristan Özerk Cumhuriyeti Samara vilâyetine bağlı Bügülme kazasının Elmet köyünde doğdu. Ahmet Temir henüz okula başlamadan okuyup yazmayı öğrendi. İlk tahsiline Tatarca olarak Elmet'te başladı. Babası imamlık göreviyle Bügülme'ye gidince orada Rus okullarına devam etti. Ancak Rusça bilmediğinden birinci sınıfı yeniden bir kilise okulunda, ikinci ve üçüncü sınıfları özel bir okulda, dördüncü sınıfı başka bir okulda ve beşinci sınıfı Puşkin okulunda tamamladı. Keman ve piyano çalacak kadar mûsiki, okulun duvar tablolarını yapacak kadar resim öğrendi. Dilci, tarihçi ve o dönemde Kazan mebusu olan teyzesi Hâdi Atlasî'den tarih ve Almanca dersleri aldı. Ortaokul öğrenimi için bir Rus lisesine kaydolduysa da ikinci sınıfa başlarken babası Tatar millî hareketine katılan bir din âlimi olduğu gerekçesiyle proleter sayılmayan eski zenginlerin, din bilginlerinin ve idarecilerin çocukları ile birlikte okuldan uzaklaştırıldı. Sovyet okullarında okuması yasaklandığından Rostov'da mektupla eğitim veren Poliglot okulundan çizim, mimari, inşaat teknikerliği ve İngilizce dersleri aldı. Ayrıca Rus, Alman, Fransız ve İngiliz edebiyatlarının önde gelen klasiklerini okuyarak kendini yetiştirdi⁶⁸.

17 Haziran 1929'da arkadaşı Ahat Ural Bikkul ile birlikte Bügülme'den ayrılan Temir Volga, Hazar ve Kafkasya üzerinden uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Batum'dan Türkiye'ye iltica etti. Maarif Vekâleti'nin emriyle Trabzon Erkek Muallim Mektebi'ne kaydoldu ve orta öğrenimine burada yatılı olarak devam etti. Ancak

⁶⁷ "Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko", Dergi, S.29, Münih 1962, s.88-89.

⁶⁸ Mustafa Erkan, "Temir, Ahmet", TDV İslam Ansiklopedisi, C.40, 2011, s.425-426.

okulun 1934'te kapanması üzerine İstanbul Haydar Paşa Lisesine geçti ve burayı bitirdi. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girdi. Bir süre M. Fuad Köprülü'nün tarih derslerine devam etti, Macarca öğrenmeye başladı. İkinci yarıyılıda kazandığı dört aylık bursla Berlin Üniversitesi'ne gitti. Burada öğrenimi sürdürürken Tatarca okutmanlığına tayin edildi. Ayrıca üniversite orkestrasında keman çaldı. 1941'de filolojiyi bitirdi. Bir taraftan da Alman-Sovyetler Birliği cephesindeki esir kamplarını dolaştı. 1941-1942 yıllarında Sovyet birlikleri içindeki Rus olmayan İdil-Ural (Tatar, Başkurt, Çuvaş ve Fin) menşeli esirlerin tesbitine çalıştı ve birçok kişinin kurtulmasını sağladı. Almanya'daki Rusya Türkleri'ne yönelik yayın yapan Teleradio'nun Tatarca yayınına idare etti. Bu maksatla çıkarılan İdil-Ural gazetesinin ilk sayısını neşretti. Hazırladığı Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen adlı tezle doktor unvanını kazandı⁶⁹.

1943 ekiminde Türkiye'ye dönen Ahmet Temir doçentlik için başvurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne giremeyince askere gitti. Dönüşte Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. Hamburg Üniversitesi'nden aldığı bir teklifle tekrar Almanya'ya gitti; iki yıl Türkçe okutmanlığı yaptı. Bu sırada Moğolca, Mançuca ve Çince dersleri alarak akademik araştırmalarını Eski Türkçe ve Moğolca alanında yoğunlaştırdı. Die Arabische-Mongolische Stiftungsurkunde von 1272 des Emirs von Kırşehir Caca Oğlu Nur el-Din adlı teziyle doçent oldu. Ertesi yıl Türkiye'ye döndü. Altı ay kadar Hasanoğlan Öğretmen Okulu'nda edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra 1955'te Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde göreve başladı. 1962'de "Türkçe ve Moğolca Arasındaki İlgiler" adlı çalışmasıyla profesörlüğe yükseldi⁷⁰. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün tüzüğünü hazırlayarak kuruluşunda görev aldı ve başkanlığını yaptı. Adı geçen enstitü Türk Dış İşleriyle ortak hareket etmiş. Türk alemine açılan bir pencere olmuştur⁷¹. Bu dönemde Türk Kültürü, Cultura Turcica ve Türk Kültürü Araştırmaları adlı dergilerin imtiyaz sahipliğini üstlendi. 1982'de emekli oluncaya kadar bu görevlerin yanı sıra klasik Moğolca öğretimine devam etti⁷². Kırşehir Emiri Caca Oğlu

⁶⁹ Erkan, a.g.m., s.426.

⁷⁰ Erkan, a.g.m., s.426.

⁷¹ Tuncer Baykara, "Ahmet Temir", Tarih İncelemeleri Dergisi, C.18, S.2, 2003, s.151.

⁷² Erkan, a.g.m., s.426.

Nur el-Dîn'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Milliyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim, Sibiryâ'dan Seçmeler, Kır Atlı gibi eserleri bulunmaktadır⁷³.

Türkiye'de Mongolistik çalışmalarını başlatan ilk bilim adamı olan Ahmet Temir, ilim dünyasında ve Türkiye'de önemli bir yer edindiği gibi Türk dünyasıyla ilgili birçok faaliyete öncülük yapmıştır. Amerikalılarca yönetilen ve esir milletlere yayın yapan Radio Liberty'nin Tatar-Başkırt masasında danışman olarak çalışmış, Tatarca edebî ve tarihî yazıları yayımlamıştır. Emekliliğinden sonra Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde ve Marmara Üniversitesi'nde ders verdi. Tatarca, Moğolca, Macarca, Çince, Rusça, Almanca, İngilizce ve Fransızca bilen Temir 18 Nisan 2003'te Ankara'da vefat etti⁷⁴.

1.2.11. Baymirza Hayit

17 Aralık 1917'de Özbekistan'da Nemengân vilâyetinin Uyçi kazasına bağlı Yarkorgan köyünde doğdu. Nemengân'daki okulu tamamladıktan sonra 1933'te bir müddet Andican Sulama Okulu ve Hokand Tıp Fakültesi'nde öğrenim gördüyse de bundan memnun kalmayarak 1934'te Taşkent Üniversitesi Tarih Fakültesi'ne kaydoldu. Burada okurken Stalin döneminin ağır baskılarıyla karşılaştı, sınıf arkadaşları ve öğretmenlerinden bazıları halk düşmanı, devrim karşıtı olarak suçlanıp cezalandırıldı; ağabeylerinden ikisi Basmacı taraftarı oldukları gerekçesiyle Bolşevikler tarafından feci şekilde öldürüldü. Bu durum onun Sovyet rejimi karşısındaki tavrını belirledi. Türkistan tarihini yok sayan anlayışa karşı kendini yetiştirmeye çalıştı⁷⁵.

Stalin terörü bütün Sovyetler Birliği'nde görüldüğü gibi Özbekistan'da da birçok okulun öğretmensiz kalmasına yol açtığından yüksek okullarda tahsil gören öğrenciler üç aylık temel eğitimden sonra öğretmen olarak görevlendirilince Baymirza da Taşkent'te Nizâmî Eğitim Enstitüsü'ndeki üç aylık temel eğitimin ardından 1937'de önce Torokurgon kasabasına, daha sonra Camacoy ve Kayram köylerine öğretmen tayin edildi. Okulların fizikî şartlarının kötülüğü ve öğrenci yokluğu dolayısıyla sık sık yer değiştirmek zorunda kaldı. Bütün hayatı boyunca ıstırap duyacağı romatizma hastalığına da bu sırada yakalandı. 1938'de Uyçi Boyun kasabasına önce öğretmen, ardından maarif müdürü olarak tayin edildi ve 23 Aralık

⁷³ Erkan, a.g.m., s.426.

⁷⁴ Erkan, a.g.m., s.426.

⁷⁵ İsmail Türkoğlu, "Hayit Baymirza", İA, TDV, C.1, 2016, s.550.

1939'a kadar bu kasabada görev yaptı. Bu sırada 30 Ekim 1939'da Taşkent Üniversitesi Tarih Fakültesi'nden mezun oldu⁷⁶. İkinci Dünya harbinde Sovyet ordusunda yüzbaşı rütbesiyle görev yapmış ve Almanya'ya esir düşmüş, kendisi gibi esir düşen veya Almanya tarafına geçen on binlerce Türk asıllı askerle birlikte Türkistan lejyonunda bu defa Türkistan'ın bağımsızlığı için Rusya'ya karşı savaşmıştı. Almanya yenilince Sovyetlere teslim edilmekten, açlık veya hastalıktan kurtulan az sayıda Türkistanlıdan birisi de Hayit idi. Almanya'da mevcut tahsili kabul edilmediği için üniversiteye yeniden giren Dr. Hayit, felsefe bölümünden mezun oldu ve Almanya'nın yetiştirdiği nadir Türkologlardan Gerhard von Mende'nin yanında doktorasını yaptı. Hayit, bundan sonra, Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar, Sovyetler ve Kızıl Çin'in baskıcı ve sömürgeci politikalarını anlatan yüzlerce makale ve onlarca kitap yazdı⁷⁷. Taşkent Ruhü, Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan, Esir Türkler: Türkistan'da Sovyet-Rus Sömürgeciliği ve Emperyalizmi Asya'da Müslüman Halk Üzerinde Uygulanan Sovyet Sömürgeciliğine Bir Örnek, Türkistan'da Öldürülen Türk Şairleri: Mazlum Türklerin Hayatından Parçalar, Türkistan: Rusya ile Çin Arasında, Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası, Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri, Türkistan'ın Bugünkü Meseleleri, Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslâmın Bazı Meseleleri, Millî Türkistan Hürriyet Davası: Millî Türkistan Mecmuasında Bildirilgan Fikirler eserlendendir⁷⁸.

Baymirza Hayit, Türkistan davasını anlatmak için 1953'ten başlayarak vefatına kadar birçok ülkeye seyahatler yaptı, konferanslar verdi, sempozyum ve panellere katıldı. 1953'te Arabistan, Lübnan, Suriye, Türkiye, Mısır ve Pakistan'ı içine alan yedi aylık seyahati sırasında hac farîzasını da yerine getirdi ve bu ülkelerde yaşayan Türkistanlı göçmenlerle tanışıp onları Türkistan davasına sahip çıkmaya çağırdı. Amerika, Pakistan, Hindistan, İsviçre, Arabistan, Kanada, Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerde sempozyumlara katıldı, Türkistan tarihi hakkında tebliğler sundu. 1967-1968 yıllarında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün malî desteğiyle Türkiye'ye geldi. Hacettepe, İstanbul ve Marmara üniversiteleri tarih bölümlerinde Türkistan tarihiyle ilgili dersler verdi. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra da Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da yapılan ilmî toplantılara katıldı. 1992'de ailesinin yaşadığı Nemengân'a gitti ve büyük törenlerle karşılandı. Ancak

⁷⁶ Türkoğlu, a.g.m., s.551.

⁷⁷ Orhan Kavuncu, "Dr. Baymirza Hayit", Türk Yurdu, S.232, 2006, s.57.

⁷⁸ Türkoğlu, a.g.m., s.552.

Özbekistan hükümeti ülkeden ayrılmasını istediğinden seyahatini kısa keserek geri döndü ve bir daha anavatanına gidemedi. 31 Ekim 2006'da Almanya'nın Köln şehrinde vefat etti⁷⁹.

1.2.12. Cafer Seydahmet Kırimer

Kırım istiklal davasının lideri ve ideoloğu Cafer Seydahmet Kırimer, 1 Eylül 1889'da Kırım'ın Yalta bölgesinin Kızıлтаş köyünde doğmuştur. İlk tahsilini Kırım'da orta ve lise tahsilini de İstanbul'da yapmıştır. Lisede okurken, Türk şair ve ediplerinin hürriyetle ilgili yazılarını ve şiirlerini okumuş bunlardan ilham almıştır. 1908 yılında, Çelebi Cihan⁸⁰ ve diğer arkadaşları ile birlikte İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti'ni kurmuşlardır. 1909 yılında ise gizli bir teşkilat olan Vatan Cemiyetini kurup içinde dini meselelerin ıslahı, medreselerin durumu ve vakıf idaresiyle ilgili maddelerin olduğu beyannamelerini, Kırım'a gönderip halk arasında yaymaya başlamışlardır. Böylelikle Cafer Seydahmet, Kırım Türklerinin bağımsızlık mücadelesinde fiilen mücadeleye atılmıştır. 1909 yılında İstanbul'da görüştüğü İsmail Gaspıralı'dan etkilenmiş burada yaptığı yayınlar ve çalışmalar yüzünden Rusların baskısı sonucunda 1911 yılında Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır. 1913 yılında Avrupa'da siyasi hayatın gergin olmasından dolayı yeniden Kırım'a dönmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askere alınmış ve Besarabya Cephesine gönderilmiştir⁸¹.

1917 yılında Moskova'da yapılan Rusya Müslümanları Kongresi'ne Cafer Bey, Kırım heyeti reisi olarak katılmıştır. Bu toplantıdan sonra Ukrayna ile temaslarda bulunmuş, Kırım'da çalışmalara devam etmiştir. 28 Kasım 1917'de Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Harbiye ve Hariciye vekili olarak seçilmiştir. Kırım'ın Almanlar ve daha sonra Bolşevikler tarafından işgaliyle Kırimer, Kırım'ın dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin de kendini kabul etmemesiyle birlikte

⁷⁹ Türkoğlu, a.g.m., s.552.

⁸⁰ Kırım'ın kuzeyindeki Sonak köyünde doğdu. Daha öğrenciyken Tercüman gazetesini okumaya ve İstanbul'dan gelen edebî eserleri incelemeye başlamıştı. Abdürreşid Mehdî'nin Vatan Hâdimi gazetesini okuyup Rus inkılâpçıların nutuklarını dinleyerek inkılâpçı fikirler edindi. Gaspıralı İsmâil Bey'den ve 1905 gençliğinden halkçılığı ve inkılâpçılığı, Rus ve Türk inkılâpçılarından gizli çalışma usullerini öğrendi. 1906'da İstanbul'a gitti. İstanbul'da Mercan İdâdisi'ne devam etti, ardından ilâhiyat ve hukuk tahsil etti. İstanbul'da bulunduğu süre içinde arkadaşları Câfer Seydahmet Kırimer, Âlim Seyid, Abdürrahim Sükûti ve Abdülhakim Hilmi Ârifzâde ile birlikte Genç Türklerin Fransa ve Mısır'da çıkardığı gazete ve yayınları, Türkçülerin eserlerini gizlice okuyarak hürriyet ve inkılâp konularında yeni fikirler edindi. 23 Şubat 1918'de Bolşevikler barış görüşmeleri bahanesiyle Nûman Çelebi'yi davet edip ardından tutukladılar. Akyar'a (Sivastopol) götürerek şehit ettiler. Bkz. Mustafa S. Kaçalın, "Numan Çelebi Cihan", İA, TDV, C.33, 2007, s.234-235.

⁸¹ İbrahim Otar, "Cafer Seydahmet Kırimer", Dergi, S.20, Münih 1960, ss.86-89.

Avrupa’da Ülküsü adına çalışmalarına devam etmiştir. Daha sonra, yeniden İstanbul’a gelen ve uzun yıllar İstanbul’da kalan Kırimer’in, Kırmımlı göçmenlerin Türkiye’ye alınmasında büyük etkisi olmuştur. “*Cafer Seydahmet Kırimer, Kırım’ın bağımsızlığı ve Türkçülük yolunda büyük hizmetler vermiştir. Önemli eserleri arasında “Unutulmaz Gözyaşları”, “Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi” ve “Gasıralı İsmail Bey” sayılabilir.*”⁸² Emel⁸³ ve Yeni Kafkasya⁸⁴, *Dergi* dergilerinde yazılarını yayınlamış memleketi adına mücadele vermiştir. Davasından biran bile şüphe etmeyen Kırimer, 3 Nisan 1960’da vefat etmiştir.

1.2.13. Edige Mustafa Kırımal

1911 yılında Kırımın Yalta Şehrinde dünyaya gelen Kırımal ilk ve orta öğrenimini burada tamamlayarak yüksek öğrenim için Akmescit’e gider. Burada Akmescit Pedagoji Yüksek Enstitüsünü bitirir. Akmescit’te 1911 yılından 1927’ye kadar süren Kırım Milli Hareketi içinde aktif olarak görev yapar. Bolşevik baskısından kurtulabilmek için Azerbaycan, İran, Türkiye, Polonya gibi ülkeler gider burada Vilnio Üniversitesine kayıt olur. Aynı tarihte Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesi üzerine Almanya’ya geçer ve burada felsefe doktarası yapar⁸⁵. Ukrayna ve Kırım’da 1941-1944 yılları arasında yaşanan Alman işgali döneminde Kırım Milli Merkezinin görevlendirmesiyle Müstecib Ülküsâl⁸⁶ ile birlikte Kırım’a gitme teşebbüsünde

⁸² Doğu Karaoğuz, “Cafer Seydahmet Kırimer’in Türkçülük Üzerindeki Görüşleri”, Türk Yurdu, S.239, 2007, s.43.

⁸³ Kırım Türklerinin kurtuluş ve istiklâl davalarını savunmayı; mahkûm Türk ülkelerinin istiklâl hareket ve faaliyetlerinin yardımcısı olmayı amaçlayan Emel Dergisinin ilk sayısı 1930 yılının ocak ayının birinci günü, Romanya’nın Pazarcık şehrinde yayınlanarak, yayın hayatına başlamıştır. İlk yayınlandığı zaman yani 1930 ve 1931 yıllarında iki yıl boyunca on beş günde bir defa çıkacak şekilde basılmıştır. Ancak 1932 yılının başından itibaren artık ayda bir çıkacak şekilde düzenlenerek okuyucularına ulaşmıştır. Yazarları arasında Hakan Kırmımlı, Nadir Devlet, Abdullah Zihni Soysal gibi önemli aydınlar bulunmaktadır. Bkz. Neslihan Adıgüzel, Bir Tarih Kaynağı Olarak Emel Dergisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007, ss.8-13.

⁸⁴ İlk sayısı 1923 yılında çıkan Yeni Kafkasya dergisi İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır. On beş günde bir çıkan derginin asıl hedefi Azerbaycan’a yeniden bağımsızlığını kazandıracak genç nesiller yetiştirmektir. Derginin sahibi ve baş yazarı Mehmede Emin Resulzade’dir. Yayın hayatı 4 yıl süren bu yayında, Zeki Velidi, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Yusuf Akçura, Abdullah Battal Taymas, Mirza Bala gibi önemli isimler yazılar yazmıştır. Bkz. Adem Can, Yeni Kafkasya Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, ss.6-11.

⁸⁵ Meryem Özer, Kırım Tatarlarının Emel Dergisindeki Siyasi ve Kültürel Faaliyetlerinin İncelenmesi (1930-1998), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2003, s.44-45.

⁸⁶ 1899 yılında Dobruca’nın Köstence Sancağında dünyaya gelen Ülküsâl, hukuk fakültesinden mezun olup bir süre avukatlık yapmıştır. 1940 yılından sonra Türkiye’de yaşamış ve siyasi rehberi Cafer Seydahmet Kırimer’in talimatları çerçevesinde Kırım’ın kurtuluş mücadelesine hizmet etmiştir. Emel dergisini o tarihte Romanya’nın hudutları içinde bulunan Pazarcık’ta 1 Ocak 1930 tarihinden itibaren neşretmeye başlamıştır. Dergiyi daha sonra Köstence’ye taşımıştır. Kırimer’in 1960 yılında vefatıyla Kırım Milli Merkezi’nin başına geçmiş 1940 yılında ara verdiği Emel dergisini 1961 yılından itibaren

bulunmuş ancak aylarca izin alınamadığı için gidememiştir. Nihayet 1942 yılının Kasım ayında 1 ay gibi sınırlı bir müddet için izin alınabilmiş Kırimal Akmesic'te giderek orada Müslüman Komitesinin üyeleri ile görüşmüştür⁸⁷.

Almanya'da Kırim Milli Merkezi temsilcisi sıfatıyla Dergi'nin sorumlu müdürü olur, bu görevini 1972'ye kadar sürdürmüştür. Kırimal, Türkçe'nin yanında Rusça, Almanca, Lehçe dillerine de vakıftır. 22 Mart 1980 tarihinde Almanya'da vefat etmiştir⁸⁸.

1.2.14. Evgeni Glovinski

Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün üyesi ve müdür yardımcısı Evgeni Glovinski, 1.11.1894 yılında Ukrayna'nın Kiev şehrinde doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusunda bir topçu subayı iken Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, 1920 yılının sonuna kadar Ukrayna ordusu saflarında Kızıl Ordu'ya karşı savaşmıştır. Ukrayna Bolşevikler tarafından işgal edildikten sonra Çekoslovakya'ya iltica eden Glovinski, burada Ukrayna İktisat Akademisi İktisat ve Kooperatifçilik Fakültesi'nden mezun olmuş. 1939 yılında da profesör unvanını kazanmıştır⁸⁹. 1954 yılından itibaren Enstitü için çalışmaya başlayan Glovinski, burada ilim şurası üyeliği, enstitünün Ukraynalı ilim işçilerinin başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. *Dergi* dergisinde de Sovyetlerin mali ve ticari politikasıyla ilgili birçok makale yazan Glovinski, 7.7.1964'de Münih'te vefat etmiştir.

1.2.15. Haydar Bammat

Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti sabık dışişleri bakanı Bammat, 3 Kasık 1890'da Dağıstan'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta tahsilini Kuzey Kafkasya'nın Stavropol Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlayarak bir hukuçu olarak hayata atılmıştır⁹⁰. 11 Mayıs 1917'de Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Kuzey Kafkasya Dışişleri Bakanlığın getirilen Bammat, Trabzon konferansında da bu sıfatla görev almıştır. Yeni kurulan devletini Osmanlı İmparatorluğu'na, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a resmen tanıtmıştır. Rusların Kafkasya'yı işgalinden sonra, önce

yeniden neşretmeye başlamıştır. Ülküsal 1996 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bkz. Ömer Özcan, "Müstecip Ülküsal, Dobruca ve Türkler", Türk Yurdu, S.294, 2012, s.66.

⁸⁷ Ülküsal, a.g.m., s.4.

⁸⁸ Özer, a.g.t., s.45.

⁸⁹ "Kayıplarımız", Dergi, S.37, Münih 1964, s.68.

⁹⁰ "Haydar Bammat", Kafkasya, C.2, S.7. Ankara 1965, s.44.

Trabzon'a sığınmış sonra Paris'e yerleşmiştir. Burada yaptığı çalışmalarla takdir toplayan Bammat, “*Afganistan Kralı Nâdir Şah tarafından 1925 yılında Afgan vatandaşlığına geçirildi.*”⁹¹ Özellikle Kafkasya dergisindeki yazılarıyla Kuzey Kafkasya'nın sesini duyuran Bammat, 31 Mart 1965'de Paris'te vefat etmiştir⁹².

1.2.16. Hamit Zübeyr Koşay

İdil-Ural bölgesinde Başkırđistan Cumhuriyeti'nin merkezi olan Ufa ilinin Tilençi Tomrek köyünde doğan Koşay, “*Eniştəsi müftü ve Şûrâ dergisi sahibi Rızâeddin Fahreddin'in yardımı ile öğrenim için Türkiye'ye geldi. Dârümuallim'den mezun olduktan sonra Kadıköy Sultânîsi'nde öğretmenliğe başladı.*”⁹³ Ertesi yıl Macaristan'a giderek Budapeşte'de ortaokullara öğretmen yetiştiren Pedagogium'a kaydoldu, 1921'de buradan da mezun oldu. 1925'te Türkiye'ye döndü ve Maarif Vekâleti'nde memuriyete başladı⁹⁴.

Sırasıyla Hars Dairesi Kütüphaneler Umum müfettişliği, Âsâr-ı Atıka ve Kütüphaneler müdürlüğü, Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü, Müzeler Dairesi müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü ve ikinci defa Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü görevlerinde bulundu. Bu görevde iken yaş haddinden emekliye ayrıldığı halde iki yıl daha görevini vekâleten sürdürdü. Daha sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü müşavirliği yaptı. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Folklor Araştırmaları Kurumu, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Birliği, Uluslararası Müzeler Konseyi ve Uluslararası Anıtlar Konseyi Türkiye Millî Komitesi aslı üyeliklerinde bulundu. Ayrıca Fin Arkeoloji Cemiyeti, İsveç Krallığı Tarih, Antikite Akademisi, Viyana Antropoloji Derneği, Macar-Budapeşte Köröşi Csoma İlim Derneği ve Prag Şark Enstitüsü muhabir üyesiydi⁹⁵. Uluslararası Prehistorik ve Protohistorik İlimleri Birliği daimi şeref üyesi olan Koşay, bürokraside görev yaptığı süre içinde ve emekli olduktan sonra da milli meselelerle ilgisini kesmedi. Milli kültür değerlerinin tespiti, yaygınlaştırılması hususunda yapılması gerekenlere işaret etti. Bu tekliflerinin gerçekleşmesi için fikri takibini sürdürdü. Halk kültürünün tespiti hususunda Cumhuriyetin kuruluş

⁹¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Bammat Haydar”, İA, TDV, C.5, 1992, s.48.

⁹² İhsanoğlu, a.g.m., s.49.

⁹³ İsmail Otar, “Hamit Zübeyr Koşay'ın Kazan Türkçesi Birkaç Şiiri”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2014, s.112.

⁹⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, “Koşay Hamit Zübeyr”, İA, TDV, C.26, 2002, s.225.

⁹⁵ Şakiroğlu, a.g.m., s.225-226.

dönemlerinde az sayıdaki aydın arkadaşlarıyla daha 1927 yılında Etnografya Cemiyeti'nin kurulması teşebbüsüne iştirak etti. 28.7.1927'de Halil Vedat Fıratlı, Hilmi Ziya Ülken, Dr. Sami, Dr. Meszaros, Safiye Sami, Halil Bedii Yönetken ve Yusuf Akçura ile birlikte cumhurbaşkanına sundukları dilekçede böyle bir cemiyetin kurulması ihtiyacının gerekçelerini belirttiler. Bu teşkilat kanuni formalitelerin yerine getirilememesinden dolayı kurulamadı. Koşay, yeri geldiğinde bu ve buna benzer kurumların tesis edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır Halk Bilgilerinin ilmi olarak uzmanlarca derlenmesini temin gayesiyle bizzat kendisi bir kılavuz hazırlayarak neşretmiştir. Neşrettiği makalelerle Türk Halk Müzesi'nin kurulmasının lüzumuna dikkati çekmeye çalışmıştır. Bu müzenin Türk'ün kendisini, onun maddi ve manevi kültürünü, hayatını ve yaptığı büyük işleri tanıtmak bakımından gerekli olduğunu vurgulamıştır. UNESCO tarafından 17.4.1963-2.5.1963 tarihleri arasında düzenlenen Milletlerarası Balkan ve Güneydoğu Avrupa Tetkikleri Toplantısına katılmıştır. Mayıs 1964'de Roma'da açılan Anadolu Arkeolojisi sergisinde görevlendirilmiştir⁹⁶.

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Enstitüsü ile Türk Kütüphaneciler Derneği'nin de şeref üyesi olan Koşay'ın önemli eserlerinden bazıları şunlardır: İzgü Mescit, Tarihi Abidelerimizi Koruyalım, Halk Bilgisi Kılavuzu, Türk Nebat Adları, Alacahöyük Hafriyatı, Türkçe'nin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii, Etnografya ve Folklor Kılavuzu⁹⁷. Dergi dergisinde de yazılarını yayınlamıştır. 1 Ekim 1984'te Ankara'da hayatını kaybetmiştir⁹⁸.

1.2.17. İbrahim Otar

1909 yılında Bursa'da dünyaya gelen İbrahim Otar, ilk, orta ve lise tahsilini tamamladıktan sonra Polonya Vilno Üniversitesinde hukuk tahsili alır. Emel dergisinin devamlı yazarlarından olan Otar, Emel'in yazı işleri müdürlüğünü de yapmıştır. Yazılarının bazılarını "I. Otar" ve "Arslanoğlu İsmail" isimlerini kullanarak yazmıştır⁹⁹. Yazarın Dergi dergisinde de makaleleri yayınlanmıştır.

⁹⁶ Ömer Özcan, "Cumhuriyet Dönemi Müzeciliğinin Büyük Önderi Hamit Zübeyr Koşay", Türk Yurdu, S.270, 2010, s.63.

⁹⁷ Özcan, a.g.m., s.64

⁹⁸ Şakiroğlu, a.g.m., s.226.

⁹⁹ Özer, a.g.t., s.46.

1.2.18. İsmail Hikmet Ertaylan

İstanbul Beylerbeyi'nde doğan Ertaylan, Beylerbeyi'nde ilkokulu bitirdikten sonra orta ve lise öğrenimini Galatasaray Mekteb-i Sultanisinde tamamladı. Ağustos 1911'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Mülkiye'nin son sınıfında iken açılan başka bir imtihanı kazanıp Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne kâtip olarak girdi. Kısa bir müddet sonra buradan da ayrılarak Robert Kolejinde Türkçe-edebiyat muallimliğiyle hayatının uzun bir devresini kapsayacak olan öğretmenliğe başladı. 1914'te incelemelerde bulunmak üzere Fransa, İsviçre, İtalya, Almanya ve Norveç'e gitti. Mayıs 1921'de öğretmenlikten ayrılarak Hariciye Nezâreti Matbuat Umum Müdürlüğü'nde tedkik ve telhis mümeyyizi olarak görev aldı. İstanbul hükümetinin dağıtılmasıyla buradaki memuriyeti sona erdi. Bu sırada Azerbaycan'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden öğretmen istemesi üzerine Maarif Vekâleti tarafından Bakü'ye gönderildi. Bakü Üniversitesi'nde ve Bakü Tiyatro Mektebi'nde Türk edebiyatı tarihi, Bakü Yüksek Muallim Mektebi'nde Batı edebiyatı tarihi ve sanat tarihi öğretim üyeliği yaptı. Ardından Bakü Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Bu sırada Türk Edebiyatı Tarihi adlı dört ciltlik eserini ortaya koydu. Başarılı çalışmalarını değerlendiren Bakü Üniversitesi senatosunun kararı ile kendisine profesörlük unvanı verildi. Bu yıllarda Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Dağıstan, Kırım ve Kazan'ı gezerek buralardaki kütüphanelerde incelemelerde bulundu¹⁰⁰.

Aralık 1927'de Ankara'ya döndü. Ankara Kız Lisesi müdürlüğü ve edebiyat öğretmenliği yanında Gazi Eğitim Enstitüsü Türk ve Batı edebiyatı tarihleri ve sanat tarihi öğretmenliklerini de yürüttü. Bu sırada yeni kurulan Dil Encümeni üyeliğine seçilip bir süre Türk lugatı ve derleme komisyonlarının başkanlığını yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra 1939 yılının Kasım ayında Afganistan Maarif Nezareti müşaviri olarak Kâbil'e gönderildi. Şahsî gayretleriyle Kâbil'de bir gece üniversitesi açtığı gibi ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kurumlarının programlarını hazırladı. Burada görevli iken Hindistan'ı dolaşarak kütüphanelerde araştırmalar yaptı. Aralık 1942'de Türkiye'ye döndü. Ocak 1943'te ordinaryüs profesör unvanıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Türk Edebiyatı Tarihi Kürsüsü öğretim üyeliğine getirildi. Bu fakültede edebiyat tarihiyle ilgili çeşitli yayınlarda bulunan Ertaylan, Fakülteden Eylül 1960'ta emekli oldu¹⁰¹.

¹⁰⁰ Ömer Faruk Akün, "Ertaylan İsmail Hikmet", İA, TDV, C.11, 1995, s.309.

¹⁰¹ Akün, a.g.m., s.309.

‘Çağatay Edebiyatı’, ‘Azerbaycan Edebiyat Tarihi’, ‘Türk Edebiyatı Tarihi’, ‘Vuslat-ı Memnua’, ‘Hesap İmtihanı’, ‘Falcı’, ‘Kır Çiçekleri’, ‘Yunan Edebiyatı Tarihi’, ‘Latin Edebiyatı Tarihi’, ‘Dante ve Eserler’ en bilinen kitaplarıdır¹⁰². Yazılarını *Dergi* dergisinde de yayınlayan Ertaylan, yayın ve araştırma faaliyetlerini sürdürmekte iken hastalanıp tedavi görmekte olduğu Haydarpaşa Numune Hastanesinde 18 Aralık 1967’de vefat etti. Ve Rumelihisarı Mezarlığına defnedildi.

1.2.19. Mirza Bala

Dört yıl kadar *Dergi*’nin baş yazarlığını, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ilim heyetinin iki sene başkanlığı, iki yılda başkan yardımcılığını yapan Mirza Bala, 1898 yılında Azerbaycan’da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta tahsilini Bakü’de yapmış, yüksek tahsilini ise 1927 yılında geldiği İstanbul’da yapmıştır. 1915 yılında Resulzade Mehmed Emin tarafından kurulan Açık Söz gazetesinin Açık sütunlarına yazı yazmaya başlamış ve burada kıymetini ortaya koyarak Mehmed Emin Resulzade ile iyi bir arkadaşlık kurmuştur. Mirza Bala matbuat hayatına Açık Söz gazetesiyile başlamış sonradan Basiret gazetesinde başyazarlık, Azerbaycan gazetesinde muharirlik yapmıştır. Mirza Bala sade yazarlık yapmakla kalmamış, aynı zamanda memleketi ve milleti uğruna birçok çalışmalar yaparak kültürel ve sosyal cemiyetlere de destek vermiştir. Mesela Müsavat Partisinde Bakü Komitesi azalığı yapmıştır¹⁰³. Müsavat Partisi yönetimi altında istilacılara karşı mücadele etmek için gizli Direniş Komitesi kurulmuş bu komitenin başkanlığına genç Mirza Bala Memmedzade getirilmiştir. Direniş Komitesi üyeleri gizli matbaa kurarak "İstiklal" gazetesini yayınlamaya başlarlar. Tüm bu gibi işlerde Mirza Bala aktif yer almıştır¹⁰⁴.

Gerek Millî Mukavemet teşkilâtındaki faaliyetleri gerekse yazıları dolayısıyla bir süre tutuklandı. Sürekli izlenmesi dolayısıyla komitenin aldığı karar doğrultusunda İran’a kaçıp bir süre Reşt şehrinde yaşadı. Ancak Bolşevikler’in burada da peşini bırakmadığı anlaşılınca Tahran’a geçti. Bir müddet burada faaliyet gösterdikten sonra 1926’da Türkiye’ye geldi ve bazı dostlarının yardımıyla İstanbul Hukuk Fakültesi’ne girdi. İstanbul’da bir taraftan fakülteye devam ederken bir taraftan da *Yeni*

¹⁰² Funda Bulut, “İsmail Hikmet Ertaylan’ın Edebiyat Tarihçiliği”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S.2, 2013, s.262.

¹⁰³ “Mirza Bala”, *Dergi*, Sayı:15, Münih 1959, s.95-96.

¹⁰⁴ Rafail Ayvazoğlu Ahmetli, “Mirza Bala Mehmedzade’nin Azerbaycan’ın Rus Bolşevik İstilasından Sonraki Dönemde Etkinliği Ve Sosyal-Siyasi Görüşleri” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.36, 2016, s.620.

Kafkasya dergisinde yazılar yazdı, çeşitli göçmen derneklerinde etkinliklerini sürdürdü. 1928’de Mehmed Emin Resulzâde ve Mehmed Sâdık ile birlikte *Âzeri Türk* dergisini yayımlamaya başladı. Burada Azerbaycan ve Rusya’da yaşayan Müslüman Türkler’in millî davalarına yönelik tarih, coğrafya, ekonomi ve siyaset muhtevalı makaleler yazdı. Derginin kapatılması üzerine 1929’da *Odlu Yurt* dergisini çıkardı. Ağustos 1931’e kadar yayımını sürdüren bu dergide de aynı içerikte yazılar kaleme aldı. 1955’te Azerbaycan Millî Merkezi’nin başkanlığına getirildi. Rusya hakkında yazdığı makale ve kitapları yanında geniş bilgisi dolayısıyla, Amerikalılar tarafından kurulan ve merkezi Almanya’da bulunan Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsü’nün daveti üzerine Münih’e gitti¹⁰⁵. Burada yukarıda da belirttiğimiz gibi yıllarca *Enstitü* ve *Dergi* için ilim çalışmalarına katılmıştır. İki İnkılâp Arasında, Bakü Uğrunda Mücadel, Azerbaycan Türk Matbuatı, Azerbaycan Mîsâk-ı Millîsi, Ermeniler ve İran, Millî Azerbaycan Hareketi, Azerbaycan Tarihinde Türk Albanya eseleindendir¹⁰⁶.

Mirza Bala; Yeni Kafkasya, Azeri Türk, Odlu Yurt, Bildiriş, İstiklal, Kurtuluş, Die Befreiung (Almanca), Müsavat Partisi bülteni, Azerbaycan gibi dergi ve gazetelerde yazmıştır. Siyasi yazılardan başka ilmi sahada da yazan Bala, Türk İslam Ansiklopedisi, İslam Ansiklopedisi gibi önemli eserlere katkıda bulunmuştur. Yazılarında Nuhoğlu, V. Nuhoğlu, Daşdemir, M. B. Ali Kutluk gibi isimler kullanmıştır. Eski dostlarını ziyaret amacıyla geldiği İstanbul’da 8 Mart 1959’da hayatını kaybetmiştir¹⁰⁷.

1.2.20. Mehmet Sadık Aran

Karabağ Vilayetinin Zengezor Kazasının Sisyan Bölgesinde Rud-Pazarçay köyünde 1895 yılının aralık ayında doğmuştur. İlk tahsilini baba ocağında yapmış, bu arada Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Sonra Nahçıvan rüştiyesini bitirmiş Bakü Yüksek Pedagoji Enstitüsüne girerek başarı ile mezun olmuştur. Türkiye’ye geldikten sonra İstanbul Edebiyat Fakültesine iki yıl devam etmiş, bu okullarda öğretmenlik de yapmıştır. Daha sonra gittiği Finlandiya’da Helsinki Üniversitesine devam etmiştir. Mehmet Sadık Aran 1917 yılından beri Azerbaycan’ın kurtuluşu ve milli istiklaline kavuşması yolundaki mücadeleye bütün varlığı ile katılmıştır. 27 Nisan 1920 Rus

¹⁰⁵ İsmail Türkoğlu, “Mirza Bala Mehmedzade”, İA, TDV, C.2, s.273-274.

¹⁰⁶ Türkoğlu, a.g.m., s.274.

¹⁰⁷ Türkoğlu, a.g.m., s.274.

istilası üzerine, müstevli Ruslara karşı patlayan büyük ayaklanmaya fiilen iştirak etmiştir¹⁰⁸.

Kızıl Rus istilasını Azerbaycan'ı tamamen ele geçince, Aran Bakü'de 5-6 arkadaşı ile birlikte yeraltı kurtuluş teşkilatını kurmuş ve Azerbaycan'ı gizlice dolaşarak milli mücadele teşkilatını memleket sathında kurup tamamladıktan sonra, İstanbul'daki Milli Azerbaycan Teşkilatı ile irtibat kurmak üzere Karadeniz (Batum-Trabzon) yolu üzerinden kayıkla geçerek İstanbul'a gelmiş ve aynı yoldan geri dönmüştür. Azerbaycan'a döndükten bir müddet sonra, Çeka ajanları tarafından Tiflis'te yakalanıp hapse atılmıştır. Çeşitli baskı metotları ile sorgulamasının devam ettiği günlerde, işkenceye dayanamayan Aran, kendisini sorgulayanları yumruklamış, bunun üzerine delirdi diye hastaneye yatırılmış ve testlerin uygulandığı sırada bir yolunu bulup kaçımağa muvaffak olmuştur. 1923 sonlarında ilk durak olarak İran'a gelen Mehmet Sadık Aran, buradan da tahminen 1924 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Önce bir müddet Trabzon'da öğretmenlik yapmış, sonra da İstanbul'a gelerek, Azerbaycan istiklal davasına neşriyat alanındaki faaliyetleri basta olmak üzere sosyal ve ekonomik alanlarda da destek olmuştur. İstanbul'da bulunduğu 15 yıl zarfında Azerbaycan Milli Merkez'inde de görev almıştır¹⁰⁹.

Mehmet Sadık Aran, daha sonra Finlandiya'ya gitmiştir. Orada İdil-Ural Türklerinin çocuklarını okutmak üzere bir okul açarak öğretmen ve idareci sıfatı ile çalışmış, aynı zamanda Türkçe ve Fince yayınladığı Yeni Turan adı ile bir de gazete yayınlamıştır. Finlandiya'dan İstanbul'a döndükten sonra yayın faaliyetine devam eden Aran, II. Dünya Savaşı'ndan önce 2 yıl Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinin muhabiri olarak İran'da çalışmıştır. Türkiye'de Azerbaycan istiklali davasına hizmet eden dergi ve gazetelerde yazılar yazdığı gibi, Azeri Türk, Yeşil Yaprak, Türk Yolu ve Ergenekon Yolu gibi dergileri de imkânları ölçüsünde neşretmeye çalışmıştır¹¹⁰.

1.2.21. Mehmet Emircan

Emircan, 1968-1972 yılları arasında Enstitü ilim şurasının başı olarak çalışmıştır. Enstitünün 1965 yılında düzenlediği Türkistan'da Milliyetçilik sempozyumuna Tacikistan'da Milliyetçilik konulu bir tebliğ sunmuştur. Avrupa'da Paris Blokunda Azerbaycan Milli Merkezi'nin temsilciliğinde bulunmuştur. Ayrıca

¹⁰⁸ Kaya, a.g.t, s.256-257.

¹⁰⁹ Kaya, a.g.t., s.257.

¹¹⁰ Kaya, a.g.t., s.257.

Emircan, Türkiye’de yayınlanan Tasvir gazetesinde de çalışmıştır. *Dergi* dergisinde de yazıları yayınlanan Emircan, Münih’te vefat etmiş, 1 Haziran 1979’da İstanbul’da Feriköy mezarlığında toprağa verilmiştir¹¹¹.

1.2.22. Nicholas Poppe

Çarlık Rusyası’nın Çin Konsolosluğu’nda sekreter olan babasının görev yaptığı Çifu’da doğdu. Çocukluğu Çin, Mançurya, Finlandiya ve Rusya’da geçti. Petersburg’da Alman Lisesinde ve Petersburg Üniversitesi Fen Fakültesi ile Doğu Dilleri Fakültesi’nde okudu. Türkolog Aleksandr Nikolaevic Samojlovic, S. E. Malov; Mongolist A. D. Rudnev, W. Kotwicz, B. Ya. Vladimirtsov; tarihçi Vasilij Vladimiroviç Barthold, S. F. Oldenburgun’un derslerini takip etti, ayrıca W. Radloff ve E. K. Pekarskiy’i tanıdı¹¹².

Stalin’in uyguladığı baskı rejiminden dolayı Sovyetler Birliği’nde millî kültürlerin ve pek çok aydınla bilim adamının yok edilmesi Poppe’yi kendi geleceği konusunda kaygılandırdığından 1941 sonbaharında ailesiyle birlikte Kafkasya’ya gidip Kalmuk Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin başşehri Elista’daki Pedagoji Enstitüsü’nde ders vermeye başladı. 1942’de Kafkasya’yı işgal eden Alman ordusuna iltica etti. 1943-1945 yıllarında Berlin Üniversitesi’nde Moğolca ve Tatarca okuttu. “*Almanların yenilmesi üzerine Ruslara yakalanmamak için 1949’a kadar gizlenerek yaşadı. Aynı yıl Washington’daki Seattle Üniversitesi’ne davet edildi. Ölümüne kadar çalışmalarını burada sürdürdü.*”¹¹³ Poppe belli başlı Ural-Altay, Fin-Ugor, Hint-Avrupa ve Slav dillerini, Çinceyi ve daha pek çok Asya dilini bilen bir Altayist idi. Defalarca Moğolistan, Doğu Sibiry, Orta Asya, Kafkasya ve Azerbaycan’a ilmî araştırma gezileri yaparak dil, edebiyat ve folklor malzemesi derlemiştir. Bunların bir kısmı parti ilkelerine uymadığı gerekçesiyle Sovyetler Birliği’nde yayımlanmamış, bir kısmı da II. Dünya Savaşı’ndaki kargaşada kaybolmuş, kalan malzemedan yüzlerce makale ile önemli kitaplar ortaya çıkmıştır¹¹⁴.

¹¹¹ Süleyman Tekiner, “Ünlü Bir Mücahid’in Aziz Bir Dostun Ardından” Azerbaycan, S.231, 1979, ss.15-20.

¹¹² Nuri Yüce, “Poppe Nicholas.”, İA, TDV, C.34, 2007, s.323.

¹¹³ Ahmet Temir, “Nicholap Poppe (1897): Altmışıncı Doğum Yılı Dolayısıyla Hayatı Ve Eserleri Üzerine Bir Deneme”, DTCF Dergi, C.16, S.1/2, s.42.

¹¹⁴ Yüce, a.g.m., s.323-324.

Şimdiye kadar yayınlanmış yaklaşık 230 tane kitap ve makalesi bulunmaktadır¹¹⁵. *Dergi* dergisinde yazan önemli isimlerden biri olan Poppe, 8 Haziran 1991’de vefat etti.

1.2.23. Ramazan Traho

Ramazan Traho, 5.6.1914’de Kuzey Kafkasya’nın Şenci adlı Çerkes köyünde dünyaya gelmiştir. Eğitimini 1934’de mezun olduğu Moskova Pedagoji Enstitüsünde yapmıştır. 1941 yılında Sovyet ordusuna alınmış, Maykop’un işgali sırasında Almanlara esir düşmüştür. Kafkasyalı olduğu için kısa sürede serbest bırakılmış 1943’te Alman ordusu Maykop’tan çekilirken Traho’da önce Ukrayna’ya sonra Münih’e sığınmıştır. 2. Dünya Harbinden sonra bir süre de Türkiye’de kalan Traho, 1951’de tekrar Münih’e dönmüş ve 1954 yılında Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünde çalışmaya başlamış, 10 yıl süreyle enstitüde görevler almıştır. *Vestnik, Caucasian Review, Mecelle ve Dergi*’de yazılarını yayınlayan Traho, 8.7.1914 yılında Münih’te vefat etmiştir¹¹⁶.

1.2.24. Mustafa Veli Aytugan

Mustafa Veli Aytugan, 15.9.1907’de Tataristan’ın Alabuğa köyünde dünyaya gelmiştir. İlk ve Orta öğrenimini Alabuğa ve Kazan şehrinin Türk okullarında yapmış, daha sonra Kırgızistan’ın Karakol bölgesinde öğretmen kurslarını bitirmiştir. 1925-1928 yıllarında Kazan’da Tatar-Başkırt harp okulunda okumuş ve teğmen rütbesiyle orduya katılmıştır. 1941’de Sovyet-Fin savaşı sırasında Finlere esir düşen Aytugan, Finlandiya’dan Almanya’ya geçmiş ve 1943-1945 yıllarında İdil-Ural lejyonuna gönüllü sıfatıyla katılarak, aynı zamanda Alman ordusu Doğu-Türk tümeni muharıpleri için Berlin’de yayınlanan İdil-Ural ve Türk Birliği gazetelerinde çalışmıştır. Savaştan sonra Batı Almanya’ya yerleşen Aytugan, geçimini sağlamak amacıyla bir taraftan Münih fabrikalarında bir işçi gibi çalışmış, diğer taraftan da kendisini milli, sosyal ve ilmi faaliyete vermiştir. *Azad Vatan, Dergi* gibi yayınlarda yazmış, *Milli Bayrak* dergisini de bizzat kendisi idare etmiştir. 1965 yılında vefat eden Aytugan Münih’in Waldfriedhof mezarlığının Müslüman kesimine defnedilmiştir¹¹⁷.

¹¹⁵ Temir, a.g.m, s.43.

¹¹⁶ “Kayıplarımız”, *Dergi*, S.37, Münih 1964, s.68-69

¹¹⁷ “Kayıplarımız”, *Dergi*, S.41, Münih 1965, s.70.

1.2.25. Vasil Vasiloviç Dubrovski

Ukraynalı ilim adamı, tarihçi ve şarkiyatçı Dubrovski, 19 Mayıs 1897 tarihinde Ukrayna'nın Çernigov şehrinde dünyaya gelmiştir. 1925 yılında Ukrayna tarihi konusunda doktorasını yapmış, 1930-1933 yılları arasında Ukrayna İلمي İstişrak Cemiyetinde Türkoloji kolunda çalışmıştır. Ukrayna'da iken Ukrayna-Azerbaycan sözlüğü çıkarmak istediği için tutuklanmış 4 yıl boyunca Baykal-Amur toplama kampına sürgüne gönderilmiştir. Buradan çıktıktan sonra, II. Dünya Savaşı sırasında Münih'e iltica etmiş burada *Dergi* adına birçok yazı yayınlayan Dubrovski, 1957 yılında Amerika'ya yerleşmiş ve 1966 yılında vefat etmiştir¹¹⁸.

1.2.26. Zeki Velidi Togan

Zeki Velidi, 10 Aralık 1890'da şimdiki Rusya Federasyonu'nun Başkirt Özerk Cumhuriyeti topraklarında İsterlitamak kazasının Küzen köyünde doğdu. Hem baba hem anne tarafı eğitilmiş ve kültürlü bir aileden gelmekte olup kendi ifadesine göre Arapçayı babasından, Farsçayı annesinden öğrenmiştir. Daha sonra dayısı Habib Neccar'ın komşu köydeki medresesine giderek Arap edebiyatı dersleri aldı; bu arada Rusçaya başladı¹¹⁹. Babasının kendisini evlendirip köyünde imam (molla) yapma arzusunu öğrenince Kazan'a kaçtı ve Kasımiye Medresesi'nde eğitimini tamamladı. Kazan'daki Rus şarkiyatçıları ile tanıştı¹²⁰.

Kasımiye ve Ufa'daki Osmaniye medreselerinde öğretici olarak çalıştı¹²¹. Zeki Velidi, bir yandan mensubu bulunduğu Başkirt toplumunun meselelerine eğilirken diğer yandan Türk tarihine merak sardı. Bu konuda sürmekte olan dar çerçeveyi aşarak daha geniş bir Türklük anlayışını benimsedi. Kazan'daki Rus şarkiyatçılarının desteğiyle iki defa Türkistan'a araştırma gezileri yaptı. Rusya Meclisindeki mebuslara Müslüman halk topluluklarının meselelerinde yardımcı olacak heyete Başkirt temsilcisi seçildi ve 1915'te Petersburg'a gitti. Orada siyasî işlerle uğraşırken bir taraftan da Rus şarkiyatçılarıyla yakın ilişki kurdu. Barthold'un yardımıyla askere gitmekten kurtuldu¹²².

¹¹⁸ "Kayıplarımız", *Dergi*, S.47, Münih 1967, s.73.

¹¹⁹ Süha Durak, Zeki Velidi Togan'ın İلمي Hayatı, Din Ve Tarih Görüşü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, s.2-3.

¹²⁰ Tuncer Baykara, "Togan, Ahmed Zeki Velidi", İA, TDV, C.41, 2012, s.209.

¹²¹ Ömer Özcan, Bir Medeniyet Ve Tarih Müttefekiri Zeki Velidi Togan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s.26.

¹²² Baykara, a.g.m., s.209.

1917 Ekim İhtilâli'nden sonra Başkırt halkının uyanan ümitlerini karşılamak amacıyla siyasî hayata girdi. Başkırtlar'ın geleceğini, batısındaki Kazan Tatarlarıyla değil doğusundaki Türkistan Kazak-Kırgız, Türkmen ve Özbek Türkleriyle birlikte ele almayı düşünüyordu. Bundan dolayı Kazanlı siyasetçilerle görüş ayrılığına düştü. Başkırt Özerk hükümetinin (Otonom Cumhuriyeti) kurulmasına öncülük etti; savaş bakanı ve ardından hükümet başkanı oldu. Rusya'daki iç savaş yıllarında çarlık generallerinin baskısına karşı Sovyetlerle iş birliği yaptı; bu yıllarda birkaç defa Lenin, Troçki ve Stalin gibi önderlerle görüştü. Fakat Başkırt hareketi burada umulan sonuca ulaşmayınca Türkistan'a çekilerek mücadelesini orada sürdürmeye karar verdi. 1921'de kurulan Türkistan Millî Birliği'nin başına getirildi. Türkistan'da bulunduğu otuz aylık dönemde Basmacılarla birlikte Bolşevik Ruslarla mücadele etti. Öte yandan Enver Paşa gibi dışarıdan gelen Türklerle temas kurdu. Türkiye Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin daveti üzerine 20 Mayıs 1925'te İstanbul'a geldi, ardından Ankara'ya geçti. 3 Haziran 1925'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldu. Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine tayin edildi. Ankara'daki hayatı kendisini tatmin etmeyince İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Türk tarihi muallimliğine getirildi. Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in başında bulunduğu Türkiyat Enstitüsü vasıtasıyla Barthold'u Türkiye'ye davet ettirdi. Barthold'un İstanbul'daki konferanslarında onun tercümanlığını yaptı¹²³.

1930'da Ankara'da kurulan Türk Tarihi Tetkik Heyeti'ne ve sonrasındaki cemiyetin hazırladığı tarih kitabına eleştirilerde bulundu; halbuki buradaki bilgiler Atatürk'ün de onayını almıştı. Tenkitlerini 1932 temmuzunda Türk Tarih Kongresi'nde tekrarlayınca Reşid Galib, M. Şemsettin (Günaltay) ve Sadri Maksudi (Arsal) beylerin sert tepkileriyle karşılaştı. Bunun üzerine üniversitedeki görevinden istifa ederek Viyana'ya gitti. 6 Haziran 1935'te İbn Fadlân üzerindeki doktorasını tamamladı ve Almanya'da Bonn Üniversitesi'nde çalıştı. 1938'de Göttingen Üniversitesi'ne geçti; ertesi yıl yaklaşan dünya savaşı sebebiyle Türkiye'ye dönüp 1 Eylül 1939'da yeniden İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladı. 1944 mayısında Turancılık hareketi içinde bulunmasından dolayı tutuklandı ve on beş ay kadar hapisteye kaldı. Sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı; önce mahkûm olduysa da Askerî Yargıtay'ın bozma kararı üzerine 1945 ekiminde tahliye edildi ve 31 Mart 1947'de beraat etti. Üniversitedeki görevine 1948'de dönebildi. 1951'de İstanbul'da toplanan

¹²³ Baykara, a.g.m., s.209.

XXII. Müsteşrikler Kongresi başkanlığını yaptı. Daha önce kapanan İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nün 1953 yılında yeniden kurulmasını sağladı ve ilk müdürü oldu¹²⁴. “*Zeki Velidi Togan'ın kültürel mirasımızın tespiti, derlenmesi ve kayıt altına alınması sürecindeki bitmek tükenmek bilmeyen ihtiras ve çabası, bu mirası, Türk varlığının devamı için “vazgeçilmeyecek bir değer” olarak algılamasının en güzel göstergesidir.*”¹²⁵ Birçok eseri ve makalesi bulunan Togan'ın *Dergi* dergisinde de yazıları yayınlanmıştır. Türk Yurdun'da yazdığı dönemde de makalesinde Sovyetler Birliğinin öğrenme enstitüsünden bahsetmiş, çalışmalarından gayat memnun olduğunu belirtmiştir. Umumî Türk Tarihine Giriş, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, Tarihte Usûl, Türk Kültürü El-Kitabı'nın Program ve Çalışma Planı, Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadelesi eserleri arasında sayılabilir¹²⁶.

Aslında bir ilim adamı olan Togan'ın siyasî yönü şartların zorlaması sonucu ortaya çıkmıştır. 1917 Ekim İhtilâli'nin ardından Başkırt halkına yararlı olmak amacıyla siyasete girmiş ve Harbiye nâzırı olarak etkili olmuştur. Türkistan bağımsızlık hareketinin temsilcisi sayılan Togan, Türkiye'ye gelip ilimle uğraşmaya başladıktan sonra siyasî faaliyetlerini geri planda tutmuş, fakat büsbütün terketmemiştir. II. Dünya Savaşı'nda Almanların doğu cephesindeki ilk başarılarının Başkırtlar için bir kurtuluş sağlayacağına inanmış, bu maksatla bazı hareketlere girişmiş, ancak Turancılık adına Türkiye'de Sovyetler aleyhinde çalışmakla suçlanmıştır. 1946 sonrasında değişen şartlarda Başkırt halkı ile az da olsa ilgilenmeye devam etmişse de oradakilerin zarar görmemesine özen göstermiş, kaleme aldığı hâtıralarında bazı isimleri bile kaydetmemiştir¹²⁷.

¹²⁴ Baykara, a.g.m., s.209.

¹²⁵ Metin Arıkan, “Bir Halk Bilimci Olarak Zeki Velidi Togan”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.44, 2017, s.39.

¹²⁶

¹²⁷ Baykara, a.g.m., s.209.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. DEMOGRAFİ VE NÜFUS HAREKETLERİ

2.1.1. Türkistan'da Demografi ve Nüfus Hareketleri

Genel coğrafi ve tarihi anlamda Türkistan, merkezi Asya'da Türk halklarının yerleşmiş olduğu bir sahadır. Bugünkü Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan, yani bütün batı ve doğu Türkistan'ı coğrafi ve etnografi bakımından içine alan bölgedir. Ne var ki, Türkistan topraklarının Rus ve Çin İmparatorlukları tarafından işgali, Türkistan'ı normal geofizik ve etnografik sınırlarına rağmen, parçalanmaya doğru götürmüştür. Doğu Türkistan Çin'e ilhak olunmuş, Batı Türkistan ise, Rus İmparatorluğu tarafından istila edilmiştir. Çar hükümeti tarafından bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı içine alan Türkistan'a 1919-1920 yıllarında Hive ve Buhara toprakları da eklenmiştir¹²⁸. Yani Yıllardan bu yana Türkistan olarak bilinen bu bölge parçalara ayrılmış ve 1924'den bu yana Türkistan kelimesi, devlet, geopolitik, tarih, hatta ilim terimi olmaktan çıkarılıp kullanılmaz olmuştur. Yerine oldukça karışık olan Orta Asya ve Kazakistan tabiri kabul edilmiştir¹²⁹. Bizim burada irdedeceğimiz yalnız Batı Türkistan yani Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dır.

Sovyetler Birliği kurulduğu zamandan itibaren Türkistan'a ayrı bir önem vermiş, Lenin Türkistan için *Doğunun Kapısı* tabirini kullanmıştır¹³⁰. Türkistan'ın bu kadar önemli olma nedeni ise şöyle açıklanabilir: bu Türk ülkesi Asya'nın kalbine, Sovyetler Birliğinin Asya'daki hareketleri için köprü vazifesi görecektir ortaya koyacaktı. (Bağımsız Müslüman ülkelere sosyalizm görüşünü yaymak için bir köprü) Sovyet Hükümeti Türkistan'ı dış siyasette bir alet gibi kullanmaya başlamadan önce, Türkistan'da kendi hakimiyetini kuvvetlendirmek zorunda kalmıştı. Türkistan'ı sovyetleştirmek, komünizm rejimi altında yaşamaya zorlamak, İslamiyet'in tesirini kırmak, Buhara ve Harezmi Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına son vermek,

¹²⁸ Vasil Vasiloviç Dubrovski, "Sovyet Türkistan'ı Hakkında Bazı Kayıtlar", Dergi, S.38, Münih 1964, s.47.

¹²⁹ Edige Mustafa Kırmal, "Sovyet Türkistan'ında Milliyetçilik", Dergi, S.41, Münih 1965, s.3.

¹³⁰ Süleyman Tekiner, "Sovyet Türkistan'ı Ve Müslüman Doğu Memleketleri", Dergi, S.56, Münih 1969, s.16.

Türkistan'ı beş Sovyet Cumhuriyeti perdesi altında parçalamak, Basmacılık¹³¹ olarak adlandırılan Türkistan milli mücadelesine 1935 yılına kadar son vermek, Türkistan'ın yerli halkları arasında komünist kadrolar hazırlamak ve Türkistan topraklarını yavaş yavaş kolonize etmek gibi tedbirler, Sovyet Hükümetinin Türkistan'daki çıkarları doğrultusunda uygulamaya koyduğu başlıca hareket planıdır¹³².

Sovyetler Birliği nüfusunun seyrine dair bütün meseleler arasında, Sovyet Türkistan'ı (Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri) nüfusunun artış meselesi gerek demografik ve gerekse siyasi bakımlardan oldukça dikkate değer bir önem taşımaktadır¹³³. Türkistan ahalisi hakkında ilk resmi Sovyet rakamları, 17.12.1926 tarihine, yani Sovyetler Birliği ahalisinin umumi nüfus sayımı yapıldığı tarihe ait bulunmaktadır. 1926'dan sonra, birkaç defa gerek tüm olarak bütün Sovyetler Birliği ve gerekse müttefik ve muhtar cumhuriyetlerin nüfus artışına dair malumat ve rakamlar yayınlanmıştır. Bu arada Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetleri nüfusunun artışına dair rakamlar yer bulmuştur.

1937'den itibaren, seçimler vasıtasıyla rakamlar yayınlanmış ve böylelikle 1937'den 1959 yılına kadar ki değişim ortaya çıkmıştır. Yani Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin şehir ve köy taksimatıyla beraber 17.1.1926, 1.1.1933, 17.1.1939, 1956 Nisan, 17.1.1959 tarihine ait bütün nüfus sayısını ihtiva eden rakamlar ve bu cumhuriyetlerde 12.12.1937, Haziran 1938, 10.2.1946, Şubat ve Mart 1947, 14.3.1950, Şubat ve Mart 1951, 14.3.1954, Şubat ve Mart 1955, 16.3.1958 ve Mart 1959 tarihlerine ait kaydı yapılmış seçmenlerin sayısına ulaşmak mümkündür¹³⁴.

¹³¹Rusya'da Türkistan'ın istiklâli için faaliyet gösterenlerin millî ayaklanmalara verilen genel addr. "Baskın yapan, hücum eden" manasına gelen bu tabir, Çarlık döneminde Ruslar tarafından Türkmenistan, Başkırdistan ve Kırım'da faaliyet gösteren çeteciler için kullanılmıştır. Basmacılar halka dokunmazlar, sadece Rus memurları soyar, hazine mallarını yağmalar ve aldıkları ganimetleri fakirlere dağıtırlardı. 1917 ihtilâlinde önce ve sonra Ruslara karşı silahlı mücadelede bulunan Türkistanlılar, kendilerini hiçbir zaman Rusların "haydut, çeteci" anlamında kullandıkları ve dünyaya böyle göstermek istedikleri tarzda Basmacı olarak tanıtmamışlar, İslâm askerleri, vatan müdafaacıları ve Türkistan âzatlığının askerleri olarak göstermişlerdir. Basmacı hareketlerinin tek gayesi, "Türkistan Türkistanlılarındır" sloganında ifadesini bulan, Türkistan'ı Ruslardan kurtararak istiklâline kavuşturmaktır. Detaylı Bilgi için Bkz. Abdülkadir Donuk, "Basmacı Hareketi", İA, TDV, C.5, 1992, s.107.

¹³² Baymirza Hayit, "Bugünkü Sovyetler Birliği Dış Siyasetinde Türkistan'ın Önemi", Dergi, S.61, Münih 1970, s.37-38.

¹³³ Y. Miroğlu, "Sovyet Türkistan'ı Nüfusunun Dinamiği", Dergi, S.18, Münih 1959, s.3-4.

¹³⁴ Miroğlu, a.g.m., s.4.

Müttefik cumhuriyetler ve bütün Sovyetler Birliği ahalisinin tabii artışını tespiti yarayan istatistik rakamlar gerek bütün Sovyetler Birliği ve gerekse müttefik cumhuriyetlerde 1950'den 1958'e kadar ki yıllarda doğum, ölüm ve tabii artış hakkında da bize bilgi veren rakamlardır. Maalesef, bu rakamlar, bütün Türkistan'ı kapsamayıp ancak Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan Sovyet Cumhuriyetlerine münhasır kalmaktadır. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetleri ahalisinin değişimi 1914'den 1959 yılına kadar ki devirde, Aşağıdaki tablodan takip etmek mümkündür.¹³⁵ (Bin Kişi Hesabıyla)

Tablo 1

Cumhuriyetler	1914	1926	1933	1939	1956	1959
Kazakistan	5600	6074	7229	6146	8490	9301
Özbekistan	4400	4565	5370	6282	7317	8113
Kırgızistan	864	1002	1302	1458	1911	2063
Tacikistan	1047	1032	1333	1458	1775	1982
Türkmenistan	1042	998	1263	1246	1366	1520
Sovyet Türkistan'ı	12953	13671	16503	16625	20859	22979
Özbek, Kırgız, Tacik ve Türkmen Cum.	7353	7597	7597	10479	12369	13678

Yukarıdaki cetvelden görülüyor ki, Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde nüfusun artışı, oldukça gayri muntazam şekilde bir seyir takip etmiştir. Şöyle ki: 1914'den 1926 yılına kadar, yani hemen hemen 13 yılda (nüfus sayısı 1914 senesi başlangıcına göre alınmış, 1926 nüfus sayımı 17 aralıkta yapılmıştır.) bütün Sovyet Türkistan'ının nüfusu 718 bin kişi (12953'den 13671'e yükselmiştir) artmıştır. Başka deyimle, artış senede ancak 55 bin kişi kadar veya aşağı yukarı %0,42, 13 yılda %5,55 nispetinde olmuştur. Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetlerinde ortalama artışın birbirinden çok farklı olduğu şu rakamlardan açıkça görülmektedir: Özbekistan Sovyet Cumhuriyetinde ahalinin artışı 13 yıl süresince 165 bin kişi olmuştur. Yani, senede 13 bin kişiden daha az ve 13 yıl müddetince ancak 3,85 veya senede %0,29'u teşkil etmiştir. Kırgızistan Sovyet Cumhuriyetinde ahali, 13 sene süresince 138 bin kişi miktarında bir artış göstermiştir. Yani, senede 10,5 bin kişi veya %1,23 ve 13 yılda

¹³⁵ Miroğlu, a.g.m., s.5.

%16 artmıştır. Türkmenistan ve Tacikistan Sovyet Cumhuriyetlerinde bu müddet zarfında Tacikistan ahali sayısında 15 bin kişilik, Türkmenistan ahalisinde de 44 bin kişilik, yani birincide %1,5, ikincide %4,3 bir azalma olmuştur. Kazakistan nüfusunda 13 yıl boyunca 474 bin kişilik, yani senede 36,5 bin kişilik veya bu müddet zarfında %8,5 veya senede %0,65 bir artış kaydetmiştir¹³⁶.

Sovyetler Birliğinin nüfus sayısı, 1914'den 1926'ya kadar 162,4 milyondan 166,9 milyon kişiye kadar, yani 4,5 milyon kişi artmıştır. 13 yıl boyunca ortalama senelik artış 346 bin kişi, yüzde hesabıyla bu müddet zarfında %2,8, senede %0,21 olmuştur. Neticede görülüyor ki, Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde ahalinin artışı 1914'den 1926'ya kadar bütün Sovyetler Birliği nüfus artışına kıyasla, iki misli fazla (%5,55 ve %2,8) olmuştur. Lakin Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan olmak üzere 4 Güney Türkistan Cumhuriyeti'nde ahalinin artışı, hemen hemen Sovyetler Birliği nüfusunun artışına muadil olmuştur. Zira, 12 sene süresince nüfusu 244 bin kişi (7353 bin kişiden 7597 bin kişiye kadar), yani senede ancak 19 bin kişi veya 19 senede %3,3, senede %0,25 bir artış kaydetmiştir. 1914'den 1926'ya kadarki devrede Tacikistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerinde ahali sayısının azalışı ve Özbekistan ahalisinin artışında görülen düşüklük, Güney Türkistan'da Sovyet yayılmasının ve Sovyet koloni siyasetinin neticesinde ortaya çıkmıştır¹³⁷. 1916 yılında Türkistan'ın çar hükümetine karşı silahlı isyanı neticesinde 70 bin Kırgız Türkü, Batı Türkistan'dan Conkara'ya geçmiştir. 1914'den 1926'ya kadarki sürede ahali artışı, ancak, Sovyetler Birliğinin Avrupa kısmından Kuzey Türkistan'a yerleştirilen yani göçmenlerle açıklanabilmektedir. Aynı tehcir, az da olsa Özbekistan ve Türkmenistan arazileri dahilinde ve daha az olmak üzere Tacikistan'da da yapılmıştır.

Bundan sonraki, yani 17.12.1926 tarihli nüfus sayımından 17.1.1939 tarihli nüfus sayımına kadar ki süre, biri 17.12.1926'dan 1.1.1933'e, diğeri 1.1.1933'den 17.1.1939'a kadar olmak üzere birbirinden çok farklı iki kısma bölünmektedir. Bütün Sovyet Türkistan'ın nüfusu 12 yıl boyunca aşağı yukarı 3 milyon kişilik (yani 2 milyon 954 bin kişi) bir artış kaydetmiştir. 6 yıllık bu müddet zarfında (1927-1932) 2 milyon 832 bin kişi, 1933'den 1938'e kadar devam eden 6 yıl süresince de 122 bin kişi artmıştır. 1933'den 1938'e kadar ki devrede nüfus artışı, hemen hemen kaydedilmemiş, 1933 yılında ancak kaydedilmiş nüfus sayısı telafi edilerek

¹³⁶ Miroğlu, a.g.m., s.5-6.

¹³⁷ Miroğlu, a.g.m., s.6.

tamamlanmıştır. Bütün Sovyet Türkistan Cumhuriyetlerinin hepsini etkileyen bu önemli rakamlar, ancak 1926'dan 1939 yılına kadar nüfus seyrinin umumi bir tablosunu çizmektedir. Gerek Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetleri gerekse Türkistan'ın her iki kısmındaki (kuzey-güney) nüfus dinamiği, bu ortalama rakamlardan oldukça farklıdır: 4 güney cumhuriyette (Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan) bütün nüfus, 1926'dan 1939 yılları müddetince 7 milyon 597 bin kişiden 10 milyon 479 bin kişiye yükselmiş, yani 2 milyon 882 bin kişilik bir artış göstermiştir. 1927-1932 yıllarındaki artış 1 milyon 677 bin kişi, 1933-1938 yıllarındaki devrede de 1 milyon 205 bin kişiyi bulmuştur. Bu rakamlardan görülüyor ki ikinci devrede, nüfus artışı, birinci devreye nazaran bütün Türkistan'da olduğu gibi 23 misli değil, ancak %35 azalmıştır. Kazakistan'da 12 sene süresince nüfus artışı 72 bin kişi olmuştur, yani 6 milyon 74 binden 6 milyon 146 bin kişiye yükselmiştir. Fakat, bu rakam, ancak 1939 yılı 1926 yılı ile kıyaslanınca elde edilmiştir. 17.1.1939 nüfus sayımı rakamları 1.1.1933'e ait Kazakistan nüfus sayısıyla karşılaştırılınca görülür ki, 17.12.1926 tarihinden 1.1.1933 tarihine kadar 6 milyon 74 bin kişiden 7 milyon 229 bin kişiye ulaşmış bulunan, yani 1 milyon 155 bin kişilik bir artış kaydetmiş Kazakistan nüfusu, 1.1.1933'den 17.1.1939 tarihine kadar ki sürede 1 milyon 183 bin kişilik bir azalma kaydetmiştir. Kazakistan'ın maruz kaldığı demografik felaket, 1933 yılında kendini göstermiş ve bu da nüfusu 50-60 milyonu bulan Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Aşağı ve Yukarı İdil Boyu ve Kazakistan'daki Sovyetler Birliği'nin esas hububat bölgelerini de içine alan yerlerde Sovyet hükümetinin vücuda getirdiği tertipli, suni açlık yüzünden doğmuştur¹³⁸.

Diğer Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerindeki nüfus artışı dahi, oldukça gayri muntazam bir seyir takip etmiştir. 1926-1939 yılları süresince, Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti, nüfus artışı bakımından, sadece Türkistan Cumhuriyetleri değil, belki müttefik cumhuriyetler safında da ön yeri almış bulunuyordu. Kırgızistan nüfusunun sayısı, 12 yıl süresince 1 milyon kişiden 1 milyon 458 bin kişiye yükselmiştir. Yani, 458 bin kişi veya %45,7 bir artış kaydetmiştir. Yıllık artış 39 bin kişiden fazla veya %3,8 olmuştur. Şunu belirtmek gerek Kırgızistan'ın nüfusu 1926'dan 1939'a kadar ki yıllarda artış göstermiştir. 1926'dan 1933'e kadarki yıllarda 300 bin kişilik bir artış gösterdiği gibi 1933'den 1939'a kadarki yıllarda da 156 bin kişilik bir artış göstermiştir. 1926'dan 1939 yılına kadarki sürede bütün Sovyetler Birliği arazisinde

¹³⁸ Miroğlu, a.g.m., s.7-8.

Kırgız Türklerinin doğal artışlarını gösteren rakamlara bakıldığında Kırgız Türklerinin sayısı, 12 yıl süresince 763 bin kişiden 884 bin kişiye kadar yükselmiştir. Yani 121 bin kişilik veya %15,9 bir artış göstermiştir. Kırgızistan'da 1926 yılında umumi nüfusun %66'ını teşkil etmek üzere 660 bin Kırgız Türkünün yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Kırgızistan nüfusunun %34'ü şu milletlerden oluşuyordu: Ruslar %11,7, Özbek Türkleri %11, diğer milletler %11,3. Yani Kırgız topraklarına diğer Sovyet ülkelerinden kapsamlı bir göç yaşanmadıysa Kırgızistan'da Kırgız Türklerinin sayısı 1939 yılında 105 bin kişi civarında (%15) bir artış göstererek 765 bin kişiye ulaşmış oluyor. Böylelikle 1939 yılına ait olan 1 milyon 458 bin kişilik Kırgızistan nüfusu içinde Kırgız Türklerinin oranı, %51,6'dır. Kırgızistan'daki Kırgız Türklerinin sayısı 1926'da %66 iken, 1939'da %51,6'ya inmiştir¹³⁹.

Sovyetlerin Avrupa kısmından tarım ve sanayide çalışmak üzere binlerce göçmenin Kırgızistan'a yerleşmesi sonucu Kırgızistan nüfusu, Sovyet rejimi süresince (özellikle 1926-1961) 2 mislinden biraz fazlasıyla artmış, yani 1 milyondan 2,2 milyon kişiye yükselmiştir. Yerli Türk halkı, aynı yıllar süresince ancak 170 bin kişilik bir artış kaydetmiş, yani 1926'da 666 bin kişi iken 1959'da 837 bin kişiye yükselmiştir. Bütün bu kolonize hareketleri neticesinde, Kırgızistan'daki Kırgız Türklerinin nispeti, 1926'da %66 iken 1959'da %40,5'e inmiştir. Buna karşılık, Kırgızistan'a sonradan yerleştirilmiş olanların nispeti, 1926'da %18 iken, 1959'da %40'a yükselmiştir (821 bin kişi). 1926'da Kırgızistan'daki Özbek Türklerinin nispeti %11 iken 1959'da (Kırgızistan'daki Özbeklerin mutlak sayı artışı 1926'da 110 bin kişiden 1959'da 219 bin kişiye ulaştığı halde) %10,6'ya kadar inmiştir¹⁴⁰. Yani bölgeye planlı şekilde tarım ve sanayi işçisi adı altında iskan politikası uygulandığı anlaşılmaktadır. Böylelikle Kırgızistan'daki yerli halkın oranı hızla düşmüş Slav kökenli sonradan yerleştirilen halkın oranı hızla yükselmiştir.

Tacikistan Sovyet Cumhuriyetinde dahi, fazla nüfus artışı kaydedilmiştir. Sovyetler Birliğinde, artışı %45,7 olan Kırgızistan ve artışı %45,4 olan Ermenistan'dan sonra üçüncü yeri Tacikistan işgal etmektedir. Taciklerin sayısı 1926-1936 yıllarında %25,3, Özbeklerin sayısı da %22,5 artmıştır. Fakat, Tacikistan nüfusunun %43,9 artması neticesinde ahalide büyük bir değişiklik meydana gelmiştir.

¹³⁹ Miroğlu, a.g.m., s.9.

¹⁴⁰ Y. Mironenko, "Sovyetler Birliği Nüfusunun 1959 nüfus Sayımından Sonraki Dinamiği", Dergi, S.26/27, Münih 1962, s.52.

Yani, 1926'da %78,4'ü teşkil eden Taciklerin sayısı, 1939 da %59,5'e inmiş, Özbek Türklerinin sayısı %17,9'dan %28,8'e, 1926'da hemen hemen bir mevcudiyet göstermeyen Rus ve Ukraynalıların sayısı, %10,3'e yükselmiştir. Anlaşıldığı üzere Tacikistan'ın iki esas milleti, Tacikler ve Özbek Türkleri 1939'da bir arada 1926'daki 95,8'e karşılık bütün ahalinin %88,3'ünü teşkil etmiştir. Tacikistan'daki diğer milletlerin nüfusu ise %4,2'den %11,7'ye yükselmiş, yani üç mislisinden daha fazla bir artış kaydetmiştir. Bu artış daha çok 150 bin kişiyi bulan Rus ve Ukraynalıların hesabına olmuştur¹⁴¹.

Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti'nin %37,6'yı bulan nüfus artışı, Tacikistan'da olduğu gibi, başlıca olarak ahalinin tabii artışı yoluyla olmuştur. Özbekistan ahalesinin esasını teşkil eden Özbek Türklerinin sayısı, 1926-1939 yılları arasında bütün Sovyetler Birliği topraklarında %22,5'i teşkil etmiştir. Özbekistan topraklarındaki Özbeklerin sayısı 1926'dan 1939 yılına kadar 3 milyon 210 bin kişiden 4 milyon 85 bin kişiye ulaşmış. Yani 875 bin artmıştır. Bu sürede Sovyetler Birliği'nde Özbek Türklerinin sayısı, 940 bin kişilik bir artış göstermiştir. Böylelikle, Özbek nüfus artışının %93'ü Özbekistan topraklarında olmuştur. 1926'da 260 bin kişiyi bulan Rusların sayısı, 1939'da 727 bin kişiye yükselmiştir. Yüzde hesabıyla, Ruslar %5,62'dan %11,6'ya, Kazak Türkleri de %2,5'dan %4,9'a yahut 115 binden 305 bin kişiye yükselmiştir. 1926'daki diğer milletlerin %10,9'u, 1939'da bütün Özbekistan nüfusunun %12,3'nü teşkil etmiştir. Bu rakamlardan görülüyor ki, Özbekistan'da da tıpkı Tacikistan ve Kırgızistan'da olduğu gibi, Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti'nde olduğundan daha az ölçüde olmakla beraber, Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmından gelen göçmenler yerleştirilmiştir¹⁴².

1959 yılının Özbekistan'ına baktığımızda, 11,5 ay süresince Özbekistan'da nüfus 8106 binden 8372 bine yükselmiş yani 266 bin kişilik (%3) bir artış kaydetmiştir. 1960'da kaydedilen nüfus artışı ise 293 bin kişi, yani oldukça fazla olmuştur. 1961'deki nüfus artışı 321 bin kişiyi bulmuş, yani %4 bir artış göstermiştir. 1962'de Özbekistan'ın nüfusu 8986 binden 9496 bin kişiye yükselmiş, yani 506 bin kişi (%6) artmıştır. Bu artışı, 1962'de Kazakistan'ın güney bölgesindeki steplerin Özbekistan'a verilmesi ile kısmen izah etmek mümkündür¹⁴³.

¹⁴¹ Miroğlu, a.g.m., s.10.

¹⁴² Miroğlu, a.g.m., s.11.

¹⁴³ Y. Mironenko, "Sovyet Türkistan'ının Demografisi", Dergi, S.39/40, Münih 1965, s.9.

“1964 yılında 484,8 bin kilometre kare bir saha üzerinde kurulmuş olan *Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinin nüfusu*”¹⁴⁴, 1926’dan 1939 yılına kadar ki devrede ancak %25,6 yani Sovyet Türkistan’ının diğer cumhuriyetlerine nazaran, oldukça az bir artış kaydetmiştir. Fakat buna rağmen, cumhuriyetteki nüfus artışının aşağı yukarı %75’i tabii nüfus artışı yoluyla değil de Sovyetler Birliğinin Avrupa kısmından getirilerek yerleştirilen göçmenlere temin edilmiştir. Türkmenistan’ın umumi nüfus artışı 256 bin kişi olmuştur. Bu miktardan yerli Türkmen ahalinin tabii artış payı, 30 bin kişidir. 12 yıl süresince, bütün Sovyetler birliği dahilinde Türkmenlerin umumi nüfus artışı, ancak 48 bin kişi olmuştur. Sovyetler Birliğinde yaşayan bütün Türk kabileleri arasında en az tabii artış kaydeden Türkmenlerdir. İşte, bunun neticesi olarak Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti Türkmenlerinin sayısı, 1926’dan 1939 yılına kadarki devrede ancak 710 binden 740 bin kişiye yükselmiştir. Türkmenistan Cumhuriyeti’ndeki Türkmenlerin oranı da %72’den %59’a inmiştir. Bu yıllar zarfında Türkmenistan’daki Özbek Türklerinin oranı da 1926’daki %10,3’den 1939’da %8,5’e inmiştir. Umumi Özbek nüfus sayısı ise, değişmemiştir. Rusların sayısı ise oldukça artmıştır. Şöyle ki, 1926’da 75 bin kişi iken, 1939’da 234 bin kişiye yükselmiştir. Yüzde hesabıyla bakıldığında %5’den %18,7’ye yükseldiği görülür. Rus ahali, başlıca olarak şehirlerde iskan edilmiştir. Aşkabad şehrinde 1939’da 127 bin kişiden ibaret bulunan ahalinin hemen hemen 114 binini, yani %89’unu Ruslar teşkil ediyordu. Diğer milletlere mensup ahalinin nispeti, 1926’da %10 iken %13,8 bulmuştur. Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinin nüfusu, Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinde olduğu gibi, 1927-1932 yıllarında şiddetle artmış, fakat, 1933-1939 yıllarında 15 bin kişi azalmıştır¹⁴⁵.

1959 yılına baktığımızda Türkmenistan’da nüfus 51 bin, 1960’da 95 bin, 1961’de 21 bin, 1962’de 61 bin, 1963’ün ilk yarısında 31 bin kişi artmıştır. Türkmenistan nüfus artışının temelini tabii artış değil, Slav göçmenlerinin akınları teşkil etmiştir. Türkmenistan’da 1959-1963 yıllarında kaydedilen 225 bin kişilik genel artışın yarıdan çoğu, dışarıdan gelen göçmenlerdir. Nüfusun Türkmenistan’da bölgesel olarak dağılımına baktığımızda, Türkmenistan şehir nüfusu 701 bin kişidir, bu ahalinin 243 bini (%34) Türkmen, 248 bini (%35) Rus’tur. Mesela Türkmenistan’ın 418 bin nüfuslu Mari eyaletinde Türkmenlerin sayısı 307 bin, Rusların sayısı 54 bin kişidir.

¹⁴⁴ Edige Mustafa Kırmal, “Türkmenistan’da Milliyetçilik”, Dergi, S.42, Münih 1965, s.13.

¹⁴⁵ Miroğlu, a.g.m., s.11.

Bu Rusların 49 bini şehirlerde ve ancak 5 bini köy bölgelerinde yaşamaktadır. 295 bin nüfuslu Taşhavyuz eyaletinde ise Türkmenlerin sayısı 165 bin, Rusların sayısı 9 bin kişidir. 321 bin nüfuslu Çerco eyaletinde Türkmenler 208 bin, Ruslar ise 50 bin kişidir. Rusların 45 bini şehirlerde yerleşmiştir¹⁴⁶.

1914'den 1959 yılına kadar Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin yüzde hesabıyla bütün nüfus artışı şu şekildedir:¹⁴⁷ (Yüzde Hesabıyla)

Tablo 2

Cumhuriyetler	1914	1926	1933	1939	1956	1959
Kazakistan	100	108,50	129,1	109,75	151,6	166,1
Özbekistan	100	108,85	122,0	142,60	166,3	184,4
Kırgızistan	100	116,00	150,8	168,70	221,7	237,8
Tacikistan	100	98,50	127,5	141,60	169,3	189,3
Türkmenistan	100	95,70	121,8	120,40	131,1	145,9
Bütün Sovyet Türkistanı	100	105,50	127,5	128,50	161,1	172,2
Özbek, Kırgız, Tacik ve Türkmenistan	100	103,30	126,2	142,70	168,3	172,4

Yukarıdaki rakamlardan, bütün Türkistan'daki nüfusun değişimi, nüfus artışı bakımından hangi cumhuriyetlerin ve hangi devrelerde önde yürüdüğü görülmektedir. Genel olarak bütün Türkistan'da nüfus artmıştır. (Bin Kişi ve Yüzde Hesabıyla)

Tablo 3

Milletler	1897 Nüfus sayımı		1926 Nüfus sayımı		1939 Nüfus sayımı	
	Bin kişi	% ile	Bin kişi	% ile	Bin kişi	%ile
Kazaklar	3684	36,4	3968	29,1	3101	18,7
Kırgızlar	602	5,9	763	5,6	884	5,3
Özbekler	2796	27,7	3955	28,9	4845	29,1
Karakalpaklar	104	1,0	146	1,1	185	1,1
Türkmenler	631	6,2	766	5,6	812	4,9
Tacikler	851	8,4	981	7,1	1229	7,4

¹⁴⁶ Y. Mironenko, "Sovyet Türkistan'ının...", s.10-13.

¹⁴⁷ Miroğlu, a.g.m., s.12.

Ruslar	666	6,6	1650	12,1	3054	18,4
Ukraynalılar	103	1,0	920	6,7	1515	9,1
Bütün diğer milletler	683	6,8	522	3,8	1001	6,0
Bütün Türkistan	10120	100,0	13671	100,0	16626	100,0

17.1.1939 nüfus sayımından 15.1.1959 nüfus sayımına kadar olan 20 yıllık devrede, Türkistan arazisinde demografik seyir, 1926'dan 1939 yılına kadar ki devreye nazaran daha şiddetli bir tempo ile gelişmiştir. Alman-Sovyet harbi sıralarında Türkistan arazisi harp hareketına sahne olmamış ise de, burası, Sovyetler Birliği Avrupa kısmından Almanlar tarafından işgal edilmiş arazileri tahliye ederek gelen büyük ölçüde muhacir kabilelerinin akınlarına maruz kalmıştır. Harpten sonra da Sovyetler Birliğinin Avrupa kısmından Türkistan'a şehirli ve köylü ahali olmak üzere yapılan akınlar yeniden başlamıştır. 1954'de Türkistan'ın bakir topraklarını kitlevi şekilde benimseme kampanyasına başlanmış, aynı zamanda Türkistan'da sanayinin gelişmesi dahi takviye edilmiştir.

Harpten yılları sırasında kendi anayurtlarını terk etmek zorunda kalan Çeçen, İnguş, Karaçay ve Balkar Türkleri, Kalmuklar, Kırım Türkleri ve Almanların büyük bir kısmı da Türkistan yolunu tutmuştur. 1937'de Güney Kazakistan'a 150 binden fazla Koreli iskan edilmiştir. Sovyetler Birliğinin Avrupa kısmından harp zamanında Türkistan'a akın etmiş olanların büyük kısmı da buralarda kalmış olduklarından Türkistan'ın nüfusu, 16 milyon 626 bin kişiden 22 milyon 977 bin kişiye yükselmiş, yani 6 milyon 313 bin kişi veya %38 oranında artmıştır. Mukayese için baktığımızda Sovyetler Birliğinin nüfusu 20 senede ancak %9,5 veya 18,2 milyon kişi artmıştır. Yani Türkistan'ın nüfusu, Sovyetler Birliği nüfusuna nazaran 4 misli bir süratle artmış, yani 6,3 milyon kişilik nüfus artışı, bütün Sovyetler Birliği ahalisinin nüfus artışının 1,32'den fazlasını teşkil etmiştir¹⁴⁸. Bu rakamlardan elde edilen netice şudur: 4 Güney Türkistan Cumhuriyeti'nde (Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan) gayri müslim ahalinin sayısı 3,2 kişiyi bulmakta, yani 10,5 milyon kişilik nüfusun %30'unu oluşturmaktadır¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Miroğlu, a.g.m., s.13.

¹⁴⁹ Miroğlu, a.g.m., s.13-14.

Kazakistan, Türkistan içinde ayrı bir öneme sahiptir, Kazakistan aşağı yukarı bütün Türkistan arazisinin %70'ini teşkil etmekte ve bu topraklar üzerinde Türkistan ahalisinin %40'ından fazlası ve şehir ahalisinin de hemen %50'si oturmaktadır. Kazakistan demografisine 1939-1959 yıllarında baktığımızda ise Kazakistan nüfusunda 3 milyon 155 bin kişilik veya %52'lik bir artış göstermiştir. Yani, nüfus sayısı, 6 milyon 146 bin kişiden 9 milyon 301 bin kişiye yükselmiştir. Bu yıllarda Kazakistan şehir ahalisi 1 milyon 690 bin kişiden 4 milyon 69 bin kişiye yükselmiş, yani 2 milyon 379 bin kişi veya %141 artmıştır. Buradan görülüyor ki, Kazakistan nüfusunda belirtilen 3 milyon 155 bin kişilik artıştan şehir ahalisine 2 milyon 379 bin kişi, yani umumi nüfus artışının %76'sı isabet etmektedir. Bunun neticesinde Kazakistan'ın şehir ahalisi 1939'da %27,8 iken 1959'da %44'e kadar yükselmiştir. Buna karşılık, 1939-1959 yıllarında Kazakistan'ın köylü ahalisi 4 milyon 440 bin kişiden 5 milyon 75 bin kişiye yükselmiş, yani 635 bin kişilik bir artış kaydetmiştir¹⁵⁰.

Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinde kaydedilen bu yüksek artış, hararetli sanayileşme, bakir toprakları işleme ve bu işlerle ilgili olarak Kazakistan'ın kolonize edilmişinden ileri gelmiş bulunmaktadır. Kazakistan, Sovyetler Birliğinin Avrupa Bölgelerinden gelen göçmenlerle şiddetle ve süratle kolonize edilmekte olduğunu şu hususta açıkça göstermektedir: Kazakistan'ın yetişkin ahali artışı 1939-1959 yıllarında %83,5, umumi nüfus artışı ise ancak %52 olmuştur. Şunu da kaydedelim ki, Kazakistan'da yetişkin ahalide kaydedilen artışın yarısı, 1954'ün martından 1959'un martına kadar ki süre, yani bakir toprakları işleme devrine ve 1956 yılından beri başlayan hararetli sanayileşme çağına rastlamaktadır. Kazakistan'da doğum, ölüm ve ahalinin tabii artışı hakkında 1939, 1950 ve 1955 yıllarına ait mevcut istatistik rakamlarından anlaşıldığına göre, gerek doğum ve tabii artış ve gerekse her bin kişi başına evlenme bakımından Kazakistan, Sovyetler Birliğinin ortalama rakamlarının çok üstünde yer almaktadır¹⁵¹.

Kazakistan şehir ahalisine baktığımızda 1939-1959 yılları arasında özellikle Kazakistan'ın Kuzey bölgesinde bir artış olduğu gözükmektedir. Aşağıdaki rakamlar bu görüşü desteklemektedir¹⁵². (Bin kişi hesabıyla)

¹⁵⁰ Y. Mironenko, "Sovyetler Birliğinin 15.1.1959 Nüfus Sayımı Rakamlarına Göre Kuzey Türkistan Nüfusunun Dinamiği", Dergi, S.22, Münih 1960, s.38.

¹⁵¹ Mironenko, a.g.m., s.44.

¹⁵² Mironenko, a.g.m., s.44.

Tablo 4

Şehirler	1939	1956	1959
Alma-Ata	222	330	455
Kargandı	156	350	398
Semipalatinsk	110	136	155
Çimkent	74	130	153
Ust-Kamnegorsk	20	41	149
Petropavlovsk	92	118	131
Uralsk	67	87	101
Akmola	32	85	101
Aktübe	49	66	97
Pavlodar	29	60	90
Kustanay	34	63	86
Guriyev	41	66	78
Cambul	38	57	67
Leninogorsk	50	57	67
Kızıl-Orda	47	55	66
Ziryansk	16	53	54
Temir-Tau	5	50	54
Balhaş	33	49	53
Taldı-Kurgan	-	29	41
Gökçe-Tau	17	27	40
Çezgan	-	29	29
Toplam	1,132	1,938	2,465

Kazakistan'ın nüfusunda görülen bu olağanüstü hızlı artış, Sovyetler Birliğinin Avrupa kısmından getirilerek buralara iskan edilen göçmenler sayesinde olmuştur. 1954-1957 yılları süresince bu göçler, tarım odaklıyken ilerleyen yıllarda sanayi vasfını elde etmeye başlamıştır. Kazakistan'ın Sovyetler Birliğinin Avrupa bölgesinden getirtilen milyonlarca göçmen ile kolonize edilişi neticesinde Kazakistan nüfusunun milliyet terkiibi durumunda oldukça büyük değışiklikler olmuştur. Daha 1926'da bütün Kazakistan nüfusunun %60'ını teşkil eden yerli Kazak Türklerinin

oranı, 1959'da %29'a kadar düşmüş, buna karşılık 1926'da %33 olan Rus, Ukraynalı ve Belarosluların oranı %55'e yükselmiştir¹⁵³.

Sovyetler Birliği tarafından açıklanan tablolarda başka milletler adı altında birtakım rakamlar açıklanmış. Fakat rakamlara göre Kazakistan nüfusunun %12,22'sini oluşturan *başka milletlerin* kim olduğu hakkında da herhangi bir bilgi verilmemiştir. Mironenko ise tahmin yürüterek başka milletlerin ülkelerinden sürülen Kırım Türkleri, Çeçen, İnguş, Balkar ve Karaçaylılar gibi topluluklar olduğunu öne sürmüştür. Sovyetlerde yaklaşık 820 bin Alman'ın yaşadığını vurgulamış bunların nerede yaşadığıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmediği için Kazakistan'daki başka milletlerin içinde Almanların da olabileceğini vurgulamıştır. Genel olarak baktığımızda Türkistan'a özellikle Kazakistan'a sistemli bir kolonize hareketinin hayata geçirildiği başta Ruslar olmak üzere Slav¹⁵⁴ ahalisinin çoğunluk olduğu bir cumhuriyet haline getirilmeye çalışılmıştır. 1955 yılındaki verilere göre Kazakistan'daki bütün çocuklardan %65'nin Rus diliyle öğretim yapan okullarda okuduğu ortaya çıkmıştır. Böyle politikalarla Kazakistan Türklerini Ruslaştırma hareketi yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Sovyet Türkistan'ı 3.994.400 kilometre karelik koca bir sahayı işgal etmiştir. Nüfus sayısı 1.7.1963 yılı itibarıyla 27.154.000 kişi, 1.1.1964 yılında da 27.914.000 kişiyi bulmuştur. Türkistan toprakları Sovyetler Birliği yüz ölçümünün hemen hemen beşte birini teşkil etmiştir. Görüldüğü üzere her anlamda stratejik olarak çok değerli bir bölge ve güç olan Türkistan'a hakim olmak için asıl Rusya elinden gelen her şeyi yapmıştır. Özellikle, sanayi inşaatı ve çorak toprakları benimseme siyasetiyle bölgeye yukarıdaki rakamlardan da anlaşılacağı üzere çok sayıda işçi getirilmiştir. Bu işçilerin büyük çoğunluğunun Slav olması dikkat çekmiştir. Bölgeye yerleştirilen Slavların özellikle şehirleri mesken tutması rakamlara da yansımıştır. *Dergi* yazarları uygulanan bu politikayı *Kolonize etmek* olarak açıklamışlardır.

Dergi yazarlarından Von Stackelberg, Koloni politikasının sadece ekonomi ve nüfus uygulamalarıyla değil dinle ilgili de olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: “*Sovyet hükümetinin muhtelif devirlerde İslamiyet'e karşı açtığı mücadele, cami ve mescitleri tahrip, vakıfların emval ve mülklerini devletleştirme, ruhani mektep ve medreseleri*

¹⁵³ Mironenko, “Sovyetler Birliği Nüfusunun 1959 nüfus Sayımından Sonra...”, s.48

¹⁵⁴ Tez boyunca Slav ahalisi tabiri Belarıs, Ukrayna ve Rus halkları için kullanılmıştır.

kapama, faziletli Müslüman ruhani büyüklerini cismen imha da dahil, Müslüman ruhanilerini kitlevi şekilde hapis ve sürgün etme, İslamiyet 'i ve bu dine hizmet edenleri müminlerin gözü önünde rezil ederek itibardan düşürme gayesiyle yapılan sistematik İslamiyet aleyhtarı propaganda gibi şekillerde belirlemiştir. Cami ve medreseler elinde bulunan vakıflar, Sovyet iktidarının daha ilk senelerinde devletleştirilmiştir. Aşağı yukarı bu sıralarda medreseler ve bir süre sonra da camiler kapatılmıştı.”¹⁵⁵

Tamurbek Devletşin, ise Sovyet Sömürgeciliğini şöyle tanımlamıştır: “*diğer milletler üzerinde tüm olarak her şeyi kapsayan universal bir hükümranlıktır. Bunun hedefi, sade Türkistan'dan ham pamuk, Azerbaycan ve Tataristan'dan petrol taşımakla sınırlı değildir. Sovyet rejimi, ham maddeleri alıp götürmekle beraber, buralara planlı şekilde yabancı elemanları, başlıca Slavları (Rus, Uraynalı ve Belaruslu) yerleştirmektedir. Şüphesiz, bu yerlilerin millet olarak ortadan kalkmasını ve yerli nüfusa milliyetini kaybettirerek asimile olması için yapılmıştır.”¹⁵⁶* Sovyet hükümeti sonradan gelen unsurların nüfusunu arttırırken yerli halkın nüfusunu sistemli bir şekilde düşürmüştür. Bunun doğrudan sonucu olarak yukarda da verdiğimiz rakamlar ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Kafkasya'da Demografi ve Nüfus Hareketleri

Kafkasya, kendi topraklarının yüz ölçümü ve nüfusunun sayısı yönünden, Sovyetler Birliğinin en büyük ekonomik bölgelerinden biridir. Kafkasya, tabii iklim bölgelerinin coğrafi şartları bakımından ne derece çeşitli ise, bu topraklarda yaşayan halkın etnografik bünye ve terkibi o derece değişiktir. Baddeley eserinde Kafkasya'nın çeşitliliğini şöyle anlatmıştır: “*El-Aziz, Doğu Kafkasya'ya 'Diller Dağı' anlamına gelen 'Cebel es-sine' adını vermiştir. Çünkü Azize göre, Doğu Kafkasya'da yaşayan insanlar 300 ayrı dil konuşmaktadırlar. Bu rakamlarda, doğuluların hayal güçlerinin zenginliğinden kaynaklanan etkilerin payını düşünsük bile daha temkinli Avrupalı yazarlarında, verdikleri rakam kırkın altına düşmemektedir.”¹⁵⁷*

Kafkasya sınırlarını ve coğrafyasını kısaca tanımlamak gerekirse Taman Yarımadası'ndan başlayıp Bakü'nün doğusunda yer alan Apşeron Burnu'na kadar

¹⁵⁵ Georg Von Stackelberg, “Sovyetlerin Komünist Emperyalizmi Tecrübesi ve Sovyetler Birliğindeki Müslümanlar”, Dergi, S.23/24, Münih 1961, s.84.

¹⁵⁶ Tamurbek Devletşin, “Türkistan'daki Sovyet Sömürgeciliğinin Mahiyeti Üzerine”, Dergi, S.44, Münih 1966, s.17.

¹⁵⁷ John F. Baddeley, Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yay., İstanbul 1989, s.22.

uzanan Kafkas Dağları'nın kuzey ve güneyindeki sahadır. Doğusunda Hazar Denizi, batısında Karadeniz, güneyinde Çoruh-Arpaçay-Aras nehirleri yer almaktadır. Bölgenin kuzey sınırı olarak Don ile Volga nehirlerinin birbirine en çok yaklaştığı kısım ya da çok sayıda gölün yer aldığı Maniç bölgesi kabul edilmektedir. Uzunluğu 1200 km'ye varan Kafkas Dağları, genel olarak, bölgeyi Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere ikiye bölmektedir¹⁵⁸. Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri yer almaktadır. Kuzeyde Don nehrinden güneydoğu yönünde Maniç nehri boyunca Kuma nehrine kadar ve doğuda Hazar denizine uzanan Kuzey Kafkasya'da ise Dağıstan, Çeçen-İnguş, Kuzey Osetya, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkes ve Abhazya Otonom Cumhuriyetleri ile Adige ve Güney Osetya Otonom Bölgeleri mevcuttur¹⁵⁹. Orta çağ Türk-İslam tarih ve coğrafya eserlerinde Alburz Dağı olarak anılan bölge için kullanılan Kafkas ve Kafkasya isimleri Osmanlı Literatüründe ilk defa Ahmed Cevdet Paşa'nın 1856'da Paris Konferansı'na katılan Osmanlı heyeti için hazırladığı Dağıstan, Gürcistan, Çerkezistan, Kabartay Ülkelerine Ait Lahiya' da Memalik-i Kafkasya ve Cebel-i Kafkas şeklinde yer alır¹⁶⁰.

Kafkasya toprakları üzerinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere 3 Sovyet cumhuriyeti bulunmaktaydı. Bu cumhuriyetler, Nahçıvan, Abaza ve Acaristan Muhtar Cumhuriyetleriyle Güney Osetistan ve Dağlık Karabağ Muhtar eyaletlerini de içine alıyordu. Kafkasya'nın Rusya'ya bağlı Dağıstan, Çeçen-İnguş, Kabartay-Balkar Muhtar Cumhuriyetleri ve Adige, Çerkes-Karaçay Muhtar eyaletleri ve Krasnodar ile Stavropol ülkeleri Şimali Kafkasya'da bulunmaktadır. Bunlardan başka Kalmuk Muhtar Sovyet Cumhuriyeti topraklarını da Kafkasya içine almak mümkündür. Bu sınırlar içerisinde Büyük Kafkasya'nın yüz ölçümü 440 bin kilometre kare olup, nüfusu da 1.1.1963 rakamlarına göre, 19,8 milyon kişidir¹⁶¹.

Sovyet istatistiklerine göre, Kafkasya'nın idari-toprak bölümleri (bin kilometre kare hesabıyla) ve nüfus sayısının dinamiği (bin kişi hesabıyla) hakkında rakamlar:¹⁶²

Tablo 5

	1939	1959	1963
--	------	------	------

¹⁵⁸ Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK, Ankara 2010, s.14.

¹⁵⁹ Hayati Bice, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, TDV, Ankara 1991, s.3.

¹⁶⁰ Sadık Müfit Bilge, Osmanlı Çağında Kafkasya, Kitabevi, İstanbul 2015, s.1.

¹⁶¹ Y. Mironenko, "Kafkasya Nüfusunun Dinamiği", Dergi, S.34, Münih 1963, s.3.

¹⁶² Mironenko, a.g.m., s.4.

ÜLKE LER	Bin km² ile Kafkasya Toprakları	Yek un	Bu Arada Şehir Ahalisi	Şehir ahalisinin Yüzde si	Yekun	Bu Arada Şehir Ahalisi	Şehir Ahalisinin Yüzdesi	Yek un	Bu Arada Şehir Ahalisi	Şehir Ahalisinin Yüzde si
Bütün Kafkasya	440.000	15.4 68	4.402	28	17.79 0	7.460	42	19.3 53	8.529	45
Kuzey Kafkasya	254.000	7.44 1	1.813	24	8.278	3.011	36	9.00 7	3.549	40
Dağıstan	50.000	1.02 3	220	22	1.063	315	30	1.19 5	361	30
Kabartay- Balkaristan	12.000	350	85	24	420	166	40	468	188	40
Kuzey Osetistan	8.000	408	174	43	439	236	53	475	261	54
Çeçen- İnguşi stan	19.000	729	199	27	710	294	41	892	340	38
Krasnodar Ülkesi	84.000	3.17 2	784	25	3.763	1.463	39	3.97 5	1.740	44
Adige Eyaleti	4.000	247	56	28	286	96	34	302	107	35
Stavropol Ülkesi	8.000	1.75 9	351	20	1.883	587	31	2.00 2	659	33
Karaçay- Çerkes Eyaleti	14.000	246	39	16	277	65	24	305	79	26
Maveray-i	186.000	8.02 7	2.589	32	9.152	4.349	46	10.3 46	4.980	48

Kafkas ya										
Gürcis tan	70.000	3.54 0	1.066	30	4.049	1.696	42	4.27 1	1.919	45
Abaza	9.000	312	88	28	405	150	37	434	170	39
Acaris tan	3.000	200	76	38	246	111	43	266	120	45
Güney Osetis tan	4.000	106	14	13	97	24	25	100	36	36
Azerb aycan	86.000	3.20 5	1.157	36	3.700	1.765	48	4.11 7	2.031	49
Nahçı van	5.000	127	23	18	141	38	27	160	42	26
Dağlık Karab ağ	4.000	151	16	11	130	27	21	142	42	29
Ermen istan	30.000	1.28 2	366	29	1.763	888	50	1.95 8	1.030	53

Yukarıdaki cetvelden anlaşılıyor ki, bütün Sovyetler Birliği'nin 1/50 kısmını teşkil eden Kafkasya sınırları dahilinde, Sovyet istatistiğine göre, 15.1.1959'da bütün Sovyetler Birliği nüfusunun %8,5 dan fazlası (Sovyetler Birliğinin genel nüfusu olan 209 milyon kişinin hemen hemen 18 milyonu) yaşamaktaydı. Kafkasya'nın şehir nüfusu, 7,4 milyon kişiyi, yani bütün nüfusun %41'ni, köylüler de 10,4 milyon kişiyi, yani nüfusun %59'ini teşkil etmiştir. Bu rakamlar gösteriyor ki, Kafkasya'da şehir ahalisinin oranı, bütün Sovyetler Birliği şehir ahalisi oranından düşüktür. Zira, Sovyetler Birliğinin şehirlerinde ahalinin oranı %48'dir. Oysa ki, Kafkasya'nın şehir ahalisi, artış bakımından bütün Sovyetler Birliğindeki şehir ahalisinin artış temposundan hiçte geri kalmamıştır. 1.1.1962'de Kafkasya'nın şehir ahalisi, nüfusun %45'ni teşkil etmiştir. Bütün Sovyetler Birliğinde ise şehir ahalisinin oranı %48'den %52'ye yükselmiştir. Kafkasya'nın ayrı ayrı bölgelerine baktığımızda şehir ahalisi oranının aynı olmadığı görülmektedir. Bu oran Maveray-i Kafkasya'da 1.1.1962'de %48 olmuştur. Şehir ahalisin en az olduğu yer Gürcistan'dır ve oranı %45'tir. Bu oran, Azerbaycan'da %49, Ermenistan'da %53'tür. Şehir ahalisinin Kuzey Kafkasya'daki oranı %38'dir. Çeçen-İnguşistan'da bu oran, bütün Kuzey-Kafkasya oranına denktir, yani %38'dir. Kabartay-Balkaristan'da bu oran %40'ı, Kuzey Osetistan

Cumhuriyetinde %54'ü bulmuş, Krasnodar Ülkesinde %44, Stavropol Ülkesinde de %33 olmuştur¹⁶³.

1913'de Kafkasya'nın nüfusu, 13 milyon kişi, yani 1959 nüfusunun üçte birinden az olmuştur. 1 Ocak 1914'de şehir ahalisi 1,8 milyon kişiyi, yani bütün nüfusun %14,6'sını teşkil etmiştir. Kafkasya şehir ahalisi sayısındaki artış temposu da bu devirde bütün Sovyetler Birliği'ndeki şehir ahalisi artışını geride bırakmıştır. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nde artış 4 misli iken Kafkasya da artış 4,5 misli olmuştur.¹⁶⁴

Maveray-i Kafkasya'nın nüfusu, yüzde hesabıyla Kuzey Kafkasya nüfusuna kıyasla daha fazla bir artış kaydetmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan özellikle büyük bir nüfus artışı göstermiştir. 1913'de Ermenistan nüfusu 1 milyon kişi artış göstermiştir.

1 Ocak 1963'de ise Ermenistan nüfusu 2 milyon 7 bin kişiye yükselmiştir. Aynı büyük nüfus artışı Azerbaycan'da da görülmüştür. 1913'de Azerbaycan'ın nüfusu 2,3 milyon kişi iken, 1.1.1963'de 4 milyon 332 bin kişiye yükselmiştir. 1913'de Gürcistan'ın nüfusu 2 milyon 600 bin kişi iken Ocak 1963'de 4 milyon 342 bin kişiye yükselmiştir¹⁶⁵. Maveray-i Kafkasya, yani Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Gürcülerin nüfus artışı 1897 yılından 1959 yılına kadar ki sürede aşağıdaki cetvelde gösterilen bir seyir izlemiştir (bin kişi hesabıyla)¹⁶⁶.

Tablo 6

Milletler	1897	1926	1939	1959
Azerbaycan Türkleri	1475	1706	2275	2929
Ermeniler	1173	1568	2152	2787
Gürcüler	1307	1821	2249	2650

Bu rakamlardan görülüyor ki, Azerbaycan Türklerinin sayısı 2 misli, Ermenilerin sayısı 2,3 misli ve Gürcülerin sayısı da 2 misli artmıştır. Sovyetler birliği nüfusundaki genel artış da bu yıllar süresince ancak %75 olmuştur. Yani, 1897'de 123 milyon kişi iken, 1959'da 209 milyon kişiye yükselmiştir. Demek oluyor ki,

¹⁶³ Mironenko, a.g.m., s.4-5.

¹⁶⁴ Mironenko, a.g.m., s.5.

¹⁶⁵ Mironenko, a.g.m., s.5.

¹⁶⁶ Mironenko, a.g.m., s.6.

Azerbaycan Türklerinin, Ermeni ve Gürcülerin nüfus artışı, diğer Sovyetler Birliği halklarının nüfus artışından %50, hatta daha fazla olmuştur. Şunu da kaydetmek gerektir ki, Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri az istisnalarla Maveray-i Kafkasya toprakları üzerinde yaşamakta olduklarından, bütün tabii artışları Maveray-i Kafkasya'da kalmıştır. Ermenilere gelince, Sovyetler Birliğinde mevcut Ermenilerin aşağı yukarı üçte ikisi Ermenistan sınırları dahilinde yaşamıştır.

Savaş sonrası devirde Kafkasya'da doğal nüfus artışı, 1920-1930 yıllarındaki doğal nüfus artışının çok üstüne çıkmıştır. 1961-1962 yıllarında Azerbaycan'da doğum bin kişi başına 40-42 kişi arasında, Ermenistan'da 35,1-37,6 kişi, Gürcistan'da 23,6-24,7 kişi olmuştur. Azerbaycan'da 1961 yılındaki doğal nüfus artışı, 35,4 kişi, 1962'de 32,9 kişi; Ermenistan'da 1961'de 31,1 kişi, 1962'de 28,4 kişi; Gürcistan'da 1961'de 18,2 kişi, 1962'de 16,5 kişi olmuştur. Bu rakamlardan görülüyor ki, Azerbaycan nüfusunun tabii artışı, bütün Sovyetler Birliğine kıyasla aşağı yukarı 2,2-2,3 misli, Ermenistan'da da 2 misli fazla bir artış kaydetmiştir. Gürcistan'da bu artış, bütün Sovyetler Birliğine kıyasla %15-%20 fazla olmuştur. Bu rakamlar tam rakamlara çevrildiğinde ise, Azerbaycan'ın nüfus sayısı, her yıl 140 bin kişiden daha çok, Ermenistan 60 bin kişi kadar bir artış kaydetmiş olacaktır. Gürcistan'da tabii artış 70-72 bin kişidir¹⁶⁷.

Dikkate değer bir noktada 1939 yılında Azerbaycan nüfusu, Gürcistan nüfusundan 335 bin kişi azken 1963 yılına baktığımızda aralarındaki fark ancak 110 bin kişi olmuştur. Ermenistan'da 1939'da nüfus sayısı 1 milyon 282 bin kişi iken, Letonya'da 1 milyon 885 bin, yani aralarındaki fark 603 bin kişidir. 1963 yılına gelindiğinde Ermenistan'ın 2 milyonluk nüfusu, Letonya nüfusundan 180 bin kişi azdır. Son 4 yıl içinde Letonya nüfusu, 94 bin kişilik, Ermenistan ise 244 bin kişilik bir artış kaydetmiştir. Azerbaycan'da son 4 yıl süresince (15.1.1959'dan 1.1.1963'e kadar) nüfus, 534 bin kişi artmıştır. Azerbaycan'ın nüfus artışı tam rakamlarla ifade edildiğinde, Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Özbekistan'dan sonra gelmektedir. Ama nüfusu Azerbaycan nüfusundan hemen hemen iki katı fazla olan Belarusya'dan ileride gitmektedir¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Mironenko, a.g.m., s.7.

¹⁶⁸ Mironenko, a.g.m., s.7.

1959 Sovyet nüfus sayımı rakamlarına göre, Azerbaycan'da aşağı yukarı 0,5 milyon Rus ve 0,5 milyona yakın Ermeni yaşamaktadır. Ermeniler arasındaki doğum ve tabii artış, Azerbaycan Türklerinin doğum ve artışına yakındır. Ama, Azerbaycan'daki Ruslar arasındaki doğum ve tabii artış, en azından yerli Azerbaycan Türklerinden 2 misli azdır. Bu da hiç şüphesiz, Azerbaycan'da gerek doğum ve gerekse tabii artışın genel rakamlarını düşürmektedir. Ermenistan'da Ermeniler, bütün nüfusun aşağı yukarı %90'ını, Ruslar %5'ni Türkler de %5'ni teşkil etmektedir¹⁶⁹. Azerbaycan Türklerinin Gürcistan'daki oranına baktığımızda 1959 yılı itibariyle 138 binden 154 bine yükselmekle beraber ülke çapında %5,2'den %3,8'e gerilemiştir.

Rusların Maveray-i Kafkasya'daki nüfusuna bakarsak, 1926 Sovyet nüfus sayımına göre, bütün Maveray-i Kafkasya'da 336 bin Rus, 36 bin Ukraynalı ve 4 bin Belarus yaşamaktaydı. 1959 nüfus sayımına baktığımızda Rusların sayısı 965 bin, Belarusların sayısı 10 bin kişi olmuş Ukraynalıların sayısı ise 30 bin kişi azalmıştır. Mironenko'ya göre bu azalmanın en büyük nedeni şiddetli şekilde Rus asimilasyon politikalarının uygulanmasıdır. 1959'da yapılan Sovyet Nüfus sayımında Ukraynalı ve Belaroslardan %50'si, dillerinin Rusça olduğunu bildirmişlerdir. 1939 Sovyet nüfus sayımına göre, Azerbaycan'da Rusların sayısı 501 bin kişi idi. Yine aynı nüfus sayımına göre, Azerbaycan'da Rus olmayan milletlerden 145 bin kişi Rusçayı kendi ana dili olarak göstermiştir. Yazarın tahminine göre bu 145 bin kişi arasından 20 bini Azerbaycan Türkü, 63 bini Ermeni, 3 bini Dağıstanlı, 25 bini Yahudi, 5,5 bini Kazan Türkü, 15 bin Ukraynalı, 2,5 bini Belarus'dur.

Maveray-i Kafkasya'da nüfusun yaşlara göre dağılımına baktığımızda, Sovyetler Birliğinde 9 yaşına kadar olan çocukların oranı %22,2'dir. RSFSR'de (Asıl Rusya) %21,9, Gürcistan'da %21,5, Azerbaycan'da %29,9, Ermenistan'da %29, Tacikistan'da %30,8, Türkmenistan'da %30,4, Özbekistan'da %30,2'yi bulmaktadır. 10-19 yaş arası çocuk ve gençlere baktığımızda, Gürcistan'da %16, Azerbaycan'da %15,7 ve Ermenistan'da da %15,6'dır. Bu oran Sovyetler Birliğinde ortalama olarak %15,2'dir. Bu yaştaki gençlerin en fazla olduğu yer %16,9 oranıyla Litvanya'da olup, en az oranı da %14,1 oranıyla Estonya'da dır¹⁷⁰. Bu rakamlardan görülüyor ki, 10-19 yaş arası gençlerin sayısı bakımından bütün Sovyet Müttefik Cumhuriyetleri aşağı

¹⁶⁹ Mironenko, a.g.m., s.7-8.

¹⁷⁰ Mironenko, a.g.m., s.11.

yukarı aynıdır. 9 yaşına kadar ki çocukların ortalamasına baktığımızda müttefik devletler arasında büyük uçurumlar oluşmaktadır.

Kuzey Kafkasya'nın coğrafi sınırları, Kuzeyde Don nehrinden güney-doğu istikametinde Manıç nehri boyunca Kuma nehrine kadar ve daha sonra doğuda Hazar denizine kadar uzanmaktadır. Bu sınır aynı zamanda bir bütün olarak, Kafkasya'nın tarihi-etnografik sınırı olarak da kabul edilir¹⁷¹. Aslında Kafkas Dağları, Avrupa kıtasının güneydoğu sınırını belirler ve Rusya Federasyonu'nu Asya'da kalan Gürcistan ve Azerbaycan'dan ayırır. Dolayısıyla asıl Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak Avrupa sınırları içerisinde yer alırken, bilimsel literatürde Kafkasya Ötesi olarak adlandırılan bölgede bulunan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ise Asya topraklarında yer alır¹⁷².

Kuzey Kafkasya Sovyet Milli Muhtar Cumhuriyet ve Eyaletlerinin nüfus dinamiğine baktığımızda, Gürcistan'a bağlı Güney Osetistan ve Abhazyaya hariç Rusya'ya bağlı muhtar cumhuriyetlerin 1926'dan 1962'ye kadar ki rakamları:¹⁷³ (bin kişi hesabıyla)

Tablo 7

Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti	1926	1939	1959	1962	Kuzey Osetistan Muhtar Cumhuriyeti	1926	1939	1959	1962
Genel Nüfus	7440	10230	10630	11950	Genel Nüfus	2870	4080	4510	4750
Şehir Ahalisi	850	2200	3150	3610	Şehir Ahalisi	940	1740	2380	2610
Köy Ahalisi	6590	8030	7480	8340	Köy Ahalisi	1930	2340	2130	2140
Kabartay-Balkar Muhtar Cumhuriyeti	1926	1939	1959	1962	Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti	1926	1939	1959	1962
Genel Nüfus	2240	3500	4200	4680	Genel Nüfus	5390	7270	7100	8920
Şehir Ahalisi	160	850	1660	1880	Şehir Ahalisi	1020	1990	2940	3400
Köy Ahalisi	2080	2650	2540	2800	Köy Ahalisi	4370	5280	4160	5520

¹⁷¹ Barasbi Baytugan, "Kuzey Kafkasya", Dergi, S.61, Münih 1970, s.3.

¹⁷² Ufuk Tavkul, Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkarlar, Bengü Yay., Ankara 2012, s.13.

¹⁷³ Mironenko, a.g.m., s.12.

Karaçay- Çerkes Muhtar Eyaleti	1926	1939	1959	1962	Adige Muhtar Eyaleti	1926	1939	1959	1962
Genel Nüfus	1700	2460	2780	3050	Genel Nüfus	2270	2470	2850	3020
Şehir Ahalisi	190	390	660	790	Şehir Ahalisi	530	560	960	1070
Köy Ahalisi	1510	2070	2120	2260	Köy Ahalisi	1740	1910	1890	1950

Kuzey Kafkasya'daki 4 Muhtar Cumhuriyeti ve 2 Muhtar Eyaletinin genel nüfus sayısı Sovyet istatistik rakamlarına göre, 1 milyon 336 bini şehirli olmak üzere toplamda 3 milyon 646 bindir. Kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, doğusunda Hazar denizi, güneyinde Azerbaycan, güneybatısında Gürcistan, batı ve kuzeybatısında Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya ile çevrili olan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 50 bin kilometre karedir. Başşehri ise Mahaçkale'dir¹⁷⁴. Dağıstan'da Dağıstanlıların sayısı 736 bin, Avarlar 239 bin, Darginlar 48 bin, Kumuk Türkleri 121 bin, Lezgiler 109 bin, Laklar 53 bin, Nogay Türkleri 15 bin, Azerbaycan Türkleri 38 bin, Yahudiler 21 bin, Çeçenler 13 bin, Ukraynalılar 10 bin, Ermeniler 6,5 bin, Kazan Türkleri 6 bin, Koreliler 3,6 bin, Tatlar 3 bin, Rutunlar, Agunlar ve Tsahurlar da 18 bin kişidir. Dağıstan'daki Rusların sayısı ise 214 bin kişiyi bulmaktadır¹⁷⁵. 1962 yılı itibariyle Dağıstan nüfusu 1 milyon 195 bin kişidir.

Kabartay-Balkar Cumhuriyeti, 20 Ocak 1920'de ilk önce aynı tarihte kurulmuş olan Dağlık Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti terkiğine girmiş, Kabartay ve Balkar Sancakları oluşturulmuştur. 1 Eylül 1921'de Kabartay Sancağı, Dağlık Muhtar Sovyet Cumhuriyeti hakimiyetinden çıkarılmış ve Rusya dahilinde Kabartay Muhtar Eyaleti adı altında yeniden kurulmuştur. Nihayet 16 Ocak 1922'de Balkar Sancağı da bu eyalete ilhak edilerek, adı geçen eyalet yani Kabartay-Balkar Muhtar Eyaleti kurulmuştur. Sovyetler Birliği Yüksek Şurasının 5 Aralık 1936'da kabul ettiği Stalin anayasasıyla Kabartay-Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine çevrilmiştir¹⁷⁶. Nüfusa baktığımızda Kabartayların sayısı 190 bin kişi, yani %45,3, Balkar Türkleri 34 bin kişi, yani %8,1, Rus ve Slav Kazakları 162 bin kişi, yani %38,7, Ukraynalılar 8,4

¹⁷⁴ Ziya Musa Buniyatov, "Dağıstan", İA, TDV, C.8, 1993, s.404.

¹⁷⁵ Mironenko, a.g.m., s.12-13.

¹⁷⁶ Ramazan Traho, "Rusya Federasyonu İçinde Adige Muhtar Eyaleti Kuruluşunun 40.Yıldönümü", Dergi, S.30, Münih 1962, s.87.

bin kişi, yani %8,2, Osetinler 6,4 bin kişi, yani %1,5, Yahudiler 3,5 bin kişi, yani %0,8 ve Koreliler de 1,8 bin kişi, yani %0,4'tür¹⁷⁷. İkinci Dünya Savaşı'nda, 1943 yılının sonlarına doğru, Almanlarla iş birliği yapmak ve Sovyet iktidarına karşı düşmanca vaziyet almak ile suçlanmış olan Malkar Türkleri,¹⁷⁸ Bolşevikler tarafından yurtlarından çıkarılıp topyekun Türkistan'a sürülmüşlerdir. Bu zorunlu göç hareketinden sonra cumhuriyetin adı Kabartay Muhtar Sovyet Cumhuriyeti olmuştur. 1957 yılında tekrardan Kabartay-Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Cumhuriyetin yüz ölçümü 12 bin kilometre kare olup toplam nüfusu 1962 yılı itibariyle 468 bin kişidir.

Osetler, Kuzey Kafkasya'nın orta bölümünde sıradağların kuzey ve güney yamaçlarına yerleşmişlerdir. Buldukları bölge Osetya diye anılmakta olup üçte ikisi dağlıktır. 1989 sayımlarına göre Osetler'in toplam nüfusu 597 bin kişidir. Bunların 335 bini, yüzölçümü 8 bin kilometre kare olan Kuzey Osetya'da, 164 bini Gürcistan ile yüzölçümü 3 bin dokuz yüz kilometre kare olan Güney Osetya'da yaşamaktadır¹⁷⁹. Kuzey Osetistan'da Osetinler 215 bin kişi, yani %47,8, Ruslar 179 bin kişi, yani %39,6, Ermeniler 12 bin, yani %2,7, Ukraynalılar 9 bin kişinin üstünde yani %2,1, Gürcüler 8 bin, yani %1,8, İnguşlar 6 bin, yani %1,3, Dağıstanlılar 5 bin, yani %1,1, Yahudi ve Kabartaylar ikişer bin kişidir¹⁸⁰. Yaklaşık 16 bin kilometre kare arazi üzerine kurulmuş olan Çeçen-İnguşiyanın 1944 yılındaki nüfusu 700 bindir¹⁸¹. Nüfusun dağılımına baktığımızda, Çeçenler 244 bin kişi, yani %34,3, İnguşlar 48 bin, yani %6,8, Rus ve Slav Kazaklar 348 bin kişi, yani %49, Dağıstanlılar 17 bin kişi, yani %2,4, Ukraynalı ve Ermeniler 4'er bin kişi, yani her biri %0,9, Kazan Türkleri ve Yahudiler 5'er bin kişi, yani her biri %0,7 ve Osetinler de 3 bin kişi, yani %0,4'tür¹⁸². 1962 yılı itibariyle Toplam Nüfus 892 bin kişi olmuştur.

Adige Muhtar Eyaleti 27 Temmuz 1922 tarihinde Kuban-Karadeniz bölgesinin Maykop ve Ekaterinograd sancaklarından kurulmuştur. Adige Muhtar Eyaleti'nin

¹⁷⁷ Mironenko, a.g.m., s.13.

¹⁷⁸ Devlet Savunma Komitesinin 5 Mart günü aldığı kararla Kabardey-Balkar'da yaşayan bütün Malkar Türklerinin sürülmesi onaylanmış 8 Mart 1944 sabahı NKVD askerleri eşliğinde Malkar Türkleri, hayvan katarlarına bindirilerek 37 bin kişi Kazakistan ve Kırgızistan'a sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdullah Temizkan, Sovyetler Birliği Döneminde Karaçay-Balkarlar, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s.60.

¹⁷⁹ Abdullah Saydam, "Osetler", İA, TDV, C.33, 2007, s.437.

¹⁸⁰ Mironenko, a.g.m., s.13.

¹⁸¹ Ramazan Karça, "Şimali Kafkasya'da Tehcir ve Katliam", Dergi, S.5, Münih 1956, s.37.

¹⁸² Mironenko, a.g.m., s.13.

1936 yılına kadarki idari merkezi Krasnodar şehriyken 1936 yılından sonra eyaletin merkezi Maykop şehri olmuştur. Eyaletin yüz ölçümü 4 bin kilometre kare olup, nüfusu 1962 yılı itibariyle 302 bin kişidir. Adıgeler kısaca Adige dilinde konuşan ve bir arada yaşayarak genel Çerkes adı altında tanınan Çerkesler, Besleney, Şapsug, Ubih ve Kabartaylardır¹⁸³. Nüfus ise şöyledir: Çerkes-Adıgeler 66 bin kişi, yani %32,2, Rus ve Slav Kazaklar 200 bin kişiden fazla, yani %70,2, Ukraynalılar 8 bin kişi, yani %2,8, Ermeniler 3 bin, yani %1,1 ve Kazan Türkleri de 2 bin kişi, yani %0,7'dir¹⁸⁴.

Karaçay-Çerkes Muhtar Eyaleti 20 Ocak 1921'de Dağlık Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı şekilde Karaçay ve Çerkes sancakları şeklinde iki ayrı sancak olarak kurulmuştur. 12 Ocak 1922'de Dağlık Muhtar Cumhuriyeti terkiinden çıkarılarak bu iki sancak birleştirilip Karaçay-Çerkes Muhtar Eyaleti oluşturulmuş, 26 Nisan 1926'da ise eyalet iki parçaya ayrılmıştır. 1943 yılının sonunda Karaçay Türkleri Türkistan'a sürülünce¹⁸⁵ Karaçay Eyaleti de haritadan silinmiştir. Sovyetler Birliği Yüksek Şurası'nın 9 Ocak 1957 tarihli kararnamesiyle Karaçay-Çerkes Muhtar Eyaleti yeniden kurulmuştur. Eyaletin yüz ölçümü 14 bin kilometre kare olup 1962 yılı itibariyle nüfusu 305 bin kişidir¹⁸⁶. Nüfusun dağılımına baktığımızda, Karaçay Türkleri 68 bin kişi, yani %24,4, Çerkesler 24 bin, yani %8,7, Rus ve Slav Kazaklar 142 bin, yani %51, Abazalar 18 bin, yani %6,5, Nogay Türkleri 9 bin, yani %3,2, Ukraynalılar 4 bin, yani %1,4 ve Osetinler de 3,5 bin kişi, yani %1,3'tür¹⁸⁷.

1959 Sovyet nüfus sayımına göre, bütün Sovyetler birliğinde 418 bin Çeçen vardır. Bunun 244 bini Çeçen-İnguşistan sınırları içerisinde, 13 bini Dağıstan'da ve 4 bini de Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşamaktadır. Demek oluyor ki, Kafkasya sınırları dışında sürgün yerlerinde, 157 bin Çeçen kalmıştır. 1959 Sovyet nüfus

¹⁸³ Traho, a.g.m., s.87.

¹⁸⁴ Mironenko, a.g.m., s.13.

¹⁸⁵ II. Dünya Savaşı sırasında Karaçay-Balkarlar'ın yaşadığı bölge kısa bir süre Alman işgali altında kaldı. Bu işgal esnasında Karaçay-Balkarlar'ın Almanlarla iş birliği yaptığını ileri süren Sovyet hükümeti, 1944 yılında çıkarılan bir kararnâmeyle onları Kazakistan ve Orta Asya'ya sürgüne gönderdi. Halbuki bu dönemde, II. Dünya Savaşı'nda başarı gösteren yaklaşık 15.000 Karaçay-Balkarlı'ya çeşitli madalyalar, on dört kişiye de Sovyetler Birliği'nin en üstün madalyalarından olan Sovyet ittifak madalyası verilmişti. Sürgün kararı bir gece yarısı ansızın uygulamaya konuldu. Karaçay-Balkarlar, sürgün sırasında ve gittikleri bölgelerdeki hayat şartlarına uyum sağlayıncaya kadar nüfuslarının önemli bir kısmını kaybettiler. 9 Ocak 1957 tarihinde Kruşçev hükümeti zamanında çıkarılan yeni bir kanunla Karaçay-Balkarlar anavatanlarına geri döndüler. Bkz. İsmail Türkoğlu, "Karaçay-Balkarlar", İA, TDV, C.24, 2001, s.381.

¹⁸⁶ Traho, a.g.m., s.87-88.

¹⁸⁷ Mironenko, a.g.m., s.13.

sayımına göre, bütün Sovyetler birliğinde İnguşların sayısı 106 bindir. Bunlardan Kuzey Kafkasya’da yaşayanların sayısı 54 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Demek oluyor ki, sürgün yerlerinde daha 52 bin İnguş kalmıştır. 1959’da bütün Sovyetler Birliği’nde 42 bin Balkar Türkü vardı. Bunların 34 bini Kuzey Kafkasya’da, bini de Rusya’nın diğer bölgelerinde kaldığına göre, 7 bin kişi sürgün yerlerinde kalmış demektir. Yine 1959 yılında bütün Sovyetler birliğinde Karaçay Türklerinin sayısı 81 bin kişidir. Bunun 68 bini Kafkasya’da, 3 bini de Rusya’nın başka bölgelerinde yaşadıklarından dolayı 10 bin Karaçay Türkü Kafkasya dışında kalmıştır. Bütün Sovyetlerdeki Kabartayların sayısı 204 bin, Kabartay sınırları dışında yaşayan sayısı 14 bin kişidir. Osetinlere baktığımızda toplam Osetin nüfusu 410 bin kişidir. Bunların 215 bini Kuzey Osetistan’da, 141 bini Gürcistan’da olduğuna göre, 54 bin Osetin anavatanlarının dışında kalmıştır.

Bilindiği gibi Çeçenler, İnguşlar, Karaçay ve Balkar Türkleri 1944’de Sovyet hükümeti tarafından şiddetli zulüm ve baskılara maruz kalmışlardı. Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti, Kabartay-Balkar Muhtar Cumhuriyetinin Balkar kısmı ve Karaçay Muhtar Eyaleti ortadan kaldırılmış ve bu topraklar üzerinde yaşayan Çeçenler, İnguşlar ve Karaçay-Balkar Türkleri, Muhtar Cumhuriyetleri ortadan kaldırılmış olan Kalmuk ve Kırım Türkleriyle beraber topyekun Ural ve Türkistan’a sürülmüşlerdi. Şubat 1957’de Çeçen-İnguş Sovyet Muhtar Cumhuriyeti yeniden kurulmuş ve 1945’de bunun yerine kurulmuş olan Rusya’ya bağlı Grozni Eyaleti, yeniden Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti adını almıştır. Kabartay-Balkar Cumhuriyetinin Balkar kısmının toprakları da Kabartay Muhtar Cumhuriyetine eklenerek bu topraklarda yeniden Kabartay-Balkar Muhtar Cumhuriyeti kurulmuştur. 1957’de aynı suretle Karaçay Muhtar Eyaleti kurulmuş ve Çerkes Muhtar Eyaleti ile birleştirilip Karaçay-Çerkes Muhtar Eyaleti meydana gelmiştir.

Kuzey Kafkasya halklarının yıllar içindeki dağılımına bakmak istersek 1897-1959 arası nüfus dinamiğini kontrol etmek yeterli olacaktır. Bin kişi hesabıyla aşağıdadır:¹⁸⁸

Tablo 8

Halklar	1897	1926	1939	1959
---------	------	------	------	------

¹⁸⁸ Mironenko, a.g.m., s.15.

Dağıstanlılar	600.000	669.000	857.000	945.000
Çeçenler	226.000	319.000	408.000	418.000
Osetinler	172.000	272.000	354.000	410.000
Kabartaylar	99.000	140.000	184.000	204.000
İnguşlar	47.000	74.000	92.000	106.000
Karaçay Türkleri	27.000	55.000	76.000	81.000
Çerkesler	46.000	65.000	88.000	110.000
Balkar Türkler	23.000	33.000	43.000	42.000

Yukarıdaki cetvelden görüldüğü ki, Dağıstanlıların sayısı, 1939'dan 1959'a kadar ki sürede 88 bin kişi, yani %10'dan fazla; Osetinlerin sayısı 56 bin kişi, yani %16; Kabartaylar 20 bin kişi, yani %11; Çerkesler 22 bin kişi, yani %25; Çeçenler ancak 10 bin kişi, yani %2,5; İnguşlar 14 bin kişi, yani %15; Karaçay Türkleri 5 bin, yani %7 bir artış kaydetmiş, Balkar Türkleri ise 1000 kişi, yani %2,5 azalmıştır. Bu durum 1944'de Kuzey Kafkasya'da yapılan kitlevi zulmün kanıtı sayılabilir. Karaçay-Malkar Türkleri, Çeçenler ve İnguşlar 1944 yılında Sovyet hükümeti tarafından zulüm ve baskıya maruz kalmamış olsalardı, en azından Dağıstanlılar, Osetin ve Kabartaylar kadar bir artış temposu göstermeleri gerekirdi. Bu durum sürgüne gönderilmiş olan Kuzey Kafkasya halklarının büyük kayıplar verdiklerini göstermektedir.

Bütün bu rakamlardan görüldüğü ki, 1959-1961 yılları süresince Kuzey Kafkasya Sovyet Muhtar Cumhuriyetleri sınırları içerisinde Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerinden göçmen getirmek suretiyle bir iskan gerçekleşmemiştir. Çünkü nüfusunun milli terkinde mühim değişiklikler olmamıştır. Kuzey Osetistan ve Adige Muhtar Eyaletlerinde 1959-1961 yıllarında nüfus artışı, aşağı yukarı bütün Sovyetler Birliği'ndeki ortalama nüfus artışına denktir. Ne var ki bu yıllarda Karaçay-Çerkes Muhtar Eyaletinde nüfus artışı %10 olmuştur. Bu da bu topraklarda belirli sayıda yeni göçmenler yerleştirildiğini gösterir. Kabartay-Balkar ve Çeçen-İnguşistan'da ise görülen yüksek nüfus artışının kısmen, bu yıllarda Karaçay-Balkar Türklerinin, Çeçen ve İnguşların sürgünde buldukları Türkistan'dan yurtlarına dönüşüyle açıklanabilir.

2.1.3. İdil-Ural'da Demografi ve Nüfus Hareketleri

Türkçe bir kelime olan İdil-Ural, İdil-Ural Devletleri (İdil nehri ve Ural dağları) anlamına gelir. İdil-Ural, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin (Kazan, Başkırt, Çuvaş Türkleri) ve Fin halklarının (Mari, Udmurt ve Mordov) teşkil ettiği İdil nehri

ile Ural arkasındaki topraklardır. Bölgede; 68 bin kilometre kare genişliğinde Tataristan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, 143 bin kilometre kare genişliğinde Başkırdistan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, 23,2 bin kilometre kare genişliğinde Mari Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, 42,1 bin kilometre kare genişliğinde Udmurt Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, 26,2 bin kilometre kare genişliğinde Mordov Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, 18,3 bin kilometre kare genişliğinde Çuvaşistan Muhtar Sovyet Cumhuriyetleri bulunmaktadır¹⁸⁹.

Anlaşılacağı üzere bölgede daha çok Türklerin yaşadıkları yerler olan Tataristan, Bakırdistan ve Çuvaşistan'dır. İdil boyu ve Ural'ın yerli Türk halkının, Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerindeki sayılarını, 15.1.1959 tarihli Sovyet nüfus sayımı rakamlarına göre ve bin kişi hesabıyla aşağıdaki cetveldен takip etmek mümkündür.¹⁹⁰

Tablo 9

Halklar	Sovyetler Birliğinde	Rusya'da	Kendi Cumhuriyetlerinde	İdil-Ural'da	Diğer Cumhuriyetlerde
Kazan Türkleri	4.968	4.074	1.345	2.302	894
Çuvaş Türkleri	1.470	1.436	770	1.037	34
Başkırt Türkleri	989	954	738	738	35

Yukarıdaki tabloya baktığımızda İdil-Ural Türklerinin kendi toprakları dışında diğer müttefik cumhuriyetlerde yaşama oranı Kazan Türkleri hariç çok azdır. Bu oran Kazan Türklerinde 894 bin kişi iken Çuvaş Türklerinde 34 bin, Başkırt Türklerinde 35 bindir. Kazan Türklerindeki bu yüksek orana baktığımızda, 445 bini Özbekistan'da, 192 bini Kazakistan'da 57 bini Tacikistan'da, 56 bini Kırgızistan'da, 30 bini Türkmenistan ve Azerbaycan'da yaşamaktadır. Kalan kısmı ise sırasıyla Ukrayna, Belarusya ve diğer cumhuriyetlerde ikamet etmektedir.

¹⁸⁹ B. Musabay, "İdil-Ural'ın İktisadi Önemi", Dergi, S.30, Münih 1962, s.46.

¹⁹⁰ Y. Mironenko, "İdil-Ural Topraklarında Nüfus Hareketi", Dergi, S.50, Münih 1967, s.44.

Bu halkların kendi topraklarındaki nüfusa göre oranları ve Slav kökenli yerleşimcilerin oranı ise aşağıda gösterilmiştir:¹⁹¹

Tablo 10

Cumhuriyetler	Yerli halk		Bütün İdil-Ural Halkları		Ruslar		Slavlar ve Başkaları		Bütün Nüfus	
	Bin kişi	% ile	Bin Kişi	% ile	Bin kişi	%ile	Bin kişi	% ile	Bin kişi	% ile
Çuvaşistan	770	70,2	852,0	75,3	264	24,0	9,0	0,7	1098	100
Tataristan	1345	47,2	1559,0	52,7	1252	43,9	39,0	1,4	2850	100
Başkurdistan	769	22,1	1783	53,3	1418	42,4	140,0	24,8	3341	100

Yukarıdaki rakamlardan da görüldüğü üzere, Başkurdistan ve Tataristan'ın nüfusunun yarısını (Başkurdistan %53,3, Tataristan %54,7) kendi yerli halkı oluşturmaktadır. Çuvaşistan'da ise nüfusun dörtte üçü yerli Çuvaşlardan ibarettir. Şunu belirtmekte fayda var ki bu rakamlar adı geçen cumhuriyetlerin genel nüfusuna aittir. Şehir ve köy nüfusuna gelince, İdil-Ural Türk halklarına ait cumhuriyetlerde şehir nüfusunun büyük çoğunluğunu Rusların oluşturduğu bilinmektedir. Bütün İdil-Ural'da hemen hemen 4,3 milyon (4275 bin) kişiyi bulan şehir nüfusunda Rusların sayısı 2,7 milyon (%63) kişidir. 154 bin Ukraynalı ve Belarus da hesaba katıldığında bu oran %67'ye yükselir. Bölgenin yerlisi Türk ve Fin halklarının şehir nüfusundaki oranı ise ancak %28 kadardır¹⁹².

Rus nüfusunun yüksek oranda olmasının başlıca sebebi sanayinin hızlıca gelişmesi sayılabilir. Sanayinin geliştiği bölgelere kitle halinde Rus ve Slav kökenli halkların yerleştirilmesi şehirlerde milli terkinin hızla değişmesini sağlamıştır. Köylerdeki milli terkiye baktığımızda ise aynı rakamlar ortaya çıkmamaktadır.

Köy nüfusuna baktığımızda bütün İdil-Ural Muhtar Cumhuriyetlerinde 1926 yılının sonuna doğru 8 milyon 157 bin kişi olan köy nüfusu, 1959 yılına doğru 7,9 milyon kişiye düşmüştür. 1966 yılında ise 6,6 milyon kişi olmuştur. Böylece bu bölgede 1926 yılında köy nüfusu genel nüfusun %91,5'ini, 1959'da %71,2'sini, 1966 yılına doğru da %55'ini teşkil ediyordu. Köylü nüfusun yani tarımla uğraşan nüfusun

¹⁹¹ Mironenko, a.g.m., s.46.

¹⁹² Mironenko, a.g.m., s.46.

sürekli azalması, sanayileşmenin sonucudur. Böylelikle Tataristan'da şehir nüfusu bütün nüfusun %48'ini, Başkurdistan'da %45'ini ve Çuvaşistan'da %31'ini oluşturmaktadır¹⁹³.

Sovyet devri boyunca bölgede nüfus sürekli değişmiştir. 1926-1959 yılları arasında adı geçen topraklardaki nüfusun milli terkinde olan değişimler yüzde hesabıyla aşağıdadır:¹⁹⁴

Tablo 11

Cumhuriyetler	Ruslar		Cumhuriyete isim veren yerliler		Başkaları	
	1926	1959	1926	1959	1926	1959
Başkurdistan	39,9	42,4	23,5	22,1	34,4	34,5
Tataristan	41,8	43,9	50,4	47,2	7,8	8,9
Çuvaşistan	15,8	24,0	80,0	70,2	4,2	5,8

Yukarıdaki cetvelde açıkça görüldüğü üzere, 1926 ve 1959 nüfus sayımı yılları arasında geçen 32 yıl içinde bütün İdil-Ural Muhtar Cumhuriyetleri'nde Rus nüfusu alabildiğine artmış, yerlilerin sayısı ise azalmaya yüz tutmuştur. Başkaları olarak adlandırılan halkların ise büyük çoğunluğu Ukrayna ve Belaroslulardan oluşmaktadır. Söz konusu cumhuriyetlerde 171 bin kişiyi bulan diğer halkların 50 bin kadarı Rus dilini ana dili olarak görmektedir. Anlaşıldığı üzere bölgeye yerleştirilen Rus olmayanlar da dilce Ruslaştırılmıştır.

Dergide Tataristan'a özel bir ilgi gösteren yazarlar ülkenin nüfusu için ayrı bir çaba sarfetmiştir. Özellikle Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusuna baktığımızda bu cumhuriyetin nüfusu bugün, (1957) 2 milyon 919 bin kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun %49'u Kazan Türkleri, %43'ü Ruslar, %6,8'i Türk, Çuvaş ve Doğu Finlerden ibarettir. Kazan Türklerinin sayısı ise 1939 yılı itibariyle 4 milyon 300 bin kişi olarak belirlenmiştir¹⁹⁵.

¹⁹³ Mironenko, a.g.m., s.48.

¹⁹⁴ Mironenko, a.g.m., s.50.

¹⁹⁵ Tamurbek Devletşin, "Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin Siyasi Kuruluşu", Dergi, S.8, Münih 1957, s.60.

Milliyet bakımından 1926 ve 1939 yılları karşılaştırıldığında nüfusun durumu şöyle bir manzara arz eder:¹⁹⁶

Tablo 12

MİLLETLER	1926	1939
Tatarlar	1.266.800	1.423.800
Ruslar	1.116.000	1.248.500
Çuvaşlar	127.000	140.000
Mordvalar	35.000	36.000
Udmurtlar	23.000	26.000
Mariler	13.000	14.000
Başkaları	7.800	28.900
Toplam	2.588.600	2.917.200

Tataristan, Sovyetler Birliği'nin ahali bakımından en sık bölgelerinden biridir. Ortalama hesapla kilometre kare başına 41 kişi yaşamaktadır. Halbuki İdil boyu ahalisinin ortalama sıklığı, kilometre kare başına 23, RSFSR de 6,6 ve Sovyetler Birliğinde 9 kişidir¹⁹⁷. Tataristan nüfusunun daha çok kuzey-batı kısmında toplanma nedeni ise sanayi bölgesinin kuzey-batı kısmında kalmasıdır. Bu bölgede kilometre kare başına 92 kişi düşmektedir.

Şehir ve köy ahalisinin durumu ise aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:¹⁹⁸

Tablo 13

Yıl	Umum Nüfus	% ile	Şehirli	% ile	Köylü	% ile
1897	2.369.000	100,0	202000	8,5	2.167.000	91,5
1920	2.919.000	100,0	231000	8,0	2.688.000	92,0
1924	2.892.000	100,0	232000	8,5	2.659.400	91,5
1926	2.594.000	100,0	281000	10,8	2.313.000	89,2
1939	2.919.000	100,0	622000	21,0	2.298.000	79,0
1956	2.784.000	100,0	1.019.000	36,6	1.765.000	63,4

¹⁹⁶ Ahmet Temir, "Tataristan'ın Kuruluşu Meselesi ve Bugünkü Durumu", Dergi, S.16, Münih 1959, s.68.

¹⁹⁷ Tamurbek Devletşin, "Tataristan'ın Bugünkü Ekonomisi", Dergi, S.14, Münih 1958, s.68.

¹⁹⁸ Devletşin, a.g.m., s.68.

Yukarıdaki cetvelden görüldüğü üzere, Tataristan ahalisinin üçte biri şehirlerde yaşamaktadır. Halbuki, ikinci dünya savaşı arifesinde, şehir ahalisi, cumhuriyet nüfusunun beşte birinden biraz fazla bulunuyordu. Bunula beraber, Tataristan ahalisinin izafi sıklığı, yine de %43,4 nispeti bulan Sovyetler Birliği umumi seviyesinden çok aşağı bulunmaktadır. Tataristan’da bu nispet, %36,6’dır. Bu suretle, anlaşılıyor ki, cumhuriyet ahalisinin köylü kısmı daha fazla sayıdadır. Şehir ahalisinin 3/2 sinden fazlası 1956 senesinde nüfusu 565,000’i bulan cumhuriyet başkenti Kazan’da yaşamaktadır. Başka şehirlerden ancak ikisinin nüfus sayısı 50 binin üstündedir. Bunlardan biri, 53 bin nüfuslu Bugulma, diğeri de 57 bin nüfuslu Zelenodolsk’tur¹⁹⁹.

Tataristan ahalisini şehir ve köy nüfusunun 1956 yılındaki milliyet durumuna baktığımızda ortaya çıkan cetvel aşağıdadır:²⁰⁰ (bin kişi hesabıyla)

Tablo 14

	Yekun	Tatarlar	Ruslar	Diğerleri
Şehir Ahalisi (tam rakamla)	1.019.000	255.000	680.000	84.000
Şehir Ahalisi (% hesabıyla)	100	25	67	8
Köy Ahalisi (tam rakamla)	1.765.000	1.109.000	505.000	151.000
Köy Ahalisi (% hesabıyla)	100	63	29	8

Bu suretle görülüyor ki, şehir ahalisinin 3/2 sini, Ruslar, teşkil etmektedir. Şehirlerdeki Tatar ahalisinin sayısı 4/1’i geçmemektedir. Şehirlerdeki meskun tatarların çoğu, Kazan şehrinde yaşamaktadır. 1939 istatistiğine göre, Kazan ahalisinin %30’u Tatarlardan ibarettir. Köylü ahalinin çoğunluğu ise Tatardır. Buradaki ahalinin %63’ü Tatarlar, %29’u Ruslar, %8’de Türk, Fin kabilelerine mensup milletlerdir²⁰¹.

¹⁹⁹ Devletşin, a.g.m., s.68.

²⁰⁰ Devletşin, a.g.m., s.72.

²⁰¹ Devletşin, a.g.m., s.72.

Şunu vurgulamakta fayda var ki Tatarları birçoğu o yıllarda Tataristan dışında yaşamaktadır. Sadece Tataristan'daki Tatarlara baktığımızda ortaya çıkan rakamlar tatmin edici değildir. Sovyetler genelinde baktığımızda rakamların çok farklılık gösterdiği belli olmaktadır. “1959 yılı nüfus sayımına göre, Sovyetler Birliğinde Tataristan Türklerinin sayısı 4.967.000 kişidir. Bunların da Tataristan'da yaşayanları %29, diğer cumhuriyetlere yerleşenleri de %71'dir.”²⁰²

2.2. EKONOMİ

2.2.1. Türkistan'da Ekonomi

2.2.1.1. Tarım ve Hayvancılık

Türkistan'ın tarım ürünleri Sovyetler Birliği ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. Bu ürünler arasında başlıca yeri, Sovyetler Birliği'nin dokuma sanayisine ham madde sağlayan Türkistan pamuğu işgal etmektedir. Bundan dolayı Türkistan'a özellikle tarım alanında yatırımlar yapılmıştır. Mesela çöllere sulama kanalları açılmış, su depoları ve eskimiş sulama tesisatının modernleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin bütün pamuk üretiminin %90 oranından fazlası Türkistan'ın payına düşmektedir. Türkistan'da ve bütün Sovyetler Birliği'nde üretilen pamuğa ait rakamlar (bin ton hesabıyla) aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.²⁰³

Tablo 15

Yıllar	Özbekistan	Tacikistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Kazakistan	Bütün Türkistan	Bütün SSCB
1962	3006	434.000	377.700	125.000	54.800	3998	4303
1963	3688	540.000	459.100	170.200	63.500	4921	5270
1964	3671	546.000	462.500	167.800	81.485	4929	5285
1965	3902	609.000	522.600	167.000	88.000	5317	5660
1966	4082	630.000	655.900	183.000	88.200	5640	5980

²⁰² Vasil Vasiloviç Dubrovski, “Bugünkü Tataristan”, Dergi, S.35/36, Münih 1964, s.57.

²⁰³ S. Kabış, “Sovyet Türkistan'ında Tarım”, Dergi, S.55, Münih 1969, s.47

En iyi pamuk cinsi, büyümek ve yetişmek için daha uzun zaman isteyen ince lifli pamuktur. Bu ince lifli pamuktan, dokuma müesseselerinde, kalite bakımından en kıymetli kumaşlar için faydalanılmaktadır. Bu cins pamuk üretimi bakımından Türkistan'da, 1966'da 219 bin ton ham pamuğun yetiştirilip devlete teslim edildiği Tacikistan, birinci yeri işgal etmektedir²⁰⁴. Pamukçuluk, Tacikistan'da önde giden bir ekonomi koludur. 1913-1957 yıllarında Tacikistan'da pamuk ekin sahası 5 misli ve gayrisafi pamuk mahsulü de 13 misli bir artış göstermiştir. Tacikistan'da tortu yeterli olmasa da sıcaklık ve güneş bol olduğundan pamuk ekini sulama yoluyla yapılabilmektedir²⁰⁵.

Türkistan'da ziraat alanında yenir bir kol olan şeker pancarından ve şeker kamışından şeker üretimi, 1957'de Kırgızistan'da 113,5 bin ton (Başlıca olarak Çu nehri vadisinde) şeker üretilmiştir. Sovyet Türkistan'ının ekin sahaları (Özbekistan) kenef, hind keneviri, pirinç, mısır, zerzevat, arpa, keten, tütün, susam, bakliyat, yağ ve yem bitkileri için genişletilmektedir. Türkmenistan'da 1957 yılında tahıl ekimi için ancak 86 bin hektarlık bir saha ayrılmış, buna karşılık teknik bitkiler ve pamuk için 196 bin, yem bitkileri 91 bin, sebze ve bağ bitkileri için 16 bin hektarlık saha ayrılmıştır. İşte böylece, Sovyet Türkistan'ının ziraatında, yerli ahalinin ihtiyacını temin eden ürünleri değil, ihracat ve Sovyet Rusya'nın ihtiyaçlarını sağlamaya yarayacak ürünlerin ağır bastığı açıkça görülmektedir²⁰⁶.

İpekçiliğe baktığımızda ise Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da İpekçilik, Güney Türkistan tarımının en eski dallarından biridir. Özbekistan'da 70 milyonun üstünde dut ağacı bulunmaktadır. Yüksek kaliteli ipek böceği üretmek için 9 ipek böceği tohum fabrikası ve bir ipek böceği istasyonu vardır. Sovyetler Birliği'nin bütün ipek kozalarının üçte birini aşkın kısmı, Özbekistan'ın Fergana vadisinde üretilmektedir. Türkistan'da üretilen ham ipek miktarı (ton hesabıyla) şudur:²⁰⁷

Tablo 16

Yıllar	Özbekistan	Tacikistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Bütün Türkistan	Bütün SSCB
1960	856	169	93	292	1,410	2,358

²⁰⁴ Kabış, a.g.m., s.48.

²⁰⁵ S. Kabış, "Sovyet Türkistan'ı ve Azerbaycan'ında Pamukçuluk", Dergi, S.42, Münih 1965, s.56.

²⁰⁶ Dubrovski, "Sovyet Türkistan'ı...", s.53.

²⁰⁷ Kabış, "Sovyet Türkistan'ında Tarım", s.48.

1964	993	245	109	347	1,694	2,833
1965	936	272	109	313	1,630	2,645

Yukarıdaki rakamlardan görülüyor ki, Sovyetler Birliği ham ipeğinin aşağı yukarı %61'i Türkistan'da üretilmektedir. S. Kabış'a göre, Türkistan'da ipekçiliğe önem verilmemektedir. Bundan dolayı dut ağaçlarının dikilmesine önem verilmemiştir. Hatta dikilmiş dut ağaçları, sulama tesisatının yetersizliğinden, kuraklık yıllarında mahvolmuştur. Ham ipeğin %92 oranı işlenmek üzere Rusya'nın Avrupa bölgelerine gönderildiğinden, Türkistan'da ham ipek işleyen fabrikalar kurulmamıştır.

Türkistan'ın en iyi toprakları özel bitkiler yetiştirmeye tahsis edildiğinden, tahıl üretimi aşırı derece düşmüştür. Bundan dolayı Türkistan'ın pamuk yetiştirilen bölgelerine tahıl ve tahıl ürünlerini ithal etme zorunluluğu oluşmuştur. Başta Özbekistan'da olmak üzere, hızlı nüfus artışı ile ilgili olarak bu ihtiyaç daha da büyümüştür. Bölgeye tahıl üretmek için az verimli steplere hakim Kazakistan seçilmiştir. Kazakistan çorak toprakları benimsenip işlenirken, bütün Sovyetler Birliği'nin tahıl ihtiyatlarını arttırma hedefi de güdülmüştür. Bunun sonucu olarak Kazakistan'da tahıl ekim sahası kısa zamanda dört misline çıkarılmış ve 24,3 milyon hektara ulaşmıştı. Ne var ki adı geçen çorak topraklarda tahıl mahsulü oldukça düşük ve değişik idi. Kazakistan'ın çorak topraklarında 1962'de hektar başına 6,5, 1963'de 4,4 ve 1965'de ancak 3,1 kental tahıl mahsulü alınmıştır. 1966 yılında bir hektardan alınan tahıl mahsulü 10,8 kentale yükselmiştir²⁰⁸. Pamukçuluğun getirisi olarak Türkistan'da pamuk tohumu esas alınarak yağ sanayii oluşturulmuştur. Mesela, 1913'de 65 bin ton nebati yağ üreten Özbekistan,²⁰⁹ 1956 yılında 173 bin ton, 1957'de 254 bin ton yağ elde etmiştir. 1917'den önce yağ sanayii bulunmayan Tacikistan ve Türkmenistan'da, 1956 yılında Tacikistan'da 10 bin ton, Türkmenistan'da 20 bin ton²¹⁰ 1957 yılında Tacikistan'da 34,5 bin ton, Türkmenistan'da 27,6 bin ton nebati yağ üretmiştir²¹¹.

Türkistan'da, sulama tesislerinden ekinlere sulama için ayrılmış suyun ancak dörtte birinden biraz fazlası kullanılabilir. Suyun büyük bölümü toprağa

²⁰⁸ Kabış, a.g.m., s.49.

²⁰⁹ Kabış, a.g.m., s.49.

²¹⁰ Anatol Popljuiko, "Sovyetler Birliğinde Sanayinin Sosyalistçesine Yerleştirilmesi ve Milli Cumhuriyetlerin İktisadi Gelişmesi", Dergi, S.5, Münih 1956, s.88.

²¹¹ Dubrovski, "Sovyet Türkistan'ı Hakkında Bazı Kayıtlar", s.53.

sızarak zemin sularını arttırmakta ve buradaki fazla sularda, sulanan tarlaların bataklık haline gelmesine ve tuzlanmasına sebep olmaktadır. Üst toprak tabakasının tuzlanmasının, pamuk fidanı ekinlerine yaptığı mahvedici tesiri, Özbekistan'ın Gülistan bölgesinde toplanan pamuğa dair aşağıdaki rakamlar açıkça ortaya koymaktadır:²¹²

Tablo 17

Yıllar	Pamuk ekim sahası (Bin hektar hesabıyla)	Gayrisafi mahsulat (Bin ton hesabıyla)	Verimlilik (Hektar başına kental)
1959	22.700	52.800	23.200
1960	24.000	37.300	15.500
1961	25.400	40.800	16.000
1962	29.600	31.900	10.800

Yukarıdaki rakamlar, ekim sahasının %30 oranında genişletilmiş olmasına rağmen, toprağın tuzlanması sebebiyle gayrisafi ham pamuk mahsulatının %40 oranında düştüğünü, verimliliğin de %54 oranında azaldığını ortaya koymaktadır. Gülistan'da ekin sahalarının tuzlanması sebebiyle verilen büyük kayıplar bir istisna teşkil etmiyor ve tesadüfi değildir. 1962'de Özbekistan'ın diğer iki bölgesinde de 10,7 bin hektar tuzlanmış toprak terkedilmiş ve işlenmemiştir. 7,5 bin hektarlık sahada ekilmiş pamuk fidanları tamamıyla mahvolmuştur²¹³.

Özbekistan'ın Karakum bölgesinde bulunan Mirza ve Kaşir çöllerinde pamuk fidanı yetiştirmek üzere ekin sahalarının kazanılması için çalışılmalar başlatılmak istendiyse de Türkistan toprakları kuvvetli tabii tuzlanmaya maruz kaldığı için hayata geçirilememiştir. Tuzlanmanın önüne geçmek için ise bol miktarda su ile toprağı yıkamak suretiyle, toprağın tuzlardan temizlenmesi gerekmektedir. Ne var ki toprağın tuzdan arındırılabilmesi çok maliyetli ve iş gücüne dayanan bir iş olduğu için S. Kabış'a göre Türkistan'ın sulanacak topraklarında, aşağı yukarı, iki milyar ton tuzun yıkanması gerektiği tahmin edilmektedir.

Özbekistan, iktisadi bakımdan Türkistan'ın en önde gelen bölgesidir. Bunu sağlayan şartlar ise şöyledir: İklim şartlarının müsait olması, uzun bitki yetiştirme

²¹² Kabış, a.g.m., s.51.

²¹³ Kabış, a.g.m., s.51.

süresi ve geniş ölçüdeki suni sulama imkanları sayılabilir. 1969 yılı itibariyle Özbekistan'da 900 sulama sistemi çalışmakta, kanalların genel uzunluğu 100 bin kilometreyi geçmektedir. Özbekistan'da pamuktan başka bahçivanlık ve bağcılık da çok gelişmiştir. Ural, Sibiry ve Uzakdoğu'nun sanayi merkezlerine ve Moskova'ya çok miktarda meyve, sebze ve yüksek kaliteli kavun ihraç edilmiştir²¹⁴.

Türkmenistan ise %80 oranında kum çölünün işgal ettiği kocaman bir ovidan ibarettir. Şu da var ki yüzölçümü Özbekistan'dan daha küçük değildir. Buna rağmen, Özbekistan'da olduğu gibi, geniş sulama imkanlarından mahrum bulunan Türkmenistan'da ancak 0,5 milyon hektar sürülmüş tarla (Özbekistan'daki 6,2 milyon hektara karşılık) mevcuttur. Türkmenistan, Türkistan'ın en sıcak kısmıdır. Bunun için tarımla ancak sıra dağ etekleri boyunca uğraşmaktadır. Geriye kalan toprak sahası Karakum çölünden ibarettir. Çölün Amu-Derya nehri sularıyla sulanmasını sağlamak için 1954'de Karakum kanalının inşasına başlanmış, 1969 yılı itibariyle 160 bin hektarı aşkın toprak Amu-Derya sularıyla sulanmaktadır. Bu şartlar altında Türkmenistan nüfusunun büyük çoğunluğu bağcılık ve sebzeçiliğe yönelmiştir. Bütün sebze aşağı yukarı Aşkabad'ın sulanan bölgesinde yetişmektedir. Türkmenistan'ın doğal şartları meyvecilik için oldukça elverişlidir. Burada üzümünden başka nar, incir, ayva ve zeytin de yetişmektedir. Türkmenistan kavunları ise Moskova, Leningrad ve Sovyetler Birliği'nin diğer büyük şehirlerine ihraç edilmektedir²¹⁵.

Türkmenistan'daki pamukçuluk ise daha çok kolhozlar üzerinden yapılmaktadır. Pamuk ekininin büyük kısmı Amu-Derya nehri akımının orta ve aşağı vahalarında, Murgab'da ve Tecen nehri deltasında yapılmaktadır. 1962 yılı itibariyle 241 bin hektarlık bir toprak parçası pamukçuluğa ayrılmıştır. Kırgızistan'da pamukçuluk ikinci derecede bir önem taşımaktadır ve tarımın bu kolu ancak Fergana bölgelerinde gelişmiştir. Çuy vadisinde de pamukçuluğun gelişmesi için denemeler yapılmış ve 7 bin hektar pamuk ekilmiştir. İklim şartlarının olumsuzluğu ve mahsulün azlığı yüzünden pamuk ekiminden vaz geçilmiştir²¹⁶.

Sulama tesislerinin durumuna baktığımızda ise 1963 yılı itibariyle sulamaya hazır durumda 9,5 milyon hektar arazi bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı bu topraklardan 1 milyonu sulanmamıştır. Sulanan alanlarda da mahsulün az olma nedeni

²¹⁴ Kabış, a.g.m., s.53.

²¹⁵ Kabış, a.g.m., s.53.

²¹⁶ Kabış, "Sovyet Türkistan'ı ve Azerbaycan'ında...", s.57.

tesislerdeki teknik eksikliklerdir. Su dağıtan şebekelerin ancak %40'ı proje üzerinde yapılmıştır. Teknik eksikler nedeniyle suyun önemli kısmı sulama sırasında zayi olmakta ve sulanacak topraklara ulaşmamaktadır. Zayi olan bu suların ölçüsü hakkında bir fikir edinmek için Şaumyan'ın, ana su deposundan kaybedilen suyun yüzdesi hakkında yaptığı hesapla anlaşılabilir²¹⁷. (Yüzde hesabıyla)

Tablo 18

Sulama Sisteminin Ana Kolları	Süzgü	Atılan Sular	Buharlama	Kaybın Yekunu
Ana Kanal ve Kolları	7.5	3.5	0.25	11.25
Dağıtım Şebekesi	22	10	0.40	32.40
Sulamalar ve Açılan Evlekler	8.5	4.5	0.75	13.75
Sulama Şebekesi	6	5.0	5.00	16.00
Kayıpların Toplamı	44	23	6.40	73.40

Şaumyan'ın verdiği rakamlardan görülüyor ki, sulama tesisleri sulanması gereken ekinlere %27'den fazla su vermemektedir. Kalan sular da buharlaşmakta veya toprağın derinliklerine sızarak zemin sularını doldurmakta ve zemindeki fazla sular da sulanan sahaları bataklık haline getirmektedir.

Makineleşme ve işçi gücüne baktığımızda Sovyetlerin verdiği resmi bilgilere göre 1962 yılında 100 hektarlık ekin sahası başına enerji kuvveti (beygir kuvveti) aşağıdadır:²¹⁸

Tablo 19

Ülkeler	Kolhozlarda	Sovhozlarda	Sovhoz ve Kolhozlarda
SSCB	73	81	76
Özbekistan	184	172	180
Tacikistan	152	236	162

²¹⁷ Kabış, a.g.m., s.61.

²¹⁸ Kabış, a.g.m., s.61.

Türkmenistan	266	457	285
Kırgızistan	131	148	135
Kazakistan	68	82	79

Bu cumhuriyetlerdeki traktörlerin sayısı da bin adet ve beygir kuvveti hesabıyla, şöyle oluşur:²¹⁹

Tablo 20

Ülkeler	1953	1960	1962	1963
Özbekistan	49.700	73.300	89.900	79.000
Tacikistan	8.300	15.100	17.300	19.000
Türkmenistan	7.900	14.800	16.400	17.000

Sovyetler Birliği'nde pamukçulukla meşgul cumhuriyetlerde makina-traktörleri işe yarayacak durumda tutmak için her yıl 100-110 milyon ruble harcanmaktadır. Bu da sovhoz ve kolhozlardaki bütün teknik araçların değerinin %20'sini teşkil etmektedir. Bu durum şüphesiz makinelerden gelişigüzel şekilde faydalanmaktan ve bakımsızlıktan ileri gelmektedir. Yeterli sayıda makine bulunmaması olanlarında iyi şekilde çalışmaması nedeniyle el emeğinin önemli bir kısmı tarlaların ekinden önce ketmen (bir çeşit çapa) ile yapılan planlama işine sarf edilmektedir. Özellikle mahsulün toplandığı zaman mevsim işlerini yapmak için kolhoz ve sovhozlara ilave olarak işçi gücü almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Mesela, Özbekistan'da ekim 1962'de mahsulü toplamak için dışarıdan 138 bin işçi getirilmiştir. Özbekistan kolhozlarında bir yılda ücretli olarak 38 bin işçi çalıştırılmıştır. Burada çalıştırılacak yerli halk bulunmasına rağmen bu işleri yapmayı tercih etmemişlerdir. Yine Özbekistan'da 1958 yılında 16,6 bin kolhozcu çalışmalara katılmamış, 1962'de bu rakam 38 bine yükselmiştir²²⁰.

Genel olarak Türkistan'daki tarım politikası ve faaliyetlerine baktığımızda, Türkistan halk ekonomisi, Sovyet Rusya'nın çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Daha 1920 yılında Türkistan'da pamukçuluğun geliştirilmesi için raporlar hazırlanmıştır. Türkistan'da üretilen pamuk sayesinde Rusya, dış ülkelere bağımlı

²¹⁹ Kabış, a.g.m., s.62.

²²⁰ Kabış, a.g.m., s.62.

olmaktan kurtulmuş, Türkistan'daki diğer ziraat mahsullerinin ekini arka plana atılmıştır. Türkistan 1961 yılı itibariyle Sovyetler Birliği pamuğunun %91'ni üretmektedir. Dokumacılık sanayine baktığımızda ise ancak %5'i Türkistan'da bulunmaktadır. Böylelikle Türkistan tamamıyla pamuk üretimine mahkum edilmiş, hububat ve genel geçim kaynakları için Moskova'ya bağımlı hale getirilmiştir.

Dönemin (1930) Özbekistan ziraat bakanı Hıdır Aliyev durumu şöyle özetlemiştir: “*Özbekistan'ın pamukçuluk ziraatı geliştikçe, Moskova'ya bağılılığı da o nispette artıyor ve Özbekistan, Moskova'nın kızıl bir kolonisi halini alıyor.*”²²¹ Yani Türkistan, büyük bir ölçüde pamukçuluk yapmaktan vaz geçerse, Moskova Türkistan'a pirinç ve hububat ithalini keserek Türkistanlıları açlıktan ölmeye mahkum edebilirdi. “*Siz bize pamuk veriyorsunuz, biz de sizlere hububat veriyoruz*”, işte Moskova'nın pamukçuluk meselesinde ileri sürdüğü gerekçe budur²²².

Hayvancılığa baktığımızda Türkistan köylüsünün genel geçim kaynağının hayvancılık olduğunu görürüz. Tarihsel olarak Türkistan halkının ekonomik manada en önde gelen alanı hayvancılık olmuştur. Mesela Kazakistan yerli ahalsinin yüzde doksanı hayvancılık ile uğraşmıştır. Fakat Sovyetlerin köy ekonomisini kolektifleştirme siyaseti, kulaklar'ın (varlıklı köylü) tasfiyesi ve Türkistan köylülerinin şahsi mülkiyet ve teşebbüslerinin imhası, hayvancılığın bitmesine, hayvanlarıyla ünlü olan bölgelerin ıssız çöller haline gelmesine neden olmuştur.

Türkistan'da hayvancılık konusunda bölgeye geçim kaynağı olarak ek gelir sağlayan tek şey domuzculuk olmuştur. 1913'de Özbekistan'da Müslüman olmayan Rus çiftliklerinde 3 bin ve Kırgızistan'da da 27 bin domuz mevcuttu. 1957'de bu sayı Özbekistan'da 220 bine, Kırgızistan'da 129 bine, Tacikistan'da 50 bine, Türkmenistan'da da 39 bine yükselmiştir²²³.

Türkistan'daki hayvancılığın durumunu anlamak için rakamlara bakmak yeterlidir. Aşağıdaki cetvelde hayvancılığın değişimi ortaya çıkmaktadır:²²⁴

Tablo 21

1914 Yılı

²²¹ Baymirza Hayit, “Sovyet Koloni Siyasetinin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, Dergi, S.25, Münih 1961, s.36-37.

²²² Hayit, a.g.m., s.37.

²²³ Dubrovski, “Sovyet Türkistan'ı Hakkında ...”, s.53.

²²⁴ Murat Taçmurat, “Türkistan'da Hayvancılığın Vaziyeti”, Dergi, S.1, Münih 1955, s.116.

Cumhuriyetler	Hayvan Sayısı (Bin baş hesabıyla)	At	Deve	Büyük Baş Hayvan	Koyun	Keçi	Merkep ve Katır	Domuz
Kazakistan	35.000.000	-	-	-	-	-	-	-
Tacikistan	2.715.500	123.400	12.400	612.300	1.331.400	571.100	64.900	-
Özbekistan	7.376.500	557.700	116.100	1.636.300	3.790.900	992.100	280.300	3.100
Türkmenistan	4.700.000	103.200	187.900	34.800	2.856.000	1.130.300	81.800	-
Kırgızistan	4.755.700	533.200	37.700	477.300	3.247.200	417.800	-	42.500 ³
Yekun	54.547.700	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 22

1925-1926 Yılları								
Cumhuriyetler	Hayvan Sayısı (Bin baş hesabıyla)	At	Deve	Büyük Baş Hayvan	Koyun	Keçi	Merkep ve Katır	Domuz
Kazakistan	26.000.000	-	-	-	-	-	-	-
Tacikistan	1.872.100	52.700	3.500	441.800	794.400	499.100	80.600	-
Özbekistan	4.767.400	316.800	76.000	1.101.600	2.277.900	723.900	266.200	5.000
Türkmenistan	2.358.600	69.500	179.600	261.100	956.600	810.000	81.800	-
Kırgızistan	2.906.100	304.900	19.500	385.900	1.900.400	244.200	4.800	46.400

Yekun	37.904.20 0	-	-	-	-	-	-	-
--------------	----------------	---	---	---	---	---	---	---

Bütün Türkistan cumhuriyetlerinde, 1925-1926 yıllarındaki umumi hayvan sayısı, 1914 yılındaki miktarın ancak %69 nispetini teşkil ediyordu. 1917 yılının kötü mahsulü, 1920-1921 yıllarının kış şartları ve aynı yıllardaki açlık, Türkistan'ın göçebe bölgelerindeki hayvanların, sürüler halinde, imhasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda, cetvelde görüldüğü gibi, Türkistan'da 1914 yılına nazaran, hayvanların sayısı %25 oranından daha fazla azalmıştır. Fakat köy iktisadiyatının ve hayvancılığın asıl mezarıcıları 1929 yılı son baharında teşekkül etmiş olan kolhozlar olmuştur. Kolhoz sistemi hayvancılığın gelişmesine yardım etmek şöyle dursun, adeta felaket bir çıkmaza sokmuştur²²⁵.

Kolhoz sisteminin kabulü arifesinde (Haziran 1928) Türkistan'daki hayvan sayısı aşağıdaki cetvelde gözükmemektedir:²²⁶

Tablo 23

Cumhuriyetler	Hayvan Sayısı (Bin baş hesabıyla)	Koyun ve Keçiler	At	Büyük Baş Hayvan
Kazakistan	40.000.000	28.916.000	3.735.000	7.379.000
Kırgızistan	4.024.000	2.501.000	661.000	862.000
Diğer Cumhuriyetler	17.148.000	13.140.000	724.000	3.302.000
Yekun	61.202.000	44.521.000	5.138.000	11.543.000

1 Ocak 1938 tarihinde, yani kolektifleştirilmeden on yıl sonra, Türkistan'daki hayvancılık şu vaziyete gelmiştir:²²⁷

Tablo 24

Cumhuriyetle r	Hayvan Sayısı (Bin)	Koyun ve Keçi	At	Büyük Baş Hayvan	Merkep	Deve	Domuz
-------------------	------------------------	------------------	----	------------------------	--------	------	-------

²²⁵ Taçmurat, a.g.m., s.117.

²²⁶ Taçmurat, a.g.m., s.117.

²²⁷ Taçmurat, a.g.m., s.117.

	baş hesabıyla)						
Kazakistan	9.389.800	5.287.800	638.700	3.095.40 0	-	-	367.90 0
Özbekistan	6.202.400	3.980.000	381.400	1.410.90 0	305.50 0	48.30 0	76.300
Türkmenistan	2.233.100	1.830.900	64.100	233.300	-	82.10 0	22.700
Tacikistan	2.258.200	1.634.900	102.200	500.100	-	-	21.000
Kırgızistan	2.824.700	1.886.100	361.600	486.000	-	-	91.000
Yekun	22.908.20 0	14.619.70 0	1.548.00 0	5.725.70 0	305.50 0	-	578.90 0

Harpten sonraki beş yıllık plan (1946-1950), Türkistan Cumhuriyetlerindeki hayvan sayısını aşağıdaki miktarda arttırmayı iddia ediyordu:²²⁸ (Bin baş hesabıyla)

Tablo 25

Cumhuriyetler	At	Büyük Baş Hayvan (Bin baş hesabıyla)	Koyun ve Keçi	Domuz
Kazakistan	1.516	4.400	19.050	392
Özbekistan	498	1.765	9.650	-
Kırgızistan	490	560	4.300	60
Tacikistan	177	710	3.630	-
Türkmenistan	64	305	4.330	-

Fakat Sovyet idarecilerinin planları gerçekleşmemiştir. Bütün cins hayvanların sayısı artacağına azalmıştır. Hayvancılığın durumu sürekli kötüye gitmiştir. 1953 yılının eylül ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi umum toplantısında Hruşçev'in raporu üzerine şöyle bir karar alınmıştır:

²²⁸ Taçmurat, a.g.m., s.117.

“Memleket için hayati ehemmiyeti haiz olan kolektif hayvancılığın süratle inkişafı, bugün, devlet ve partinin köy iktisadiyatında en müstacel vazifesini teşkil etmektedir.”²²⁹

Murat Taçmurat’a göre Stalin ölmeden önce, bütün resmi nutuk ve beyanatlarda, Sovyetler Birliği’nin bütün halk iktisadiyatının ve özellikle köy iktisadiyatının durumuyla ilgili, sahte rakamlar gösterilerek, göklere çıkarılmıştı. Bu rakamlara göre köy iktisadiyatının bütün şubelerinde, büyük başarılar elde ediliyor ve zaman geçtikçe rakamlar abartılarak astronomik hesaplar ortaya çıkıyordu. Fakat Stalin’in halefleri, köy iktisadiyatının geriliğini açıkça itiraf etmek ve kolektifleştirme neticesinde berbat bir hale gelen köy ekonomisini yeniden kalkındırmak için sıkı tedbirler almak zorunda kaldılar.

Hayvancılıktaki gerilemenin başlıca sebebi, hayvan yetiştirmekte kolhozcuların maddi hiçbir menfaatleri olmaması teşkil etmektedir. Türkistan’ın hayvan besleyicileri, emek günlerine karşılık olarak, mesela, pamuk işlerinde çalışan kolhozculardan çok daha az para alıyorlardı. Pamukçulukla uğraşan kolhozlar bir emek gününün mahsulünü devlete teslim ederken, hayvancılıkta verilen bir emek gününe nazaran, 3-6 defa daha fazla kazanç temin ediyorlardı. Bundan dolayı hayvancılık, köy ekonomisinin diğer şubelerine göre daha kötü durumdaydı²³⁰.

Diğer taraftan Türkistan Cumhuriyetlerinde, yazarın verdiği bilgilere göre hayvan yeminde şiddetli bir kıtlık ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise yemin dağıtılmasıyla ilgili plan yapılmamasıdır. Mesela, Sovyetlerin en büyük hayvancılık depolarından biri olan Kırgızistan’da, 1952 yılında kaba yem tedarik planı 62 bölgeden ancak dokuzunda uygulanabilmiştir.

10 Ağustos 1954 tarihli hesap vaziyetine göre, Kazakistan’da, yem hazırlığı planı, kolhozlar tarafından %40 ve sovhozlar tarafından %36 oranında gerçekleştirilmiş. Yemlerin silolama (yeşil yemlerin biçildikten sonra oksijensiz koşullarda saklanması) planı ise kolhozlarca %43, sovhozlarca %28 oranında yerine getirilmiştir. Doğu Kazakistan bölgesinde bütün kış boyunca (1953-1954), planın

²²⁹ Taçmurat, a.g.m., s.118.

²³⁰ Taçmurat, a.g.m., s.119.

ancak %2,6 oranını teşkil eden 2.100 ton kaba yem ufaltılmıştır; plan mucibince 72.000 ton yerine yalnız 1.700 ton yenecek vaziyete getirilmiştir²³¹.

Türkistan'ın diğer cumhuriyetlerinde de vaziyet bu şekilde olmuştur. Bunu anlamak için Türkistan'da yayınlanan Sovyet gazetelerine baktığımızda “*Pravda Vostoka*”, “*Kazahstanskaya Pravda*”, “*Türkmenskaya İskra*”, “*Tacikistan Komünüsti*”, “*Tacikistan-ı Surh*”, “*Kızıl Kırgızistan*” ve diğer gazeteler aynı şeyi anlatmaktadır.

17 Şubat 1954 tarihli *Sovetskaya Kirgiziya* (Sovyet Kırgızistanı) gazetesi şöyle yazıyordu:

Koçkor, Narın, Kulanak ve Atbaşı bölgelerindeki kolhoz hayvanlarının kışladığı Kara-Kucur kış otlaklarında vaziyet çok fenadır. Hayvanlar zayıflamıştır, yem ise bitmek üzeridir. Bilhassa Narın bölgesi kolhozlarında işler berbat vaziyettedir. Mesela, 'Canı-Talap'da, bütün hesaplar, tabii otlardan istifade meselesi üzerinde yapılması neticesinde, Kara-Kucur'da sekiz sürü için bir parça saman bile depo edilmemiştir. Hayvanların yarısından fazlası takattan düşmüş ve içlerinden birçoğu hastalanmıştır. Otlaklarda barınacak en iptidai kapalı bir mahal bulunmadığından, koyun sürüleri açıkta tutuluyor. Kara-Kucur'da 14 sürü besleyen Kuybişev kolhozu ancak 2 ton saman tedarik edebilmiş, bunu da şimdiden hayvanlara yedirmiştir. Koyunlar şimdi hemen hemen çıplak otlaklarda başı boş dolaşıyorlar...²³²

Sovyetler Birliği köy iktisadiyatı nezaretinin organı *Selskoye Hozaystvo* (Köy İktisadiyatı) Gazetesi 1954 yılının ekim ayında şöyle yazmıştır:

Son bahara girdiğimiz halde, Cenubi Kazahistan kolhozlarındaki yem mevcudu ancak kış mevsiminin yarısına kadar kafî gelecektir. Bilhassa 100 bin kadar büyük baş hayvan, at ve deve ve yarım milyondan fazla koyunun kışlayacağı otlaklarda vaziyet vehamet kesbetmektedir. Hayvanları kışlayacak olan 117 kolhozdan 12'si lüzumu kadar yem ihtiyatına sahip bulunmaktadır²³³.

²³¹ Taçmurat, a.g.m., s.119.

²³² Taçmurat, a.g.m., s.120.

²³³ Taçmurat, a.g.m., s.120-121.

Bütün bu sıkıntılara rağmen yeni depolar inşa edilmemiş hayvan yemi sıkıntısı devam etmiştir. Murat Taçmurat'a göre; kolhozcular, hiçbir menfaat beklemedikleri kolektif sürülerden evvel her zaman kendi ineklerinin kışlık yemini düşünmüşler ve önce onları hazırlamaya çalışmışlardır. Et ve süt mahsullerinin kolhozculara getirisi çok düşük olduğu için bu iş çokta ciddiye alınmamıştır. Yaz ve sonbahar mevsimlerinde, kolhozların ve makine-traktör istasyonlarının bütün kuvvetlerini pamuk, hububat mahsullerinin toplanması ve ham toprak işlenmesine sevk ettikleri için kolhozlar, hayvan yeminin tedariki için yeterli miktarda işgücü ayıramamıştır.

Anlaşıldığı üzere kolhoz ve sovhozlar²³⁴, Türkistan'da hayvancılığı çok kötü etkilemiştir. Plansız şekilde hayvan yetiştirme çabası; hayvan barınaklarının olmaması, hayvan yemlerinin bulunmaması ve bölgede pamukçuluğun daha çok para kazandırması gibi koşullar hayvan sayısını yıl geçtikçe düşürmüş ve hayvancılığı bitirecek noktaya getirmiştir.

2.2.1.2. Ham Madde ve Sanayi

Türkistan'ın ham madde ve sanayi kapasitesine baktığımızda, kömür ve gaz sanayii, Türkistan için önemli gelir kaynaklarıdır. Gayrisafi üretim hacmi bakımından Türkistan sanayii, Rusya ve Ukrayna'dan sonra Sovyetler Birliği'nde üçüncü yeri işgal etmektedir. Türkistan'ın başlıca yararlı madenleri ise şöyledir: bakır, kurşuni çinko, boksit, kömür, petrol, demir, manganez, molibden, volfram, kromit, altın, gümüş, fosfor terkipleri, potasyum, tuz, asbest, madeni inşaat malzemesi²³⁵.

1967 yılı itibariyle Sovyet Türkistan'ında üretilen elektrik enerjisi 44,42 milyar kilovat saat veya Sovyetler Birliğinde üretilen bütün elektrik enerjisinin (589 milyar kilovat saat) %7,5 oranını bulmuştur. Yine aynı yılda Türkistan'da 19,59 milyon ton petrol çıkarılmıştır, bu miktar bütün Sovyetler Birliği petrol üretiminin (288 milyon ton) %6,8 oranını teşkil etmektedir²³⁶.

²³⁴ SSCB'de devlet mülkiyeti denince akla sovhozlar gelmektedir. Devrimin hemen ertesinde kurulan sovhozlar aracılığıyla zengin toprak sahiplerinin ellerindeki topraklara el konmuştur. Yalnızca bir alanda uzmanlaşma ilkesi üzerine kurulan ve köy çiftliği niteliği taşıyan ilk sovhozlar Narkomzem adlı bir komitenin yönetiminde çalışmışlardır. Bu müesseselerde bulunan bütün istihlal araçları, aynı suretle canlı cansız envanter ve elde edilen mahsul devlete aittir. Sovhoz memur ve işçileri emeklerinin karşılığını devletten almışlardır. Detaylı bilgi için Bkz. S. Kabış, "Kırk Yılda Sovhozlar", Dergi, S.13, Münih 1958, s.60.

²³⁵ Georg Wedensky, "Sovyet Türkistan'ı Sanayiinin Başta Gelen Şubeleri", Dergi, S.57, Münih 1969, s.53.

²³⁶ Wedensky, a.g.m., s.54.

Türkistan'da 1967'de 27,19 milyar metreküp gaz üretilmiştir. Bunun büyük bir bölümü gaz boru hattı vasıtasıyla Gazlı'dan (Özbekistan) Ural'a nakledilmektedir²³⁷. Buhara-Hive gaz kaynağı adı ile anılan Kızılkum'daki Gazlı, yer yüzündeki gaz kaynaklarının en büyüğü olup, 500 milyar metreküp tabii gaza sahip bulunmaktadır. Burasının sanayi gazı üretimi, Azerbaycan, Volgorod, Astrahan, Kubışev ve Tümen bölgesinin bir arada verdikleri gaz miktarına eşittir²³⁸. Türkistan gazı, Sovyetler Birliği'nde üretilen bütün gazın %17,1'ini teşkil etmektedir. Böylece gaz sanayii, Türkistan'ın başta gelen sanayi dallarından biridir. Yine aynı yılda Türkistan'da, Sovyetler birliği'nin bütün kömür üretiminin (595 milyon ton) %10,3 oranını teşkil eden 59,73 milyon taş kömürü üretilmiştir. Türkistan'da 1,78 milyon ton dökme demir, (Sovyetler Birliği'nin bütün üretiminin %2,4'ü) 1,72 milyon ton çelik (Sovyetler Birliği'nin bütün üretiminin %1,7'si) çıkarılmıştır²³⁹.

Enerji üretimi alanında Türkistan'a büyük yatırımlar yapılmış ve bunların karşılığı günden güne artarak alınmıştır. Mesela Kazakistan'da 1950'lerde Cezkazgan, Ekibastuz, Leninogorsk, Rudnı ve Tselinograd da büyük elektrik santralleri inşa edilmiştir. Böylelikle bu yatırımlar sonucunda Kazakistan'da elektrik enerjisi üretimi 40 milyar kilovat saate ulaşması planlanmıştır. Yine bu doğrultuda Özbekistan'da 1926 yılında Bozsuy hidroelektrik santrali işletmeye açılmıştır. 1932-1955 yıllarında Çirçik-Bozsuy su yolunda 319 bin kilovat kuvvetinde 16 hidroelektrik santralının bulunduğu bir baraj inşa edilmiştir. Kırgızistan'da da Frunze şehrinde 400 bin kilovat kuvvetinde termoelektrik santrali ve Oş şehrinde 180 bin kilovat kuvvetinde Uç-Kurgan hidroelektrik santrali inşa edilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetlerinde üretilen elektrik enerjisine ait rakamlar (milyar kilovat saat hesabıyla) aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:²⁴⁰

Tablo 26

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Kazakistan	10.470.000.00	19.230.000.00	21.480.000.00	23.770.000.00	38.460.000.00
	0	0	0	0	0
Özbekistan	5.880.000.000	11.490.000.00	12.130.000.00	14.410.000.00	25.280.000.00
		0	0	0	0

²³⁷ Wedensky, a.g.m., s.54.

²³⁸ Georg Wedensky, "Sovyetler Birliğinde Gaz Sanayii", Dergi, S.30, Münih 1962, s.43.

²³⁹ Wedensky, "Sovyet Türkistan'ı...", s.54.

²⁴⁰ Wedensky, a.g.m., s.54-55.

Kırgızistan	870.000.000	2.100.000.000	2.710.000.000	2.990.000.000	3.910.000.000
Tacikistan	1.290.000.000	1.570.000.000	2.110.000.000	2.240.000.000	4.870.000.000
Türkmenistan	750.000.000	1.400.000.000	1.520.000.000	1.570.000.000	1.960.000.000

Enerji üretimi ve ham maddelerin çıkarılıp işlenmesi için Türkistan'a yatırımlar devam etmiş ve planlamalar yapılmıştır. Yatırımlar petrol konusunda da aynı şekilde olmuştur. Mesela 1959-1965 yılları arasında Prorva ve Uzen adlı iki yeni petrol ocağı açılmış, Guryev ve Aktübe bölgelerinde Martişi ve Kenkiyak mahallerinde petrol rezervleri, Mankışlak yarımadasında Jetıbay, Tenge, Tasbulat gaz-petrol ocakları araştırılmış ve Mankışlak güneyinde petrol ve gazın jeolojik yapılışı incelenmiştir²⁴¹. 1963'de Güney Türkistan topraklarında petrol ve gaz kaynakları keşfedilmiş, Batı Türkmenistan ovalığı ve Buhara-Hive petrol-gaz kaynakları sahası sayesinde petrol ve gaz üretimini arttırma planları yapılmıştır. Bu bölgede 1959 yılında 6,4 milyon ton, 1963 de ise aşağı yukarı 10 milyon ton petrol üretilmiş, aynı yıl ise 3,4 milyar m³ gaz elde edilmiştir. Batı Türkmenistan petrol-gaz bölgesinin güney bölümünde 1963'de Miaseh sahasında gaz bulunmuştur. Burada kuyular kazılmış ve 100 bin m³ gaz üretilmiştir²⁴².

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 23. Kongresi (1966), Türkmenistan'a ait direktiflerinde, Türkmenistan petrol, gaz ve kimya sanayiinin 1966-1970 yıllarında da geliştirilmesine devam edilmesi planlanmıştır. 1970 yılında petrol üretimini 15 milyon tona ve gaz üretimini 15,5 milyar metreküpe çıkarılması, yeni petrol ve gaz ocaklarının işletilmesi, Bayram Ali-Aşkabad-Bezmein gaz boru hattının inşası ve bir petrol rafinerisi inşaatına başlanması öngörülmüştür. Özbekistan'da da 25'in üstünde petrol ve gaz ocağı meydana çıkarılmış ve işletmeye açılmıştır²⁴³. Bakıldığında elektrik enerjisinde olduğu gibi petrol ve gaz sanayinde de yatırımlar yapılmış ve yenileri planlanmıştır. Sovyet yöneticilerinin Türkistan enerjisine önem verdiği yukarıda belirttiğimiz gibi parti kongresinde alınan kararlarla kanıtlanmıştır.

²⁴¹ Wedensky, a.g.m., s.56.

²⁴² Georg Wedensky, "İdil-Ural, Azerbaycan ve Türkistan'da Petrol İstihali", Dergi, S.39/40, Münih 1965, s.48.

²⁴³ Wedensky, "Sovyet Türkistan'ı...", s.56.

Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetlerinde üretilen petrol miktarına ait rakamlar (milyon ton hesabıyla) aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:²⁴⁴

Tablo 27

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Özbekistan	1.600.000	1.800.000	1.720.000	1.760.000	-
Kazakistan	1.610.000	2.002.000	3.710.000	5.600.000	15.000.000
Kırgızistan	460.000	310.000	310.000	310.000	-
Tacikistan	20.000	50.000	80.000	10.000	-
Türkmenistan	5.280.000	9.640.000	10.670.000	11.920.000	15.000.000

Türkistan Cumhuriyetlerinde gaz üretimini gösteren rakamlar (milyar metreküp hesabıyla) şunlardır:²⁴⁵

Tablo 28

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Özbekistan	45.000.00 0	16.470.000.00 0	22.570.000.00 0	26.640.000.00 0	37.900.000.00 0
Kazakistan	4.000.000	3.000.000	5.000.000	0,08.000.000	-
Kırgızistan	4.000.000	16.000.000	16.000.000	0,26.000.000	-
Tacikistan	-	5.000.000	9.000.000	0,25.000.000	-
Türkmenista n	23.000.00 0	1.160.000.000	1.260.000.000	2.230.000.000	14.000.000.00 0

Türkistan'da yakacak sanayine baktığımızda temelini kömürün oluşturduğunu görürüz. 1967 yılında Türkistan'da 59 milyon ton kömür çıkarılmıştır. Kazakistan'ın Karaganda kömür havzasında 1940 yılında 6,3 milyon ton kömür üretilmiş, 1960'da 25,8 milyon tona veya Sovyetler Birliği'nde üretilen bütün kömürün %5'ine yükselmiş, 1965'de 45,8 milyon tona ulaşmıştır. Karaganda kömürünün başlıca tüketicileri, Ural'ın Magnitogorsk ve Orsk-Halilov metalürji kombinaları ve Çelyabinsk metalürji fabrikası gibi sanayi merkezleri ve yerli Kazakistan sanayiidir. Kazakistan'ın Pavlador bölgesinde Ekibastuz kömür havzasında da kömür önemli derecede artmıştır. En maliyetsiz şekilde açık usulle çıkarılan kömür, 1960'da 6

²⁴⁴ Wedensky, a.g.m., s.56.

²⁴⁵ Wedensky, a.g.m., s.57.

milyon tona ulaşmış, bu rakam 1967’de 17 milyona yükselmiştir. Karaganda ve Ekibastuz kömür havzalarının üretimini arttırması sonucunda, Kazakistan kömür üretimi bakımından, Türkistan’da birinci yeri almıştır²⁴⁶.

Kömürün yerini petrol ve gazın alması sonucu Özbekistan yakacak bilançosunda, kömür yıldan yıla kademeli şekilde azalmıştır. Özbekistan’da çıkarılan kömür Angren bölgesindeki sanayi müesseselerine ve gaz boru şebekesinden uzak kalan şehir ve kasaba halkına dağıtılmaktadır. Kırgızistan ise kömür üretimi bakımından Rusya, Ukrayna ve Kazakistan’dan sonra dördüncü yeri işgal etmektedir. Bölgede kömürün önemli 30 damarı meydana çıkarılmış ve yapılan hesaplara göre 22,9 milyar ton kömür ihtiyatının olduğu belirlenmiştir. Tacikistan’a baktığımızda kömür sanayii, Tacikistan kuzeyinde bulunan Tacikugol maden idaresinin işlettiği maden ocaklarından ibarettir. Burada üretilen kömürde Türkmenistan ve Özbekistan’a sevk edilmektedir²⁴⁷.

Türkistan Cumhuriyetlerinde çıkarılan kömür hakkında (milyon ton hesabıyla) aşağıdaki cetvelden bir fikir edinebilir.²⁴⁸

Tablo 29

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Kazakistan	32.380.000	45.820.000	48.220.000	50.790.000	68.500.000
Özbekistan	3.410.000	4.530.000	4.440.000	4.570.000	-
Kırgızistan	3.500.000	3.6700.000	3.860.000	3.450.000	-
Tacikistan	850.000	900.000	930.000	860.000	-

Türkistan’da kimya sanayine baktığımızda, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve devam eden yıllarda Kazakistan’da 15 kimya ve maden-kimya fabrikası oluşturulmuştur. Bunlardan en büyükleri şunlardır: Karaganda sentetik kauçuk fabrikası, Cambul superfosfat fabrikası, Kustanay suni elyaf fabrikası, Aktübe krom terkipleri fabrikası, Karatau maden-kimya kombinasıdır. Kazakistan’da kimya sanayinin gelişme nedeni ise ham madde temelinin yeterli olmasıdır. Özellikle fosfatlı ham madde kaynakları çoktur, Karatau fosfor damarları, dünyanın en büyüklerinden

²⁴⁶ Wedensky, a.g.m., s.57.

²⁴⁷ Wedensky, a.g.m., s.57-58.

²⁴⁸ Wedensky, a.g.m., s.58.

biri sayılmakta ve Kolsk yarımadasındaki Aparit yatağından sonra SSCB'deki ikinci yeri işgal etmektedir²⁴⁹.

Özbekistan kimya sanayisi ise Kazakistan'a göre çok daha geride kalmıştır. Mesela kimyevi gübreler, bitkileri koruma maddeleri, sentetik reçinalar, plastik hamurlar ve kimyevi liflerin eksikliği hissedilmektedir. Bu ürünler Özbekistan'a farklı ülkelerden getirilmek zorunda kalınmıştır. Mesela 1966'da Batı Sibirya, Ukrayna ve SSCB'nin diğer bölgelerinden 1 milyon ton gübre ithal edilmiştir. Bu sebeple Sovyet yönetimi, Özbekistan'da kimyevi gübrelerin 1966-1970 yıllarında, 3,5 milyon ton azotlu gübreler de dahil, 3,8 milyon tona kadar yükseltilmesi planlanmıştır²⁵⁰. Kimyevi gübrelerin üretiminde sorun olduğu kadar kalitesinde de sorun vardır. Eskimiş teknoloji, etkisiz ham madde ve üretilen gübrelerin ambalajsız olarak açıkta nakledilmesi, gübrelerin çoğu zaman nakledilirken bozulmasına neden olmuştur. Böylelikle Türkistan'da kimyevi gübre konusunda yetersizlik ortaya çıkmaktadır²⁵¹.

Aşağıdaki cetvelde Kazakistan ve Özbekistan'da kimyevi gübre üretimine ait rakamlar (milyon ton hesabıyla) görülmektedir.²⁵²

Tablo 30

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Kazakistan	480.000	780.000	860.000	870.000	2.100.000
Özbekistan	1.120.000	2.150.000	2.550.000	3.060.000	4.300.000

Diğer Türkistan Cumhuriyetlerinde kimya sanayii ancak yeni gelişmeye başlamış, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Wedensky'e göre, Sovyetler genelindeki plansız yatırımlar kimya endüstrisinde de kendini göstermiştir. Mesela Kazakistan'ın Canbul şehrindeki yapılmakta olan süperfosfat fabrikasının tamamlanması yıllar sürmüştür. Yine Kazakistan'ın Ermakov demir fabrikası, Özbekistan'ın Semerkant kimyevi gübre fabrikasında da aynı sorunlar yaşanmıştır.

²⁴⁹ Wedensky, a.g.m., s.58.

²⁵⁰ Wedensky, a.g.m., s.58-59.

²⁵¹ Georg Wedensky, "Yeni Beş Yıllık Planda Sovyet Kimya Endüstrisi", Dergi, S.51, Münih 1968, s.66-67.

²⁵² Wedensky, "Sovyet Türkistan'ı...", s.59.

Sovyetlerin bu plansız yatırımları ve geciken inşaatları sadece Kazakistan'la kalmamış mesela Omsk, Krasnoyar, Permi, Altay'da ve Rusya'nın birçok sovhozunda, aynı suretle Gürcistan, Özbekistan ve Ukrayna'da kimya işletmelerinin inşaatı oldukça geri kalmıştır. 13 Ekim 1958 tarihli Pravda gazetesi²⁵³, kimya sanayiinin yeni inşaatları meselesine ayırdığı baş yazısında şöyle demektedir:²⁵⁴

Bilhassa sentetik kauçuk, ispirto ve lif tesisleri inşaatındaki durum, hiç de memnuniyet verici değildir. Kurulmakta olan sentetik kauçuk fabrikalarında senelik inşaat-montaj planı, sekiz ay süresince ortalama hesapla ancak %44 gerçekleştirilmiştir. Sterlitamansk gibi fabrikalarda ise, bu nispet daha düşüktür.

Türkistan'daki makine sanayine baktığımızda Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da toplanmıştır. Makine imalatı yıldan yıla artış gösterse de kendine bile yetmemektedir. Modern endüstri makine ve aletleri Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmından ithal edilmektedir. Yine Sovyetler Birliği'nin en büyük tarım bölgelerinden biri olan Kazakistan'da, tarım makineleri az gelişmiş durumdadır. Hububat ürünlerini toplama makinelerinin büyük bölümü yine Avrupa'dan gelmektedir. Bu alanda dışa bağımlılığı azaltmak için yatırımlar yapılmıştır. Mesela Semipalatinsk'te kablo fabrikası, Kentau'da kazma makineleri ve transformatör fabrikaları Pavlador'da makine fabrikası, Ust-Kamenogorsk'ta kondansatör ve alet edevat fabrikası, Karaganda'da ısıtma teçhizatı fabrikası, Kokçetau'da teneffüs cihazları fabrikası inşa edilmiştir²⁵⁵.

Özbekistan makine üretimi nispeten az gelişmiş bir durumdadır. Özbekistan'daki en büyük eksiklerden biri pamukçulukta makineleşmeye geçilememesidir. Yine buna bağlı olarak traktör fabrikalarının bulunmamasından dolayı, SSCB'nin Avrupa kısmından Vladimir traktör fabrikasından traktörler

²⁵³ Birden çok Dergi yazarının kaynak olarak kullandığı Pravda gazetesi, yayın hayatına 5 Mayıs 1912'de başlamıştır. Editörlüğünü bir dönem V.İ. Lenin'de yaptığı bu gazete Ekim devriminde büyük rol oynamıştır. Lenin buradan 170 makale, konuşma ve yazı yayınlamış Devrimin altyapısını atmıştır. Pravda gazetesi 70 yıl sürecek olan bir devletin oluşum sürecine çok olumlu katkı sağlamıştır. Sosyalist İşçi hareketinin ideolojik fikirleri ve özellikle Marksizm, Pravda ile halk nazarında meşruiyet bularak genel kabule sebep olmuştur. Pravda gazetesi Lenin'in halka ulaşmasının bir yolu ve halkın ideolojik olarak eğitilmesinin bir vasıtası olmuştur. Detaylı Bilgi için Bkz. Cevit Yavuz ve Yavuz Ercan Gül, "Rusya'da Ekim Devrimi'nde Pravda Gazetesinin Oynadığı Rol ve Devrim Sayısının İçerik Analizi", Avrasya Etüdüleri, S.47, Ankara 2015, s.136.

²⁵⁴ Georg Wedensky, "Sovyetler Birliğinde Kimya Sanayii ve Sentetik Maddeler İstihali", Dergi, S.17, Münih 1959, s.63.

²⁵⁵ Wedensky, "Sovyet Türkistan'ı...", s.61-62.

kurulmuş şekilde Taşkent'e gönderilmekte, gerekli tadilatlar için ise yeniden adı geçen fabrikaya geri gönderilmektedir. Kırgızistan'da ise elektroteknik, radyoelektron, otomobil, alet ve edevat sanayi gelişme göstermiştir. 1970 yılında yapılan yatırımlarla Frunze şehrinde motorlu vasıtalar montaj fabrikası kurulmuştur²⁵⁶. Görüldüğü üzere Türkistan'a yatırımlar yapılmış ama yetersiz kalmıştır. Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetlerinde bir takım önemli aletlerin üretimi için hiçbir alt yapı atılmamıştır. Mesela SSCB'nin pamuk üretimindeki bir numaralı ülkesi olan Özbekistan'da traktör ve tarım aletlerinin üretimiyle ilgili işletmeler bulunmamaktadır. Böylelikle Özbekistan pamuk üretebilmek için yine SSCB'nin farklı cumhuriyetlerine bağımlı hale getirilmiştir. Bir başka örnek olarak Kazakistan'da da tarım aletleri ithal edilmiştir. Bu tarım makineleri ve hububat ürünlerini toplama aletleri dönemin Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkeleri için stratejik konumdadır. Bu stratejik konumda bulunan makine ve aletlerin üretimiyle ilgili yatırımlar yapılmaması ya da yapılmakta geç kalınması Sovyet yöneticilerinin bölgede uyguladığı politikayı gözler önüne sermektedir.

Tacikistan'da büyük makine fabrikaları yoktur. Taciktorgmaş fabrikasında, buzdolabı ve elektrikli ocak üretilmektedir. Düşenbe şehrindeki Tacikteksilmaş fabrikasında otomatik dokuma tezgahları, Kanibadam şehrindeki Avtozapçast fabrikasında otomobil yedek parçaları, Mahram kasabesindeki Tacikselsmaş fabrikasında tırmık, Leninabad'daki Metallist fabrikasında karyola ve ışıklıdırma araçları imal edilmektedir²⁵⁷.

Çimento fabrikalarına baktığımızda ise bütün Türkistan'da üretildiği ve hızla geliştiği görülmektedir. Türkistan bölgesi çimento konusunda kendine yetmekte ve yıldan yıla artış göstermektedir. Aşağıdaki cetvel milyon ton hesabıyla çimento üretimini göstermektedir:²⁵⁸

Tablo 31

Ülkeler	1960	1965	1966	1967	1970 (Plan)
Kazakistan	2.170.000	4.040.000	4.510.000	4.660.000	6.150.000
Özbekistan	1.190.000	2.460.000	2.630.000	2.730.000	-
Kırgızistan	3.000	510.000	770.000	920.000	980.000

²⁵⁶ Wedensky, a.g.m., s.62.

²⁵⁷ Wedensky, a.g.m., s.63.

²⁵⁸ Wedensky, a.g.m., s.63.

Tacikistan	130.000	940.000	910.000	820.000	-
Türkmenistan	130.000	340.000	400.000	410.00	850.000

Sovyet yöneticilerinin sanayi ve ham madde alanında Türkistan'daki faaliyetlerine genel olarak baktığımızda, dönemin Sovyetler Birliği için petrol “*kara altın*”²⁵⁹ diye anılmaktaydı. Petrol sadece bir enerji kaynağı değil aynı zamanda bir döviz kaynağıydı. Yani petrol Sovyet ihracatının önemli bir koludur. Mesela 1962 yılında Sovyetler Birliği Dış Ticaret Bakanlığı, dünya piyasasına 50 milyon ton petrol ve petrol ürünü satmıştır. 1959 yılında çıkarılan 129 milyon ton petrolün 25,38 milyonu, 1960 yılında çıkarılan 148 milyon ton petrolün 33,21 milyonu, 1961 yılında çıkarılan 166 milyon ton petrolün 41,22 milyonu dünya piyasasına satılmış ve SSCB'ye büyük bir gelir kaynağı olmuştur. Dergi dergisi yazı kurulu ise bu duruma şöyle bir yorum yapmaktadır, Türkistan bölgesinden çıkarılan enerji kaynaklarının SSCB için büyük bir gelir kapısı olduğu aşikardır, ama bu gelirden Türkistan ve diğer bölgelerde yaşayan Türklerin faydalanamadığı ve esas gelirin Moskova hükümetine kaldığı Türkistan'ın ve Türklerin sömürüldüğünü savunmaktadır.

1956 yılı verilerine göre, SSCB'de üretilen çeliğin %0,6'sı, maden kömürünün %10,8'i, petrolün %9,9'u, elektrik enerjisinin %5,4'ü, çimentonun %3,1'i, pamuklu mensucatın %4,8'i, yünlü mensucatın %2,6'sı, deri ayakkabının %8'i, nebati yağın %24,9'u, şekerin %8,3'ü, etin %11,6'sı, hayvani yağın %8,2'si, balığın %5,7'si, ispirtonun %1,3'ü, kimyevi gübrenin %12,4'ü, ipekli mensucatın %14,8'i, pencere camının %2,5'i Türkistan'da üretilmiştir. Verilere baktığımızda Türkistan bölgesinin yukarda da belirttiğimiz gibi pamuk, yün ve deri maddelerinin üretiminde SSCB içinde başlarda gelmektedir. Ama bunların işlenip piyasaya sürülmesinde ise Türkistan yerini kaybetmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere ham madde toplanmış ama işlenmek için farklı bölgelere dağıtılmıştır. Böylelikle Türkistan'da, pamuk, yün ve deri işleme fabrikalarının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Yine 1956 yılına baktığımızda Türkistan sanayisinin maden kesen tezgahlar, otomobil imalatı, traktör imalatı, metalürji aletleri, buhar türbinleri, kereste, lokomotif, yük vagonu ve testere malzemesi üreten fabrikalar konusunda çok yetersiz olduğu tamamıyla dışa bağımlı hale geldiği ortaya çıkmaktadır.

²⁵⁹ Georg Wedensky, “Sovyet Petrolü ve İhracatı”, Dergi, S.34, Münih 1963, s.19.

Kaynaklarda 1928-1937 yılları arası Türkmenistan sanayisinin 6,5, Özbekistan'ın 5,7, Kazakistan'ın 12,0, Kırgızistan'ın 14,0, Tacikistan'ın 26,0 misli arttığı görülmektedir²⁶⁰. Ama bu artışın yetersiz olduğu ve dışa bağımlılığın da aynı şekilde arttığı yazarlar tarafından vurgulanmakta, Rusya ve müttefik devletler arasında bütçeyi paylaşırken büyük uçurumlar olduğu, büyümede ve yatırımda eşitsizlik olduğu savunulmaktadır. Bunu daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki cetvele göz attığımızda Türkistan bölgesindeki devletlerin ayrı ayrı 1955 ve 1957 yılları arasındaki bütçelerinin değişimi görülmektedir.²⁶¹ (milyon ruble hesabıyla)

Tablo 32

Devletler	1955'e göre 1956 da artış veya azalma (yüzde hesabıyla)	1956	1957	1956'ya göre 1957 bütçesindeki artış	1956'ya göre 1957'de artış (yüzde hesabıyla)
Rusya	+11,4	74.181.200	104.312.600	30.131.400	40,4
Özbekistan	+12,6	4.275.900	5.352.800	1.076.900	25,2
Kazakistan	-13,4	8.766.400	11.512.300	2.745.900	31,3
Kırgızistan	+11,8	1.351.100	1.618.300	267.700	19,7
Tacikistan	+10,7	1.418.200	1.622.100	203.900	14,4
Türkmenistan	+14,1	1,269.900	1.471.900	202.000	15,9

2.2.2. Kafkasya'da Ekonomi

2.2.2.1. Tarım ve Hayvancılık

Kafkasya'daki tarım ve hayvancılığa baktığımızda Dergideki makalelerin daha çok Azerbaycan üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. *“Azerbaycan'da Tarım Urmiye gölü çevresindeki topraklarla Kür ve Aras havzalarında yapılır; pamuk, tahıl, çeşitli meyveler, tütün ve şeker pancarı başlıca ürünleridir.”*²⁶² Mesela Azerbaycan'daki pamukçuluğa baktığımızda, tabiat şartlarının pamukçuluğa uygun olduğu ve 7. Yüzyıldan bu yana pamukçuluk yapıldığı bilinmektedir. 20. Yüzyılın başında Azerbaycan'da 20 bin hektarlık sahada pamuk yapılmış, 1913 yılında ise

²⁶⁰ Popljuiko, “Sovyetler Birliğinde Sanayinin ...”, s.79.

²⁶¹ P. Kovankovski, “Sovyetler Birliğinde 1957 Yılına Mahsus Devlet Bütçesi”, Dergi, S.10, Münih 1957, s.90.

²⁶² Ziya Musa Buniyatov, “Azerbaycan”, İA TDV, C.4, 1991, s.317.

pamuk ekin sahası 103 bin hektara yükselmiştir. Azerbaycan'da esas pamuk sahası Kür-Aras vadisidir. Bu vadi batıdan doğuya doğru 250 kilometre uzunluğundadır. 1958 yılında Azerbaycan'da üretilen bütün pamuğun %80'i buradan toplanmıştır. Yine buradaki kolhozlarda, devlete teslim ettikleri pamuktan gelirlerinin %78,6'sını karşılamışlardır²⁶³.

Bölgede sulamanın en büyük kaynağı olan Kür nehri üzerindeki Mingeçevir su deposu sayısız su kanallarına sahiptir. Fakat bu bölgede aynı Türkistan'daki gibi toprağın üst tabakasının tuzlanmasından dolayı pamukçuluğun gelişimini sekteye uğratmaktadır. Azerbaycan'daki pamuk ekin sahasına baktığımızda şöyle bir cetvel ortaya çıkmaktadır:²⁶⁴

Tablo 33

Ülkeler	1953	1958	1960	1962
Sovyetler Birliği	1878	2149	2192	2387
Azerbaycan	196	207	220	241

Yukarıdaki rakamlara baktığımızda 10 yıl içinde Azerbaycan'da pamukçuluk yaklaşık %30 artmıştır. 1959 yılında Azerbaycan'da 1 milyon 527 bin kolhozcu ve ailesi bulunmaktaydı. Bu oran dönemin nüfusuna göre %42,4'ünü teşkil ediyordu²⁶⁵. Sovyetler Birliği'nde Kolхозlardan²⁶⁶ başka sovhozlarda da pamukçulukla uğraşmıştır. Azerbaycan'da 7 sovhoz pamukçulukla uğraşmıştır. Bu sovhozlarda, 2102 işçi, 5,5 bin hektarı ekin sahası olmak üzere toplamda 14 bin hektar toprak ve 206 traktör bulunmaktadır. 1962'de Azerbaycan ve Türkistan'daki sovhozlarda 506 bin hektar, kolhozlarda ise 1881 bin hektar pamuk ekilmiştir. Azerbaycan'daki gayri safi pamuk mahsulü bin ton hesabıyla aşağıdadır:²⁶⁷

²⁶³ Kabış, "Sovyet Türkistan'ı ve Azerbaycan'ında...", s.57-58.

²⁶⁴ Kabış, a.g.m., s.58.

²⁶⁵ Y. Mironenko, "Sovyetler Birliği Köy Nüfusunun Dinamiği Ve Sovyet Tarım İşlerinin Yeniden Kuruluşu", Dergi, S.29, Münih 1962, s.48.

²⁶⁶ Kolhoz, Sovyetler Birliği'nde devlete ait topraklarda üretim yapan, ücretin emeğin niteliğine ve çalışma süresine göre verildiği, belli sayıda köylü ailenin oluşturduğu devletin veya devlet ile çiftçilerin ortak mülkiyetindeki tarım işletmeleridir. Toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla beraber, 99 yıllığına sembolik bir rakamla köylüye kiraya verilir. Kolhoz çiftliklerine üye olanlara kolhoznik ve kolhoznitsa denir. Bkz. V. Merzalow, "Sovyetler Birliğinde Köylü Sınıfının Durumu", Dergi, S.15, Münih 1959, ss.12-39.

²⁶⁷ Kabış, a.g.m., s.58-59.

Tablo 34

Ülkeler	1953	1958	1960	1962
Sovyetler Birliği	3853	4340	4289	4304
Azerbaycan	388	272	366	277

Resmi Sovyet haberlerine göre, 1962 de kolhozlar devlete gayri safi pamuk mahsulünün %82'sini, sovhozlar ise %18'ini teslim etmişlerdir. 1 ton pamuğun maliyet fiyatı kolхозlarda 244 ruble, sovhozlarda ise 247 rubledir. Pamuk veriminin gelişimi, hektar başına kental²⁶⁸ hesabıyla aşağıdadır:²⁶⁹

Tablo 35

Ülkeler	1953	1958	1960	1962
Sovyetler Birliği	20,5	20,2	19,6	18,0
Azerbaycan	19,8	13,2	16,6	11,2

Yukarıdaki rakamlarda görüldüğü gibi, pamuk ekin sahaları 1953 yılına kıyasla 1963'de %32, ham pamuk üretimi ise %35 artmış, verim ise her hektar²⁷⁰ başına ancak 0,9 kental (%4,4) bir artış kaydetmiştir. Ancak 1960'da hektar başına mahsul 19,6 kental, 1961'de ise daha aşağı, yani hektar başına ancak 19,3 kental olmuştur. Yani, Sovyetler Birliğinde pamukçuluğun gelişimi 1953 yılında olmuştur²⁷¹. Sovyetler Birliği Nazırlar Heyeti ve Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1955 ve 1960 yılları arası Azerbaycan Sovhoz ve Kolhozlarında hedeflediği pamuk üretimi aşağıdadır:²⁷²

Tablo 36

Azerbaycan	Pamuk Ekininin İşgal Ettiği Saha (Bin hektar hesabıyla)	Her Hektardan Alınan Mahsul (Sentner) ²⁷³	Safi Hasılat (Bin ton hesabıyla)
n			

²⁶⁸ Kental, 100 kilogramlık ağırlığa eşdeğer ölçü birimidir.

²⁶⁹ Kabış, a.g.m., s.59.

²⁷⁰ Hektar, genelde arazi alan ölçümlerinde kullanılır 1 hektar 10 dönüme eşittir.

²⁷¹ Kabış, a.g.m., s.59.

²⁷² S. Kabış, "Türkistan ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde Pamukçuluğun Gelişmesindeki Zorluklar", Dergi, S.1, Münih 1955, s.125.

²⁷³ Bir Sentner 100 kilograma eşittir.

	1955	1958	1960	1955	1958	1960	1955	1958	1960
Kolhozlar	193.00	-	225.00	22.00	-	25.00	428.40	-	562.50
	0		0	0		0	0		0
Sovhozlar	7.000	-	10.000	-	-	-	12.600	-	25.000

1962 yılında Azerbaycan'daki 100 hektarlık ekin sahasına beygir kuvveti kolхозlarda 135, sovхозlarda 242'yi bulmaktadır²⁷⁴. 1972 yılına gelindiğinde Azerbaycan'da 429 sovhoz, 948 kolhoz bulunmaktaydı bunların yedisi balıkçı kolhozuydu. Azerbaycan'da balıkçılık gelişmiş ve siyah havyar da üretimde önemli bir yer işgal etmiştir. 1898-1900 yıllarında 2,418,7 milyon pud balık üretilmiştir²⁷⁵. İpek üretiminde ise Nuha birinci yeri işgal etmiştir. Burada 1861 yılında 1200 pud iyi esvafli ipek imal edilmiştir. Bir dönem ipek kurduna bulaşan hastalıktan dolayı durgunlaşsa da 1886'da hızlı ilerlemeler kaydederek, yeni ipek fabrikaları kurulmuş, eskileri geliştirilmiştir. İkinci yeri Karabağ üçüncü yeri de Ordubad almış buharla çalışan ilk ipek sarma makinası burada kullanılmıştır. 1971 yılında Azerbaycan'da 20,1 milyon metre ipek üretilmiştir. Güney Kafkasya'dan ihraç edilen ipeğin %90'ı Azerbaycan'da üretilmiştir²⁷⁶.

Üzüm ve şarapçılıkta ise, Şamahı, Göyçay, Kürdemir, Şuşa, Gence, Nahçıvan, Ordubad ve Azerbaycan'ın başka kazaları üzümleriyle ünlüdür. 1872-1879 yılları arasında Gence'de 380,3 bin kova şarap üretilmiştir. Bu tarihten sonra artarak devam etmiş, 1897 yılında Güney Kafkasya'da üretilen şarap miktarının %25,3'ü Azerbaycan'ın payına düşmüştür. Rakı üretiminde ise 1872'de Gence'de 3624 imalathane vardı. Bunların yıllık üretimi 75.000 kova idi. Bu miktar rakının ticari değeri 91,6 bin rubledir²⁷⁷. 1971 yılı itibariyle tarımsal olarak ekilen toprak alanlarının yüzölçümleri aşağıdadır: ²⁷⁸

Tablo 37

Pamuk	205,9 bin hektar
--------------	------------------

²⁷⁴ Kabış, "Sovyet Türkistan'ı ve Azerbaycan'ında...", s.61.

²⁷⁵ Hüseyin Baykara, Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul 1975, s.24-25.

²⁷⁶ Baykara, a.g.e., s.49.

²⁷⁷ Baykara, a.g.e., s.50-51.

²⁷⁸ Baykara, a.g.e., s.25.

Buğday	345,4 bin hektar
Bahçe Ürünü ve Patates	56,3 bin hektar
Hayvan Yemi	356,4 bin hektar

Hayvancılıkta ise durum şöyledir:²⁷⁹

Tablo 38

Büyük Baş	1575 bin baş
Koyun ve Keçi	4477,9 bin baş
Domuz	121,2 bin baş

Yukarıda da belirttiğimiz gibi balıkçılıkla uğraşan kolhozlar vardır. Ama burada balıkçılık ve kanatlı hayvanlarla ilgili herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Hayvanlardan elde edilen ürünler ise şöyledir:²⁸⁰

Tablo 39

Et	95,3 bin ton
Süt	485 bin ton
Yün	7,6 bin ton
Yumurta	426,3 milyon

Dergi dergisinde Kuzey Kafkasya'nın tarım ve hayvancılığıyla ilgili yeterli sayıda bilgi bulunmamaktadır. Kısaca baktığımızda Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde; *“ayçiçeği, çedene, sebze ve meyvecilik, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve atçılık, cumhuriyetin gelir kaynaklarını oluşturur.”*²⁸¹ Genel olarak hayvancılığa baktığımızda ise şu rakamlar ortaya çıkmaktadır:²⁸² (Bin baş hesabıyla)

Tablo 40

Ülkeler	1916	1941	1951	1953	1956
Adige Eyaleti	1227	996	988	1180	1431

²⁷⁹ Baykara, a.g.e., s.25.

²⁸⁰ Baykara, a.g.e., s.25.

²⁸¹ Türkoğlu, “Karaçay ...”, TDV, s.380

²⁸² Mahmut Aslanbek, “İtibari İade Edilmiş Kafkasya Halklarının Durumu”, Dergi, S.16, Münih 1959, s.22.

Karaçay- Çerkes ve Kalmuk Eyaletleri	124.000.000	956.000	808.000	975.000	951.000
Dağıstan Cumhuriyeti	513.000	515.000	494.000	509.000	555.000
Çeçen-İnguş Cumhuriyeti	270.000	249.000	153.000	177.000	197.000
Kabartay- Balkar Cumhuriyeti	243.000	163.000	115.000	128.000	140.000
Kuzey Osetistan Cumhuriyeti	101.000	106.000	95.000	104.000	111.000

Rakamlara baktığımızda büyük değişimlerin olmadığı zaman zaman azalıp yükseldiği ortaya çıkmaktadır. Dağıstan bölgesinin tarım ve hayvancılık alanında gelişimine baktığımızda, 1927-1934 yılları arasında hayata geçirilen toprak-su reformuyla tarımda çok büyük değişimlerin olduğunu görebiliriz. Sulama kanalları tesis edilmiş, sovhozlar ve kolhozlar kurulmuştur. Sovyetler bölgede 251 kolhoz, 261 sovhoz kurmuş ve teknik gelişmeler sağlanmıştır. Dağıstan'ın 300 bin hektar toprağı tarıma ayrılmıştır. Tarım kendi içinde tarla tarımı ve meyve üretimi olarak ikiye ayrılmış. Tarlada tahıl, sebze, teknik ve kültür bitkileri üretilmektedir. Bu sahada buğday üretimi başta gelmektedir. Buğday üretimi ekilebilir sahanın %60'ını tutmakta ve en çok Terek-Sulak ovasında ve Hasavyurt, Babayurt, Kızlar, Lenin bölgelerinde yapılmaktadır. Tarımın en önemli kolundan biri de sebzeçiliktir. Sebze üretimi yıldan yıla büyüme kaydetmiştir. Sebze çeşitlerinden domates, lahana, soğan ve dağlık yerlerde olmak üzere patates üretimi yapılmaktadır²⁸³.

Bahçecilik ve üzümçülük ülkeye büyük gelir kaynağı sağlamaktadır. Bağların dikim sahası 1960'dan 1970'e 10 yılda çok büyümüştür. 1960 yılından toplanan üzüm miktarı 76,2 bin tona ulaşmıştır. Bu miktar 1980 yılında ise 350 bin tona yükselmiştir. En büyük üzüm bahçeleri Derbent, Kızlar, Kayakent, Hasavyurt, Mohaçkale bölgelerinde yer almaktadır. Dağıstan bahçelerinde hurma, kayısı ve nar da

²⁸³ İsmail Özsoy, Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kaynak Yay., İzmir 1997, s.204-205.

yetişmektedir. Tarım alanlarında meydana gelen değişimlere baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.²⁸⁴ (Bin hektar)

Tablo 41

Sahalar	1947	1952	1953	1960	1965	1970	1975	1979
Üzüm Sahaları	5.500	-	7.200	28.400	27.000	40.700	-	67.400
Meyve Sahaları	-	21.600	-	50.400	57.000	65.200	57.000	-

1955-1960 yıllarında Altıncı beş yıllık plan döneminde bahçeler ve üzümlükler için büyük sahalardan ayrılmıştır. Bu saha da gelişmeler yaşanmıştır. Ülke 1957 yılında beş yıllık planın tamamını yerine getirmiştir. 1958 yılında kolhozlar 4 bin hektar bahçe ve 3 bin hektar üzümçülük sahası geliştirmişlerdir. Bahçecilik ve üzümçülüğün gelişmesi konserve ve şarap üretiminin artmasına sebep olmuştur. Dağıstan konserve fabrikaları 1958 yılında 62 çeşit konserve üretmiş ve Sovyetler Birliği içinde bu sahada önemli bir yer işgal etmiştir. 1953'ten itibaren tarım ürünlerindeki değişimler aşağıdadır:²⁸⁵ (Bin ton hesabıyla)

Tablo 42

Ürün Cinsi	1953 Yılı	1961 Yılı
Buğday	149.400	330.500
Sebze	31.000	52.200
Et	34.200	39.700
Süt	84.400	182.500
Yün	4.400	6.500

Hayvancılık ise Dağıstan ekonomisinin önemli bir koludur. Hayvancılık halkın süt, yağ, peynir, et, yumurta gibi gıda maddelerini karşılamaktadır. Bu sahada en büyük yeri koyunculuk almaktadır. Buna karşılık sığır, kuş ve domuz üretimi de geride kalmış değildir. Genel olarak Dağıstan'ın hayvancılık sahasında büyük başarılar elde ettiğini söylemek mümkündür. Yııldan yıla Dağıstan'ın hayvancılığı büyümüş ve gıda

²⁸⁴ Özsoy, a.g.e., s.206.

²⁸⁵ Özsoy, a.g.e., s.213-214-215.

maddeleri üretimi de artmıştır. 1950-1952 yıllarında hayvancılık sektöründeki değişimler aşağıdadır:²⁸⁶ (bin adet)

Tablo 43

Cinsi	1950 Yılı	1952 Yılı
Sığır	305.000	324.000
Koyun	257.000	291.000
At	48.000	56.000

1950 ve 1955 yıllarında hayvansal ürünlerin üretimi aşağıdadır:²⁸⁷

Tablo 44

Ürün	1950 Yılı	195 Yılı
Et (Milyon Ton)	13.100	14.500
Süt (Bin Ton)	28.000	51.400
Yumurta (Milyon Adet)	2.800	5.900
Yün (Ton)	2.827	3.888

Altıncı beş yıllık plan döneminde Hayvancılık konusunda büyük gelişimler olmuştur. Süt üretimi 1956 yılında 1955 yılına göre 12 bin ton (%26), yumurta üretimi 1153 bin tane (%35), yün üretimi %2,6 oranında artmıştır. 1961-1962 yıllarında hayvancılıkta meydana gelen değişimler aşağıdadır:²⁸⁸ (Bin adet)

Tablo 45

Ürün Cinsi	1961 Yılı	1962 Yılı
Sığır	631.00	671.000
Koyun	278.000	196.000
Keçi	226.000	228.000
Domuz	41.000	46.000

²⁸⁶ Özsoy, a.g.e., s.212.

²⁸⁷ Özsoy, a.g.e., s.212.

²⁸⁸ Özsoy, a.g.e., s.216.

1962 yılından 1963 yılına kadar ülkede sığır sayısı 19,5 bin tane artmıştır. Et üretimi bir önceki yıla göre 1902 ton, süt 4452 ton, yün 6258 ton ve yumurta 968 bin adet artmıştır. Bütün ekim sahaları 461,7 bin hektar olup, buğday üretim sahası ise 337,6 bin hektar idi. Tarım üretimi hızla gelişmiş ve 1963 yılında buğday üretimi %129 artmıştır. Fakat 1964 yılına gelindiğinde öteki yıllara göre tarımda zayıflama görülmüştür. Kolhoz ve sovhozlar planı gerektiği gibi uygulayamamış, ekin sahaları %21,6 azalmıştır²⁸⁹.

2.2.2.2. Ham Madde ve Sanayi

Ham madde ve sanayi konusunda da Dergi'deki makaleler daha çok Güney Kafkasya'ya odaklandığı için, öncelikle Azerbaycan ham madde ve sanayisine baktığımızda, toprak altı zenginlikler dikkate değerdir. Çok bilinen petrol ve doğalgazdan başka bakır, demir, kobalt, kurşun, kömür, magnezit, natriyum sülfat, molibden, alümit, dolomit, altın, gümüş, göl ve kaya tuzu başlıca zenginlikleridir. Hazar denizi ise Azerbaycan ekonomisinin bir nevi bel kemiğini teşkil etmiştir. Burada, petrol üretimi, balıkçılık ve gemicilik yapılmıştır²⁹⁰. Sanayiye baktığımızda ise, belli başlı sanayi kollarının hepsi mevcut bulunmaktadır. Bu endüstri kolları, başlıca olarak orta çapta tesislerden ibarettir.

Güney Kafkasya'nın en önemli sanayi kolu, Azerbaycan'ın petrol ve gaz sanayi koludur. Zira, Azerbaycan petrolü, kalite bakımından SSCB'nin diğer petrol kaynaklarına göre emsalsizdir. Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya (Grozni ve Krasnodar) petrolü, dünya petrol pazarında mevcut en iyi petrol ile kıyaslanabilir niteliktedir²⁹¹.

Petrol üretimine baktığımızda, 1941'de Sovyet Azerbaycan'ında petrol üretimi 23,5 milyon tona ulaşmıştır. İkinci dünya savaşı sırasında ise azalarak 1945 yılında 11,5 milyon tona inmiştir. Harpten sonra, Azerbaycan petrol üretiminde yavaşta olsa bir artış başlamış ve 1963'de 20,5 milyon tonu bulmuştur. Bu miktar, 1964 yılında 21,4 milyon tona yükselmiştir. 1970 yılına doğru petrol üretimi 25 milyon ton olarak planlanmıştır²⁹². 1964 yılı itibarıyla Kür ovalığı topraklarında (Kürdağ, Mişdağ, Karabağlı, Kürsenk) birçok verimli petrol sahası bulunmuş, bunun neticesinde petrol ve gaz üretim yerlerinin bünyesi oldukça değişmiştir. Bakü adalar grubunda petrol ve

²⁸⁹ Özsoy, a.g.e., s.217.

²⁹⁰ Süleyman Tekiner, "Azerbaycan Türkleri", Dergi, S.60, Münih 1970, s.3-4.

²⁹¹ Georg Wedensky, "Maveray-i Kafkasya'da Sanayi", Dergi, S.42, Münih 1965, s.69.

²⁹² Wedensky, a.g.m., s.69.

doğal gaz kaynaklarının bulunması 1955-1964 yılları arasında Azerbaycan enerji sanayisinin büyük bir kalkınma kaydettiğini göstermektedir²⁹³.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Azerbaycan sanayisine grup halinde yeni sanayi kolları eklenmiştir. Mesela Azerbaycan'da şu sanayi kolları kurulmuştur: Hadde boru ve alüminyum fabrikası, Sumgayıt sentetik kauçuk fabrikası, Karadağ çimento fabrikası, Bakü asbest-kayagan taşı kombinası, Taşkesen demir madeni ocakları, Mingeçevir hidroelektrik santrali, Afşaran yarımadasında Kuzey hidroelektrik istasyonu. Baktığımızda Azerbaycan'ın en büyük ve önemli sanayi kompleksi Afşaran yarımadasıdır. Afşaran sanayi kompleksinin başta gelen kolları, petrol ve petrol mahsulleri ve bununla ilgili makine yapımı ve kimya sanayiidir. Bakü, Sumgayıt ve Azerbaycan'ın birçok şehri, Afşaran sanayi kompleksinin mevcudiyeti ve gelişimi sayesinde büyümüştür. Azerbaycan'ın sanayi bakımından ikinci önemli şehri, Gence'deki Taşkesen bölgesidir. Bu bölgedeki sanayi, bir taraftan demir ve kobalt madenleri, kükürtlü pirit, alunit gibi çeşitli faydalı madenlerin, diğer taraftan da ziraat ham maddelerinin işletilmesi temeli üzerinde gelişmiştir²⁹⁴.

1964'de Azerbaycan kimya, petrol, gaz sanayi, siyah ve renkli metalürji sanayileriyle ilgili yatırımlara ve inşaatlara devam edilmiştir. Azerbaycan kimya sanayiinde karboksimetil selüloz, monoklor sirke hamızı, stiro, granüle süperfosfat, etil ispiertosu, sentetik kauçuk üreten fabrika ve atölyeler işletmeye açılmış, ayrıca benzini ayırma tesisleri kurulmuş, 400 yeni petrol ve gaz kuyusu işletmeye açılmıştır. Fakat, birçok yeni sanayi tesis ve atölyeleri işletmeye açılmış olmasına rağmen, Azerbaycan yıllık petrol üretimi, dizel yakıtı, transformatör, santrifüj tulumbalar, petrol cihazları, hamızı kibrit, madeni gübre, karışık betonarme, pamuklu ve ipekli dokumalar, televizyon, buzdolabı, tuz ve diğer birtakım mamullerin üretim planı gerçekleşmemiştir. Yapılan modernizasyon ve yatırımlar neticesinde 1964 yılı Azerbaycan sanayisinin üretimi aşağıdadır:²⁹⁵

Tablo 46

Petrol (Milyon ton)	21.300.000
Gaz (Milyar metre³)	6.100.000.000
Hamızı Kibrit (Bin ton)	133.000

²⁹³ Wedensky, "İdil-Ural, Azerbaycan...", s.46.

²⁹⁴ Wedensky, "Maveray-i Kafkasya'da...", s.65.

²⁹⁵ Wedensky, a.g.m., s.67-68.

Madeni Gübre (Bin ton)	79.200
Stirol (Bin ton)	20.600
Kurum (Bin ton)	17.100
Oto lastiği (Bin adet)	836.200
Ham Demir Madeni (Milyon ton)	1.440
Çelik (Milyon ton)	800.000
Haddeden Geçirilmiş Madenler (Milyon ton)	58.000
Kömür (Milyon ton)	-
Elektrik Enerjisi (Milyar kilovat saat)	9.500.000.000
Elektrikli Lokomotif (Adet)	-
Maden Kesen Tezgahlar (Adet)	-
Boru Matkabı (Seksiyon)	564
Sallama Tezgahları (Adet)	1657
Çimento (Milyon ton)	1.161.000
Elektrik Motorları (Milyon kilovat)	247/2,5
Kamyon (Bin adet)	-
Pamuklu Dokuma (Milyon metre)	108.300.00
Yünlü Dokuma (Milyon metre)	7.400.000
Deri Ayakkabı (Milyon çift)	7.900.000
Et (Bin ton)	34.700
Hayvani Yağ (Bin ton)	2.900
Çay (ton)	1565
Dökme Demir (Milyon ton)	-

1928'den 1937'ye Azerbaycan sanayisi 4,5 misli artmıştır. 1950 yılında Azerbaycan üretiminin Sovyetler birliğindeki oranına bakar isek, bütün SSCB'de üretilen çeliğin %0,7'si, petrolün %48,0, elektrik enerjisinin %3,1'i, çimentonun %3,5'i, pamuklu mensucatın %1,2'si, yünlü mensucatın %0,7'si, deri ayakkabının %2,2'si, nebati yağın %1,3'ü, etin %1,2'si, hayvani yağın %0,5'i, balığın %1,4'ü, ipekli mensucatın %1,7'si, çorabın %4,5'i Azerbaycan'da üretilmiştir²⁹⁶. 1956 ve 1957 yılı bütçelerine ve değişimine baktığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:²⁹⁷

²⁹⁶ Popljuiko, "Sovyetler Birliğinde Sanayinin...", s.79-90.

²⁹⁷ Kovankovski, "Sovyetler Birliğinde...", s.90.

Tablo 47

Ülke	1955'e göre 1956'da artış veya azalma (yüzde hesabıyla)	1956	1957	1956'ya göre 1957 bütçesindeki artış	1956'ya göre 1957'de artış (yüzde hesabıyla)
Azerbaycan	+19,5	2.790.600	3.352.500	561.900	20,1

1972 yılına geldiğimizde Azerbaycan'ın bütçesi 1.398.583 bin ruble, yani bir milyar 398 milyon rubledir. 1971 yılında Azerbaycan üretimi ise şu rakamları bulmuştur:²⁹⁸

Tablo 48

Petrol	19,2 milyon ton
Doğal gaz	5800 milyon ton m ³
Çelik	730,5 bin ton
Haddeden geçmiş siyah metal	62,9 bin ton
Demir cevheri	1383,4 bin ton
Elektrik enerjisi	12,3 milyar kilovat
Çimento	1455,1 bin ton
Kimyevi gübre	488,6 bin ton
Pamuklu dokuma	132,6 milyon metre
Yünlü dokuma	8,9 milyon metre
İpekli dokuma	20,1 milyon metre
Trikotaj elbise	5200 bin parça
Kösele ve ayakkabı	11000 bin çift
Et	54,5 bin ton
Süt ve süttten üretilen gıda	86,9 bin ton
Konserve	175,3 milyon kutu

Genel olarak Azerbaycan sanayi ve ham maddesine baktığımızda, tamamıyla petrol ve enerji üretimi üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Sovyet yönetimi, *dergi*

²⁹⁸ H. Baykara, a.g.e., s.25.

yazarlarının da vurguladığı gibi bölgenin petrolünü ve enerjisini yağmalamak için elinden gelen her şeyi yapmış bütün yatırımlar bu uğurda gerçekleşmiştir. Yine bölge için stratejik durumda olan maden işleme sanayisi nerdeyse hiç gelişmemiş, gerekli malzemeler Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmından getirilmiştir. Diğer yandan 1965 yılında, dökme demir açısından bütün Güney Kafkasya'da 16 bin ton açık verilmiştir. Baktığımızda Azerbaycan'da 39, Gürcistan'da 58, Ermenistan'da 37 dökümhane bulunmaktadır. 1965 yılı için yeterli dökümhane bulunmakta yeterli ham madde bu dökümhanelere gelmektedir. Sorun ise dökümhane makinelerinin az gelişmiş durumda olması hedeflenen rakamı yakalayamamasıdır. Görüldüğü üzere Azerbaycan'da durum farklı değildir. Türkistan ekonomisindeki sorunların aynısı burada da yaşanmaktadır.

Bilindiği üzere Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk toplulukları eyaletlerde yaşadıkları için ekonomisiyle ilgili herhangi bir istatistik yayınlanmamış sanayileri de Rusya üretimine katılarak hesaplanmıştır. Dergi'de bu konuda herhangi bir rakam veren bir makale olmadığı için Yukarıda da kullandığımız kaynaklardan biri olan İsmail Özsoy'un kitabından yararlandığımızda özellikle Dağıstan odaklı bilgilere ulaşmaktayız.

Dağıstan sanayisi, ekonominin en önemli koludur. Yerli hammadde ve enerji kaynakları kullanıla 30 üretim dalında faaliyet göstermektedir. Bunların arasında makine yapımı ve demir-çelik sanayii başta gelir. Hafif sanayi, kimya sanayii, enerji ve yakıt üretimi de gelişmiştir. Makine yapım tesisleri Mohaçkale'de, elektrik üretimi tesisleri İzberbaş'da, taşlama makineleri fabrikası da Derbent'de kurulmuştur. Dağıstan'da karayolu taşımacılığının önemli yer tutması sebebiyle Mohaçkale'de oto tamir, kaporta-boya ve lastik tamir atölyeleri bulunmaktadır.²⁹⁹.

Dağıstan'da enerji ve yakıt üretim sanayii (petrol, gaz, elektrik enerjisi) de gelişmiştir. Petrolün en çok çıkarıldığı yerler Yujno-Suhokumsk ve Ruskiyhutor'dur. İzberbaş, Acısu, Selli, Gaşa bölgelerinde de petrol bulunmaktadır. Dağıstan kimya sanayisi de gelişmiştir. Bu dalda da cam, elyaf ve boya üretilmektedir. Mohaçkale ve Kızılyurt'da fosfor sanayii de bulunmaktadır. Dağıstan'da kireç, alçıtaşı, kum, taş gibi inşaat malzemeleri sanayinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Sanayinin bu

²⁹⁹ Özsoy, a.g.e., s.201.

kolunda Mohaçkale ve Derbent inşaat sanayii, Hasavyurt tuğla fabrikası ve Ogni cam fabrikası başta gelir³⁰⁰.

Dağıstan'ın gıda sanayii büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu sanayi içinde balıkçılık, meyve-konserve ve şarap sanayi gelişmiştir. Balık ve balık-konserve sanayii Hazar kıyısında Mohaçkale, Glaynıy Sulak, Kraynovka'da kurulmuştur. Şarap esas olarak Derbent, Mohaçkale, Kızlar şehirlerinde üretilmektedir. Hafif sanayide tekstil ve ayakkabı üretim sahaları Derbent, Mohaçkale ve Buynaktadır³⁰¹.

Dördüncü beş yıllık plan döneminde (1946-1950), Dağıstan ekonomisi gelişme göstermiş, 1948 yılında doğal gaz üretimi 4,5 kat artmıştır. 1947 yılında sanayi 1946 yılına oranla %25 gelişme göstermiştir. Dördüncü beş yıllık plan sonunda 1945 yılına göre cam üretimi 2,9, tekstil 3, konserve üretimi de 2 kat artmıştır. 1950-1954 yıllarında ise sanayi gelişme göstermeye devam etmiş artış aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁰² (Ton Hesabıyla)

Tablo 49

Sanayi Dalı	1950 Yılı	1954 Yılı
Petrol Sanayi	267.381	350.266
Cam Sanayi	9.024	15.949
Yün Sanayi	2.203	5.541
Konserve Sanayi	23.539	34.373
Şarap Sanayi	6.265	11.087

Altıncı beş yıllık plan döneminde ise bahçecilik ve üzümçülükte büyük gelişmeler yaşanmış böylelikle konserve ve şarap üretimi de artmıştır. Dağıstan konserve fabrikaları 1958 yılında 62 çeşit konserve üretmiş ve Sovyetler Birliği içinde bu sahada önemli bir yer işgal etmiştir. Sanayini yükselişine sebep olarak ise iş gücü verimliliğinin artması, işçilerin teknik seviyesinin yükselmesi gösterilmiştir. Üretim ve iş gücündeki değişimler aşağıdadır:³⁰³

Tablo 50

³⁰⁰ Özsoy, a.g.e., s.202-203.

³⁰¹ Özsoy, a.g.e., s.203.

³⁰² Özsoy, a.g.e., s.210

³⁰³ Özsoy, a.g.e., s.214.

Yıllar	1959 Yılı	1960 Yılı	1967 Yılı
Toplam Üretim	243.000	173.000	296.000
İşgücü Miktarı	138.000	148.000	152.000

Dağıstan'da 1980 yılı itibariyle fiziki üretim kollarında çalışanların oranı %80,4, üretim dışı sektörlerde çalışanların oranı %19,1 iken; bu oranlar 1984'te sırasıyla %60,5 ve 10,6 olmuştur. Bu yıllarda fiziki üretim sektörlerinde çalışan nüfusun %57,3 ile büyük bir kısmı köy ve orman ekonomisinde, %29,4'lük bir kısmı ise sanayi ve inşaat sektöründe toplanmıştır. Emegın sektörler ve halklar arasındaki dağılımı ise şöyledir:³⁰⁴ (yüzde hesabıyla)

Tablo 51

Kavimler	Memurlar	İşçiler	Kolhozcular
Ruslar	33.2	61.0	5.7
Laklar	28.5	44.0	27.4
Lezgiler	23.4	69.0	7.5
Kumuklar	21.3	68.5	10.1
Tabasaranlar	20.4	76.9	2.7
Azeriler	18.9	68.8	12.2
Avarlar	18.6	48.5	32.8
Darginler	15.4	59.8	24.6
Toplam	60.0	21.6	18.3

Tablodan da görüldüğü gibi, memur kadrolarının %33,2'lik kısmı Rusların elinde bulunmaktadır. Bu durum bizi şaşırtmamıştır. Sovyet yönetiminin yukarıda da anlattığımız gibi iskan politikası sayesinde bölgeye getirdiği Ruslara ayrıcalık tanıdığı aşıkardır. İkinci sırada Laklar üçüncü sırada Lezgiler olmuştur. İşçi kadrosunda ise birinci sırada %76,9'luk oranla Tabasaranlar vardır. Tarım sektöründe ise, Avarlar %32,8'lik oranla birinci sıradadır. Kuzey Kafkasya'daki fabrikaların dağılımına detaylı olarak baktığımızda, özellikle ulaşım yönünden planlı bir yerleşimin olduğunu görmekteyiz. Şehirlere göre fabrikaların dağılımı şöyle olmuştur:

³⁰⁴ Özsoy, a.g.e., s.219-220.

Novorosiysk şehrinde, Oktobr çimento fabrikası; ham maddesi yerli olup çıkardığı çimentolar Sovyetler Birliğinin birçok eyaletine gönderilmektedir. Novorosiysk’de Proleterya çimento fabrikası; ham maddesi yerli olup çıkardığı çimentolar Sovyetler Birliği’nin birçok eyaletine gönderilmektedir. Novorosiysk üçüncü çimento fabrikası; ham maddesi yerli olup çıkardığı çimentolar Sovyetler Birliği’nin birçok eyaletine gönderilmektedir. Novorosiysk dördüncü çimento fabrikası; ham maddesi yerli olup çıkardığı çimentolar Sovyetler Birliği’nin birçok eyaletine gönderilmektedir. Novorosiysk tuğla fabrikası; üretilen malzeme aynı bölgede kullanılmaktadır. Salsk inşaat malzemesi fabrikası; üretilen malzeme mahalli ihtiyaçları karşılamaktadır. Armavir tuğla fabrikası; üretilen malzeme Rostov ve Krasnodar ‘a ihraç edilmektedir. Ahtari inşaat malzemesi fabrikası; üretilen malzeme Rostov’a ihraç edilmektedir. Trubetskoy birinci tuğla fabrikası; üretilen malzeme Rostov ve Stalingrad’a gönderilmektedir. Trubetskoy ikinci tuğla fabrikası; üretilen malzeme Rostov ve Stalingrad’ gönderilmektedir. Çerkask demir-beton fabrikası; üretilen malzeme Kuzey Kafkasya’da kalmaktadır. Kaspiysk tuğla-kiremit fabrikası; mamullerinin büyük bölümü Dağıstan’da kullanılıyor. Mozdok inşaat malzemesi fabrikası; mamulleri Rostov’a nakledilmektedir. Çerkask inşaat malzemesi fabrikası; ürünlerin büyük çoğunluğu Kuzey Kafkasya dışına nakledilmektedir. Gulkeviç çakıl taşı ocağı; çıkarılan taşlar Stalingrad, Kuybışev ve Kahovka’ya ihraç edilmektedir. Kaspi makine inşaatı fabrikası, Krasnodar alet edevat imalat fabrikası, Azov gemi inşaatı fabrikası, Azov demircilik ve pres tesisatı, Azov ziraat aletleri fabrikası, Yeysk makine inşaatı fabrikası, Salsk dökme makine fabrikası, Armavir ziraat makineleri inşaat fabrikası, Maykop tezgah fabrikası, Tuapse gemi tamirat tersanesi, Çerkask filizcilik fabrikası Nalçik makine inşaat fabrikası, Grozni, İzerbaş, Neftegorsk, Hocoh ve Tuapse’de petrol kuyuları³⁰⁵.

Dolaylı olarak da olsa Kuzey Kafkasya’da inşaat malzemesi, çimento, kiremit, tuğla, makine üretim, gemi üretim, ziraat aletleri, yün, konserve, şarap fabrikaları, petrol kuyuları ve cam sanayilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kamyon, otomobil, elektrikli lokomotif, maden kesen tezgahlar gibi teknoloji gerektiren ürünlerin üretimi ise bulunmamaktadır.

³⁰⁵ A. Uselis, “Şimali-Kafkasya Demiryolları”, Dergi, S.8, Münih 1957, ss.46-50.

2.2.3. İdil-Ural'da Ekonomi

2.2.3.1. Tarım ve Hayvancılık

İdil-Ural bölgesinin yani Tataristan, Başkırdistan ve Çuvaşistan Muhtar Sovyet Cumhuriyetleri'nin coğrafi şartları, tarım ve hayvancılık potansiyeline baktığımızda, Çuvaş toprakları, Rus ovasının doğusunda orman ve bozkır kuşağında olup İdil ırmağının orta kısmının kıyılarında, bilhassa İdil'e dökülen Sura ve Sviyaga ırmakları arasında yer alır. Akarsu bakımından zengin olan bölgenin en büyük ırmağı İdil (Volga), Sura ve Tsivil gibi kollarıdır. ılıman kara iklimin hâkim olduğu ülkede genellikle çam ve yaprak dökken çeşitli ağaçların oluşturduğu zengin ormanlar bulunur. Çuvaş topraklarının %50'sinde tarım yapılır. Kalan topraklar orman ve çayırlarla kaplıdır. Tarım alanlarında hububat, patates, keten yetiştirilir. Halkın geçim kaynağı köylerde ormancılık, tarım ve hayvancılıktır. Ağaç sanayii özellikle Kozlovka ve Şumerlya'da gelişmiştir³⁰⁶.

Bugün petrol kuyularıyla ünlü Başkırtlar ülkesi, özerk bir statüde Sovyetler Birliği kontrolünde bulunmaktadır. Başkırtlar özellikle çiftçilik ve hayvancılıkla meşgul olup ormanlık kesimlerde avcılık, arıcılık yapmakta ve kereste sanayii ile uğraşmaktadırlar. Büyük bir kısmı ise maden ve petrol endüstrisinde çalışmaktadır³⁰⁷. Tataristan'a baktığımızda küçüklüğüne rağmen gerek endüstrisi gerekse tarımıyla Sovyet ekonomisinde önemli bir yere sahiptir ve birliğin en zengin ülkelerinden biri sayılmaktadır. Tataristan topraklarının büyük bir bölümü tarıma elverişlidir. Yetiştirilen başlıca ürünler çavdar, buğday, mısır, keten, patates ve şeker pancarıdır. Ayrıca sebze ve meyve üretimi de gelişmiştir. Hayvancılık ve buna bağlı olarak mandıracılık önemli bir uğraşı alanıdır³⁰⁸.

İdil-Ural bölgesinde özellikle tarım ve hayvancılık alanında ilk akla gelen Tataristan olmaktadır. 1958 yılı itibariyle Tataristan ahalisinin %63,4'ü köylerde yaşamaktadır. Bunların büyük çoğunluğu kolhoz ve sovhozlarda çalışmaktadır. Ziraat'ın durumu ise diğer Sovyet tarım alanlarının kaderini paylaşmaktadır. Yani tarım kollektifleştirilmiş veya sovhoz adı altında devletleştirilmiştir. Diğer bölgelerde gördüğümüz devletleştirme politikasının Tataristan'da uygulanması zaman almıştır.

³⁰⁶ Nuri Yüce, "Çuvaşlar", İA, TDV, C.8, 1993, s.388-389.

³⁰⁷ Mehmet Saray, "Başkirt", İA, TDV, C.5, 1992, s.131.

³⁰⁸ İbrahim Güner, "Tataristan", İA, TDV, C.40, 2011, s.163.

Mesela 1930 senesinde Türkistan'ın %35,7'si, Kırım'ın %52'si kollektivize edilmişken Tataristan'da bu oran %10'da kalmıştır. Bunun nedeni olarak ise Devletşin'e göre, Tatar köylülerinin kollektivize siyasetine gösterdikleri mukavemettir.

1955 yılında, Tataristan'da genel olarak ekin sahası 6.781.000 hektardır. Bu miktardan 5.292.000 hektar arazi ziraat müessesesi ve çiftliklerin eline bırakılmıştır. Bu toprakların kullanımı aşağıda gösterildiği şekilde taksim edilmiştir:³⁰⁹ (Hektar)

Tablo 52

Kolhozların umuma ait yerleri	4.433.000
Kolhozların çiftlik bölgeleri	86.000
Sovhoz ve başka devlet müesseselerine ait arazi	275.000
İşçi ve memurların şahsi istifadelerine verilen arazi	900

Kişisel olarak tarımla meşgul olan köylü ise neredeyse yoktur. Bütün araziler kolhoz ve sovhozların emrine bırakılmıştır. Ziraata yarar arazinin %22'si ferdi çalışan kolhozculara ve %0,2'si de işçi ve memurlara aittir. Kolhozculara, işçilere ve memurlara verilen arazi, mülkiyet hakkıyla değil, ancak kullanım hakkıyla verilmiştir. Bu arazilerin mülkiyet hakkı devlete aittir.

Kolhozların ziraat yerleri ise aşağıdaki şekilde taksim edilmiştir:³¹⁰ (hektar)

Tablo 53

Umum yekun	4.433.000
Bu yekundan işlek ekin yerleri	3.686.000
Ot biçme yerleri	302.000
Otlaklar	434.000

Köy ekonomisi özellikle hububat tarımı ve hayvancılık üzerine kurulduğu için hububat, ziraatın büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Sürülmüş tarlalara baktığımızda

³⁰⁹ Devletşin, "Tataristan'ın Bugünkü Ekonomisi", s.81-82.

³¹⁰ Devletşin, a.g.m., s.82.

%57'yi bulmuştur. 1913 senesine kıyasen 1956 yılında ekin sahası 800.000 hektar artmıştır. 1933 yılında ise 2.900.000 hektara varan bir azalma görülmüştür. Bu ekin sahaları bakliyat, patates, sebze, yem ve mısıra tahsis edilmiştir. Ekin sahalarının 3/1'ni hububat işgal etmektedir. Teknik bitkilerden ay çiçeği, kenevir, şeker pancarı ve keten de önemli bir saha teşkil etmektedir. Mısır ise sonradan önem kazanmış ve yaklaşık 300.000 hektar mısır için ayrılmıştır. Meyve üretiminde ise özellikle elma, kayısı, erik ve armut üretilmektedir. Yemişleriyle ünlü olan bu bölgede 1939 yılında 12,0 hektar alan yemiş bahçelerine ayrılmışken, 1952'de bu oran 9,6 hektara düşmüştür³¹¹.

Ziraat mahsullerinin verimi, hava şartlarından dolayı dengesizlik gösterebilmektedir. 1933'de ortalama hesapla hububat mahsulünün verimi, her hektar başına 8,9 kantardır. "*Çavdar 10,2, buğday 8,8, yulaf 9,3, arpa 12,4, kara buğday 4,0, darı 4,5'dir. 1956 yılında hububat mahsulü verimi, ortalama olarak hektar başına 7 kantar olmuştur.*"³¹² 1957 yılı ise ziraat için felaket yılı olmuştur, bununla ilgili rakam makalede açıklanmamış ama 1921 senesindeki kuraklık kadar kötü olduğu vurgulanmıştır. 1921 senesinde ki kuraklıktan dolayı Tataristan'da açlık yüzünden köylü çiftliklerinin %7,5'i azalmıştır. Durumun hiçte iç açıcı olmadığı bu rakamdan anlaşılmaktadır.

1956 yılı ziraat için oldukça kötü bir yıldır. Buna rağmen kolhozlar 1956 senesinde devlete 1955 senesine kıyasen 5.000.000 put buğday, 170.000 put darı ve 148.000 put kara buğday teslim etmiştir. 1955 yılında devlete 1952'ye kıyasla 3 milyon put fazla buğday teslim edilmiştir³¹³. Böylelikle görülüyor ki ziraat geriliğine, kuraklığa ve mahsulsüzlüğe rağmen, devlete teslim edilen buğdayın miktarı her yıl artmıştır

1956'da Tataristan'da 140 makine-traktör istasyonu bulunuyordu. Her 13 kolhoz, 1 MTS'ye bağlanmıştı. 19.659 adet 15 takatlı traktör çalışmaktaydı³¹⁴. 1957 yılında 1535 kolhoz, 35 sovhoz bulunuyordu³¹⁵. Bütün bunlara rağmen tarımda hava şartlarına bağlı olduğu için kuraklıklardan dolayı kıtlıklar yaşanmıştır. Kolхозlardaki rakamlar dönemin şartlarına göre büyük başarılar gibi gösterilse de

³¹¹ Devletşin, a.g.m., s.82-83.

³¹² Devletşin, a.g.m., s.84.

³¹³ Devletşin, a.g.m., s.84.

³¹⁴ Devletşin, a.g.m., s.86.

³¹⁵ Devletşin, a.g.m., s.81.

köylü ürettiğini kolhoza vermekle yükümlü olduğu için kolhoz rakamları adına iyi, çiftçi adına kötü bir gelişme olmuştur. Elindeki hepsini kolhozlara veren çiftçi kıtlıklarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Mesela “1958 yılında yaşanan kuraklıktan dolayı İdil boyunun Orenburg ve Kuzey Kazakistan bölgelerindeki kolhoz ve sovhozlar, devlete 520 milyon put hububat teslim etmişlerdir.”³¹⁶ Kolhoz ve sovhozlar üretimine yine devam etmiştir. Ural’da yaşanan kuraklık 1911 yılındaki kuraklığa benzetilmiştir. Makine-traktör istasyonlarında ise açıklanan rakamlara kıyasla mevcut bulunan makinelerin tamiri yapılmamış ve işe yaramaz halde bırakılmıştır.

Tarımda hava şartlarına bağlı olarak alınan kötü sonuçlardan dolayı Sovyet yönetimi yeni önlemler almaya çalışmıştır. Yeni toprakların tarıma açılarak verilen kayıpların karşılanacağı düşünülmüştür. 1954 yılında üretilenlere ek olarak 18-20 milyon ton tahıl elde etmek için Kazakistan, Sibirya, Ural ve İdil boyu bölgelerinde 13 milyon hektar bakir toprağın işlenmesi için bir karar çıkartılmıştır³¹⁷.

Tataristan’daki hayvancılık, daha çok süt ve et sahasında gelişme göstermiştir. Hayvan sayısının yıllara göre dağılımı aşağıdadır:³¹⁸ (Bin baş hesabıyla)

Tablo 54

Tataristan	1916	1941	1951	1953	1954	1955	1956
Büyük baş hayvan	609.000	524.000	653.000	803.000	834.000	871.000	900.000
İnek	384.000	308.000	315.000	334.000	356.000	381.000	393.000
Koyun	-	141.000.00	108.000.00	169.000.00	193.000.00	217.000.00	233.000.00
Koyun ve keçi	175.000.00	164.000.00	128.000.00	208.000.00	233.000.00	255.000.00	263.000.00
Domuz	224.000	170.000	278.000	599.000	689.000	597.000	695.000
At	563.000	364.000	215.000	281.000	275.000	257.000	238.000

³¹⁶ S. Kabış, “Sovyetler Birliğinin Hububat Ekonomisi”, Dergi, S.16, Münih 1959, s.70-71.

³¹⁷ S. Kabış, “Sovyetler Birliğinde Tahıl Buğranı”, Dergi, S.35/36, Münih 1964, s.4

³¹⁸ Devletşin, a.g.m., s.85.

Yukarıdaki rakamlar, inek ve at hariç, 1916 yılına kıyasla büyük ve küçük baş hayvanların önemli derecede arttığını göstermektedir. 1916 yılını 100 olarak kabul edecek olursak, 1956'da büyük baş hayvan sayısının %147, koyun ve keçinin %150, domuzun da %310'u bulunduğunu görmekteyiz. Ancak inek sayısı 1956 yılında 1916 yılına kıyasen ancak %2'lik bir artış kaydetmiş, at sayısı da ancak %42,2'yi bulmuştur ki, bu da %57,8 azalmış demektir. Verimli hayvanların büyük çoğunluğu ise kolhoz ve sovhozların eline bırakılmıştır. Köylülere, işçi ve memurlara ise bırakılan hayvan sayısı her sene düşmüştür. Mesela 1956 yılı 1916 yılına kıyasen, halk %81,6 büyük baş hayvan, %63,5 inek, %97,2 koyun ve keçi, %65,7 domuz ve %0,2'den daha az attan istifade ediyordu³¹⁹. Buradan anlaşılan şu ki, aynı tarım arazilerindeki üretim gibi kolhoz ve sovhoz rakamları iyiye giderken insanlar daha da fakirleşmektedir. Hayvan sayısındaki artış halka ait değil devlete aittir.

2.2.3.2. Ham madde Ve Sanayi

Ham madde ve sanayiye baktığımızda petrol, kimya, makine yapımı, siyah ve renkli maden sanayisinde SSCB'nin önemli merkezlerinden biridir. Tataristan ve Başkırdistan cumhuriyetleri, Sovyetler birliğinin önde gelen petrol sanayi merkezlerindedir. 1950 yılında Sovyetler birliğinde başlıca petrol payını, Bakü, Grozni ve Maykop gibi Kafkasya petrol bölgeleri vermektedir. 1935-1936 yıllarında İdil ve Ural arasındaki topraklarda petrol yatakları bulunmuş ve 1961 yılında bütün Sovyetler Birliği'nin petrol üretiminin %75'ini bu bölge karşılamıştır.

Sovyetler Birliği'nin petrol kuyusu haline gelen bu bölge, bilindiği üzere özerk cumhuriyetler adı altında ayakta durmaktaydılar. Musabay ise durumu şöyle özetlemiştir: *“Tataristan ve Başkırdistan cumhuriyetleri, bugün Sovyetler birliği adı altında anılan Sovyet sömürge imparatorluğunun başlıca petrol sanayii merkezleri haline getirilmiş bulunmaktadır.”*³²⁰ İdil-Ural bölgesinin petrol üretimi konusunda değerini görmek için aşağıdaki rakamlara bakmak yeterli olacaktır.³²¹ (milyon ton hesabıyla)

Tablo 55

³¹⁹ Devletşin, a.g.m., s.85.

³²⁰ Musabay, “İdil-Ural'ın İktisadi Önemi”, s.51

³²¹ Musabay, a.g.m., s.51.

Yıllar	Bütün Sovyetlerde petrol istihali	Bakü petrolü	İdil-Ural petrolü	Diğer Sovyet petrol bölgeleri
1959	129.700.000	17.000.000	93.700.000	18.600.000
1960	147.000.000	14.000.000	118.000.000	-

İdil-Ural'da üretilen petrol, Kafkasya petrolünden 3-4 misli daha ucuza mal olmaktadır. Özellikle Tataristan'da üretilen petrol, Sovyetlerdeki en ucuza mal olan petroldür. İdil ve Ural'da petrolden başka, dökme demir, bakır, çinko gibi madenler bulunmaktadır. Tataristan'ın en büyük yer altı zenginliği petrol ve doğalgazdır; yılda ortalama 100 milyon ton petrol çıkarılmaktadır. Petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla Kazan, Gorki, Ufa, Perm, Saratov ve Sverdlovsk'a taşınır. Kuybişev Barajı'ndan elektrik enerjisi elde edilir. Ülkede endüstrinin en önemli kolları petrol, doğal gaz, kimya, petro-kimya, makine, elektronik, kereste ve gıda endüstrileridir. En önemli tesisler Kazan ve çevresi ile Kama ırmağı boyunda toplanmıştır³²². 1960'da İdil-Ural'ın, belli başlı sanayi kollarındaki üretimi aşağıda gösterilmiştir:³²³

Tablo 56

Ürünler	Sovyetler Birliği	İdil-Ural
Çelik (milyon ton)	65.293.000	26.000.000
Dökme demir (milyon ton)	46.757.000	15.000.000
Ham demir (milyon ton)	106.000.000	30.000.000
Kömür (milyon ton)	513.000.000	200.000.000
Kağıt (bin ton)	2.420	775.000
Çimento (bin ton)	45.520	11.500
Kireç (bin ton)	9.562	1.200
Pencere camı (bin metre kare)	147.200	30.200
Pamuklu dokuma (bin metre kare)	6.385	1.400
Şeker tozu (bin ton)	6.363.200	120.000

³²² Güner, "Tataristan", s.163.

³²³ Musabay, a.g.m., s.51

Tataristan'a baktığımızda, Başkırđistan ve Samara Ülkesi ile beraber Orta İdil ekonomik bölgesine girer. Tataristan'ın en büyük tabii zenginliğini petrol ve yeraltı doğal gazı teşkil eder. Petrol ve tabii gaz merkezleri Tataristan'ın Elmet, Leninogorsk, Alabuga, Mendelyevsk gibi şehirlerindedir. Burada çıkarılan petrol Başkırđistan, Kuybişev, Gortdy, Yaroslav, Rezan, Moskova ve Perm'deki rafinerilere ve Dostluk Petrol Hattı ile Polonya, eski Doğu Almanya, Macaristan ve Çekoslovakya'ya yollanmaktadır. Tataristan'da petrol toprağa basınçlı su verme metodu ile çıkarılmakta olup, bu metod istihsalin Sovyetler Birliği genelinden iki misli daha ucuza mal olmasına sebep olmaktadır. Tataristan'da 4 milyar metreküp tabii gaz çıkarılmaktadır. Tabii ki, daha fazla petrol çıkartma, Sovyetler Birliği'ni daha fazla zenginleştirme kaygısı, çevrenin kirlenmesine, tarıma elverişli yerlerin de tahribine, yok olmasına yol açmaktadır. Tataristan'da bu petrol ve tabii gaz endüstrisinin yanında en mühim üçüncü endüstriyi kimya ve petro-kimya endüstrileri teşkil etmektedir. Kimya endüstrileri başlıca Kazan ile Tüben (aşağı) Kama şehirlerinde bulunmaktadır. Bu kimya fabrikalarının imalatı SSCB genelinde de mühim yer tutmaktaydı. Bu fabrikalarda polietilen, aseton, sentetik, kauçuk, film gibi 4 binden fazla kimyevî madde imal edilmektedir³²⁴.

Tataristan makine sanayisi ise gelişmiş bir sanayi sahasıdır. Cumhuriyetin yıllık makine üretiminden kazancı 4,5 milyar rubleyi bulmaktadır. Bu sanayi, Ural'dan ve merkezin diğer bölgelerinden ithal edilen madenler ile çalışmaktadır. Bu sahanın en büyüklerinden biri, İkinci Dünya Savaşı arifesinde kurulan uçak inşaat fabrikasıdır. Kazan'daki yazı makinesi fabrikası da bu konuda önde gelen işletmelerdendir. Bundan başka Kazan'da sağlık-teknik teçhizatı, optik cihazlar, televizyon, vinç-nakliyat teçhizatı, kombay fabrikaları da faaliyet halindedir³²⁵. Kimya sanayii yerli ham madde ile çalışmaktadır. Bu sanayi bilhassa Kazan'da yoğunluktadır. Kazan'da şu kimya müesseseleri bulunmaktadır: Sentetik kauçuk fabrikası, barut fabrikası, film şerit fabrikası, foto jelatin fabrikası, teknik lastik mamulatı fabrikası, suni deri fabrikası, Bandug'da bulunan Banduyuj kimya fabrikası³²⁶.

1957 yılı itibariyle Tataristan'da 755 sanayi müessesesi bulunuyordu. Bu fabrikaların senelik üretim değeri 11 milyar rubleden fazla olmuştur. Aşağıdaki

³²⁴ Nadir Devlet, "Tataristan Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.20, Ankara 2002, s.93-94.

³²⁵ Devletşin, "Tataristan'ın Bugünkü Ekonomisi", s.75.

³²⁶ Devletşin, a.g.m., s.75-76.

tabloda Tataristan sanayisinin senelik artış hızı ve sanayide çalışan işçilerin senelere göre artış sayısı gösterilmektedir.³²⁷

Tablo 57

Seneler	Senelik İstihsal (milyon ruble)	İşçi sayısı (bin kişi)	Seneler	Senelik İstihsal (milyon ruble)	İşçi sayısı (bin kişi)
1913	99.000.000	25.000	1930	202.300	31.300
1922/23	29.000.000	-	1931	287.600	46.500
1924/25	40.800.000	-	1932	331.200	53.500
1925/26	59.700.000	19.800	1933	332.000	52.100
1926/27	68.700.000	-	1939	1.124.700	-
1927/28	85.000.000	-	1956	11.000.000	246.000.000
1929	144.400.000	24.200	1957	11.200.000	-

Tataristan petrol kaynaklarının bulunduğu yerler, birkaç bin kilometre sahayı işgal etmekte ve Başkırdistan'ın Tuymaz petrol bölgesiyle birleşmektedir. Gerek petrol üretimi ve gerekse ticareti bakımından Tataristan, Sovyetlerde birinci yeri almaktadır. “Cumhuriyette petrol istihsaline işine 1946’da başlanmış ve istihsal miktarı 1955’de 11,75 milyon ton, 1956’da 16,5 milyon ton, 1957’de 21,4 milyon tona ulaşmıştır.”³²⁸ Üretimin takdire şayan olmasına karşın Tataristan’da rafineri yapılmamıştır. Üretilen petrol, Ukrayna’dan başlayarak Doğu Sibiryaya’ya kadar muhtelif eyaletlerdeki rafinelere nakledilmektedir. Dikkat çeken bir noktada Tataristan’da rafineri bulunmadığı için halkın ihtiyacı olan işlenmiş petrol mamulleri Tataristan dışından gelmektedir. Sovyetler Birliği’nin en büyük petrol üreticisi olan bu ülke varlık içinde yokluğa mahkum edilmiştir.

Gaz konusunda ise durum farklı değildir. Bölgeden yaklaşık 1 milyar m³ doğal gaz çıkarılmakta ve bu gazın çok az kısmı borular vasıtasıyla çıktığı Mannibay kaynağından şehrin gaz ihtiyacını karşılamak için Kazan’a nakledilmektedir. Ancak 1955 yılında inşa edilmiş olan Kazan-Mannibay gaz boru hattı teknolojik yönden kötü bir halde olduğu için görevini tam anlamıyla yerine getirememektedir. Bu gaz boru hattının yapılış amacı ve faaliyeti konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. “Elbette,

³²⁷ Devletşin, a.g.m., s.73.

³²⁸ Devletşin, a.g.m., s.74.

bu gaz borusunun ahalinin hayat şartlarını iyileştirmek emeli gibi ciddi niyetlerle değil de sırf propaganda gayesiyle göz boyamak için yapılmış olduğuna şüphe yoktur.”³²⁹

Gerekli miktarda doğal gaz alamayan halk, evleri ısıtmak için odun kullanmakta, sanayi müesseslerinin ihtiyacını sağlamak içinde Donbas ve Kuzbaş’tan taş kömürü ithal edilmektedir. Mesela şehrin elektriğini temin eden Kazan elektrik santrali, Don taş kömürü ile çalışmaktadır.

İdil-Ural petrolünün Rusya için önemini anlatmak için bölgeye bu konuda yapılan yatırıma bakmak yeterlidir. Mesela 1963 yılında Tataristan ve Başkırdistan’da 1.320.800 metre sondaj yapılmıştır. Böylece 1963 yılı keşif sondaj planı Tataristan ve Başkırdistan’da %95,4 oranında gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yıl Tataristan’da 17 yeni petrol damarı açılmış ve önceden bilinen bölgelerdeki 15 damar ortaya çıkarılmıştır. Başkırdistan’da 1963 yılında 6 yeni gaz ve petrol damarı ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken Sovyetlerin petrol konusundaki kalifiye uzmanları bizzat Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan’dan getirilmiştir. İdil-Ural bölgesindeki Sovyet petrol sanayinin gelişimine yalnız Tataristan ve Başkırdistan’da 1936-1940 yıllarında 35 milyon ruble, 1956-1960 yıllarında 1404 milyon ruble, 1961-1963 yıllarında ise 1120 milyon ruble yatırım yapılmıştır³³⁰.

1963 yılının sonlarına doğru Müslüman ve Türk olan Sovyetlere tabi devletlerin, petrol üretimindeki durumuna bakmak için aşağıdaki rakamlara bakmak yeterlidir:³³¹

Tablo 58

Ülkeler	Milyon ton
Başkırdistan ve Tataristan	105.000.000
Azerbaycan	20.500.000
Türkmenistan	7.800.000
Özbekistan	1.800.000
Kazakistan	1.600.000
Kırgızistan	300.000

Görüldüğü üzere İdil-Ural bölgesi petrol üretiminde büyük bir güce sahipken petrolü işleyip satmaktan mahrumdur. *Dergi*’nin yazı kurulu ise durumu şöyle

³²⁹ Devletşin, a.g.m., s.75.

³³⁰ Wedensky, “İdil-Ural, Azerbaycan ve ...”, s.41-42.

³³¹ Wedensky, a.g.m., s.50.

açıklamıştır: kendi topraklarındaki petrol ve gazdan yararlanamayan Türkler, doğu ve batının petrol zengini hür memleketleri (Kuveyt, Suudi Arabistan, Venezuela) gibi bağımsız olsaydı neler olurdu? bölge halkının refah seviyesi nasıl olurdu? Sorularını sormaktadır. Aslında en büyük sorunun Yöneticilerin dar görüşlerinin olduğu söylenebilir, V. Treml'a göre Sovyet yöneticileri değişen ve gelişen dünyaya ayak uyduramıyorlar, Marksizm ve Leninizm'i bir dogma gibi kabul ediyorlardı. Böylelikle ekonomi alanında ülke sürekli geriye gidiyordu. Ekonomi alanında yeni kitapların basılması engelleniyor, değişimin önüne geçiliyordu. “Sovyet İktisat ilmi, 30 yıl süresince bir çöle benzemiştir.”³³² İktisat biliminde değişimin durması doğal olarak ülke ekonomisine değişimin durması demek oluyordu.

2.3. ULAŞIM

2.3.1. Türkistan'da Ulaşım

1955 yılı itibariyle SSCB'de yeni benimsenen sahalarda 1850 km uzunluğunda dar, 282 km uzunluğunda geniş demir yolu hattı yapılmakta olduğu açıklanmış, yeni demir yolu hatlarının başlıca olarak, Kazakistan'dan geçeceği, inşaatının süratle yapılacağı dönemin Gudok gazetesinde açıklanmıştır. Demir yolu yatırımları başlıca Ural arkası, Batı Sibirya³³³ ve Orta Asya³³⁴ üzerinde yoğunlaşmıştır³³⁵. 1917 ihtilalinden evvel Rusya'da demir yollarının durumu şöyleydi: Demir yollarının toplamda %83,4'ü Avrupa kısmında, %16,6'sı Asya kısmında bulunmaktaydı. Asya kısmındaki demir yollarının %6'sı Türkistan'dan geçmekteydi. 1913 de Rusya arazisinin 1000 km² sinde 2,7 km demir yolu varken doğu vilayetlerinde ancak 0,5 km vardı. Anlaşılabacağı üzere demir yollarının büyük bölümü Rusya'nın Avrupa kısmında bulunmaktaydı³³⁶.

Türkistan'da demir yolu inşaatlarının ne zaman başladığına baktığımızda, 1879 yılı karşımıza çıkmaktadır. Aynı yılda Teke Türkmenlerinin Rus ordusunu hezimete uğratmaları bu bölgede mühimmat taşıma amaçlı demir yollarının inşasının başladığını

³³² V. Treml, “Sovyet Ekonomisinde Reform Ve Sovyet İktisatçılarının Yeni Kuşağı”, Dergi, S.43, Münih 1966, s.25.

³³³ Batı Sibirya sahası olarak; Tümen, Kurgan, Omsk, Yenısibirsk (Novosibirsk), Tomsk, Kemerova vilayetleri ile Altay ülkesi vurgulanmak istenmiştir.

³³⁴ Orta Asya diye nitelendirilen yer; Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan vurgulanmak istenmiştir.

³³⁵ A. Akku, “Ural-Arkası İle Türkistan'ın Nakliyat İşleri”, Dergi, S.1, Münih 1955, s.76.

³³⁶ Akku, a.g.m., s.76.

göstermektedir. Türkistan Türklerini hakimiyeti altına alabilmek için yapılan bu demir yolları hakkında V. P. Semenov şunları söylemektedir:

“1880 de girişilen Ahal-Teke seferi... ve askeri mühimmatın Hazar denizinden memleketin içerilerine sevkini sağlamak zarureti, Mihaylovsk körfezinden Kızıl-Avrat’a kadar bir demir yolu inşasını icap ettirdi. Ondan sonra baş gösteren İngiliz-Afgan ihtilafı ve iktisadi şartlar, bu demir yolunun Merv’e, Çarcuy’a, Semerkande ve Türkistan’ın iç bölgelerine doğru devam ettirilmesiyle neticelendi.”³³⁷

Adı geçen yolun inşası 1888’de tamamlandı. Hazar arkası demiryolu, yeni zaptedilen Hokand, Hive ve Buhara Hanlıkları üzerinde askeri, iktisadi ve siyasi olarak hakimiyet kurma yolunu açmış oldu. Türkistan ile doğrudan bağlantı kurabilmek içinde Taşkent-Orenburg demir yolunun inşasına karar verildi. 1911 yılına gelindiğinde Rusya’da yeni demiryolları planları yapılmış ve kabul edilmişti. Bu planlara göre, Sibiryaya yolunu Türkistan demiryollarıyla birleştirecekti. Bu hat Yenisibirsk (Novosibirsk) den başlayıp Barnaul ve Yedi Kape üzerinden cenuba gidecekti. 1916 yılına gelindiğinde bu yol Yeni Kape’ye kadar tamamlanmıştı³³⁸.

Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesinden sonra Türkistan demiryollarının yapımı yavaşlamamış aksine daha da hızlanmıştır. Bu dönemde yapılmakta olan ya da proje kapsamında olan demiryolları şunlardır:³³⁹

1. Yedi Kape’den Alma-Ata’ya kadar Türkistan-Sibiryaya ana hattı.
2. Magnitogorsk’dan Abakan’a ve oradan da Açinsk ve Tayşet’e kadar Güney Sibiryaya ana hattı.
3. Cezkazgan-Aralsk’a doğru ayrılan kollarıyla beraber Petropavlovsk Akmolla ve Lugavoy hattı.
4. Çarcuy-Kungrad-Makat ve oradan da Kızıl-Kut’a uzanan hat.
5. Tatarskaya-Kulunda Mihaylovsk hattı.

³³⁷ A. Akku, “Ural-Arkası İle Türkistan’ın Nakliyat İşleri”, Dergi, S.1, Münih 1955, s.77.

³³⁸ Akku, a.g.m., s.77.

³³⁹ Akku, a.g.m., s.78.

6. Barnaul'dan Kustanay'a kadar (kısmen dar) Orta Sibirya hattı ve Türkistan Cumhuriyetleri dahilinde birçok diğer hatlar.

Batı Sibirya ve Türkistan demiryolu inşaatının devam etmesi durumunda 1924'de 8.500 km olan uzunluğun 23.000 kilometreyi bulacağı tahmin edilmiş, böylelikle bölgedeki demiryolu uzunluğu, 1924 yılına nispetle 2,7 misli artmış olacaktı. Halbuki 1957 yılına gelindiğinde bu oran ancak 2 mislini bulmuştur³⁴⁰. Demiryollarının yapıldığı bölgeler yukarıda anlattığımız gibi önce askeri mühimmat taşımak için seçilmiş daha sonra ise çıkarılan ham madde doğrultusunda demiryollarının yatırım yönü belli olmuştur.

Yük ithalatı ve ihracatıyla ilgili bilgiler aşağıdadır:³⁴¹ (milyon ton hesabıyla)

Tablo 59

Ülkeler	İhraç Edilen Yük	İthal Edilen Yük
Kazakistan	4.449.000	4.395.000
Kırgızistan	603.000	349.000
Özbekistan	2.425.000	3.665.000
Türkmenistan	2.068.000	1.123.000
Tacikistan	520.000	290.000

1937 yılında Kuznetsk havzasındaki yolların yük hacmi 1932'ye nispetle 2,5 defa (%150) artmıştır; halbuki bütün Sovyetler birliğinde bu artış ancak %56 olmuştur. Kuznetsk havzasında çıkarılan maden kömürünün %38,3'ü Büyük Sibirya ve Güney Sibirya demiryolları ile Ural'a sevk edilmiş, Kömürün %35,3'ü Kazakistan ve Özbekistan'a taşınmış, %26,4'ü ise vasıtaların ihtiyacına harcanmıştır. Karaganda'da çıkarılan kömürün 2 milyon tonu İdil boyuna, 8 milyon tonu Ural'a sevk edilmiştir. Demiryollarıyla taşınan yüklerden biri de demir madeni ve metalürji imalathanelerinin ihtiyaçlarıydı. Magnitogorsk'tan Kuznetsk havzasına 1 milyon ton kadar ham demir madeni sevk ediliyor; oradan da 4 milyon ton kadar metalürji ihtiyacı ihraç ediliyordu. Petrol, Kızılsu'dan Türkistan'a, buğday Altay Ülkesi'nden Baykal Bölgesi'ne, Omsk yolu ile Ural'a ve Türkistan-Sibirya demiryolu ile Türkistan'a sevk ediliyordu. Kazakistan'dan buğday, Sovyetlerin Avrupa kısmına gönderiliyor. Türkistan'a ağaç

³⁴⁰ Akku, a.g.m., s.80.

³⁴¹ Akku, a.g.m., s.81.

ve kereste Avrupa kısmından Taşkent hattı ile getiriliyor, Türkistan pamuğu ise şimalde Türkistan-Sibirya demiryolu ile, Avrupa'ya Taşkent demiryoluyla ile taşınıyordu³⁴².

Neredeyse Türkistan'ı baştan sona geçen, Çarlık döneminde Zakapsi diye anılan Aşkabad demir yoluna baktığımızda, toplam uzunluğunun 3274 kilometre olduğu ve sekiz yıl içinde tamamlandığı bilinmektedir. Demiryolunun Orta Asya'da Krasnovodsk'tan Mollakara'ya kadar uzanan 27,7 kilometrelik ilk kısmı 1880 yılının eylül ayında işletmeye açılmış. Kızıl-Arvat'a kadar giden büyük bir kısmı da 1881'in ekim ayında faaliyet başlamıştı. 1885'in ekim ayında yolun Aşkabad'a kadar giden kısmı sona ermiş, Semerkand'a varan kısmı da ilerleyen zamanda açılmıştır³⁴³. 1957 yılı itibariyle Sovyetler Birliği'nin en uzun demiryollarından biridir. Yolun hemen hemen bütün kısımları tek hatlı olup 6 işletme şubesine taksim edilmiştir. Yolun her şubesi, hareket işlerini ve ortalama hesapla hattın 550 kilometrelik kısmı arasında ve her kısımda bulunan istasyonlarında çalışan katarların hareketini tanzim ve idare etmekle meşguldür. Bu yolun yük taşıma faaliyetlerine baktığımızda 1913 yılında 523.000 ton, 1938 yılında 3.400.000 ton olmuş, 1954 yılında 1950 yılına nazaran %43 artış göstermiş ve 1956 yılında gerçekleştirilen Türkmenistan Komünist Partisi 13. Kongresinde demiryolu müdürü Ovsiyannikov'un bildirdiğine göre de son iki yıl (1957-1955) süresince Aşkabad demiryolu yük nakliyatı ton kilometre bakımından %18 artmıştır³⁴⁴.

Yukarıda açıklanan rakamların bir propaganda amacı olarak kullanıldığı ve ispat edilmesi gerektiği Uselis tarafından savunulmuştur. Yazara göre, Aşkabad demiryolu hat ve istasyonlarının yükleme işleri Sovyet şartlarına göre çok düşük bir seviyededir. Bu yol, açığı devlet tarafından kapatılan beş demiryolu şubesinden biridir. Yani, mali bakımdan devlete zarar veren, devlete gelir sağlamayan bir yoldur. Böylelikle Aşkabad demiryolu yapılırken iktisadi şartlar değil askeri ve stratejik şartların gözetildiği anlaşılmaktadır. Mesela Sovyet hükümeti tarafından Türkistan'da yapılan ilk demiryolu, Karşa ve Kitap istasyonlarını birleştirmişti. Uzunluğu yaklaşık 200 kilometreyi bulan bu hattın yapılması için hiçbir ekonomik sebep yoktu. Ama Kitap mıntıkası Basmacı hareketinin merkezlerinden biriydi. 1924 yılında Basmacılarla çarpışan ve demiryolu olmadan yeterli yardımı alamayacak olan Frunze

³⁴² Akku, a.g.m., s.81.

³⁴³ A. Uselis "Türkistan'ın Aşkabad Demiryolu", Dergi, S.11, Münih 1957, s.58.

³⁴⁴ Uselis, a.g.m., s.59.

ordusu, Kitap bölgesine yerleşmişti. Yani anlaşılacağı üzere Kitap bölgesindeki Rus askerlerine yardım göndermek için bu demiryolu hattı yapılmıştı.

Kongrad-Çarco hattına baktığımızda, 1955 yılının haziran ayında işletmeye açılmıştır. Uzunluğu 627 kilometredir. Bu hat, Amu-Derya'ya paralel olarak inşa edilmiş ve bu nehir mecrasından 30 kilometrelik bir mesafede bulunmaktadır. Bu hattın yapılış amacı olarak ise Karaklpak'ın iktisadiyat ve ziraatına hizmet etmektir. Bakıldığında bu bölge nakliyat işlerini, Aral denizinden Çarco'ya kadar Amu-Derya üzerinden, yani gemi ile yapmaktadır³⁴⁵. Yani bu hattın yapılmasında herhangi bir ekonomik kaygı yoktur. Bu hattın yapılma nedeni yukarda da bahsettiğimiz gibi yine askeri ve stratejik kaygılardır. Bu hat Kamdağaç-Guryev mntkasında bulunan Makat'a kadar uzatılmış, yani Makat-Çarco hattı halini almıştır. Ekonomik çıkar olmadığı halde yapılan bu hattın amacı, SSCB'nin Afganistan sınırına doğru bu hat ile birlikte 1000 kilometre yaklaştığı söylenebilir. Böylelikle Sovyet yöneticilerinin Orta ve Yakın Doğuda stratejik çıkarların olduğu anlaşılmaktadır.

Aşkabad demiryolu hattının genel olarak yük nakliyatına baktığımızda, takriben 8 milyon tondur. Yolun uzunluğu hesaba katıldığında bu miktar, Sovyetlerin diğer şebeklerine göre çok daha azdır. Yük nakliyatının seyri ve miktarı sürekli değişmiştir. Mesela, Krasnovodsk-Semer kand doğrultusunda giden petrol ve petrol mamulleri, Omsk-Tuymaz petrol boru hatlarının bitmesinden dolayı sekteye uğramıştır. Bunun yerine daha düşük ölçüde olsa da Kazakistan'ın bakir topraklarının benimsenmesiyle bölgede çıkarılan buğdayın batıya doğru taşınmasıyla karşılanmaktadır. Kereste ve diğer ağaç malzemeleri, ziraat makineleri, kükürt, inşaat malzemeleri, meyve, mermer daimi taşınan yüklerdendir³⁴⁶.

Aşkabad demiryolunun geçtiği arazide ortalama nüfus 8,5 milyonu bulmaktadır. Bu ahali, 45 şehirde, 110 şehir tipi köylerde ve 6000 köy tipi meskende yaşamaktadır. Bu bölgede demiryoluyla yük gönderen sanayi müesseselerine baktığımızda şu işletmeler karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁷

Aşkabad İstasyonu: Aşkabad lokomotif tamirhaneleri; ham maddeyi Ukrayna ve Ural'dan almaktadır. Krasny Metalist ve Krasny Molot adlarını taşıyan maden

³⁴⁵ Uselis, a.g.m., s.61.

³⁴⁶ Uselis, a.g.m., s.64-65.

³⁴⁷ Uselis, a.g.m., ss.65-68.

işleme fabrikaları, ham maddeyi Kuzbas'dan getirtmektedir. Sinema fabrikası, ham madde Sovyetler Birliğinin merkezi bölgelerinden gelmektedir. İpek fabrikası, yerli ham madde ile çalışıyor, mamulleri SSCB'nin Avrupa bölgelerine gönderiliyor.

Bayramali İstasyonu: Pamuk temizleme fabrikası, yerli ham madde ile çalışıyor, mamulleri SSCB'nin Avrupa kısmına gönderiliyor. Ayrıca bölgede üretilen halılar bütün Sovyetler birliğine gönderiliyor.

Buhara: İpek fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri, Türkistan dışına gönderiliyor. Pamuk temizleme fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Türkistan dışına gönderiliyor. Astrahan kürk işleme fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Moskova'ya gönderiliyor.

Kagan: Pamuk temizleme fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Türkistan dışına taşınıyor. Yağ fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Türkistan sınırları dışına çıkarılıyor. Süperfosfat fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri, Özbekistan hudutları dahilinde kalıyor.

Kerkiçi İstasyonu: Alkolsüz içkiler fabrikası; mamulleri Türkistan sınırları dahilinde taşınıyor. Fabrikaya lüzumlu şişeler, Sovyetler birliğinin merkezi bölgelerinden getiriliyor.

Gülap: Pamuk temizleme fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri, Stalinabad istasyonu aracılığıyla Türkistan dışına taşınıyor.

Gürgen-Tepe: Pamuk temizleme fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Türkistan sınırları dışına çıkmaktadır. Yağ fabrikası; yerli ham madde ile çalışıyor. Mamulleri Türkistan dışına çıkmaktadır.

Türkistan'da karayollarının durumuna ve denizyolu taşımacılığına baktığımızda, 1955 yılı itibariyle otomobil yol nakliyatı aşağı bir seviyededir. Türkistan ve Batı Sibirya'da bu seviyeyi yükseltmek için yatırımların arttırıldığı ve büyük gelişmeler kaydettiği A. Akku tarafından vurgulanmaktadır. Bölgede yapılan karayolları aşağıdadır:³⁴⁸

Tablo 60

Özbekistan	642 Kilometre
-------------------	---------------

³⁴⁸ Akku, "Ural-Arkası ile Türkistan...", s.83.

Türkmenistan	506 Kilometre
Tacikistan	451 Kilometre

Daha Sonra Yapılanlar:³⁴⁹

Tablo 61

Çu Büyük Caddesi	603 kilometre
Fergane	337 kilometre
Turugrat-Frunze	523 kilometre
Taşkent-Stalinabad (Düşenbe)	537 kilometre
Horog-Pamir-Oş	754 kilometre

İrmak nakliyatında ise hali hazırda kullanılan yollar aşağıdadır:³⁵⁰

Tablo 62

Obi	Stalinskten munsabına kadar
İrtiş	Sovyet Sınırından Obi İle Birleştiği Yere Kadar
İl	Yukarı Mecrasında
Sır-Derya	Orta Mecrasında
Amu-Derya	Sovyet Sınırından Aral denizine kadar

Obi ve İrtiş'te taşınan yük, hububat ve kerestedir. Sovyet yöneticileri bu nehirlerle bilhassa önem vermiş ve yatırımlar yapmıştır. 1955 yılı itibariyle bazı hidroteknik tesisler inşa edilmeye başlanmış veya inşasına başlamak üzere planlar hazırlanmıştır. Onlardan biri Büyük Fergana kanalıdır. Fergana vadisinde inşa edilmiş olan 349 kilometre uzunluğundaki bu kanal, suyunu Sır-Derya ırmağından almakta ve sulamanın yanı sıra nakliyat işleri içinde kullanılmaktadır. Kara-Kum kanalının uzunluğu ise 1.000 kilometreyi bulmaktadır. Kanalın yatağı Amu-Derya'yı Mara, Tecen ve Aşhabad şehirlerini birbirlerine bağlamaktadır. Derinliği 50 metre olan kanal nakliyat için kullanılmıştır. Türkmen ana kanalı da bu projelerden biridir. Uzunluğunun yaklaşık 1100 kilometre olması tahmin edilen kanalın 1950 yılında

³⁴⁹ Akku, a.g.m., s.83.

³⁵⁰ Akku, a.g.m, s.84.

inşaatına başlanmış, malzeme taşımak için Ürgenç'ten Tahia-Taş mevkiine kadar 122 kilometre uzunluğunda bir demiryolu hattı inşa edilmiştir. Projede kanal inşası için 600 milyon m³ toprak, 2,5 milyon m³ beton harcanmıştır. İlerleyen dönemde kanalın inşasına verilen önem azalmış buradaki iş gücü Angarstroy inşaatına nakledilmiştir³⁵¹.

2.3.2. Kafkasya'da Ulaşım

Güney Kafkasya demiryolu hattı, 191.900 kilometre kare ve nüfusu 8,5 milyon olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan geçmekte, 83 şehir, 139 kasaba, 10.000'den fazla köyde ulaşımı sağlamaktadır. Teknik bakımdan Sovyetler Birliği'nde birinci yeri işgal eder. Yolların elektrikleştirilmesine ilk defa burada başlanmıştır. 1924 yılında Bakü'de elektrikli yolcu trenlerinin çalıştığı bilinmektedir. Yük taşımacılığında ise durum öyle değildir. 1956 yılı itibariyle, yük taşımacılığı eski usul lokomotiflerle yapılmaktadır. Güney Kafkasya demiryolları hizmette bulunduğu bölgelerin ekonomik yapısını sürekli değiştirmiştir. Bu değişim bazen çok süratli olmuş, bazen de görülmeyecek bir dereceye inmiştir. Gelişmekte olan sanayi de demiryolu nakliyatının değişimine etki etmiştir. Hizmete başladığından bu yana bölgenin demiryolları ithalattan çok ihracata odaklanmıştır.

1883 yılına kadar ihraç edilen maddelerin başında ziraat mahsulleri ile Çiatur manganezi geliyordu. 1883'den itibaren birinci yeri petrol ve petrol mamulâtı almıştır. 1930'da Güney Kafkasya demiryollarıyla nakledilen maddeler ve oranları şöyledir: hububat %6,8, maden kömürü %1,4, petrol %29,0, odun %2,6, kereste %7,8, inşaat malzemesi %11,6, ham maden %7,0, diğerleri %33,8 (makine, mensucat, el işi mamulâtı, meyve, çay ve pamuk gibi maddeler)'dir. Daha sonra nakledilen mallar arasında oran değişmiş ve 1930'dakinden az da olsa farklı olmuştur. İkinci dünya savaşı yıllarında ise başka bir şekil almış, Sovyetler Birliğinin bütün diğer demiryolu şebekelerinde olduğu gibi, Güney Kafkasya demiryollarında da savaş yıllarında nakledilen malların başında askeri mühimmat gelmiştir³⁵².

1948'den 1950 yılına kadar Güney Kafkasya'ya demiryollarıyla nakledilen yükler arasında inşaat malzemesi başta gelmiştir. 1950'den itibaren maden kömürü, manganez ve renkli madenlerin nakliyatına birinci yer ayrılmıştır. 1954'den itibaren nakledilen maddeler arasında birinci yeri ham demir, maden kömürü ve manganez,

³⁵¹ Akku, a.g.m, ss.84-88.

³⁵² A. Uselis, "Güney Kafkasya'nın Demiryolu Nakliyatı", Dergi, S.6, Münih 1956, s.88-89.

ikinci yeri petrol, petrolden üretilen mamul maddeler ile makine inşa eden fabrikaların mamulâtı, üçüncü yeri bakır gibi renkli ham maddelerle kimya sanayi mamulâtı, dördüncü yeri pamuklu ve tekstil sanayi mamulâtı almıştır³⁵³.

Güney Kafkasya demiryollarının beşinci beş yıllık plan doğrultusunda faaliyetine baktığımızda, Azerbaycan petrolü ve petrolden mamul maddeler Derbent, Bakü, Tuapse ve Güney Kafkasya (Culfa ve Tbilisi) dahilinde olmak üzere, dört istikamette sevk olunmuştur. Petrol mamulâtından bir miktar Karadeniz sahili boyunca Batum ile Suhum arasındaki istasyona gönderilmiştir. Nakliyat bakımından kötü durumda bulunan alanlardan biri tekstildir. Pamuk toplandıktan sonra 2.500 kilometre uzağa nakledildiği için tekstil sanayinin kapalı yük vagonlarına ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Hayvan nakliyatı ise, geleneksel şekilde yapılmakta, hayvanların yemi, suyu verilmemektedir. 2-3 bin kilometre mesafede bulunan Moskova ve Leningrad gibi şehirlere bu şartlar altında taşınan hayvanlar zayıflamaktadır³⁵⁴.

İlaçe maddeleri ve balık sanayisinin mahsulleri özellikle yaz mevsiminde soğutmalı vagonlarla taşınmaktadır. 1956 yılı itibariyle Güney Azerbaycan demiryollarında bu soğutmalı vagonlardan ancak 3 tane bulunduğu için yetersiz kalmaktadır. Özellikle ağustos, eylül ve ekim aylarında meyve, sebze ve et taşımak imkansız hale gelmektedir. Güney Kafkasya demiryollarının iyi yönetilmemesinden kaynaklı birçok aksaklıklar yaşanmaktadır. Mesela, Gürcistan'ın dökme demir fabrikaları bütün Gürcistan'a yetecek demir üretebilecek güçte olduğu halde üretilen demir Ukrayna'ya sevkedilmekte, Gürcistan ise demiri Rusya'dan almaktadır. Aynı şekilde aralarında 237 kilometre mesafe olan Noraşen ve Mincivan arasında da yaşanmaktadır. Noraşen'de üretilen unun aynısı Mincivan'dan getirilmektedir.

1930 yılında Sovyetler Birliği demiryollarının uzunluğu 120.000 kilometredir. Bütün Güney Kafkasya'da ise 2.145 kilometre, yani %2,75 oranındadır. 1955 yılına gelindiğinde Güney Kafkasya demiryolları 3.300 kilometreyi bulmuş, Sovyetler Birliği'ndeki demiryolları ağında %3,3'lük bir oranı yakalamıştır. 1955 yılının ekim ayında alınan kararlarla Güney Kafkasya demiryolları iki müstakil idareye ayrılmıştır. Bunlardan Güney Kafkasya adını taşıyan birincisinin merkezi Tbilisi'de olup Soçi'den Kuzey Kafkasya ile, Noraşen'den Azerbaycan ile hudutlanmaktadır. Bu yollardan

³⁵³ Uselis, a.g.m., s.89-90.

³⁵⁴ Uselis, a.g.m., s.98.

Kars'a ayrılan bir kol Türkiye demiryollarıyla irtibatı temin etmektedir. Güney Kafkasya demiryollarının ikinci kısmı Azerbaycan demiryolları adını taşımakta ve merkezi Bakü'de bulunmaktadır. Akstafa ile Noraşen'de Güney Kafkasya demiryollarıyla birleşen Azerbaycan demiryolları Derbent'de Kuzey Kafkasya demiryollarıyla ve Culfa'da ayrılan bir kol vasıtasıyla İran demiryollarıyla birleşmektedir³⁵⁵.

Kuzey Kafkasya demiryollarına baktığımızda, bölgede inşa edilen ilk demiryolları stratejik manada önemli olan bu bölgenin Rusya tarafından tamamıyla hakimiyet altına alınması için yapılmıştır. Daha İmam Şamil Gunib'te direnirken Şahta sanayi merkeziyle Rostov'a bağlı Aksay'ı demiryollarıyla bağlamak için 1861'de çalışmalar başlatılmıştı. Birkaç yıl sonra da Rostov'u Donbas'ın diğer bir merkezi olan İlovaysk'a bağlayacak olan hattın inşasına başlanmış ve 1868'de tamamlanmıştır. İmam Şamil teslim olduktan sonra Şimali Kafkasya'nın direnişini tam anlamıyla kırmak için demiryolları inşaatı hızlandırılmıştır.

1875 yılında Rostov'dan Nevinnomısk, Beslan ve Vladikavkaz'a kadar olan demiryolu tamamlanmış ve ulaşım açılmıştı. Rostov-Vladikavkaz ana hattı bitince, cenube doğru tali yolların inşasına başlanmış bu suretle 1877 yılında Tihoretsk'den Ekaterinodar'a (Krasnodar) giden demiryolu hattı yapılmıştır. Bir yıl sonra, yani 1878'de ise bu hat, Novorosiysk'e kadar uzatılmıştır. Bu hattın inşasındaki maksat ise, Kuban ovasının mahsulünü elde etmek ve Novorosiysk limanından istifade etmektir³⁵⁶.

Kafkasya'nın kolonize edilmesi için alınan tedbirlerle beraber Salsk steplerine ve Stavropol tepelerine hakim olmak için Novorosiysk'den Kafkasya dağ silsilesi boyunca Hazar denizine doğru uzanan demiryollarının inşaatına girilmiş sonuç olarak, 1897'de Kavkazskaya-Stavropol, 1899'de Tihoretsk-Kuberle, 1901'de Ekaterinodar-Kavkazskaya hatları bitmiştir. Sovyet hakimiyetinin ilk yıllarında, yani NEP (Yeni İktisadi Siyaset) devrinde Kafkasya'nın Karadeniz sahillerinde demiryolu inşaatına hız verilmiş, bunun neticesinde 1923'de Tuapse-Soçi yolu yapılmış, 1927 yılında da bu hat Soçi'den Adler'e kadar uzatılmış, Adler'den de Matsesta'ya da bir

³⁵⁵ Uselis, a.g.m., s.100.

³⁵⁶ Uselis, "Şimali-Kafkasya...", s.41.

hat yapılmıştı. 1928 yılında step bölgelerinden hububat ihracatı amacıyla Petrovskoye Selo-Blagodarnoye ve Çerkask-Nevinnomisk hattı inşa edilmişti³⁵⁷.

1941-1942 yıllarında Alman ordusunun Kuzey Kafkasya'yı işgal etmesi sonucunda Kuzey Kafkasya'nın Sovyetler Birliği'nin merkezi bölgeleriyle bağlantısı olan ana hatlar tahrip edilmişti. Bu durum sonucunda Sovyet yönetimi kısa zamanda savaş şartları altında Kızlar-Astrahan hattını inşa etti ve böylelikle savaş yüzünden ayrı düşmüş bölgeler birbirine bağlanmış oldu. 1943 yılında Maveray-i Kafkasya'dan Adler'e kadar yeni bir hat inşa edilmiş ve bu suretle, Şimali Kafkasya demiryolları Maveray-i Kafkasya demiryollarıyla ikinci bir birleşme noktası elde etmiştir. Alman ordularının Taman yarımadasından çekilmesiyle Sovyet ordusunun demiryolu kıtaları Krımskaya-Starotitarovskaya hattının inşasına başlamış ve bu hattı 1944 yılında tamamlamıştır. Harp döneminde Kuzey Kafkasya demiryollarının idare işi şiddetle sarsılmış ve bozulmuştur. Toparlanması ise 1950 yılını bulmuştur. Ana hat yeniden inşa edilmiş eski tip raylar daha ağır olan R-43 ve R-50 tipleriyle değiştirilmiştir³⁵⁸.

Kuzey Kafkasya'da üç tip lokomotif kullanılmıştır. Rostov-Prohladnaya-Beslan-Grozni-Gudermes hattında ve Mahaçkale-Derbent bölgesinde 1951 yılından sonra Vorosilovgrad fabrikasında yapılmış "L" tipi kuvvetli lokomotifler, Prohladnaya-Mahaçkale hattında "TE-2" serisine dahil lokomotifler, Mineralniye Vodi-Kislovodsk ana hattından ayrılan hatlarda "VL-19" serisine dahil eski elektrikli lokomotifler kullanılmıştır³⁵⁹.

Şimali Kafkasya demiryolu hatları, idare bakımından birbirine bağlı bulunmayan ve direktiflerini doğrudan doğruya Demiryolu nezaretinden alan iki kısımdan oluşur. Bunlardan biri Şimali-Kafkasya, diğeri de Orconikidze demiryollarıdır. Birincisinin idare merkezi Don üzerindeki Rostov şehrinde, ikincisinin idare merkezi de Orcomikidze şehridir. Şimali Kafkasya demiryolları, Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti, Grozni Eyaleti, Simali-Osetistan Muhtar Cumhuriyeti, Kabartay Muhtar Cumhuriyeti, Krasnodar Ülkesi, Stavropol Ülkesi ve kısmen de Rostov Eyaleti hudutlarını içine almaktadır. 275.000 kilometrelik bir sahada 80 şehirde, 7.000 köy tipi meskene hizmet etmiştir³⁶⁰.

³⁵⁷ Uselis, a.g.m., s.42.

³⁵⁸ Uselis, a.g.m., s.43.

³⁵⁹ Uselis, a.g.m., s.43.

³⁶⁰ Uselis, a.g.m., s.46.

Kuzey Kafkasya demiryollarının nakliyat işlerine baktığımızda birinci sırada maden ve inşaat malzemesi olduğu görülmektedir. İhracatı yapılan maden inşaat malzemelerinde birinci yeri taş işgal etmektedir. Mesela 1955 yılında İdil boyu demiryolu hatları Nakliyat nezaretinin isteği üzerine Orconikidze'den 170.000 m³ kırma taş gönderilmiştir. Çimento ise Kuzey Kafkasya'nın 4 büyük çimento fabrikasında üretilmekte, demiryolları aracılığıyla 800.000 tondan fazla çimento 20.000 kadar kapalı 4 metrelik tekerlek oklu vagonlarla taşınmaktadır. Her yıl Kafkasya'da bulunmayan, Sovyetlerin diğer bölgelerinden 200.000 ton çimento getirilmektedir³⁶¹.

Kuzey Kafkasya'da demiryollarında fazlaca taşınan ürünler arasında buğday bulunmaktadır. Şimali-Kafkasya ve Orconikidze istasyonlarının kendilerine ait buğday deposu olduğu gibi değirmen tesisleri de mevcut bulunmaktadır. Adı geçen değirmenlerden elde edilen ürün Kuzey Kafkasya sınırlarının dışına gönderilmektedir. Bu değirmenlere bakarsak kısaca şunlardır: Azov değirmen kombinası, Novorosiyk değirmen kombinası, Stavropol değirmen kombinası, Armavir değirmen kombinası, Nezlonnaya değirmen kombinası, Nalçik değirmen kombinası, Zelençuk değirmen kombinasıdır. Meyve ve sebze taşımacılığında ise düzensizlik hakim olmuştur. Meyve ve sebzeler ikinci kategori bir yük olarak sınıflandırıldığından bu alanda gerekli vagonlar çıkarılmamakta böylece ürünler zayı olmaktadır. Meyve ve sebzelerin bir kısmını yok olmaktan kurtarmak için konserve fabrikaları devreye girmektedir. Mesela Maykop meyve konserve fabrikası, Buynak meyve-sebze konservesi fabrikası gibi kuruluşlar sayesinde ürünler kurtulmaktadır³⁶².

Şarap ve tütün sanayi mamulleri, deri, dokuma, yün ve dikiş sanayi ürünleri, hayvan ve et konserve kurumlarının mamullatları yine bu demiryollarıyla Kafkasya içine ve dışına taşınmaktadır. Kuzey Kafkasya demiryollarıyla nakledilen bir diğer ürün de balık ve balık konervesidir. Hazar ve Azak denizlerinden elde edilen balık miktarının düşmesinden dolayı nakliyatta yavaşlamıştır. Mesela 1913 yılında Hazar denizinden 6.189.000 kental iyi cins balık avlanmış, 1930 yılında bu miktar 5.710.000, 1954 yılında ise 2.775.000 kentale inmiştir. Çok olmamakla beraber, yağ ve iç yağ sanayi nakliyatı aynı şekilde yapılmaktadır. Kısaca bu tür yük gönderen işletmeler

³⁶¹ Uselis, a.g.m., s.47-48.

³⁶² Uselis, a.g.m., ss.52-55.

şunlardır: Stavropol yağ ve iç yağ kombinası; Armavir yağ ve iç yağ kombinası, Maykop yağ fabrikası³⁶³.

Cam sanayisinin önemli iki müessesesi yerli madde ile çalışmaktadır. Bunlardan biri SSCB Çapında en büyük cam fabrikası olan Dagestanskiye Ogni istasyonunda kurulmuştur. Mamulâtı bütün Sovyetlere nakledilmektedir. İkincisi Mineralniye Vodı'da bulunan Şişe fabrikasıdır. Sadece Kafkasya içindeki şarap fabrikalarının ihtiyacını karşılamaktadır. Orconikidze şehrindeki Kavtsink Çinko fabrikası ise kurşun ve çinko maddelerini Orconikidze şehrinin 40 kilometre dışında bulunan Sadon, Buron ve Zgide'den almaktadır. Nakliyat işi içinde Alagir-Orconikidze-Dargkoh hattı kullanılmaktadır³⁶⁴.

Genel olarak Kuzey Kafkasya demiryollarının sanayi ürünlerini taşımakta ve Kafkasyalıların ulaşımını sağlamakta yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın vurguladığı gibi meyve sebze taşımacılığında Azerbaycan'da olduğu gibi soğutmalı vagonlar konusunda eksikler yaşanmıştır. Dikkat çeken diğer nokta ise 1957 yılında Kuzey Kafkasya'da bu demiryollarından sorumlu 28 idarecinin 22'sinin Kuzey Kafkasyalı olmaması Rus, Ukraynalı, Belarusslu, Alman ve Yahudi olması dikkat çekmiştir. Türk ve Müslümanların yaşadığı Sovyet topraklarında bu tarz yerleştirmelerin olduğu, yerli ahalinin özellikle memuriyetten uzak tutulduğu dergi yazarları tarafından defalarca vurgulanmıştır. Yapılan bu plana diğer bölümlerde de bahsettiğimiz gibi kolnonize denmektedir.

2.3.3. İdil-Ural'da Ulaşım

Bölgede ulaşımda daha çok nehirlerden faydalanılır. Moskova ve İdil havzasının diğer şehirlerine ırmak limanlarıyla düzenli yolcu taşımacılığı yapılır³⁶⁵. İdil-Kama su yolu, Tataristan merkez bölgelerine, Ural, Sibirya, Hazar denizi, Karadeniz bölgelerine bağlamaktadır. Tataristan'da İdil, Kama, Viyatka ve Veloy su yollarının uzunluğu 700 kilometreyi bulmaktadır. Bundan başka küçük nehirler üzerinden de sal ile kereste nakliyat yolu mevcuttur. Kuybişev barajı inşasıyla bölgedeki sular yükselmiş, bölgeye birçok dalgakıranlar yapılmıştır. Diğer taraftan nehirler daha büyük gemilerin girmesine müsait olmuştur. Mesela, "Gorki'den

³⁶³ Uselis, a.g.m., s.57.

³⁶⁴ Uselis, a.g.m., s.58.

³⁶⁵ Güner, "Tataristan", s.63.

Kazan'a bir nehir gemisi 8 saatte ulaşmaktadır. Halbuki, eskiden bu yolu 24 saatte katediyordu."³⁶⁶

Su nakliyatında ise başlıca yeri kereste yükleri, daha fazla transit geçen yükler işgal etmektedir. İdil ve Kama'dan getirilen kereste yüklerinin miktarı 2,5 milyon tonu bulmaktaydı. Tataristan'da İdil aşağılarına ise takriben 2 milyon ton kereste naklediliyordu. Su yollarında petrol, buğday, inşaat malzemeleri, maden ve maden mamulleri de nakledilmektedir. Gemi işletmesi için birçok elverişli nehirler olsa da herhangi bir çalışma olmamıştır. Su yolları, İdil-Kama gemiciliği gibi devlet müesseseleri tarafından işletilmektedir. Bu müesseseler, doğrudan doğruya Moskova'daki nehir nakliyat bakanlığına bağlıdır. Tataristan hudutları dahilindeki hatlar, oldukça kötü olup yerli ihtiyaçları sağlamaktan çok uzaktır³⁶⁷.

Karayolları ise bölgeyi, Rusya, Ural, Sibirya, Ufa, Orenburg, Simbir ve Samara'ya bağlayan karayolları bulunmaktadır. Sibirya karayolu ise Kazandan geçmek üzere daha 18. Asrın başında yapılmıştır. Bu yolun inşasıyla birlikte Kazan şehri Çin'e bağlanmış ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Çin'den çay, kumaş ithal ediliyor, Çin'e maroken deri, diğer malların ihracatı yapılıyordu. Bu ana yollardan başka Kazan, Tetyuş, Çistopol, Naberejniye-Çelni, Mamadış, Elabug gibi büyük iskeleleri ziraat bölgelerini merkezlere bağlayan yollar da vardır. Tataristan'daki otomobil yolu uzunluğu ise yaklaşık 20.000 kilometreyi bulmaktadır³⁶⁸. Karayollarının yetersizliği göze çarparken bölgede bazı yerlerde yolların yeni asfaltlandığı modernleştiği Devletşin tarafından vurgulanmıştır. Bu yolların neresi olduğuna baktığımızda, Tataristan'daki petrol ocaklarının yolları olduğu anlaşılmaktadır. Bölge halkının ulaşımına bir nebze olsun önem vermeyen Sovyet yönetimi bölgedeki ham maddelerin Moskova'ya hızlı bir şekilde ulaşması için modern yollar yapmaktan çekinmemiştir.

Demiryolları ise fazla gelişmemiştir. Ülkenin kuzeybatı ve güneydoğu uçlarından Moskova ve Urallar'a uzanan iki ana hat geçer³⁶⁹. Demiryollarının uzunluğu 530 kilometreyi bulmaktadır. İki önemli hat yukarıda da belirttiğimiz gibi kuzeyinden diğeri de güneyinden geçmektedir. Kuzey demiryolu, Moskova-Kazan-

³⁶⁶ Devletşin, "Tataristan'ın Bugünkü Ekonomisi", s.78.

³⁶⁷ Devletşin, a.g.m., s.79.

³⁶⁸ Devletşin, a.g.m., s.79.

³⁶⁹ Güner, a.g.m., s.63.

Sverdlovsk hattıdır. Güney demiryolu da Ulyanovsk-Ufa hattıdır. Kazan'ı Moskova'ya bağlayan demiryolu 1894 yılında inşa edilmiştir. Güneyinden geçen Ulyanovsk-Çışma demiryolu, birinci dünya savaşı arifesinde yapılmıştır. Dünya Harbi sıralarında Sviyajsk-Ulyanovsk demiryolu da inşa edilmiştir. Bu yol Sviyaka nehri vadisinden geçmektedir. Harpten sonra Bugulma-Agriz demiryolu inşasına başlanmış bu hat petrol ocaklarını birbirine bağlamaktadır. 1955'de bu yolun Bugulma'dan Kama'ya kadar 135 kilometrelik mesafe boyunca demiryolu yapılmış ve inşaat burada duraklatılmıştır. Bundan daha öncede 340 kilometrelik Kazan-Çistopol-Bugulma demiryolunun inşasına başlanmış savaş öncesi 35 kilometresi yapılmış 1958 yılı itibariyle inşası durdurulmuştur³⁷⁰.

Demiryollarının azlığı yüzünden bölge zarar görmüştür. Takriben 70 bölgeden ancak 16'sı demiryolu hatlarıyla birleşmişlerdir. Demiryolları vasıtasıyla Donbas ve Kuzbas'tan 1,5 milyon ton taş kömürü, Ural ve Donbas'tan önemli miktarda maden, Ukrayna ve diğer bölgelerden makineler, Mari cumhuriyetinden de kereste ithal edilmektedir. Buradan da demiryollarıyla orman mahsulleri, muhtelif makineler, kürk, deri mamulleri, kimya sanayi mamulleri, ihraç edilmektedir. Bölge için önemli olan petrol ise, boru hattı, su ve demiryollarıyla nakledilmektedir³⁷¹. Birde Kazan'da büyük bir havaalanı bulunmaktadır³⁷².

³⁷⁰ Devletşin, a.g.m., s.80.

³⁷¹ Devletşin, a.g.m., s.80.

³⁷² Güner, a.g.m., s.63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. SOVYET TÜRKLERİNDE KÜLTÜR, DİL-EĞİTİM, DİN ve MİLLİYETÇİLİK

Sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda bağımsızlığını kaybeden Sovyet Türkleri, eğitim, kültür, din ve milliyetçilik yönünden ne durumdadır, Bolşevikler nasıl bir propaganda uygulamıştır bu bölümün en önemli konularındır. Yukarıdaki bölümlerde olduğu gibi coğrafik ayrımlara girilmeden Sovyet Türklerine genel olarak bakmak daha doğrudur. Dergi dergisindeki makaleler de bu yönde olduğundan böyle bir inceleme yapma gerekliliği doğmuştur. Yani kısaca belirli bir sahanın veya devletin milliyetçiliği değil, Türk milliyetçiliğidir. Türkistan'ın dışında Kafkasya ve İdil-Ural'da uygulanan eğitim politikaları, sansür, dini konulardaki baskılar ve bölge halkının milliyetçi bir tutumla şartlara uygun olarak verdikleri cevaplar bu bölümün temel yapısını oluşturmaktadır. Bizim burada araştırdığımız mesele, tarih, toprak ve milli bir bütün olarak ele aldığımız Sovyet Türklerinde milliyetçiliğin varlığını, kültür ve edebiyatın ölçüsünü tespit etmektir.

3.1.1. Kültür

Bu başlık altında yukarıda da değindiğimiz gibi coğrafik ayrımlara girmeden Sovyet Türklerinin kültürel yapılarını incelemek bizim amacımızdır. Bu zamana kadar *kültür* kelimesinden birçok anlam çıkartılmış farklı tanımlamalar yapılmıştır. Nurullah Tabakçı kitabında bu tanımlarla geniş yer vermiştir. Bize göre en uygun kültür tanımlaması şöyledir: “*Kültür ya da uygarlık, bir toplum üyesi olarak insanoğlunun, elde ettiği tüm bilgi, inanç, sanat, kural, gelenek ve görenekler ile diğer beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.*”³⁷³ Bizim burada irdeleyeceğimiz ise Sovyet Türklerinin toplumda müzik, tiyatro, edebiyat gibi alanlarda ne durumda olduğu, Sovyet yönetiminin nasıl bir politika izlediğidir.

Türkistan Türklerinde yüz yıllar boyu müzik var olmuş ve farklı gelişimler göstermiştir. Sovyet devrinde ise Türkistan halkları içinde müziğin en büyük destekçisi destanlar olmuştur. Kırgız Türklerinde *Manas*, Anadolu ve Azerbaycan'da *Köroğlu*, Özbek Türklerinde *Gorogli*, Türkmenlerde *Göroglu*, Tacikler de ise *Guruğlu*

³⁷³ Nurullah Tabakçı, *Alt Kültürlerde Kimlik Türkiye’de Karaçaylar*, Kömen Yay., Konya 2009, s.14.

Sultan diye anılmıştır. Bunun dışında *Leyla ve Mecnun*, *Tahir ve Zühre*, *Ferhad ve Şirin*, *Şahsenem ve Garib*, *Aslı ve Kerem* musikide kullanılan diğer destanlardır. Türkistan’da operaların konularını çok defa bunlar teşkil etmiştir. Özbek ve Türkmenler arasında bu destanları okuyanlara *Bahşi*, Kırgızlarda *Manasçı*, Tacikler de ise *Guruglücü* denilmektedir. Destanlar genellikle bir sazın eşliğinde okunur. Bahşi’nin bizzat çaldığı saza Özbeklerde *Dumbra*, Türkmenlerde *Dutara* ve Tacikler de ise *Dumbrak* denilmektedir. Kırgızlar ise manaslarını sazsız okurlar. Bir destanın okunması genellikle birkaç saat sürer, genelde akşam üzeri başlanır ve gece yarısına kadar devam ederdi³⁷⁴.

Türkistan’daki Türk müziğini Kırgızlar gibi göçebe kavimlerin ve Özbek, Türkmen ve Tacikler gibi yerleşik kavimlerin musikisi olmak üzere iki ana gruba ayırdığımızda Kırgız müziği, Özbek ve Taciklere nazaran daha köklü, konuşma diline daha yatkın ve yakındır. Kırgız müziği Kırgızların sert göçebe hayatını her cephesiyle ifade etmektedir. Genellikle hayvan yetiştirdikleri için musikilerinin çoğunu çoban şarkıları teşkil eder. Mesela ağıldaki koyunları kurtlardan koruyan kadın ve kızların *Bekbekey* ve at çobanlarının da *Şırıldan* denen şarkıları vardır. Fakat bunların arasında en dikkat çeken ise *Koşuk* denen mersiyelerdir. Bunlar yalnız ölenlerin ardından değil, aynı zamanda gelinlik kızların damadın köyüne götürülmesi sırasında arkalarından da söylenir. Kazak ve Kırgız Türklerinde, özellikle 19. Asırda politik, sosyal ve kültürel meseleleri içine alan şiirleri bir saz eşliğinde söyleyenlere *Akın* denirdi. Bunlar çevrelerinde önemli şahsiyet olarak nitelendirilir ve bu sebeple mahalli Rus polisi tarafından tutuklanıp sürgün edilirdi. Mesela, önce 7 yıl sürgün edilen sonra da idam cezasına çarptırılan *Toktogul Satılganovu*, *Arstanbek* gibi ozanlar örnek gösterilebilir³⁷⁵. Kazak müziği ise Kırgız müziğinden farksızdır. Saz müziğinde *Kyuy* denilen müzik parçaları dikkat çeker bu parçalar *dombra* ile çalınır. Genelde ağır başlar ve gittikçe dinamik bir hal alırlar. Bu konuda *Mahambet Utemisov*, *Abay Kunanbayev* ve *Cambul Cabayevi* dikkat çeken sanatçılardır³⁷⁶.

Tarih boyunca din adamlarının itirazlarına rağmen saraylardaki musiki ve raks devam etmiş ve aydın sınıf tarafından desteklenmiştir. Böylelikle müzik gelişim göstermiş farklı varyasyonlar yapılmıştır. Mesela, Özbek ve Taciklerde *şeş makam*

³⁷⁴ Bayram Rıza, “Türkistan’da Müzik, Tiyatro ve Mimarlık”, Dergi, S.59, Münih 1970, s.34.

³⁷⁵ Rıza, a.g.m., s.34-35.

³⁷⁶ Rıza, a.g.m., s.35.

denilen müzik şekli ortaya çıkmıştır. “Şeş makam 6 parçadan mürekkep bir devirdir ki bunların her bir parçası ayrı bir rakamdır ve çok karmaşık bir müzik şekli olup her makam kendi başına ek makamlara geçebilmektedir.”³⁷⁷ Şeş makam; Büzürk, Rast, Neva, Dügah, Segah ve Irak makamlarından müteşekkildir. Bunların her biri parçayı teşkil eden esas makamı meydana getirir. Taciklerde makam çok parçalı olup genellikle iki kısımdan oluşur. Bunun bir kısmı sazlı, ikincisi ise sazlı ve sözlü olan kısımdır. Birincisine *Müşkülâti*, yani çalınması zor olan parça denir. İkincisine ise *Nesir* yani sözlü müzik denir. Bir makamın uzunluğuna baktığımızda ise mesela, Buhara büzürk makamının saz kısmı 7 parçadan ibaret olduğu halde, söz kısmı 10 parçadan müteşekkildir. Güfteler için ise çok kere *Ömer Hayyam*, *Nevai* ve diğer şairlerin eserleri alınmıştır³⁷⁸.

Fergana vadisinde yaygın olan, *Kattaaşula* denen uzun şarkılar çok yaygındır. Bunlar hanendeler tarafından bir müzik aleti eşliğinde olmaksızın söylenir. Şarkı söylenirken şarkıcı elinde, ağzının önünde ve sağa sola hareket ettirerek tuttuğu bir tabak veya tepsi ile sözlerinin manasını kuvvetlendirmek için serbest ritimde sallanır. Bu şarkılar oldukça uzun olduğu için iki veya üç şarkıcı tarafından nöbetleşe söylenir. Son beyit ise hepsi tarafından beraberce okunur. Görüldüğü üzere Türkistan’da kendine özgü ve Avrupa müziğinden tamamen farklı bir müzik geleneği meydana gelmiştir. Türkistan geriye doğru iftiharla bakabileceği bir müzik tarihine sahip olduğu gibi bu gelenek Sovyet işgalinden sonra da radyo ve konserlerle devam etmiştir. Bunun yanı sıra Türkistan’da çok sesli Avrupa müziğinin gelişimi için çalışmalar yapılmış böylelikle gelenek ile gelecek zaman zaman çatışmıştır³⁷⁹.

Türkistanlılar çok sesli Avrupai müzikle doğrudan doğruya ilk temasa 19. Asrın ikinci yarısında Rusların Taşkent’i işgaliyle geçtiler. Taşkent’e yerleşen Rus askerlerini eğlendirmek amacıyla Rus garnizonu, Taşkent’in umumi meydanlarında askeri bando ile askeri müzik çaldırmaya başladı. Bu fırsattan yararlanan askeri bando şefi, yerli melodiler toplayarak askeri bando ile çalınacak hale getirdi. 1871 yılından başlayarak Taşkent’te müzik heveslileri için konserler düzenlenmiştir. Bu hevesliler muntazam konserler verecek olan bir müzik cemiyeti de kurmuştu. Bu cemiyetin çalışmaları sonucu Taşkent’e; Rus, Ukrayna, Azerbaycan ve İtalya’dan orkestralar

³⁷⁷ Rıza, a.g.m., s.36.

³⁷⁸ Rıza, a.g.m., s.36.

³⁷⁹ Rıza, a.g.m., s.36-37.

getirilmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen halk bu konserlere ilgi göstermemiştir. Bu durum ilk olarak 1934’de Taşkent’te, 10 yıl sonra da Alma-Ata’da konservatuarlar açılmasıyla bozuldu ve halkın Avrupai müziğe ilgisi yönelmiş oldu. İlk defa 1920’de Türkistan’da Halk Maarif Komiserliği tarafından “*Türkistan Halk Şarkılarını Toplama ve Araştırma Komisyonu*” vücuda getirildi. Bu komisyonda 1917 ihtilalinden önce Türkistan’da orkestra şefliği yapmış olan V.A. Uspenski ile N.N. Mironov da hazır bulundu. Bu her iki sanatçının gayretleriyle ihtilalden sonra Türkistan melodileri toplanmış ve Özbekistan’da *Etnografik musiki konserleri* adı altında Özbek melodilerini kullanan orkestra, konserler vermeye başlamıştı. 1928 yılında Semerkant’ta bir *İlmi Müzik ve Koreografik Araştırma Enstitüsü* kuruldu. Böylece Özbek halk müzisyenlerinin ve bunlar arasında bilhassa tanınmışların bilgilerinden faydalanarak bu halk melodilerini toplama gayretine hız verildi³⁸⁰.

Bu çalışmalarla birlikte birçok Rus ve Ukraynalı sanatçı Türkistan’a gelip konserler vermişler Türkistan müziğinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ne yazık ki Türkistan’ın yerli ahalisi arasından böyle bir sanatçı çıkmamıştır. Bunun nedenine baktığımızda Bayram Rıza’ya göre Kurulan konservatuarlara yerli halktan öğrencilerin çok az alınmasıdır. Öğretimin Rusça yapılmasından kaynaklı alınan öğrenciler de çok zorluklar yaşamaktadır. Bunun dışında dönemin Rus sanatçıları tek bir elden yönlendiriliyormuş gibi kullandıkları yerli destanlarda hep aşkı öven, Hüsrev ile Şirin, Aslı ile Kerem gibi yapıtları kullanırken halkın sevdiği kahramanlıklarla ilgili destanları kullanmaktan kaçınmışlardır. Yani sosyalizme hizmet etmek bu sanatçıların en büyük görevi olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkistan halkı tek sesli müziğe dört elle sarılıp Avrupai müziği ise Rus müziği sayarak karşı koymuşlardır³⁸¹.

Sovyet yönetimi sanatta da ırkçı bir tutumla yerli halkın sanat eğitimi almasına engel olmuş Türk sanatçıları adeta yok sayılmıştır. Sanatta bile sansür uygulamaktan geri kalmayan yönetim, bestecilerin eserlerinde kısmen değişiklikler yapmışlardır. Mesela, 1949’da Nevai Tiyatrosunda oynatılan besteci *Tohtasyan Celilov* ve *B. Brovitsın*’ın Tahir ve Zühre operası, Türkistanlıların derebeylik mazisini idealize ettiği iddiasıyla şiddetle tenkide uğramıştır. İlk Kazak operası olan *İpek Kız*’da aynı kaderi paylaşmıştır³⁸². Bu konuda bir güzel örnekte Azerbaycan’dan verilmiştir. Azerbaycan

³⁸⁰ Rıza, a.g.m., s.38.

³⁸¹ Rıza, a.g.m., s.38-39.

³⁸² Rıza, a.g.m., s.40.

Türklerinden olan bestekar *Kara Karayev'in* eserleri ile ilgili bir değerlendirme Sovyet yönetiminin nasıl bir siyaset izlediğini gözler önüne sermiştir. Yazar B. Azer'e göre Komünistler, Karayev'in *Yedi Güzel* veya *Yıldırımli Yollarla* gibi bale eserlerinden bahsetmek fırsatını hiç kaçırmamışlardır. Bu bestecinin adı geçen eserleri, sözüme ona Sosyalist gerçeklik metodu ölçülerine göre yazılmış olmasıyla ilgilidir. Sovyetlerde 1930 yılında başlayan bir takım modern besteleme sistemleri, her ne kadar Sovyetler Birliği'nde resmen yasaklandıysa da bu gibi sistemlerin uygulanması ve yayılması arzu edilmemiştir. Bu yöndeki çalışmalar doğal olarak önlenmeye çalışılmıştır. Avusturyalı müzisyen *Arnold Schönberg'in* icat ettiği Dodekafonik (12 tonlu) besteleme sistemi de Sovyetler Birliği'nde yasaklanmış besteleme metotları arasındadır. İşte yukarıda adı geçen sanatçı Karayev'in 1964'de bestelediği *Üçüncü Senfoni'si* ile 1963'de bitirdiği *Keman Konçertosu*, yukarıda değindiğimiz Sovyet yöneticileri tarafından yasaklanan Dodekafonik sistem ölçülerine göre bestelenmiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasıyla Sovyet yöneticileri, kendilerinin bir değeri olarak gördükleri bu sanatçının eserlerinin değer kazanmasını engellemeye çalışmış, konserlerini iptal etmişlerdir³⁸³.

Voronej Şehir Orkestrası bütün isteğine ve SSCB Besteciler Birliği'nin tavsiyesine rağmen Karayev'in *Üçüncü Senfoni'sini* repertuarından çıkarmak zorunda kalmıştır. Baskılar bu şekilde devam etmiş, her türlü yasaklamaya rağmen eser kalitesini ortaya koymuş ve bütün aydınlar tarafından bu eserin 1967 yılı *Lenin Ödülünü* alacağı kesin gözüyle bakılmıştır. Ne yazık ki Moskova Jürisi Lenin Ödülünü aynı sanatçının 15 yıl önce yazdığı Sovyet kurallarına uyan *Yıldırımli Yollarla* adlı eserine vermiştir. Böylelikle bu tarz çalışmaların önüne geçilmiş ve sanatçılara bir uyarı verilmiştir³⁸⁴. Azerbaycan müzik geleneğine baktığımızda aşık, hanende ve halk çalgıları olarak birbirinden ayrı üç gurupta inceleyebiliriz. Bunlar 19. Yüzyılın sonuna kadar önemli rol oynamıştır. Batı müziğine yönelme olduysa da halkın bunlara olan ilgisi azalmamıştır. Davul zurna ve balaban (bir çeşit nefesli çalgı), Azerbaycan'ın en tanınmış halk çalgı aletleridir. Köylerde aşısız ve hanendesiz düğünler yapılsa da zurnasız ve davulsuz bir düğün tasavvur edilemez. Her düğün evi kendi kudretince aşıkları, hanendeleri, çalgıcıları, davet ederek günlerce süren eğlenceler tertip ederdi. Bu gibi günlerde en büyük görev halk çalgılarına düşerdi. Çalgı ekibi en azından iki

³⁸³ B. Azer, "Kara Karayev'in Üçüncü Senfonisi", Dergi, S.59, Münih 1970, s.74.

³⁸⁴ Azer, a.g.m., s.76.

zurnacı ve bir davulcudan meydana gelirdi. Düğün, davul ve zurna sesleriyle başlar, gündüz erkeklerin toplu, akşamda kadınların darbuka ve balaban eşliğinde oyunları gerçekleştirirdi. Tanınmış oyun havaları arasında *Uzundere, Ceyrani, Dale ve Menekşe* sayılabilir. Hanendeler ise tef ve kemençe eşliğinde Nizami ve Fuzuli gibi eski şairlerin gazellerini söyleyen sanatkarlardır. Bunlar şehir şehir dolaşarak, *Rast, Şur, Kürdü Şahnaz, Bayatı Şiraz* makamlarında söyledikleri şarkılarla daha seçkin bir kitleye hitap ederdi. Aşıkların ezbere söyledikleri, Köroğlu, Aslı ve Kerem, Leyla ve Mecnun gibi, o devirlerde en çok sevilen ve tanına destanlar, köylerde uzun kış gecelerinin yegane eğlencesiydi. İki veya üç kişilik gruplar halinde dolaşan aşıklar, destanları betimleyerek anlatıp, her tipi ayrı ayrı taklitleriyle canlandırır, halk tarafından büyük bir ilgiyle dinlenirdi. Anladığımız kadarıyla günümüzün tiyatro ve sinemasını aşıklar, sazları ve sözleriyle yapardı. Aşığa eşlik eden balabancısı ve aşığın çırağı da bulunmaktadır. Aşık sazını eline alıp anlatmaya başlayınca, balaban da dem tutarak ona uyardı. Çıracı, destanlar arasında şiirler okuyarak neşeyi devam ettirirdi³⁸⁵.

Düğün ve bayramlarda aşıklar arasında yarışmalar tertip edilir, en güzel söz söyleyen ve saz kullanan seçilirdi. Bu şekilde aşıkların şarkı okuma, hikaye nakletme ve manzume söyleme kabiliyetleri ölçülmüş olurdu. Yarışma sonunda iki usta aşık karşı karşıya kalıp da hangisinin daha üstün olduğuna karar verilmezse, en zor tarz olan “Dudakyemez” yarışmasına başvurulurdu. Aşıkların dudakları arasına dikine bir iğne konulur, yarışmaya devam edilirdi. Karşılıklı manzumeler söyleyen aşıklardan biri b, p, m harfleriyle olan kelimeler söylese iğne dudaklarına batar, böylece yarışmayı kaybederdi³⁸⁶.

Azerbaycan’da batı müziğinin yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan ilk eserlerde yukarıda adı geçen destanlar bu yeni eserlerin alt yapısını oluşturmuştu. Leyla ve Mecnun gibi eserler yeni eserlere uyarlanmış ve halk tarafından yoğun ilgi görmüştür. Eserlerin sahneye konmasında birçok sorunla karşılaşmıştır. Saz ve sahne sanatkarlarının azlığı, kadın rollerinin doldurulamaması yüzünden bu rolleri ya ince sesle okuyan erkekler ya da Ermeni kadınlar doldurmak zorunda kalmıştır. İlk eserlerde, nota bilgisi olmadığından serbest bir çalışma olmuştur. Sahne orkestralarında batı müziği enstrümanları yanında kemençe ve tar gibi yerli çalgı

³⁸⁵ Bayram Rıza, “Azerbaycan Müziğinin Gelişmesi”, Dergi, S.37, Münih 1964, s.53.

³⁸⁶ Rıza, a.g.m., s.53-54.

aletleri de kullanılmıştır³⁸⁷. Sovyet yöneticilerinin baskısıyla birlikte sanatta 1919-1937 yılları arasında bir duraklama devri yaşanmıştır. İlerleyen dönemde kayda değer eserler çıktıysa da sansürden kurtulamamıştır.

Kırım'da da durum farklı değildir. Kırım'ın *Keday* ve *Akey* diye adlandırılan Türk halk ozanlarının eserleri, yalnız Kırım Türkleri arasında geniş yankılar uyandırmıyordu. Bu sanatçıların eserleri Rusçaya çevriliyor ve Rus sınırlarını aşarak bütün Batı memleketlerinde de dinleniyordu. Halk ozanlarından *Kurtam-bet*, *Eşmirza Kart*, *Seyim Mambay* en çok ilgi görenleriydi. Ne yazık ki bu değerler yine Sovyet yönetimi tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu sanatçılar *burjuva milliyetçileri* diye suçlanmıştır³⁸⁸. Üstüne eserler yazılan Bahçesaray Sarayı ve kıymetli el yazmalarının bulunduğu sanat harikası Kırım Camilerinin vaziyeti nedir³⁸⁹ Goldstein tarafından sorgulanmaktadır. Öyle değerli eserler olması gerekiyor ki bir Sovyet bestecisi olan Asafyev, *Bahçesaray Çeşmesi* adlı bir bale eseri dahi yazmıştır³⁹⁰.

Tiyatro ise Avrupai anlamda 2. Asrın başlarına kadar tanınmış değildi. Sadece Özbek ve Tacikler arasında *Maskarabaş* denilen hokkabazlar halkı eğlendirirdi. 1914 yılına gelindiğinde Semerkant'ta *Mahmut Hoca Behbudi'nin Pederkuş* adlı dramının sahneye konulması, Özbek modern tiyatrosunun başlangıcı diye anılabilir. Bu parçada Behbudi bilhassa teknik, sosyal ve kültürel gelişmeye karşı olan en büyük engelin, cehalette olduğunu göstermektedir. Çok acı şekilde Türkistan okullarında eskimiş öğretim usullerini tenkit ediyor ve reform teklifinde bulunuyordu. Behbudi ve onun gibi düşünen yazarlar Cedidçilik diye adlandırılan bu reform tarzının uygulanmasını istiyorlardı. Bu tarzdaki tiyatroların birçoğu Cedidçiler tarafından yazılmıştı. Bunların yanı sıra Türkistan tiyatro hayatında Azerbaycan ve Kazan Türklerinin tiyatroları büyük bir rol oynamıştır. 1917 ihtilalinden önce Türkistan'da oynanan 45 dram ve operetten hemen hiçbiri Ruslara ait değildir. Öte yandan Bolşevikler bu milli yazarları gözden düşürebilmek için büyük bir çaba göstermiş, onların yerine Moskova'ya bağlı *Hamza Hakimzade Niyazi* gibi isimler desteklenmiştir. Diğer yandan milli yönden kuvvetli *Hintli İhtilalciler* adlı eseriyle Hindistan'daki sömürgecileri tenkit etmek suretiyle kendi memleketindeki Rus emperyalizmini kasteden ve kanlı temizliklerde

³⁸⁷ Rıza, a.g.m., s.54.

³⁸⁸ M. Goldstein, "Sovyet Hakaretine Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Milli Kültürü", Dergi, S.59, Münih 1970, s.28.

³⁸⁹ Burada Dergi yazı kurulunun notuyla adı geçen mimari eserlerin ve el yazmalarının Bolşevikler tarafından tahrip edildiği anlaşılmaktadır.

³⁹⁰ Goldstein, a.g.m., s.28.

can veren sonradan da itibarı iade edilen *A. Fitrat'ı* gösterebiliriz. Bu yazar aynı zamanda *Timur'un Mezarı* adlı eseriyle de milli düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur³⁹¹. Azerbaycan'da 1905-1907 yıllarında Azerbaycan tiyatrosu gelişme göstermiştir. Bestekar *Üzeyir Hacıbeyli*³⁹² 1907'de Fuzuli'nin *Leyla ve Mecnun'unu* besteleyerek sahneye koymuş ve kısa sürede İran, Türkiye, Türkistan ve Kırım'da sahnelenmiştir. Bu eseri takiben *Arşın Mal Alan* opereti aynı başarıyı göstermiş ve devamı gelmiştir³⁹³.

Bolşevikler tarafından sanatın üstünde oynanan propaganda oyunu 1920-1921 yıllarında Türkistan'da amatör tiyatro grupları tarafından oynanan *Sınıf Mücadelesi* eserinde açıkça kendini göstermiştir. Sahnede fakir ve zengin karşı karşıya getirilmiş, fakirlerin ellerinde orak ve çekiç bulunurken zenginler ise ipekli elbiseler içerisinde ve başlarında sarıklarıyla gösterilmiştir. Taraflar birbirlerine manzumelerle cevap vermekte ve sonunda beraberce bando tarafından çalınan *Krakovyak* adlı Rus müziği eşliğinde dans etmişlerdir. Görüldüğü üzere Sovyet tiyatrosu halkı aldatmaktan başka bir şey yapmamıştır. Sovyet yöneticileri film, tiyatro gibi temsili sanatların iyi bir propaganda aracı olduğuna çoktan inanmış ve bu yolda özellikle tiyatroyu politika kervanının eşeği olarak kullanmıştır. Sonuç olarak yerli Türkistan tiyatrosu Sovyet hükümeti tarafından desteklenmemiştir. 1927 yılından sonra Moskova'da tiyatro eğitimi alan Özbek öğrenciler ülkelerine döndüklerinde Rus tiyatro eserlerini oynamaya başladılar. Böylece Türkistan tiyatrosunun milli çehresi değişti ve bu andan itibaren konular Moskova'nın arzu ettiği istikameti aldı³⁹⁴.

İdil-Ural bölgesinde özellikle Kazan'daki tiyatronun gelişimine ve Sovyet politikasına baktığımızda Burada da çok önemli sanatçıların olduğu göze çarpmaktadır. Mesela, Salih Saydaş, Mansur Muzafferov, A. Klüçarov, Necip Jiganov, Zahit Habibullin, Cevdet Feyzi, Ferit Yarullin gibi isimleri saymak mümkündür. Bu

³⁹¹ Rıza, "Türkistan'da Müzik...", s.42.

³⁹² 5 Eylül 1885 tarihinde Karabağ bölgesindeki Şuşa şehrinin Ağcabedi kasabasında doğan Hacıbeyli, eğitimini Rus-Tatar okullarında aldıktan sonra bir dönem Bakü'de öğretmenlik yaptı. Füyûzât, Açıksöz, Yeni İğbal, Kaspiy ve Molla Nasreddin gibi gazete ve mecmualarda "Ordan-Burdan", "Filankes", "Üzeyir", "Behmenkes" gibi rumuz ve takma adlarla siyasî ve mizahî makaleler yazdı. Rusya'da Çarlık rejiminin sarsılmaya başladığı sıralarda Millî Azerbaycan Hareketi'ne katıldı. Moskova ve St. Petersburg'da musiki eğitimi aldı. Bestekârlık ve nazariyatçılığının yanı sıra meşhur bir yazar, teşkilâtçi, dramatist, pedagog ve siyasetçi kişiliğiyle deha sahibi bir ilim ve sanat adamı olarak kabul edilen Hacıbeyli, bu özellikleriyle Azerbaycan müzik ve kültür hayatına silinmez izler bırakmıştır. Bkz. Süleyman Şenel, "Hacıbeyli, Üzeyir", TDV İslam Ansiklopedisi, C.14, 1996, ss.500-502.

³⁹³ Süleyman Tekiner, "Azerbaycan Sovyet Edebiyatında Mukavemet Hareketinin Milli Karakteri", Dergi, S.33, Münih 1963, s.35.

³⁹⁴ Rıza, a.g.m., s.42.

sanatçıların ortak noktaları Türkistan'da olduğu gibi eserlerinde halkın değerlerini, destanlarını, şarkılarını işlemeleridir³⁹⁵. Mesela, bestekar “*Ferid Yarullin'in Şurale balesi melodi ve ahenk bakımından halk şarkıları kaynaklarına çok yakın olmakla temayüz etmiştir.*”³⁹⁶

1917 yılına kadar, Kazan Türklerinin musiki okulları yoktu. 1914'de Kazan şehrinde bir musiki okulu kurulmak için proje hazırlandıysa da Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla iptal edilmiştir. 1960 yılı itibariyle Tataristan'da 9 çocuk musiki okulu, bir orta musiki okulu ve konservatuar mevcuttur. Tataristan'da 1939 yılında kurulmuş olan ilk opera ve bale tiyatrosunda 1920 yılı başlarında *Eşçe ve Saniye* gibi oyunlar oynanmıştır. Bu eserlerin milli ruh ve muhtevası, Komünist partisi ve Sovyet hükümetinin arzu ve gayelerine uymadığı için adı geçen oyun kaldırılmış ve opera kapatılmıştır. Stalin devrinde, milli musiki üzerindeki sansür tıpkı edebiyattaki gibi oldukça sıkılaşmış Türk bestekarları da Türk yazarları gibi kendi eserlerini ancak partinin komünist direktif ve arzusuna göre yazmak zorunda bırakılmıştır. Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin edebiyat ve güzel sanatlar meselesine dair 1946-1948 yıllarında kabul etmiş olduğu kararnamelerle komünizme aykırı olan her türlü yabancı ve zararlı ideolojilerle mücadeleyi kuvvetlendirmek ve edebiyatla güzel sanatlarda bir birlik oluşturmak istenmişti. 10.2.1948 tarihli kararnameyle birçok bestekar “Halk aleyhtarı formalizm cereyanının temsilcileri” diye adlandırılmıştı. Elbette, parti tarafından yaratılan bu hava, güzel sanatlar alanında çalışan sanatkarların yaratıcılık faaliyetleri için hiç de uygun değildi³⁹⁷.

1953 yılına kadar Sovyet hükümeti, Tataristan'da milli opera ve balelerin oynanmasına türlü engellerle mani olmaya çalışmıştır. Bu tarihlerde Kazan Türk tiyatro sahnelerinde çoğu zaman Rus opera ve baleleri bazen de Avrupa klasik operaları oynanıyordu. Türk sanatçıların büyük değer taşıyan eserlerine ise, arada sırada olmak üzere çok seyrek yer veriliyordu. Sovyet basını, 1953'de Moskova temsilcilerinin de katılımıyla Tataristan'da düzenlenen ilk Tataristan Bestekarları Kongresi sıralarında, milli repertuvaya dahil eserlerden ancak D. Feyzi'nin hiç de orijinal olmayan *Akçarlaklar* müzikal komedisinin oynandığını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Görüldüğü üzere Tataristan'daki Türk sanatçılarına uygulanan politika da

³⁹⁵ B. Musabay, “Kazan Türklerinin Bugünkü Musikisi”, Dergi, S.20, Münih 1960, s.77-78.

³⁹⁶ Musabay, a.g.m., s.78.

³⁹⁷ Musabay, a.g.m., s.78.

farksızdır. Bölgedeki Türk sanatçılar görmezden gelinmiş değerli eserleri sansür edilmiştir. Halbuki çok değerli eserler veren *Salih Saydaş, Necip Jiganov, Mansur Muzafferov, Ferid Yarullin, Cevdet Feyzi, Rüstem Yahin, Enver Bekirov, Zabit Habibullin* gibi sanatçıların olduğu bilinmektedir³⁹⁸.

Edebi anlamda uygulanan sansür Türk aydınları kısıtlamış ve fikirlerini aktarmalarını engellemiştir. Bu konuda birçok örnek verilebilecek isim vardır. Mesela, Kazan Türklerinden şair *Hasan Tufan* bunlardan biridir. Yazdıkları yüzünden NKVD'nin gazabına uğramış yıllarca kamplarda kalmıştır. Yaklaşık 20 yıl buzlu cehennem adı verilen Sovyet temerküz kamplarında kalmıştır. Tufan gibi hapis edilen ama dışarıya çıkamayan *G. İbrahimov, M. Budaylı, Fethi Burnaş, Kerim Tinçurin* gibi aydınlar bu kamplarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Tufan'ın tahliyesi ise Stalin'in vefatından ve Komünist Partinin 20. Kongresinden sonra mümkün olmuştur. Yazar dışarı çıktıktan sonra çizgisini bozmamış yazılarına devam etmiştir. Sovyet basını ise Tufan'ın Sovyet sistemine sevgi duyduğunu belirtmekten geri durmamış, tepki almamak için propaganda çalışmalarına devam etmiştir³⁹⁹. Tufan, şiirlerine devam etmiş Komünist partisi görevlilerinin basmakalıp nutuklarını eleştirmek adına şöyle bir dörtlük yazmıştır:⁴⁰⁰

Parti de yaşasın,

Lenin de yaşasın,

Sovyet de yaşasın,

Ya kendimiz ne vakit yaşayacağız?

Hasan Tufan gibi birçok şair yazdıkları yüzünden burjuva milliyetçisi diye suçlanmış ve cezalar verilmiştir. Aynı şekilde Kırgız şairi *Baydılda Sarnogoyev'in* Türkmenistan başkenti Aşkabad'a ithaf ettiği bir şiirinde şöyle söylemektedir: “*Ana Kırgız sütünü emenlerden, atalarının milli vasıf ve adetlerini, halk süslerini, milli kıyafeti sonsuzluğa kadar korumalarını talep etmekte, kardeş Türkmen kızlarının, Kırgız kızları kadar iffetli olduklarından iftihar duymaktadır.*”⁴⁰¹ Azerbaycan milli

³⁹⁸ Musabay, a.g.m., s.79.

³⁹⁹ B. Musabay, “Tataristan Milli Yazarlarının Kaderi”, Dergi, S.22, Münih 1960, s.57-58.

⁴⁰⁰ Musabay, a.g.m., s.60.

⁴⁰¹ Tamurbek Devletşin, “Kırgızistan’da Milliyetçilik”, Dergi, S.41, Münih 1965, s.22.

şairi *Halil Rıza Ulutürk*⁴⁰², kendi ana diline son derece bağlıdır. Kendi ana dilini şarkın sanat bayrağı olarak gören bu şair duygularını şöyle anlatmıştır:⁴⁰³

*Yıllar geçti yaşa doldum
Anladım ki, benim dilim
Yüreğimden çıkmaz benim,
Doğransam da dilim dilim.
Şarkın sanat bayrağıdır,
Fuzulü'nün gazelleri.
Bak bu dilde vasfeylemiş
O, en zarif güzelleri.*

Yine aynı şair kendi ana dilini, hakim yabancı dilden daha aşağı görenler içinse şöyle yazmıştır:⁴⁰⁴

*Kim sevmiyor öz dilini
İtsin benim gözlerimden
İlim ilim!
Bu Azeri toprağının
Güneşidir benim dilim.*

Aynı yazar şiirinde dilini, kültürünü vatanını savunmaya devam etmiş ve şöyle yazmıştır:⁴⁰⁵

*Bin dünyaya değişmem
Sabir'in bir satrını ben
Onda gördüm öz dilimin
Şehdini ben, ıtrımı ben*

⁴⁰² Halil Rıza, 21 Ekim 1932 Azerbaycan doğumludur. Şiirlerinde vatan aşkı, istiklal arzusu, millet yangısını konu edinen yazarın 30 kitabı bulunmaktadır. Bkz. Dilek Erenoğlu, Azerbaycan Şairi Halil Rıza Ulutürk ve Men Şergem Adlı Eseri (Eserdeki şiirler üzerinde dil inceleme), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005, s.21.

⁴⁰³ Süleyman Tekiner, "İdeoloji Çalışmaları Yönünden Azerbaycan'daki Son Durum", Dergi, S.30, Münih 1962, s.81.

⁴⁰⁴ Tekiner, a.g.m., s.82.

⁴⁰⁵ Tekiner, "Azerbaycan Sovyet Edebiyatında...", s.44.

*Kalbim hayat çeşmesidir.
Sevinç yağır, ah dağıtır,
Benim dilim Gök Gölümdür,
Benim dilim Şah Dağımdır.*

Sovyetler birliğindeki sansürün durumu ise şöyledir: “Sovyet sansürünün en tehlikeli yönü, artık hazırlanmış eserlerin yasaklanması değil, bu eserler henüz vücuda getirilmeden, onların imhasıdır. Yazarlar, Sovyetler Birliğinde basılma şansı bulmayan eserleri yazmaktan vazgeçmek zorunda kalmaktadır.”⁴⁰⁶ Buna rağmen dikkat çekmeden de olsa tarihine ve milletine özlem duyan aydınlar, yazmaktan geri kalmamıştır. Mesela Türkçe ve Rusça yazan dönemin şairlerinden *Olias Süleymanov* şöyle demektedir: “Yaşlılar! Ben şehirlerimin nasıl mahvolduğunu bilmek istiyorum. Ben birçok milletlerin tarihini biliyorum. Şimdi de Kazakların tarihini öğrenmek istiyorum.”⁴⁰⁷ Yine aynı şair şöyle demektedir:⁴⁰⁸

*Hoş görünüz söylediklerimi
Biz sizin harbinizi iyice hatırlıyoruz.
Ailelerimizde hissedilir yaralar henüz kapanmadı.
Biz kar fırtınalarını terennüm ediyoruz.
Sizi de suçlandırıyoruz, çünkü siz
Kar fırtınaları yangınında toprağın yolunu şaşırttınız.*

Yukarıda da görüldüğü gibi şair Sovyetler birliğinin 1939-1945 büyük vatan harbine sizin harbiniz demektedir. Siz ve biz olarak Ruslar ve Türkistanlıları ayırmıştır. *Veli Zünnün* bir yazısında Türkistan edebiyatından gururla bahsetmiş Sovyet yönetiminin uyguladığı politikayı ise şöyle tanımlamıştır: “Komünistler, Türkistan milli edebiyatının bu değerleri ve başarılarını red ve inkar etmiyorlardır. Ne var ki, onlar, bu edebiyatı büsbütün unutturmaya çalışıyorlardır.”⁴⁰⁹ Dil ve tarihi

⁴⁰⁶ Herman F. Achminow, “Sovyetler Birliğinde Sansür”, Dergi, S.59, Münih 1970, s.69.

⁴⁰⁷ Bayram Rıza, “Kazakistan’da Milliyetçilik”, Dergi, S.41, Münih 1965, s.50

⁴⁰⁸ Rıza, a.g.m., s.51.

⁴⁰⁹ Veli Zünnün, “Bugünkü Türkistan Edebiyatı”, Dergi, S.33, Münih 1963, s.21.

mahvetme yolunda emin adımlar atan Ruslar, “1958-1959’da *Manas destanı* yayımlamıştı. Ne var ki, destanın ‘Büyük sefer’ (Çin aleyhine müteveccih) bölümü ve güya milliyetçilerin, Pantürkistlerin tesir ve izlerini aksettiren diğer bölümleri de tamamen çıkarıldıktan sonra neşredilmişti.”⁴¹⁰ Anlaşılacağı üzere Türklerin milli gelenekleriyle mücadele, Sovyet koloni siyasetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sovyetler, milli gelenekleri ortadan kaldırıp yok etmekle halkın dayandığı temel taşları da söküp atmaya ve böylelikle milleti, komünizmin bir aleti haline getirmeye çalışmıştır.

Türkistan halkı bütün gelişmelere rağmen birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Birbirlerini ayırt etmeyip adeta kardeş görmüşlerdir. Buna en güzel örneklerden biri, 20.1.1963 yılında *Turkmenskaya İskra* gazetesinde Özbek yazarlar grubunun Türkmenistan yazarlar grubuna ithafen yazdıkları açık mektuptur: “*Türkmen halkı bizim çok eski komşumuz, dostumuz ve kardeşimizdir... Bizim dostluğumuz Amu-Derya gibi daimidir ve eskidir. Ceyhun’un her iki sahiline yerleşmiş bulunan ve buralarda yaşayan Özbek ve Türkmenler gerek iyi ve gerekse ağır günlerinde her zaman birbirlerinin yardımına koşmuşlardır.*”⁴¹¹ Özbek yazarlarının bu sözlerle dile getirdikleri kardeşlik duygusu, Sovyetlerin basmakalıp milletlerin dostluğu duygusundan çok daha ilerlere gitmektedir. Özbek yazarları, kapalı şekilde de olsa, Sovyet şartlarına göre oldukça cesaretli bir ifade ile Özbek ve Türkmen halklarının milli birliklerinden söz etmiştir. Sovyet yönetiminin uyguladığı politikalar sosyalizmden çok Ruslaştırma amaçlı olduğu için Komünist Türkler bile Sovyet yönetimine karşı çıkmaktadır. Mesela *Galimcan İbrahimov* isimli bir Tatar komünist şöyle demektedir.⁴¹²

“*Milli kültürümüz, milli dilimiz çerçevesinde serbestçe gelişebilmelidir... Ayrıca Türkleşmiş bütün halklar aynı ailenin fertleri oldukları için Tataristan’ın dışında yaşayan ve Türk olan tüm kardeşlerimizle münasebetlerimizi sıkıca devam ettirmeliyiz...*”

Türklerin basılı yayında kendini gösterememesi, fikirlerini aktaramaması normaldir. Çünkü Sovyet Resmi kurumları ister bir kitap ister bir bira şişesinin etiketi olsun, sansürün müsaadesi olmadan matbaacı her hangi bir şey basacak olursa,

⁴¹⁰ Hayit, “Sovyet Koloni Siyasetinin Bir Örneği...”, s.43.

⁴¹¹ Kırımal, “Türkmenistan’da Milliyetçilik”, s.28-29.

⁴¹² Alexandre Bennigsen ve Lemercier Chantal Quelquejay, *Step’de Ezan Sesleri*, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994, s.212.

yaklaşık sekiz yıla kadar ceza vermektedir. Sovyet sansürünü belirli bir kalıba ve kurala oturtmak imkansızdır. “Sovyet sansürü herhangi bir teşekkül veya resmi kuruluş gibi değil, kendine özgü siyasi bir kuvvet gibi anlamak gerektir. Bu siyasi kuvvet, komünist rejimi çıkarlarına uymayan eserlerin yalnız yayınlanmasını yasaklamakla yetinmemekte, bunlara doğrudan doğruya Sovyet rejimi hedeflerine hizmet edecek şekiller vermekte de tereddüt etmemektedir.”⁴¹³ Sovyet yönetimi muhalif eserlere karşı böyle bir tutum sergilerken, Sovyet yanlısı eserlerin sürekli basılmasını desteklemiştir. Sovyetler Birliği İlimler Akademisi, bu konuda hükümetin en büyük silahı olmuştur. Burada basılan eserlerin birçoğunda Türklerin yönetimden memnun olduğu ve komünizmle birlikte kültürel bir sıçrama yaptıkları anlatılmaktadır⁴¹⁴. Anlaşılacağı üzere bu kurumda basılan eserler Sovyet yönetiminin propaganda görevini üstlenmişlerdir. Azerbaycan edebi hayatında Sovyet yönetimine eleştiri ve milli değerlerin önemi sürekli vurgulanmıştır. 1915 yılında Mehmed Emin Resulzade’nin kurduğu *Açık Söz* gazetesi “*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*” parolasıyla neşre başlamıştı. Azerbaycan Türkçülerinin fikirlerini yayan bu gazete Azerbaycan halkına dünyanın siyasi haritasının değişeceğini ve bu değişimde milliyet faktörünün önemli rolü olacağı fikrini anlatılıyordu. Azerbaycan’ın *Hüseyin Cavit, Ahmet Cevad, Cafer Cabbarlı, Celil Mehmetkuluzade, Çimen Zeminli, Ali Nazmi, Seyyid Hüseyin* gibi şair ve yazarları Sovyet döneminde büyük bir hınca uğruyor ama bütün bu gelişmelere rağmen Azerbaycan halkı bu aydınları desteklemeye devam ediyordu⁴¹⁵.

Azerbaycan’ın önemli şairlerinden biri olan *Hüseyin Cavit*, eserlerinde Sovyet realitesine çok ustalıkla yer ayırabilmiştir. Peygamber manzum dramında Sovyet realitesini Hazreti Muhammed’in ağzıyla şu mısralarla anlatmıştır:⁴¹⁶

*Öyle bir asır içindeyiz ki Cihan,
Zulme vahşetle kavrılıp yanıyor,
Yüz çevirmiş de Tanrıdan insan,
Küfrü hak, cebri marifet sanıyor.*

⁴¹³ Achminow, a.g.m., s.70.

⁴¹⁴ A. Ömerhan, “Özbekistan Tarih Ve Kültürünün Tahrifi”, Dergi, S.4, Münih 1956, s.44.

⁴¹⁵ Tekiner, “Azerbaycan Sovyet Edebiyatında...”, s.36-37.

⁴¹⁶ Tekiner, a.g.m., s.37.

Hüseyin Cavit'in *Siyavuş* adlı şiiri de 1930-1931 yıllarına rastlamıştır. Bu, Azerbaycan'ın isyan hareketleriyle çalkalandığı bir devirdi. Azerbaycan köylüsü mülkiyet hakkına tecavüz ve kolhoz sistemini dikte eden rejimi yıkmak için silaha sarılmıştı. İşte şairin eserindeki baş kahraman Eldar diyaloglarında hürriyet mücahitlerine “Zulme karşı mağrur” olmayı, “Hürriyet uğrunda cesurca savaşmayı” ve “Saadet perisinin ancak demir kollara munis olacağını” telkin ediyordu. 1918-1920 yılında Ahmet Cevad'ın eserleri Azerbaycan gençliği üstünde büyük bir tesir yapmıştı. Bolşevik sansürünün şiddetli takiplerinden korunmak için sembolizmi bir vasıta olarak kullanan yazar doğduğu şehir olan Gence'deki meşhur Gök Göl için şöyle diyordu:⁴¹⁷

*Bir sözün var mıdır esen yellere,
Sipariş etmeğe uzak ellere,
Yayılsın şöhretin bütün dillere,
Olursa olsun koy haralı Gök Göl!*

Ahmet Cevad'ın şiirinde “esen yellere” ve “uzak eller” tabiriyle hür aleme iltica etmiş ülküdaşlarını kast ettiği ÇEKA tarafından anlaşılmış neticede sanatçının canına mal olmuştur. Azerbaycan'ın sevilen sanatçılarından *Cafer Cebbarlı* ise *Od Gelini* dramında ateşperest olan Azerbaycan'ı, istila eden Arap askerlerine karşı çıkan kahraman *Elhan*'ı anlatmış Elhan halkın başına geçerek istilacılara karşı savaşmış sonunda mağlup olmuş ama istila rejiminin kuvvetlerine boyun eğmemiştir. Bu dramın sembolik olduğu kimi eleştirdiği aşıkardır⁴¹⁸.

Celil Mehmetkuluzade'nin Sovyet devrinde yazdığı *Kemençe* ve *Anamın Kitabı* piyesleri sansüre uğramış 27 yıldır çıkan *Molla Nasreddin* mecmuası ise 1932 yılında Komünist yöneticiler tarafından sansürlenmiş derginin bir tek “*Allahsız*” ismiyle çıkabileceği dikte edilmiştir. Böylelikle 27 yıllık edebiyat geleneği olan bir dergi kapatılmıştır. Anlaşılabileceği üzere Sovyet yönetimi Azerbaycan'da, Türkçülük fikrini telkin eden eserleri ve Türk terminolojisini sansürledi. Latin alfabesi terkedilerek, Azerbaycan Türkçesiyle hiç bağdaşamayan Kiril alfabesine geçildi. Kitaplarda Azerbaycan Türkleri yerine Azerbaycan Milleti, Azerbaycan Türkçesi yerine de Azerbaycan dili terimi kullanılmaya başlandı. Yaşamak ve yaratmak isteyen bir yazar,

⁴¹⁷ Tekiner, a.g.m., s.37.

⁴¹⁸ Tekiner, a.g.m., s.37-38.

milli-edebi geleneklere yüz çevirmek, hatta 1937'den evvel yaratılan Azerbaycan edebi örneklerini bile inkar etmek zorunda bırakılmıştır⁴¹⁹.

Kuzey Kafkasya edebi hayatına ve yazarlarına baktığımızda birçok isim ve eser göze batmaktadır. Bunlara sırayla değinecek olursak *Zelimhan Aksirov* en başında gelir. *Dahanago'nun Şarkısı* (1941), *Güneş Doğunca* (1945) gibi eserlerin sahibidir. Bu eserler arasında en çok dikkat çeken *Dahanago'nun Şarkısı*'dir. Bu tiyatro eseri, sözüm ona Sosyalistik Realizm Ruhunda yazılmış Sovyet edebiyat örneklerinden çok farklıdır. Eserin kaynağı, Kuzey Kafkasyalıların ortak malı olan *Nart*⁴²⁰ destanıdır. Bu eser seyirci önünde başarı elde etmiştir. Bunun en büyük nedeni ise *Nart* destanından alınan kötülük, zulüm ve baskı ruhundan kurtulmak için beslenen düşünce, emel ve isteklere tercüman olduğu içindir⁴²¹.

Çeçen asıllı şair ve öğretmen *Raisa Ahmatova*, “Kadın öğretmen”, “Çalışan ana”, “Senin yol arkadaşın olmak istiyorum” başlıklarını taşıyan şiirler yazmıştır. Şair 1944 yılında diğer Kuzey Kafkasyalılarla birlikte Türkistan'a sürülmüştür. 13 yıl sürgünde kaldıktan sonra 1957'de anavatanına dönmüş ve yazdığı şiirlerde kendisinin ve halkının çektiği kederi yansıtmıştır. Çeçen asıllı yazar ve öğretmen *Sait Baduyev*, oldukça çok sayıda hikaye ve roman yazmıştır. *Çarlık devrine*, *Hayır*, *Susamam*, *Baba ve oğul* gibi eserler ve *Kızıl kale*, *Altın göl* ve daha birkaç tiyatro eseri bu eserler arasındadır. Adı geçen yazar da Ahmatova gibi soydaşlarıyla birlikte Türkistan'a sürülmüş ve 1957'de Kuzey Kafkasya'ya dönmüştür. Karaçay Türklerinden olan şair ve yazar Halimat Bayramukova, çok sayıda şiir, hikaye ve roman yazmıştır. Eserleri arasında *Karça ailesi*, *İki kalp*, *Dağlarımı severim*, *İki kasım bin dokuz yüz kırk üç* vardır. Yazarda aynı şekilde 1944 yılında Türkistan'a sürülmüş 13 yıldan fazla sürgün hayatı yaşamıştır⁴²².

⁴¹⁹ Tekiner, a.g.m., s.39.

⁴²⁰ Kafkasya coğrafyasında yaşayan halkların ortak kültür ürünlerinden biri olan Nart destanları, Karaçay-Malkar Türklerinin halk edebiyatında da önemli bir yer teşkil etmektedir. Karaçay-Malkar Türkleri dışında; Çerkes, Abhaz-Abaza, Oset, Çeçen-İnguş ve Kumuk Türklerinin folklorunda da yer alan Nart destanları birçok yönden birbirlerine benzemekle birlikte bu destanların her birinin kendisine has birtakım millî vasıfları barındırdığı ve aralarında bazı farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Adilhan Adiloğlu, “Karaçay-Malkar Nart Destanları”, *Turkish Studies*, S.2/1, 2007, ss.196-218.

⁴²¹ Ramazan Traho, “Kuzey Kafkasya'nın Bugünkü Edebiyatına Kısa Bir Bakış”, *Dergi*, S.32, Münih 1963, s.50-51.

⁴²² Traho, a.g.m., s.51-52.

Dağıstanlı şair ve çevirmen Resul Hamzatov, ilk şiir kitabını 1943'de yayınlamıştır. Toprağım, Dağların şarkısı ve Öz enginler kitapları Rusça olarak basılmıştır. Şair bu şiirlerinde anayurdunun dağlarını, öz enginlerini kısacası Kafkasya'yı anlatmıştır. Hamzatov yukarıda bahsettiğimiz yazarlardan farklı olarak tamamıyla Sovyet yanlısıdır ve sanatını bu uğurda kullanmıştır. Yazdığı şiir ve yazıların çoğu siyasi konularda parti siparişi üzerine yazılmış eserlerdir. Bundan dolayıdır ki üçüncü dereceden Lenin ve Stalin nişanlarını almıştır. Şair çıkarları için gözlerini öyle bir kapatmış ki Kuzey Kafkasya halkları Türkistan ve Sibiryaya sürülürken *Lenin huzurunda dağlılar*, *Stalin için şarkı* gibi şiirleriyle Lenin ve Stalin'e övgüler yazmaya devam etmiştir⁴²³. Sovyet yönetimine kalemini satanlardan biri de Çerkes asıllı yazar, Asker Yevtuh'dır. *Ağabeyim*, *Mükemmel bir görev*, *Psıbe köyü*, *bizim köyde* gibi hikayeleri bulunmaktadır. Bizim köyde hikayesi 1953'de Rusçaya çevrilmiştir. Hikayede eserin kahramanı olan kolhoz başkanı Ramazan Sovyet yönetiminden çok memnundur. Diğer bir karakter olan ve ağabey rolü olan kişi açıkça Rusya'yı temsil etmiş ve Rus olmayan Ramazan gibi karakterlere yardım etmiştir.⁴²⁴

İnguş şair, yazar ve öğretmen Daşlako Malsagov'un eserlerinin basılmasına 1927 yılında başlanmıştır. 1944'de diğer Çeçen-İnguş ve Karaçay-Malkarlarla beraber Sibiry ve Türkistan'a sürülmüş ancak 1957'de Kuzey Kafkasyaya dönmüştür. Malsagov'un; *Çeçen-İnguş edebi dili*, *İnguşistan emekçilerinin güzel sanatları*, *Çeçen-İnguş dailektolojisi ve Çeçen-İnguş edebi yazı dilinin gelişme yolları*, *İnguşistan edebiyatı* gibi araştırma eserleri vardır. Çeçen şair ve yazar Nurdin Muzayev, 1941'den 1945 yılına kadar kızıl orduda bulunmuş ve Stalingrad müdafaasına katılmıştır. Anayurdu Kuzey Kafkasyaya döndüğünde ailesini bulamamış Kuzey Kafkasyalıların sürülmüş olduğu Türkistan'a gitmek zorunda kalmıştır. 1957'de tekrardan memleketine dönmüştür. *Orman meydancığında*, *Pilot kız*, *Sevgilime*, *Benim dünyam*, *Aşkım* gibi şiirleri ve *Cesurların marşı* isminde bir romanı vardır⁴²⁵. Görüldüğü gibi yazarlar, milli ve Sovyet yanlısı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sovyet yanlısı olanlar yurt dışı seyahatlarına çıkıp eserlerini Rusça olarak yayımlayıp Komünist derneklerde önemli statüler elde ederken milliyetçi yazarlar ise

⁴²³ Traho, a.g.m., s.52-53.

⁴²⁴ Traho, a.g.m., s.54.

⁴²⁵ Traho, a.g.m., s.57-58.

memleketlerinden sürülmüş, sansür edilmiş hatta acımasızca çalışma kamplarına gönderilmiştir.

3.1.2. Dil ve Eğitim

Sovyet Türklerinde eğitim ve bununla bağlantı olarak dilin durumu yıllarca tartışılmış bir konudur. Belki Slav kökenli halklar için bir sorun gözükmekte ama diğer etnik kökenden insanların ana dilde eğitim konusunda kısıtlamalar yaşadığı ve buna ek olarak zorunlu Rusça eğitimi almaya zorlandıkları bilinmektedir. Şehir dışında köylerde yaşayan öğrencilere Rusça kitaplar gönderildiyse de bölge halkı Rusça bir kelime dahi bilmediğinden eğitim alamamıştır. Bunun sonucunda Türk ailelerin çocukları yüksek okullara girememiş kendilerini geliştirememişlerdir. 1961 yılına kadar Sovyet okullarında öğrencilere, ana dili, Rusça ve yabancı bir dil öğrenmek üzere toplamda üç dil öğretilmekteydi. Bu da öğrencilerin üstünde fazladan bir yük oluşturuyordu. İşte bu düşünceden hareketle Sovyetler Birliği Komünist Partisi şu emirde bulunmuştur: “*Milli okullarda, ana ve babaların ve öğrencinin dileğine göre iki dilden birinin, yani ya ana dilinin ya da Rus dilinin öğretilmesi hususunda bir karar kabul edilmelidir.*”⁴²⁶ Bu teklife şu da eklenmişti: “*Rusçanın öğrenilmesine Sovyet hükümeti ve Komünist partisince müstesna ve ciddi bir önem verilmektedir.*”⁴²⁷ Bu kararlar doğal olarak kanunlaşmıştır. Görünürde Sovyet halkı arasında dil ve kültür alanında kopukluk giderilmiştir. Uygulamada ise durum böyle olmamıştır. Doğrudan baskıyla olmasa da Sovyet yöneticilerinin isteklerine göre kamuoyu, parti, komsomol ve meslek birlikleri ortak hareket etmek zorunda kalmıştır. Mesela, 1938-1939 öğretim yılında Türkistan’ının Özbek Cumhuriyeti’nde okullardaki öğretim, Türk dilinin Özbek, Kazak ve Kazan lehçeleriyle, Rusça, Tacikçe ve Ukraynaca yapılmaktaydı. 1961-1962 öğretim yılında ise aynı cumhuriyette öğretim, yerli halkların milli dilleri ve Rusça olarak yapılmıştır. Özbekistan’da Rusça öğretim yapan okullarda sadece Rus göçmenlerin çocukları değil, Ukrayna, Belarus, Kazan Türkleri, Baltık boyu ve diğer birçok milletlere mensup olanların da çocukları okutulmaktaydı. Bu okullarda eğitim alan öğrencilerin oranı %23,7’dir. Halbuki bu öğrencilerin arasında Rus asıllı olanların oranı %11,6’dır. Yani kendi memleketi dışında yaşayan insanların çocuklarının ana dilde eğitim alacağı okullar bulunmamaktadır. Mesela Ukrayna dışında yaşayan beş

⁴²⁶ İ. Bakolo, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Halk Eğitimi Alanındaki Milli Siyaseti”, Dergi, S.39/40, Münih 1965, s.27.

⁴²⁷ Bakolo, a.g.m., s.27.

milyon Ukraynalının ana dillerinde eğitim yapan okulları bulamadığı bilinmektedir. Oysaki, 1930-1940 yıllarında bu çeşit okullar mevcut bulunuyordu⁴²⁸. Rus milletine mensup ailelerin çocukları buldukları yörede kendi ana dilleriyle okumak için uygun okullar bulmuştur. Hatta bu öğrenciler bir ders yerli dili okumak mecburiyetinde kalmadığı için diğer öğrencilere göre çok daha avantajlıdır⁴²⁹.

Sovyet müttefik cumhuriyetlerinin genel öğrenimine ait okutma planları, bilim esaslarını benimseme hususunda Rusça öğretim yapan okul öğrencilerine, öğretimi milli (Rus olmayan) dillerinde yapan öğrencilere kıyasla büyük üstünlükler sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Rusça öğretim yapan okullarda yerli dillere çok az saat ayrılmıştır. Üstelik derslere devam mecburiyeti de yoktur. Milli dillerde öğretim yapan okullarda Rusça derslerine ise devam zorunluğu vardır. Mesela Özbekistan'da Rusça öğretim yapan okullarda 1960'da 1 ve 8. Sınıflarda Rus diline 2164 saat, Özbekçeye 426 saat, Özbekçe öğretim yapan okullarda ise ana diline 1796 saat, Rus diline de 1453 saat ayrılmıştır. Bununla bağlantılı olarak Sovyetlerdeki bütün yüksek ve orta ihtisas okullarına girebilmek için Rus dil ve edebiyatını iyice bilmek mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık okulların çoğunda Rusça dışında milli bir dil bilme mecburiyeti yoktur. Aşağıdaki cetvel 1960-1961 öğrenim yılında Sovyetler Birliği Cumhuriyeti'ndeki yüksek okul öğrenci terkinin genel sayıya göre yüzdesini göstermektedir:⁴³⁰ (Yüzde hesabıyla)

Tablo 63

Müttefik Cumhuriyetler	Yerli Milletler	Ruslar	Başkaları
RSFSR	82,9	82,9	17,1
Ukrayna	62,4	30,0	7,6
Belarusya	67,5	22,1	10,4
Özbekistan	47,3	26,1	26,6
Kazakistan	40,6	44,0	15,4
Gürcistan	77,2	9,6	13,2
Azerbaycan	70,8	14,7	14,5
Moldovya	51,0	22,8	26,2
Letonya	64,5	24,4	11,1

⁴²⁸ Bakolo, a.g.m., s.28-29.

⁴²⁹ Bakolo, a.g.m., s.29.

⁴³⁰ Bakolo, a.g.m., ss.30-32.

Kırgızistan	47,3	36,6	16,1
Tacikistan	47,5	23,5	29,0
Ermenistan	94,4	3,2	2,4
Türkmenistan	55,2	29,8	15,0
Estonya	82,2	14,3	3,5

Bu okullarda öğretim dilini Rus öğrencilerinin sayıca fazlalığı tayin etmektedir. Buna göre her milli cumhuriyetin aydın kadrosunu gittikçe dolduran genç uzmanlar, pratik işlerde yerli milli dili değil de Rusçayı kullanacaklardır. Böylelikle yerli halkın Ruslaştırılmasına oldukça yardımcı olacaklardır. Sovyetler Birliğinde yayınlanan bilimsel eserlerin yaklaşık 236,8 milyonu Rusça iken diğer dillerde yayınlanma oranı 27,8 milyondur. Gerek Rusça gerekse milli dillerde öğretim yapan okulların eğitim seviyeleri aynı değildir. A. Bayramov, Azerbaycan okullarında Rus okullarından farklı olarak ana dil, yabancı bir dil ve Rus dilinin de öğrenilmesi ile eğitimin büyük bir bölümünün dil öğrenimine ayırdığını vurgulamıştır. Böylelikle dil öğrenen çocuklar bu sefer fizik, kimya, biyoloji gibi diğer derslere yeterli vakti ayıramamıştır⁴³¹.

Türkistan'da Bolşevik hakimiyetinden önceki döneme baktığımızda, 18 Ocak 1911'de Türkistan'da yapılan bir yoklamayla bütün ülkede toplamda 476 ilk okul ve 29944 öğrenci bulunmaktaydı. Bu rakam dönemin Rus hükümeti tarafından kurulup idare edilen resmi okullara aittir. Medrese, mescit yanı mektep ve Cedid okulları sayısı ve öğrenci rakamları girilmemiştir. Cedidçilerin daha rahat ve serbest olduğu 1920 yılında ilkokulların sayısı 2022, buralarda okuyan öğrenci sayısı ise 165122'yi bulmuştu. Türkistan Cumhuriyeti Halk Maarif Komiserliği 1920 yılı aralık ayında Taşkent'te "okuma yazma bilmeyenleri bitiriş" amacıyla Ülke Fevkalade Komisyonu kurulduğunu, buna benzer komisyonların il, ilçe ve köylerde de kurulup, böylelikle Türkistan'da okul yaşını geçenler için kurslar açıldığı açıklanmıştır. Bu kurslarda büyüklere Arap alfabesiyle okuma ve yazma öğretilmiştir. 1921 yılında bu kurslardan yalnız Taşkent'te 100 tane açılmıştı. Halk bu kurslara büyük rağbet göstermiş buralarda kullanılan kitaplar da ücretsiz dağıtılmıştır. 1917 Ekim ihtilalinden önce Türkistan'da eski usul mektepler, yeni usul Cedid mektepleri ile yerliler ve Ruslar için hükümetçe kurulmuş Rus okulları bulunmaktaydı. Cedidçiler

⁴³¹ Bakolo, a.g.m., ss.34-35.

eğitim alanında Şiddetle ilk okullarda bütün derslerin ana dilde, yani Türkçe okunmasını savunuyordu. Gericiliği koruyan kadimcilere karşı mücadele edilmesi ve Rus mahalli mekteplerine cephe alınmasını savunuyordu. Ceditilere göre “*Ne Kabe’ye bakarak söylenen tekbirle ve ne de kuzeye çevrilerek savrulan tekfirle necata ıkılamazdı.*”⁴³² KurtuluŐun tek yolu ilim ve irfana sarılmak ve boŐuna vakit geçirmeden ađdaŐ bilgileri kullanmaktı. Cedit basını hep bu görüş üstünde durmuŐ Şiirler, nutuklar hep bu görüŐe göre ayarlanmıŐtı. Çarlık döneminde de zorluklar çeken bu aydın grup Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle adeta yer yüzünden silinmiştir. Komünist yönetim o kadar ileri gitmiştir ki çıkardıkları yayınlarda Türkistan çocuklarının akıl, maharet ve istibdat bakımından Rus çocuklarına nazaran 2-5 derece aşağı olduklarını yapılan testlerle kanıtlamaya çalıŐarak hadsizliğini gstermiŐtir⁴³³.

Kendi ana dillerinde yazması, öğrenmesi, öğretmesi dahi yasak olan bu coğrafyada, Rusçanın gelişim göstermesi olağandır. Mesela Kırđızistan’ın bütün yüksek ve orta okullarında ğretimin Rusça yapıldığı ve resmi dilin mahkemelerde, bilhassa yüksek mercilerde, idare müesseselerinde, kongrelerde, konferanslarda, yüksek Şura ve hükümet toplantılarında fiilen Rusça olduğu göz önünde bulundurulursa yüksek okullarda öğrenim yapmak veya resmi dairelerde memuriyet almak isteyenlerin Rusçayı iyice öğrenmesi normaldir. Rakamlara baktığımızda ise Kırđızların kendi dillerini öğrenmek istediği ortaya çıkmaktadır. Kırđızistan’da yaşayan Kırđızların %99,7’si, Kırđızistan dışında yaşayan Kırđızların da %92,3’ Kırđızca’yı kendi ana dilleri olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan onca Őeye rağmen Türk halkının kendi diline sahip çıkması milliyetçiliğin en büyük göstergesidir.

1959-1960 yıllarında Kazakistan’da 11.750 okul vardı. Bu okul müdürlerinden ancak 4350’si Türk Kazaklarındandı. Alma-Ata’daki Kazakistan Devlet niversitesinde 1957’de 3770’i bulan ğrenci arasında Türk Kazaklarının sayısı ancak 1550’dir. Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti’nde yüksek okul ğrencisi sayısı 1956-1957’de 13.045 kişi ve bu arada Türkmenlerin sayısı 4759 kişidir. Yine aynı Şekilde Özbekistan’da 1950 yılında 40.000 öğretmenin %54,4’ Rus’tur⁴³⁴. Orta ve yüksek okullarda Türkçe ancak ders olarak öğretilmekte, bütün ğretim ise Rusça

⁴³² Adnan Oktay, “Türkistan’daki Maarif ve İrfan İŞlerine Uzaktan Bir Bakış”, Dergi, S.17, Münih 1959, s.85.

⁴³³ Oktay, a.g.m., ss.85-89.

⁴³⁴ Hayit, a.g.m., s.42.

yapılmaktadır. Fakat Türkçeyi bir ders olarak okutmak için dahi ders kitabı yoktur. Türkçe dersi için basılan kitabın tirajı 2000 nüshayı geçmemiştir. *M. Seferov* bu konuda şunları yazmaktadır: “*Türkmence ders kitaplarının yokluğu, ders okutma işlerini oldukça zor ve içinden çıkmaz bir duruma sokmaktadır... Rusça ders kitapları vardır ama, öğrencilerimiz başlıca olarak yerli halka mensup kişilerdir.*”⁴³⁵ Bütün Sovyetler Birliğinde eğitim durumuna baktığımızda Rusça edebi eserlerle ilgili verilen ders saati 132 iken başka milletlerin yazdığı eserlerle ilgili ders saati sadece 6 saattir⁴³⁶.

Bölgeyi Sovyetleştirmek ile kalmayan daha da ileriye giderek Ruslaştırma politikası güden Moskova yönetimi, 1926 senesinde Doğu Müslüman kavimlerinde de kullanılan kelimeleri uzaklaştırmış yerine Rusça kelimeler planlı bir şekilde yerleştirilmiştir⁴³⁷. Milletlerarası terimler adı altında Türkçe ve Tacikçeye birçok Rusça kelime sokmuştur. Böylelikle 1950 yılında Özbek-Türk dilindeki Rusça kelimeler %18’i bulmuştur. 1929-1930 yıllarında Sovyet hükümeti, İdil-Ural’da mevcut öğretim dili olan Kazan lehçesi yerine Rus dilini kabul etmiş ve yerli Türk kadrolar yerine devlet mekanizmalarına Ruslar yerleştirmiştir. Bolşevik iktidarı artıp kendi güvencesini sağladıkça Türk halkları üzerindeki kültür ve dil bakımından parçalanma artmıştır. 1932-1933 yıllarında Bolşevikler, Türk dilinde temizleme işine başlamış asırlardan beri kullanılan Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelime ve terimler dilden atılarak yerine Rusça kelime ve terimler getirilmiştir. Tek gramer, tek alfabe ve tek imla yerine Türk halkları için 11 muhtelif alfabe kabul edilmişti. Mesela, İdil-Ural ve diğer Sovyetler Birliği Türk Halklarının basılmış organ ve eserlerinde *Predsedatel (başkan)*, *Oborona (Müdafaa)*, *Vast (hükümet)*, *Sovyet (şura)*, *Verhovniy (Yüksek)*, *Soldat (asker)*, *Rabotnik (işçi)* gibi Rusça kelimelere sık sık rastlanıyordu⁴³⁸.

Kuzey Kafkasya’daki eğitimin durumuna baktığımızda 1921 yılından sonra yani kızıl ordu bölgeyi işgal ettikten sonra Müslüman mektepleri kapatılmış ve Sovyet okullarında din derslerinin okutulması yasaklanmıştır. Kuzey Kafkasya’daki küçük kabile dilleri “modernleştirmek” için değiştirilmiştir. Bu durumun farkına varan Dağıstanlı komünistler, Samurski ve Korkmazov bu uygulamaların önüne geçmek

⁴³⁵ Kırımal, “Türkmenistan’da Milliyetçilik”, s.27.28.

⁴³⁶ M. Hansson, “Sovyetler Birliğinde Rus Olmayan Milletlerin Bibliyografya ve Edebiyat Tarihi Problemleri” Dergi, S.32, Münih 1963, s.16

⁴³⁷ Zeki Velidi Togan, “Sovyetlerin Türkistan’da Tatbik Ettikleri Siyasetin Son Safhaları”, Dergi, S.1, Münih 1955, s.10.

⁴³⁸ B. Musabay, “İdil-Ural Türkleri ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi ve Ruslaştırılması”, Dergi, S.15, Münih 1959, s.56-57.

adına tavsiyelerde bulunmuştur. Sovyetlere karşı çıkan her milli aydın gibi bu kişilerde 1936-1937 yıllarında burjuva milliyetçiliği yapmakla suçlanmış ve kurşuna dizilmiştir. 1930 yılından sonra Kafkasya’da yaklaşık 13 edebi dil oluşturulmuş ve üstelik tek Çerkes dili Kabartay ve Adige lehçelerine ayrıldığı gibi, Karaçay-Balkar dilleri de parçalanmıştı. Bunun dışında 1938 yılında Stalin’in talimatıyla yazı dilinde tamamıyla Rus harflerine geçirilmiş ve terimlerde esaslı bir değişikliğe uğramıştır⁴³⁹. Kuzey Kafkasya’da halkın eğitim durumu ve hangi dille eğitim aldığını anlamak için aşağıdaki cetvele bakmak yeterlidir:⁴⁴⁰

Tablo 64

Muhtar cumhuriyet ve eyaletler	Öğrencilerin sayısı (Bin kişi hesabıyla)
Dağıstan cumhuriyeti (Azerice, Dargıca, Kumukça, Lakça, Lezgice)	164.400
Kuzey Osetistan cumhuriyeti (Osetince)	73.900
Kabartay cumhuriyeti (Kabartayca)	60.900
Adige eyaleti (Adigece)	39.500
Çerkes cumhuriyeti (Çerkesce)	17.400

Yukarıdaki cetvelden hareketle, Kuzey Kafkasya’daki öğrenci sayısının %40’ı ana dilinde değil de Rusça olarak eğitimini almaktadır. Yukarıdaki tabloda Çeçen-İnguş, Karaçay-Malkarların bulunmama nedeni anayurtlarından sürülmüş olmalarıdır. Kitap basımında da yerli diller tiraj bakımından kademeli olarak azalmaktadır. Böylelikle küçük dillerin rolü, sade okullarda değil, milli kültürün diğer sahalarına ait eserlerin mesela, tarih, dil, edebiyat, güzel sanatlara dair kitapların basılışında dahi ehemmiyetsiz bir dereceye indirilmiştir. 1940, 1950 ve 1956 yıllarında Kuzey Kafkasya halklarının ana dillerinde yayınlanan kitapların oranı aşağıdadır:⁴⁴¹

⁴³⁹ Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya’da Halk Tahsilinin Durumu”, Dergi S.15, Münih 1959, s.63-64.

⁴⁴⁰ Karça, a.g.m., s.66.

⁴⁴¹ Karça, a.g.m., s.67.

Tablo 65

Diller	Kitaplar			Tiraj		
	1940	1950	1956	1940	1950	1956
Avarca	60	45	46	312	219	172
Dargıca	50	45	41	173	137	107
Kumukça	44	48	50	161	132	134
Lakça	41	43	34	57	55	36
Lezgice	53	47	43	136	131	35
Tabasaranca	24	25	14	35	24	13
Tatca	3	7	1	36	5	1
Osetince	53	66	71	237	213	134
Kabartayca	41	44	67	172	183	165
Adigece	67	57	44	128	163	54
Çerkesce	-	5	13	-	6	14
Abazaca	20	11	19	12	9	17
Nogayca	30	22	27	46	34	21

Kuzey Kafkasya'da hakim olan Rus dili adeta yerli dillerini köşeye sıkıştırmıştır. Zaten Bolşevizm'in milli-dil gayesinin son hedefi de bundan ibarettir. Bu durumu etkileyen en önemli gelişmelerden biri Sovyet yönetiminin 1950 yılında Kafkasya milli kurtuluş hareketini ve önderi İmam Şamil'i İngiliz-Türk ajanı ilan etmesi üzerine Şamil dönemi bütün tarihi ve edebi eserler ortadan kaldırılmış, bu konuda çalışmalar yapan aydınlar saf dışı edilmiş böylelikle genç kitleler milli terbiyenin en önemli kaynaklarından olan İmam Şamil⁴⁴² ve kahramanca savaşları konusunda cahil bırakılmıştır⁴⁴³. Gençlerin eğitimine tekrar döndüğümüzde Kuzey

⁴⁴² Dağıstan'ın Gimri avulunda tarihin ilk çağlarına kadar uzanan Avar boyunun bir üyesi olarak 1795'te dünyaya gelen Şeyh Şamil, gençlik yıllarından itibaren tanınan ve sayılan bir müridi. Yetişmesinde Dağıstan'ın Halidiyye meşayihinden Şeyh Muhammed Yarağı, daha sonra kayınpederi olacak Şeyh Cemaladdin Gazikumuki ve İmam Gazi Muhammed'in büyük payları vardır. 39 yaşında imam olan Şamil, Kafkasya Müridizminin en büyük temsilcisi olarak daha zamanında bütün İslam aleminde tanınmıştır. Yıllarca kuzey Kafkasya'yı Ruslara karşı savunmuş olan bu komutan, Ruslara büyük kayıplar verdirmiştir. 6 Eylül 1859'da İmam Şamil yanındaki iki oğlu ve yirmiye yakın müridiyle Ruslara teslim olmuştur. Bkz. Cafer Barlas, Dünü ve Bugünü İle Kafkasya Özgürlük Mücadelesi, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, ss.119-350.

⁴⁴³ Karça, a.g.m., s.67-68.

Kafkasya’da eğitim veren okulların ve burada tahsilde bulunan öğrencilerin 1940-1941 ve 1956-1957 yıllarındaki ortalaması aşağıdadır:⁴⁴⁴

Tablo 66

Muhtar Cumhuriyet ve Eyaletler	Ahali Sayısı		Okul Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	1939	1957	1940/41	1956/57	1940/41	1956/57
Dağıstan Cumhuriyeti	930.527	950.000	1329	1357	214.300	156.800
Çeçen-İnguş Cumhuriyeti	697.408	544.000	369	344	106.400	79.000
Kuzey Osetistan	328.875	417.000	212	223	82.400	68.000
Kabartay-Balkar Cumhuriyeti	359.236	359.000	240	249	75.000	63.000
Çerkes Eyaleti	92.534	214.000	-	-	-	-
Karaçay Eyaleti	149.925		-	-	-	-
Adige Eyaleti	241.773	270.000	-	-	-	-

Yukarıdaki rakamlardan görüldüğü ki, 1956/57 yılında öğrenci sayısı oldukça azalmıştır. 1949/50 yıllarından itibaren bütün ülkede doğum azalmıştır. Savaş yıllarına denk geldiği için bu dönemlerde çocuklar okula gönderilmek yerine kolhozlara gönderildiği için eğitim ve öğretimde büyük aksaklıklar yaşanmıştır. Eğitimin kötüye gidişinin en büyük nedenlerinden biri de eğitim kurumlarının yani okulların inşa edilememesidir. Mesela Maarif Vekaletinin inşaat planı 1957 yılının ilk yarısında ortalama hesapla %42,9 gerçekleştiyse de Dağıstan’da ancak %19,9, Kuzey Osetistan’da %16,5, Stavropol’da %26 gerçekleşmiştir⁴⁴⁵.

Eğitimin kötüye gidişinin bir diğer nedeni ise öğretmenlerin niteliğinden anlaşılabilir. Şöyle ki Dağıstan’da 1800 ilk okul öğretmenin orta pedagoji tahsili bile göremedikleri, 650 Rusça öğretmenin gerekli kalifiyede olmadığı, 400 kadar matematik, fizik öğretmenin yeterli seviyede olmadığı bilinmektedir. Yüksek

⁴⁴⁴ Karça, a.g.m., s.69.

⁴⁴⁵ Karça, a.g.m., s.69-70.

okullara baktığımızda Kuzey Kafkasya’da 1956/57 yılları itibariyle 28.000 öğrenciyi içine alan 14 yüksek okul ve 29.400 öğrencisi bulunan 66 orta ihtisas okulu mevcuttur. Bunlardan sekizi pedagoji enstitüsü, ikisi tıp, ikisi mühendis okullarıdır⁴⁴⁶. Sonuç olarak bu okulların hepsi milli okul statüsünde olup programı, öğrenci alımı ve kuralları Sovyet Rusya’sı tarafından denetlenmiş ve düzenlenmiş okullardır. Siyasi, ekonomik, sosyal bakımdan bağımsız olmayan bu ülkeler doğal olarak eğitim ve kültür alanlarında da bağımsız bırakılmamıştır.

3.1.3. Din ve Milliyetçilik

Sovyetler Birliği’nde uygulanan din ve millet alanındaki uygulamalara baktığımızda Türk halkının ikinci bir sınıfmış gibi muamele görmesi ve dinlerinin yok sayıldığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamalara rağmen Sovyet yöneticileri tarafından, bölgedeki devletlerin bağımsız, halklarının ise hür olduğunu savunması, buna dayanak olarak ise Türkmenistan devletinin kendi anayasa, bayrak, arma ve parlamentosunun bulunmasını kanıt olarak göstermesi ve bunu bir propaganda aracı olarak kullanması dikkat çekicidir. Şöyle ki, adı geçen egemen devletlerin siyasi, ekonomik ve idari bakımdan tamamıyla Moskova hükümetine bağlı olması unutulmamalıdır. Kırimal makalesinde şöyle dikkat çekici bir noktaya değinmektedir. Aşkabad’ı ziyarete gelen Fransız karı-koca Pierre ve Renee Grosset’in Türkmenistan Eğitim bakanı Orazov’la aralarında geçen diyalogda şunlar yaşanmıştır: *“Orazov bu konuşmada, Türkmenistan’da herhangi bir kitap veya gazete yayımında bulunulması, bir kültür müessesesi kurulması, hatta bir film çevrilmesi için önce Moskova’dan müsaade alınması gerektiğini itiraf etmiştir.”*⁴⁴⁷ Yine aynı şekilde bölge devletlerinin yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapmasının Moskova’ya bağlı olduğu, hatta Orta Asya bağımsız devletlerinin kendi aralarında ticaret anlaşması değil, ancak ticaret mübadelesi yapma haklarının olduğu vurgulanmıştır. Türkistan coğrafyası olarak baktığımızda Çarlık Rusya’sında Türkistan diye anılan bu coğrafya, SSCB döneminde bilindiği üzere Orta Asya adını almış ve beş bölgeye bölünmüştür. Özellikle 1924’den sonra Türkistan kelimesi literatürden çıkarılmaya çalışılmıştır. *“Türkistan kelimesi gittikçe devlet, geopolitik, tarih, hatta ilim terimi olmaktan çıkarılarak kullanılmaz olmuş ve yerine oldukça karışık Orta Asya ve Kazakistan tabiri kabul edilmiştir.”*⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Karça, a.g.m., ss.71-74.

⁴⁴⁷ Kırimal, a.g.m., s.5

⁴⁴⁸ Kırimal, “Sovyet Türkistan’ında Milliyetçilik, s.3.

Bölge halkı yani Türkistanlılar ise Orta Asya sakini, Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek, Karakalpak ve Türkmen diye ayrı ayrı milletler adı altında anılmaya başlanmıştır. Kırım ise adı geçen halkların *Türkistanlı Türk* olduğunu vurgulamıştır.

Türkistan'da, Türkistan milli-kurtuluş hareketi geçmişte, Basmacılık adı altında silahlı halk mücadelesi şeklinde kendini göstermiş aynı şekilde Kırım'da Milli Fırka,⁴⁴⁹ Azerbaycan'da Müsavat Partisi⁴⁵⁰ adı altında devam etmiştir. 1930 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nde Stalin'in baskıcı rejimi doğrultusunda bu tarz milli-kurtuluş hareketi ve örgütleri kalmamıştır. Türk aydınları Sovyet toprakları dışında ilmi ve edebi anlamda mücadelelerine devam etmişlerdir. Bu harekete karşılık olarak ise Sovyet yönetimi kendi çalışmalarını başlatmış konferanslar ve edebi eserler ile bir nevi savunma yapmışlardır. Sovyet yayınlarında milliyetçilik adeta dile getirilmek bile istenmemiş milliyetçilik yerine 'milli kalıntılar', 'milli fikir darlığı', 'sağlam olmayan cereyanlar', 'zararlı görüşler', 'geçmişe ait kalıntılar' gibi kavramlar ve kelimeler kullanılmıştır. "*Sovyetler Birliğinde, 7700 gazete, takriben 4000 dergi çıkıyor, her yıl ortalama 1 milyar 250 milyon kitap ve broşür basılıyor. 70 milyondan fazla radyo reseptör ve radyo yayınlarını nakleden santral, keza 120 televizyon merkezi sürekli faaliyet halindedir. Bunlardan başka gerek propagandacı, gazeteci ve yazarları, gerekse radyo, televizyon, sinema ve tiyatro uzmanlarını ve sanatçıları kapsayan muazzam bir propaganda ordusu Sovyetler Birliği Komünist partisinin emrinde bulunuyordu.*"⁴⁵¹ İşte böyle bir güce sahip bir devlete karşı bir avuç aydın sansür edilmesine rağmen mücadele ediyordu.

Toplantı ve konferanslarda Sovyet alimleri yaptığı konuşmalar ve yazılarıyla adeta milliyetçiliği ve dindarlığı bir düşman gibi anlatmakta. Hatta isim vererek

⁴⁴⁹ Partinin kurucuları arasında Türkiye ve Batı okullarında yetişmiş, Osman Akçokraklı, Ahmet Özenbaşı, Hasan Sabri Ayvaz bulunmaktadır. Bu aydınlar, ilerici ve Türkçüydüler parti ise Kırım'ın otonomisi için mücadele etmiş sosyalizmden etkilenmiştir. Bkz. Alexandre Bennigsen ve Lemercier Chantal Quelquejay, *Step'de Ezan Sesleri*, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994, s.111.

⁴⁵⁰ Müsavat Partisi, Azerbaycan siyasi hayatında en etkili ve en önemli teşkilattir. Müsavat Partisi, şiddetli baskılara maruz kaldığı için faaliyetlerini gizli yürütmüş ve hatta lideri Mehmet Emin Resulzade baskılar dolayısıyla parti çalışmalarını Azerbaycan dışından yönetmek zorunda kalmıştır. Fakat yine de faaliyetlerine devam etmiş ve 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinde en etkili unsur olarak kendisini göstermiştir. 1911 yılında resmen kurulan Müsavat Partisi, Azerbaycan'ın 1920'de Sovyet işgaline uğramasıyla güç kaybına uğramış ve 1922 yılında etkinliğini tamamen yitirmiştir. Bkz. Alperen Budak, "Müsavat Partisinin 1911-1922 Yılları Arasındaki Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, 2018, s.333.

⁴⁵¹ Süleyman Tekiner, "Doğu Sovyet Cumhuriyetlerinde İdeolojik Çalışmalar", *Dergi*, S.48, Münih 1967, s.38.

Mustafa Çokay⁴⁵², Zeki Velidi Togan ve Baymirza Hayit gibi aydınları hedef göstermektedir. Mesela Özbekistan Komünist Partisi'nin birinci sekreteri *Şeref Reşidov* Özbekistan Aydınlarının üçüncü kurultayında milliyetçilikle ilgili şöyle demektedir:⁴⁵³

Burjuva milliyetçiliği belirtilerine karşı savaşmak, çağdaş şartlar içinde büyük bir önem kazanıyor. Geçmiş devrin en etkili kalıntılarından sayılan milliyetçilik, bir adet olarak, en ustaca ve maskelenmiş şekillerde kendini gösteriyor... Şu sıralarda bazı kimseler, sanki şahsa tapma usulünün açtığı yaralara karşı savaşmış gibi görünerek, ceditizmi ve onun ideologlarını rehabilite etmek çabası içindeler. Buna müsaade edemeyiz ve etmiyeceğiz. Şahsa tapma sisteminin uygulandığı sıralarda bir takım sabık ceditçiler ve kendileriyle ülküdaş bulunan öğretmenler, yazarlar ve basın görevlileri baskı ve tedhişe maruz bırakılmışlardır. Bu adamlar şimdi rehabilite edilmişlerdir. Fakat bu, irticai ve inkılap düşmanı ceditizmin rehabilite edilmiş olduğu demek değildir. Ceditizmin dayandığı ideoloji, bilindiği gibi Panislamizm ve Pantürkizm'dir. Onun Sovyet hakimiyetine karşı yaptığı savaş şekli ise basmacılık hareketidir.

Görüldüğü üzere Sovyet bir aydının yaptığı konuşmada milliyetçilik; kalıntı ve şahsa tapma sistemi olarak anılmıştır. Bu şartlar altında milliyetçiliğin edebi anlamda kendini göstermesi olağandır ama Sovyet Türkleri için bu durum daha da zordur. Çünkü her kitap ve gazete kontrol ve sansür edilmiştir. İran kabilelerinden biri olsa da Tacikler, Türkistan'daki Türklerden farksızdırlar zaten Tacikistan nüfusunun büyük bölümünü Türkler oluşturmaktadır. Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

⁴⁵²Mustafa Çokay, Türkistan'ın yıkım sürecindeki yokluklar döneminde dünyaya geldi. I. Dünya savaşından önce, hatta öğrencilik çağında Türkistan halklarını istiklâl mücadelesi yolunda birleştirmek fikrini desteklemişti. Türkistan'ın bağımsızlığı uğruna memleketini terketti ve bu konudaki neredeyse bütün teşkilatlanmaların içinde bulundu. Sadece kendi halkı için değil, Özbek, Krıgız, Tacik, Türkmen, Azeri, Gürcü ve diğer esir halkların bağımsızlığı içinde mücadele etti. M. Çokay "Türkistan Birliği" fikrini Kazakistan'daki Alaş mücadelesi ile bağlayarak, 1917 yılı Rusya'daki devrimler döneminde ve ondan sonraki Sovyet devleti altında yaşayan Türk halklarını bir araya toplayıp, önceden birlik ve bereberlik içinde yaşayan güçlü bir Türk halklarının devletini tekrar yerine getirmeye çaba gösterdi. Detaylı Bilgi İçin Bkz. Seyitkali Duysen ve Zhabay Kaliyev, "Türkistan'ın Birliği İçin Mücadele Eden Bir Aydın Ve Politikacı Olarak: Mustafa Çokay", Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, 9-10 Ekim 2017, ss.161-168.

⁴⁵³ Süleyman Tekiner, "Özbekistan'da Milliyetçilik", Dergi, S.41, Münih 1965, s.35.

kuruluşunun kırkınıcı yıl dönümünde aşağıda geçen yazılar Sovyet gazetelerinde yayınlanmıştır.⁴⁵⁴

“... Merkezi ve Güney Tacikistan’da basmacı hareketine karşı yapılan uzun mücadele, kapitalist öncesi ekonomi sisteminin varlığı, din adamları ve zedeganın kuvvetli nüfuzu ile izah ediliyordu... Enver Paşa, Salim, İbrahim Beğ, Abdukahhar, Hurambek ve diğer maceraperestlerin başında buldukları basmacı çeteleri, memleketi amansızca tahrip ve yağma ediyor, emekçi halkı kılıçtan geçiriyorlardı... Böylece biz, top ateşiyle değil de partimizin ustaca siyasetiyle basmacı hareketine ölüm darbeleri indirerek, zaferden zafere koşuyorduk...”

Tamamıyla propaganda savaşına başlayan Moskova yönetimi, Tacik halkının Basmacılara kin beslediğini, Basmacılara karşı Taciklerin ve Rusların birlikte savaştığını savunmuştur. Adeta tarih değiştirilmeye çalışılmış, Türkistan’ın bağımsızlığı için çarpışmış istiklal mücahitleri birer haydut ve kendi halklarının dışmanı gibi gösterilmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki Türkistan’da milliyetçilik hiç bitmemiş hatta artarak devam etmiştir. Sadece kendini göstermek için artık ilmi bir yol seçmiştir. Sovyet yönetiminin bu kadar kısıtlama, sansür ve yasaklar uygulaması boşuna değildir.

İkinci dünya savaşından sonra büyük *Ruşçuluk* hayaline kapılan Sovyetler, planlarına ulaşabilmek adına Türklerin yaşadıkları bölgeleri hakimiyet altına alıp, bir taraftan bu ölkeleri Kolonize ederken bir taraftan da Ruslaştırması, adeta Rusların büyük ağabey rolünü takınması bölgedeki Türkleri rahatsız etmiştir. Bu rolü kabul etmeyen Türklerde, ‘milliyetçi’ olmakla suçlanmıştır. Günden güne baskının arttığı, stratejik görevlerin hep Ruslara verildiği ve Türklere karşı bir güvensizliğin olduğu anlaşılmaktadır. Mesela “1929 yılında Türkistan’da idare edici makamlarda 2932 Rus ve 335 Türkistanlı mevcut iken 1949’da bu makamlarda bulunan Rus ve Ukraynalı sayısı 3675’e yükselmiştir. Türkistanlıların sayısı ise 486’yı bulmuştur.”⁴⁵⁵ Dikkate değer bir noktada milli adet ve değerlere bağlılık, vefakarlık, Sovyetlerce ceza tedbiriyle karşılanmıştır. Mesela, “Ceza kanununun 238. Fırkası ‘cirt bobilik’ (hemşehriler toplantısı), ‘Ař’ (beraberce yemek) ve ‘Toy’ (düğün) tertipleyenleri veya

⁴⁵⁴ Mehmet Emircan, “Tacikistan’da Milliyetçilik”, Dergi, S.41, Münih 1965, s.65.

⁴⁵⁵ Hayit, a.g.m., s.41.

*bu işe yardım edenleri 3 yıllık zindan ve sürgün cezasına çaptırmaktadır.” Yani daha başından beri Sovyet ile Rus’u ayırmayı reddeden yönetim Rus olmayan herkesi asimile etmeye devam etmiştir. Birçok Dergi yazarı Çarlık ile Sovyet yönetimi arasında bir fark olmadığını her defasında vurgulamıştır. 1923’de Moskova’da *Ekmel İkrâm*’ın Stalin’in huzurunda söylediği gibi, “Rusya, Türkistan’da ancak damgasını değiştirmiştir.”⁴⁵⁶*

Din konusunda Sovyetler Birliği çok programlı bir yol izlemiştir. Şöyle ki 2 Aralık 1917 tarihinde Komünist liderler Lenin ve Stalin, Rusya’nın bütün Müslümanlarına hitaben şu beyannameyi yayınlanmıştır:⁴⁵⁷

“Rusya Müslümanları, İdil boyu ve Kırım Tatarları, Sibiryâ ve Türkistan Kırgız ve Sartları, Maveray-i Kafkasya Türk ve Tatarları, Kafkasya’nın Çeçen ve Dağlı halkları. Camiler, mukaddes yerleri ortadan kaldıranlar. Rusya Çarları ve zalimleri tarafından din ve gelenekleri hakaret ve küfürlerle karşılananlar. Bugünden itibaren din ve geleneklerinizin, milli ve kültür müesseselerinizin hür ve dokunulmaz olduğunu biliyoruz. Milli hayatınızı kendi usul ve arzularınıza göre kurunuz. Bu, sizin hakkınızdır. Bayraklarımızla bütün dünyanın esir milletlerine hürriyet götürüyoruz.”

Sovyet yönetimi yukarıda görüldüğü gibi bütün Müslümanlara hoşgörülü davranmış, Çarlık tarafından kontrol altına alınan Petrograd Devlet Genel Kütüphanesi’nde bulunan Hazreti Osman’a ait Kur’an, Kazan’da tarihi bir anıt olan Suyum Beki Kalesi, Orenburg’daki Kervan-Saray Camii’nin Müslüman Türklere devredilmesi ve seri halinde Müslüman kongreleri düzenlenmesi Müslümanları memnun etmiştir⁴⁵⁸. Baktığımızda 1922 Buhara Cumhuriyet Anayasası ve Harezmi Anayasası vatandaşlara geniş din hürriyeti vadediyor. Müslüman gelenekleri için de yaşamlarını temin ediyordu. Bu anayasaların hiçbir maddesinde anti-din propagandasına uygun bir zemin bulunmadığı görülüyordu⁴⁵⁹. Sovyet yönetimi daha da ileriye giderek medreselerde eğitim yapılmasına, Kuran’ı Kerim ve diğer din kitaplarının basılmasına, bazı cumhuriyetlerde kadı başkanlığında şeri mahkemelerin

⁴⁵⁶ Hayit, a.g.m., s.44.

⁴⁵⁷ Abdurrahman Kunta, “Sovyetler Birliğinde Müslümanlığın Gerçek Durumu”, Dergi, S.35/36, Münih 1964, s.27.

⁴⁵⁸ Tamurbek Devletşin, “Sovyet Rejimi Şartları Altında Sovyetler Birliği Müslümanlarının Elli Yıllık Hayatı”, Dergi, S.46, Münih 1966, s.4.

⁴⁵⁹ Bennigsen-Quelquejay, a.g.e, s.201.

kurulmasına dahi izin vermiştir. Görünüşte Müslümanlara hoşgörülü olan yönetim gerçek yüzünü sonradan göstermiştir. “Taktik ve geçici olduğu kolayca anlaşılan bu din hürriyeti, iç savaş biter bitmez Sovyet Hükümeti tarafından değişikliğe uğratıldı.”⁴⁶⁰

İlk olarak Din kitapları basan kurumlar müsadere edilmiş, İnkılap aleyhtarı yayın diye bütün dini eserlerin yayımlanması yasaklamıştır. Yürürlükte bulunan Arap harfleri Latin harflerine çevrilmiştir. (Sonra Rus-Kiril harflerine geçilmiştir) Aktif dini hizmetlerde bulunanlar çalışmayan elemanlar olarak ilan edilmiş ve seçim hakları ellerinden alınmıştır. Bundan sonra da iktisadi ve mali cezalar uygulanmaya başlanmıştır. İkinci olarak İçişleri Halk Komiserliği, din adamlarından basında yayımlanmak üzere standart bir şekilde kaleme alınmış bildirileri imzalamalarını talep etmiştir. Bu bildirilerde din adamının, dinin halk için bir aldatma olduğunu, dinden vazgeçtiğini alenen ilan eden bir beyannameydi. İmamların büyük bölümü bunu kabul etmediği için çeşitli bölgelere sürülmüşlerdir. Böylelikle camiler imamsız kalmıştır. Üçüncü olarak, Sovyet yönetimi din mekteplerinin ve camilerin binalarını müsadere ettiğini bildirmiş ve bu binalardan bir kısmı aşağıda anlatacağımız Allahsızlar birliğine verilmiştir. Böylelikle Müslümanlar üzerinde şiddet artmış Hac vazifesi yasaklanmış binlerce cami kapatılmıştır. Şöyle ki 1929-1939 yılları arasında “Türkistan’da 14.000, İdil-Ural’da 6.000, Kuzey Kafkasya’da 4.000, Kırım’da 1.000 cami kapatılmıştır.”⁴⁶¹ Müslümanlığa karşı yapılan ideolojik kampanya ise en çok kullanılan ve baskısı hissedilen yöntem olmuştur. Durumun anlaşılması için 1953’de basılmış Büyük Sovyet Ansiklopedisinin ikinci baskısında yer almış yetkili görüş aşağıdadır:⁴⁶²

Daima irtica rolü oynamış olan İslamiyet, istismarcı sınıfların elinde emekçileri manen ezen bir alet olup, yabancı kolonizatörler tarafından Doğu halklarını esaret altına almak için kullanılmaktadır...

Kur’an, istismarcı sınıf ve mürteci Müslüman din adamları tarafından emekçi kitleleri ezmeğe ce aldatmaya yarar bir alet gibi kullanılmaktadır...

⁴⁶⁰ Bennigsen-Quelquejay, a.g.e, s.201.

⁴⁶¹ Kunta, a.g.m., s.29.

⁴⁶² Kunta, a.g.m., s.33.

1925 yılında kurulan Militan Allahsızlar Birliği, başlangıçta Ruslar için düşünülmüştür. Birlik; Allahsızlar, Dinsizler, Hüdasızlar adıyla İslam topraklarına yayılmaya başladı⁴⁶³. Azerbaycan’da da *Cengaver Allahsızlar Cemiyeti* kurulmuş bu cemiyet din aleyhine Türkçe ders kitapları ve bir de gazete çıkarmıştır. Gazetede, 1926 yılında 1200 azalarının olduğu, 14 şubeye malik oldukları ve Allahsızlar Cemiyetine üye köylülere traktörlerin verileceği yazılmıştır. Cemiyet, okullarda çocuklara dinsizliği telkin etmek için öğretmenlere ait dinsizlik kurları düzenlemiştir. Bakü’deki Şirvanşahlar sarayı dinsizlik müzesine çevrilmiş ve dinsizler için özel bir Allahsızlar sarayı inşa edilmiştir. Bu sarayda dinsizlik kütüphanesi, din aleyhinde neşriyat kısmı ve din aleyhinde konser ve balo salonları vardır⁴⁶⁴. Allahsızların sayısı şaşırtıcı şekilde artmıştır. 1931’de sayıları 67.000’e yükselmiş, 1932’de ise 70.000’e ulaşmıştı. Müslüman bölgelerindeki yayılımı gerçekten şaşırtıcıydı. Aşağıdaki rakamlar bunun en büyük göstergesidir:⁴⁶⁵

Tablo 67

Ülkeler	1930	1931	1932	1933
Azerbaycan	3.000	67.000	70.000	85.638
Kazakistan	4830	-	23.000	25.916
Özbekistan	13.115	60.000	90.000	41.767
Kırgızistan	-	-	-	1.266
Başkırdistan	12.000	29.000	43.000	35.329
Tataristan	22.000	48.000	60.000	28.620
Dağıstan	10.030	30.200	49.000	-
Kırım	14.948	30.200	42.000	-
Çeçen-İnguş	4.000	-	-	600

1959 yılında 20. Komünist partisi kongresinde alınan kararlarla dinle mücadele son raddeye ulaşmıştır. Sovyetlerin yaptığı kara propagandaya destek olarak “*Komsomol, piyoner*⁴⁶⁶ ve siyasi polis’in gizli memurlarından müteşekkil bir ajanlar

⁴⁶³ Bennigsen-Quelquejay, a.g.e, s.208.

⁴⁶⁴ Mirza Bala, “Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnamesi Münasebetiyle”, Dergi, S.14, Münih 1958, s.8.

⁴⁶⁵ Bennigsen-Quelquejay, a.g.e, s.208.

⁴⁶⁶ Pioner teşkilatı, Sovyetler Birliği’nde 10-14 yaş aralığındaki çocuklardan meydana gelen bir komünist çocuk teşkilatıydı. Bu teşkilatın temel amacı, çocukların ideolojik eğitimi vasıtasıyla yeni bir sosyalist toplum yaratmaktı. Sovyetler Birliği’nde ilk Pioner birliği 1922 yılında Rusya’da kuruldu. Kısa sürede tüm Sovyetler Birliği’nde Pioner birlikleri teşkil edilmeye başlandı. Bkz. Burcu Özdemir,

şebekesi de kurulmuştur."⁴⁶⁷ Bu şebekeye dahil olanlar, dindarları ortaya çıkarıyorlar ve böylelikle komünist iktidara hizmet etmiş oluyorlardı. Sovyet propagandacılarının sayısı muazzam rakamları bulmuştur. 1961'de sadece Türkistan'ın Frunze şehir komitesine bağlı 2000 propagandacı vardır⁴⁶⁸. Basında ise İslamiyet'i gözden düşürmek için birçok yazı yayınlanıyordu. Bunlardan bazıları aşağıdadır:⁴⁶⁹

... İslamiyet, Arabistan'da doğmuş ama, Allah'ın ve onun peygamberi Muhammed'in iradesi ile değil, sosyo-ekonomik münasebetlerin gelişmesi neticesinde birçok ülkeye yayılmıştır.

... Çok Tanrılık, aşiret ve ticaret eşrafının menfaatlarını sağlamaktan uzaktı. Bu eşraf, Arapların siyasi birleşmesine ve şuurunun, benliğinin gelişmesine engel oluyordu. İşte, bu sebepler yüzündendir ki, Muhammed'den çok daha önce başlayan tek Allahlık fikrini alma yoluna girildi.

... İslamiyet, kabile aristokrasisinin ve tüccarların tamahkarca menfaatçi zulümlerine ışık tutmuş ve hala da tutmaktadır. Feodallere ve burjuvaziye hizmet etmektedir. Arap, Moğol, Tatar, Türk ve başka istilacıların haydutça seferleri, hep İslamiyet'in 'gazavat' yeşil bayrağı altında yapılmıştır.

... İslamiyet, bütün tarih boyunca, ilim ve maarifin amansız düşmanı olagelmıştır. İslamiyet'i savunanlar, bütün ileri ve dünyevi hususları amansız takibata maruz bırakmışlardır.

... Muhammed'in Allah tarafından gönderildiğini, Allah'ın var olduğunu ve Arap hareketinin dini bir vasıf taşıdığını ancak safdil ve cahil bir molla söyleyebilir.

... Kuran'ın kutsallığı, yanılmazlığı ve Allah tarafından nazil olduğu hakkındaki sözler, başından sonuna kadar yalandır.

"Azerbaycan Pioner Teşkilatı ve Sovyet Toplumunun İnşası Sürecinde Çocuklar" Avrasya İncelemeleri Dergisi, S.7, İstanbul 2018, s.91.

⁴⁶⁷ N.A. Teodoroviç, "Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Karşı Yapılan Yeni Kovalamalar", Dergi, S.26/27, Münih 1962, s.63.

⁴⁶⁸ N.A. Teodoroviç, "Sovyet Gençliğinin Dine Karşı Münasebeti", Dergi, S.31, Münih 1963, s.99.

⁴⁶⁹ Teodoroviç, "Sovyetler Birliğinde İslam...", s.64-65.

Görüldüğü gibi 1959-1961 yılları arasında Sovyetler Birliğinde birçok gazetede bu tarz makaleler yayınlanmaktaydı. Teodoroviç'e göre, *Bakinskiy Raboçiy, Naukai Religiya* gibi yayınlarda bunlardan bolca bulunmaktaydı. Müslümanların dini vecibelerini yerine getirmesine dahi izin vermeyen Sovyet yönetimi 1958 yılında 15.000 Sovyet Müslümanın hac başvurusuna karşın sadece 20 kişiye izin vermiştir. Bu durum 1958 yılında Mekke'ye gelen ziyaretçilerin sayısı ile ortaya çıkmaktadır: “*Suudi Arabistan 400.000, İran 10.000, Mısır 7.000, Afganistan 1.300, başka memleketler (Avrupa, Birleşik Amerika ve Kanada) 200.000, Çin 13, Sovyetler Birliği 20*”⁴⁷⁰ Yukarıda da söylediğimiz gibi dine, dindarlara ve milliyetçiliğe açılan bu savaşa karşı Sovyet Türkleri mücadeleye devam etmiştir. Mesela, “*1958'de Kurban Bayramının ilk gününde Cerco (Türkistan) şehri yakınında bulunan Mezarı Şerif türbesindeki namaza 600 kişiye yakın bir kalabalık katılmıştır. 1959'da burasını ziyaret edenlerin sayısı 2 misli hatta daha fazla artmıştır.*”⁴⁷¹ Yine aynı şekilde Müslümanlar, Kurban kesme adetine, sünnet olma adetine, vefat edenlerin defin işlemlerine, Ramazan ayındaki oruçlarına bırakmadan devam etmişlerdir. Sovyet yönetimi, Müslüman din adamlarıyla ilgili yapılan haberlerde hep şu kelimeleri kullanıyordu: “*soygunculuk, hırsızlık, cinsi sapıklık, kanun dışı muameleler.*”⁴⁷² “*Din görevlileri ve iman sahipleri sadece 'parazit' olarak değil, aynı zamanda 'karşı ihtilalciler' yahut 'karşı ihtilalin en ileri elemanları' olarak takip ediliyordu. 1931'den sonra da Japonya'nın veya Hitler Almanya'sının casusları damgasını yediler.*”⁴⁷³ böylelikle basın kullanılarak din adamlarına karşı bir nefret uyandırılmaya çalışılıyordu.

Sovyetlerin Müslüman Türklere karşı uyguladığı politika yukarıda anlattığımız gibi önce hoşgörülü sonra Sovyet propagandası altında dinsiz bir politika olmuştur. Sovyet Türklerinin bu politikalara karşı verdiği cevap ise sessiz ve edebi olmuştur. Müslümanlıkla bile dalga geçilmiş Kur'an ayetleri adeta Sovyet yazarları tarafından propaganda aracı olmuştur. Milliyetçilik bir yana bölgede yaşayan insanları bir araya getiren tek şey İslam dinidir. Şöyle ki “*Bir Türkistanlıya kimliğini sorarsanız, o önce bir Müslüman olduğunu, sonra hangi şehirden veya köyden olduğunu, eğer bir göçebe ise kabilesini söyler.*”⁴⁷⁴ Yani din insanların kimliğinden dahi önce gelmektedir. Böyle

⁴⁷⁰ Teodoroviç, a.g.m., s.68.

⁴⁷¹ Teodoroviç, a.g.m., s.72.

⁴⁷² N.A. Teodoroviç, “Dine Karşı Sovyet Propagandası ve İslamiyet”, Dergi, S.44, Münih 1966, s.34.

⁴⁷³ Bennigsen-Quelquejay, a.g.e, s.209.

⁴⁷⁴ Seyfettin Erşahin, Türkistan'da İslam ve Müslümanlar, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.141.

önemli bir olguyu değiştirmeye çalışan Sovyet yönetimi daha çok Müslümanların birbirine yakınlaşmasına ve birlik olmasına sebep vermiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. DERGİ DERGİSİ: KRONOLOJİK LİSTE

Sayı:1 (Ocak-Mart 1955)

Dergi Yazı Kurulu, “Neşriyata Başlarken”, s.3-4.

Zeki Velidi Togan, “Sovyetlerin Türkistan’da Tatbik Ettikleri Siyasetin Son Safhaları”, ss.5-21.

Nicholas Poppe, “Moğol Halk Cumhuriyeti”, ss.22-40.

Ahmet Uluktuk, “İkinci Türkmen Dil Kurultayı Ve Onun Siyasi Mahiyeti”, ss.41-47.

Mirza Bala, “Sovyetlerin Cenubi Azerbaycan Hakkındaki Emelleri”, ss.48-54.

Edige Kırımal, “Kırım’da Sovyetlerin Din Siyaseti”, ss.55-67.

Vasil Vasiloviç Dubrovski, “Ukrayna Şarkiyatçılığını Teşkili Ve Tahribi”, s.68-75.

A. Akku, “Ural Arkası İle Türkistan’ın Nakliyat İşleri”, ss.76-93.

Tamurbek Devletşin, “Sovyetler Birliğinde İslam Dininin Durumu”, ss.94-103.

Nikolai Galay, “Bolşevik İhtilalinin Ve Sovyet Sosyal Doktrininin Muasır Harplar Üzerinde Tesiri”, ss.104-115.

Murat Taçmurat, “Türkistan’da Hayvancılığın Vaziyeti”, ss.116-123.

S. Kabış, “Türkistan Ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde Pamukçuluğun Gelişmesindeki Zorluklar”, ss.124-128.

Y. Kaval, “Yeni Öğretim Yılıının Hususiyeti”, ss.129-133.

Mirza Bala, “Resulzade Mehmed Emin”, ss.134-139.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Kırım Türklerinin Mücadeleleri)”, ss.140-143.

_____, “Yeni Neşriyat, (Mannerheim’in Hatırları)”, ss.144-151.

_____, “Yeni Neşriyat (Sovyet Arkeolojisi)”, s.152.

_____, “Yeni Neşriyat (Buhardaki Mir-i Arab Medresesi)”, s.153-157.

_____, “Yeni Neşriyat (Azerbaycan Dergisi)”, s.158.

Sayı:2 (Nisan-Haziran 1955)

Georg Von Stackelberg, “Bakü’den Bandung’a Kadar”, ss.3-14.

A. Ömerhan, “Bandung Konferansındaki İdeoloji Ayrılıkları”, ss.15-31.

Mirza Bala, “Azerbaycan’da Köylü Mukavemetinin Milli Karakteri”, ss.32-53.

A. Akku, “Ukrayna Ve Kırım Topraklarının İmarı Meselesi”, ss.54-74.

Y. Miroğlu, “Kuzey Türkistan (Kazakistan) ın Nüfus Durumu Ve Bakir Arazinin Benimsenmesi Meselesi”, ss.75-89.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Azerbaycan’ı Maarifine Toplu Bir Bakış Ve Komünist Terbiye Sisteminin Hedefi”, ss.90-108.

V.G. Glazkov, “1917-1921 Yıllarında Kazak Devletinin Yeniden İhyası”, ss.109-121.

Y. Kaval, “Sovyetler Birliğinde Çocuk İşçiliği”, ss.122-129.

Dergi Yazı Kurulu, “Yazıcıların Nazarı Dikkatine”, ss.130-132.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Lehistan Yolunda 1939-1947 Hatıraları)” ss.133-135.

_____, “Yeni Neşriyat (SSCB Hidroelektrik Tesislerinin Taşıt Önemi)”, ss.136-140.

_____, “Yeni Neşriyat (Ukrayna Mecmuası)”, ss.141.

Sayı:3 (Temmuz-Eylül 1955)

Mirza Bala, “Azerbaycan’da Sovyet Kolonizasyon Siyaseti”, ss.3-12.

Edige Kırımal, “1917 İhtilalinde Evvel Ve Sonra Kırım-Türk Ailesiyle Kadının Durumu”, ss.13-30.

Vladimir S. Merzalow, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde Ziraatın Durumu”, ss.31-49.

Mustafa Aytugan, “Bolşeviklerin İdil-Ural Türkçesini İmha Siyaseti”, ss.50-61.

Y. Minskli, “Belarusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Niçin Ve Nasıl Kuruldu”, ss.62-89.

Mustafa Hakkı Türkekul, “Azerbaycan Bestekarı Üzeyir Hacıbeyli Ve Eserleri” ss.90-97.

A. Akku, “Sovyet Demiryolu Nakliyatında Devamlı Buhran”, ss.98-106.

Arif Sultan Ufalı, “Ayaz İshaki İdilli”, ss.107-120.

Vasil Vasiloviç Dubrovski, “En Yeni Sovyet Tarihçiliği Nazarında Türk Dünyası”, ss.121-128.

A. Ömerhan, “Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin İntişarı Münasebetiyle”, ss.129-134.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Central Asian Review)”, ss.135-138.

_____, “Yeni Neşriyat (Moskova’dan Geliyorum)”, ss.139-142.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.143.

Sayı 4 (1956)

A. Kut, “Sovyetler Birliği Türklerinin Münevver Kadrosu”, ss.3-18.

Mirza Bala, “Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin Menşei Hakkında”, ss.13-35.

Hamit Zübeyr Koşay, “İdil Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei”, ss.36-43.

Vasil V. Dubrovski, “Türk Kırım’a Dair Tarihi Kaynak Ve Araştırmalar”, ss.53-76.

Y. Miroğlu, “Sovyetler Birliği Şimal Bölgelerinin İskanı”, ss.77-87.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Türklüğünce Benimsenmeyen Bir İdeoloji”, ss.88-106.

A. Gayev, “Sovyetler Birliğinin Toplama Kampları”, ss.107-122.

Nikolai Galay, “Sovyet Silahlı Kuvvetlerinin Tenkisi Meselesi”, ss.123-128.

V. Bondarenko, “Stalin Dün Ve Bugün”, ss.129-140.

Murat Taçmurat, “Şanlı Gök-Tepe Müdafaasının 75. Yıldönümü”, ss.141-144.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Alevlenen Hilal)”, ss.145-147.

_____, “Yeni Neşriyat (Azerbaycan Dergisi)”, ss.148-150.

_____, “Yeni Neşriyat (Mücahit Dergisi)”, s.150-151.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.152.

Sayı:5 (1956)

Mirza Bala, “Komünistlerin Tarih Telakkisi Ve Sovyet Esiri Türklerin Mukadderatı”, ss.3-12.

Edige Kırımal, “Kırım’da Topyekun Tehcir Ve Katliam”, ss.13-34.

Ramazan Karça, “Şimali Kafkasya’da Tehcir Ve Katliam”, ss.35-50.

Mirza Bala, “Azerbaycan’da Sovyet İmha Siyaseti”, ss.51-72.

Anatol Popljuiko, “Sovyetler Birliğinde Sanayinin Sosyalistçesine Yerleştirilmesi Ve Milli Cumhuriyetin İktisadi Gelişmesi”, ss.73-94.

Paul B. Heinze, “İç Asya’da Siyaset Ve Yazı”, ss.95-113.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat, (Büyük İslam Tarihi)”, s.114-115.

_____, “Yeni Neşriyat (İstiklal Savaşı)”, ss.116-118.

_____, “Yeni Neşriyat (Ukrayna İlimler Akademisi)”, s.119-120.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.121.

Sayı:6 (1956)

Mirza Bala, “Sovyet Devlet Sisteminde Mahkum Milletler”, ss.3-20.

Hans Koch, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kongresi Ve Sovyetler Birliğinde Milletler Meselesi”, ss.20-30.

R. Yakemçuk, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kongresi Kararlarında Sovyet Dış Siyaseti”, ss.31-46.

Ramazan Karça, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresinde Talim Ve Terbiye Meseleleri”, ss.47-59.

Süleyman Tekiner, “İşte, Azerbaycan Tarihi Ve Kültürü Böyle Tahrif Ediliyor”, ss.60-74.

Nikolai Galay, “Sovyetlerin Harp Doktrininde Yeni Temayüller”, ss.75-86.

A. Uselis, “Güney Kafkasya’nın Demiryol Nakliyatı”, ss.87-102.

Murat Taçmurat, “Sıra Muhittinov’da Mıdır?”, s.103-104.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

V.N., “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 8. İslam Kongresi”, ss.105-108.

_____, “Yeni Neşriyat (Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları)”, ss.109-117.

_____, “Yeni Neşriyat (Türkistan Sesi)”, s.118-119.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.120.

Sayı:7 (1956)

Mirza Bala, “Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı Ve Mukadder Akıbeti”, ss.3-16.

Abdullah Battal Taymas, “Kazanlı Fikir Adamı Rizaeddin Fahreddinoğlu”, ss.17-32.

Nikolai Galay, “Sovyet Dış Ve İç Siyasetinin Sınır Hatları Üzerine Buhran”, ss.33-43.

Edige Kırımal, “Bolşeviklerin 1917-1918 Yıllarında Kırım’da Milliyet Siyaseti”, ss.44-56.

G. Von Stackelberg, “Komünist Partisinin 20. Kongresinden Sonra Sovyetler Birliğinde Tarih İlmi Ve Şarkiyatçılık”, ss.57-69.

Azer Tamer, “Büyük Azerbaycan Şairi Fuzuli”, ss.70-84.

Arif Sultan Ufalı, “Müslüman-Arap Dünyasında Sovyet Propagandasının Dış Şekilleri”, ss.85-96.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Türkçesinin Devlet Dili İlan Edilmesi Münasebetiyle”, ss.97-115.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (20. Asır Türkistan’ı)”, ss.116-120.

_____, “Yeni Neşriyat (Kırımlı Bir Türkün Rusya’daki Maceraları)”, ss.121-123.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.124.

Sayı:8 (1957)

Mirza Bala, “Sovyetler Birliğinde Türkoloji ‘Türk Dilleri’ Ve ‘Türk Milletleri’”, ss.3-18.

Ahmed Magoma, “Komünistlerin İmam Şamil Hakkında Fikir Değiştirmeleri Ve Onun Sebepleri”, ss.19-40.

A. Uselis, “Şimali Kafkasya Demiryolları”, ss.41-59.

Tamurbek Devletşin, “Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin Siyasi Kuruluşu”, ss.60-77.

Abdülgani Derbendi, “1956 İslam Kongresinde Sovyet Mahkumu Milletler Meselesi”, ss.78-93.

Vasil V. Dubrovski, “İkinci Dünya Savaşından Önce Sovyet Devlet Müesseselerinin Yerlileştirilmesi”, ss.94-103.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (İslam)”, ss.104-109.

_____, “Yeni Neşriyat (Mev’ut Cennette Bir Tudehli)”, ss.110-118.

_____, “Yeni Neşriyat (Türk Lisanları Mukayeseli Grameri Hakkında Araştırmalar)”. S.119-120.

_____, “Yeni Neşriyat (Ukrayna Milli Komünistleri)”, s.121-122.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.123.

Sayı:9 (1957)

Mirza Bala, “Rusya İhtilalinde Türkler”, ss.3-16.

Nikolai Galay, “Macar İsyanının Dersleri”, ss.17-35.

Abdullah Battal Taymas, “Sadri Maksudi Arsal”, ss.36-47.

V. Marçenko, “Altıncı Beş Yıllık Planda Sovyetlerin İktisadi Problemleri”, ss.48-63.

Ramazan Karça, “Sovyet Pedagojisinde Buhran”, ss.64-75.

Süleyman Tekiner, “Bariz Bir Hakikatı Uğultuya Boğmaya Yeltenen Kısık Bir Ses”, ss.76-86.

Y. Miroğlu, “Sovyetler Birliğinde Nüfus Hareketi”, s.87-97.

A. Gayev, “Sovyet Temerküz Kamplarının İyüzü”, ss.98-118.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Moskova’nın Sürgün Ve İmha Ettiği Milletler”, ss.119-124.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.125.

Sayı:10 (1957)

Mirza Bala, “Sovyetlerde Nasyonal-Komünizm Ve Kızıl Turan Efsanesi”, ss.3-12.

Reinhart Maurach, “Sovyetlerde Milli Hakların Kırkınıc Yıldıönümü”, ss.13-25.

David Dallin, “Son Yıllardaki Sovyet Dış Siyasetinin Ana Hatları”, ss.13-25.

Frederick C. Barghoorn, “Marksist İdeolojisi Ve Sovyet Gerçekliği”, ss.39-48.

Ali Azertekin, “İran’da Komünizmin Gelişmesi”, ss.49-73.

Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko, “SSCB Yüksek Şurasının 6. Sesionunda Görüşülen Müttefik Cumhuriyet Haklarının Genişletilmesi Meseleleri”, ss.74-82.

P. Kovankovski, “Sovyetler Birliğinin 1957 Yılına Mahsus Devlet Bütçesi”, ss.83-90.

Alexandre Bennigsen, “Tacik Edebi Dilinin Ruslaştırılması”, ss.91-95.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 11. İlmî Konferansı”, s.96-97.

_____, “Yeni Neşriyat (Korkunç Yıllar Ve Yurdunu Kaybeden Adam)”, ss.98-102.

_____, “Yeni Neşriyat (Anayurtta Unutulan Türklük)”, ss.103-107.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.108.

Sayı:11 (1957)

Mirza Bala, “Sovyet Rejiminin 40. Yıldönümünde”, ss.3-10.

Richard Vraga, “Bolşevizmin İdeolojik Esasları Ve Göze Çarpan Değişiklikler”, ss.11-25.

N. Vassilyev, “Sovyet Ekonomi Sisteminin Kırk Yıllığı”, ss.26-45.

Nikolai Galay, “Sovyet Sanayinin Yeniden Teşkilatlandırılmasında Stratejinin Rolü”, ss.46-57.

A. Uselis, “Türkistan’ın Aşkabad Demiryolu”, ss.58-69.

P. Urban, “Sovyet Şarkiyatçılığının Sıradaki Meseleleri”, ss.70-79.

Necati Akder, “Sovyetler Birliği Ve Sömürgeleri Üzerinde Yeni Bir Araştırma”, ss.80-95.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Sovyet Edebiyatının Bugünkü Manzarasını Aksettiren Bir Tenkit Yazısı Münasebetiyle”, ss.96-112.

Sayı:12 (1958)

Mirza Bala, “Kafkasya İstiklal İlanının Kırkıncı Yıldönümü Münasebetiyle”, ss.3-18.

V. Skorodumov, “Türkistan Sovyet Cumhuriyetinde Parti Temizlemeleri”, ss.19-31.

Edige Kırımal, “Kırım Türklerinin Yiğit Halim Destanı Hakkında Bazı Kayıtlar”, ss.32-38.

Mustafa Aytugan, “Sovyetler Birliğine Dahil Türk-Müslüman Milletlerin Komünist Partisi Merkez Organlarına İştiraki”, ss.39-50.

Ramazan Karça, “Sovyet Orta Okullarında Yeni Reform Ve Neticeleri”, ss.51-63.

V. Skuybıda, “Sovyetler Birliğinde Mahalli-Milis Ve Milli Askeri Kıtalar”, ss.64-73.

Nikolai Galay, “Sovyetlerin Yeni Atom Manevrası”, ss.74-78.

N.G., “Beşinci Sovyet Deniz Harp Donanması”, ss.79-81.

Valerian P. Lebedew, “Alman Donanmasının Sihirbaz Korsan Gemisi”, ss.82-89.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Asyalı Ve Afrikalı Hukukçular Konferansı”, s.90-91.

_____, “Yeni Neşriyat (ASSC İlimler Akademisinin 10 Yıllığı)”, ss.92-97.

_____, “Yeni Neşriyat (Şeyh Şamil)”, ss.98-102.

_____, “Yeni Neşriyat (Artık Yoldaş Değiliz)”, ss.103-105.

_____, “Yeni Neşriyat (Yol Üstündeki Oda)”, ss.106-108.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.109.

Sayı:13 (1958)

Mirza Bala, “Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Yeni Hücumlar”, ss.3-13.

A. Battal Taymas, “Kazanlı Fikir Adamı Ve Terbiyeci Alimcan Barudi”, ss.14-24.

Stefan C. Stolte, “Macaristan’da Sovyet Hakimiyetinin Parlaması Ve Sönmesi”, ss.25-40.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliği Sanayinin 40 Yıllık İdare Teşkilatı Ve Yeni Reformlar”, ss.41-59.

S. Kabış, “Kırk Yılda Sovhozlar”, ss.60-74.

Cafer Seydahmet Kırimer, “Mareşal Pilsudski Mülakatlarım Ve Hatıralarım”, ss.75-83.

İsmail Hikmet Ertaylan, “Azerbaycan’da Dört buçuk Yıl”, ss.84-92.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Kazan)”, ss.93-102.

_____, “Yeni Neşriyat (Kızıl İmperyalizm)”, ss.103-107.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.108.

Sayı:14 (1958)

Mirza Bala, “Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnamesi Münasebetiyle”, ss.3-10.

V. Sukennitski, “Sovyet Toplumunun Sosyal Bünyesi”, ss.11-48.

Abdurrahman Avtorhanov, “Sovyetler Birliğinde Hakim Sınıf”, ss.49-67.

Tamurbek Devletşin, “Tataristan’ın Bugünkü Ekonomisi”, ss.68-87.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Türklüğünün Topyekun İmhasını Hedef Tutmuş Milli Bir Katliam ‘Milli Bayram’ İlan Ettiriliyor”, ss.88-102.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün Hayat Ve Faaliyetinden”, s.103-104.

_____, “Yeni Neşriyat (Gazi Geray Han Hayatı Ve Eserleri)”, s.105.

_____, “Yeni Neşriyat (Kırım Türklerinin Kaderi Hakkında Yeni Neşriyat)”, s.106-107.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.108.

Sayı:15 (1959)

Mirza Bala, “Çağdaş Sovyet Toplumu Üzerinde Tartışmalar”, ss.3-11.

Vladimir S. Merzalow, “Sovyetler Birliğinde Köylü Sınıfının Durumu”, ss.12-39.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Maarif Sistemini Altüst Eden Yeni Bir Kanun Münasebetiyle”, ss.40-54.

B. Musabay, “İdil-Ural Türkleri Dil Ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi Ve Ruslaştırılması”, ss.55-61.

Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya’da Halk Tahsilinin Durumu”, ss.62-75.

A. Lebed, “Sovyetler Birliği Doğusundaki Demir yollarının Gelişme Planları”, ss.76-82.

Lev Predteçevskiy, “Sovyetlerin Karadeniz’deki Baltalayıcı Faaliyeti”, ss.83-94.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Mirza Bala”, ss.95-97.

_____, “Yeni Neşriyat (Onlar da İnsandı)”, ss.98-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:16 (1959)

Alihan Kantemir, “İslamiyet Ve Komünizm”, ss.3-15.

Mahmut Aslanbek, “İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu”, ss.16-29.

P. Urban, “Belarusya’nın Dünü Ve Bugünü”, ss.30-54.

Ramazan Karça, “Doğudaki Sovyet Propagandası”, ss.55-62.

Ahmet Temir, “Tataristan’ın Kuruluş Meselesi Ve Bugünkü Durumu”, ss.63-69.

S. Kabış, “Sovyetler Birliğinin Hububat Ekonomisi”, s.70-82.

_____, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin Genel Siyasetinde Sovyet Dış Ticaretinin Rolü”, ss.83-91.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Doktor Jivago)”, ss.92-100.

_____, “Yeni Neşriyat (The New Class)”, ss.101-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s105.

Sayı:17 (1959)

Nicholas Poppe, “Harpten Sonraki Devirde Sovyetlerin Türkistan’daki İdeolojik Siyaseti”, ss.3-25.

Evgeni Glovinski, “Sovyetler Birliğinin Dış Siyasetinde İktisadi Amillerin Rolü”, ss.26-49.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliğinde Kimya Sanayii Ve Sentetik Maddeler İstihsalı”, ss.50-64.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Azerbaycan’ında Tenkitlere Hedef Olan Bazı Şiirler Üzerinde İncelemeler”, ss.65-83.

Abdullah Oktay, “Türkistan’daki Maarif Ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış”, ss.84-92.

Ali Sabri, “Afro-Asya Halklarının Dayanışma Teşkilatı”, ss.93-103.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 11. İlmi Konferansı”, s.104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:18 (1959)

Y. Miroğlu, “Sovyet Türkistan’ı Nüfusunun Dinamiği”, ss.3-18.

Akdes Nimet Kurat, “19. Yüzyıl Rus Tarihinin Karakteri Ve 1917 Rus Şubat (Mart) İhtilali”, ss.19-31.

Süleyman Tekiner, “Ruşanın Azerbaycan’daki Hakim Mevkiini Tahkime Matuf Fevkalade Tedbirler”, ss.32-47.

Richard Vraga, “Sovyet Dış Siyasetinin Esas Problemleri, Metot Ve Vasıtaları”, ss.48-64.

Nikolai Galay, “Sovyetler Birliği Dış Siyaseti Üzerinde Askeri Amillerin Tesiri”, ss.65-82.

B. Musabay, “Sovyet Yazarlarının ‘Hür’ Yaratıcılıkları Hakkında Bazı Kayıtlar”, ss.83-88.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)”, ss.89-98.

_____, “Yeni Neşriyat (Tarihte Kafkasya)”, ss.99-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:19 (1960)

Nikolai Galay, “İstikrarsız Statüko”, ss.3-14.

Abdurrahman Avtorhanov, “Sovyet Dış Siyasetini Önceden Tayin Eden Amiller”, ss.15-34.

Abdullah Oktay, “Türkistan Milli Muhtariyet Hükümeti”, ss.35-47.

Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya’da Milliyetçiliğe Karşı Savaş”, ss.48-62.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Azerbaycan’ında Çıkan Bir Tarihi Eser Münasebetiyle”, ss.63-77.

G. Kostyuk, “İkinci Dünya Savaşının Hazırlanmasında Molotov-Ribbentrop Paktının Önemi”, ss.78-91.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Geçenlerde Sovyet İlminde Çıkan İhtilaflar Hakkında Bazı Kayıtlar”, ss.92-95.

_____, “Yeni Neşriyat (İslam Aleyhtarı Propaganda Ve Onun Azerbaycan’da Metotları)”, s.96.

_____, “Yeni Neşriyat (Türk Yurdu)”, s.97.

_____, “Yeni Neşriyat (Komünizm Geniş Kuruculuk Devresinde Milli Münasebetlerin İnkişafı)”, ss.98-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:20 (1960)

Nikolai Galay, “Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yapılan Yeni Azaltmanın İfade Ettiği Mana”, ss.3-7.

R.N. Redlich, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi İle Çin Komünist Partisi Arasındaki Karşılıklı Münasebetler Ve Sovyet Dış Siyaseti”, ss.8-22.

A. Kaşın, “Çin Müslümanları Ve Onların Komünizm İle Mücadeleleri”, ss.23-33.

Herman F. Achminow, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Yeni Tarihi”, ss.34-50.

Tamurbek Devletşin, “Sovyet Devrinde Kazan Türklerinde Maarif”, ss.51-61.

Aleksandr V. Yurçenko, “Sovyet Siyasi Rejiminin Ve Devlet İdaresinin Bugünkü Meseleleri”, ss.62-76.

B. Musabay, “Kazan Türklerinin Bugünkü Musikisi”, ss.77-85.

İbrahim Otar, “Cafer Seydahmet Kırımer”, ss.86-92.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Suyu Arayan Adam)”, ss.93-104.

_____, “Yeni Neşriyat (Komünist Rusya Ve Müslümanlar)”, ss.105-108.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.109.

Sayı:21 (1960)

G. Von Stackelberg, “Sovyet Koloniyalizmi Problemi Üzerine”, ss.3-18.

Nikolai Galay, “Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yapılan Tensikatın Sosyal Manası”, ss.19-33.

Ramazan Karça, “Sovyetler Birliğinin Yüksek Okullarında Yapılan Reform”, ss.34-43.

Panas Fedenko, “Lenin’in Ahlaki Tutumunun Teori Ve Pratiği”, ss.44-51.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Komünist Partisinin 24. Kongresini En Çok Meşgul Eden Mesele”, ss.52-64.

F.S. Gayenko, “Sovyetler Birliğinde Kadın Emeği”, ss.65-75.

Y. Mironenko, “Sibirya’nın Geopolitik Önemi”, ss.76-85.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yıllığı”, s.86-87.

_____, “Yeni Neşriyat (Kırım Hanlığı, Menşei Kuruluşu Ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması)”, s.88.

_____, “Yeni Neşriyat (İslamiyetin Müdafaa Vekili Rolünde Bir Yalancı)”, ss.89-93.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.94.

Sayı:22 (1960)

Herman F. Achminow, “Paris Zirve Konferansı Ve Sovyet Dış Siyaseti”, ss.3-14.

Ramazan Karça, “Sovyetler Birliği Okullarında Yapılan Yeni Reform Işığında Pedagoji Araştırmaları”, ss.15-25.

A. Battal Taymas, “Kazan Türklerinde Milli Davranışlar”, ss.26-37.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinde 15.1.59 Nüfus Sayımı Rakamlarına Göre Kuzey Türkistan Nüfusunun Dinamiği”, ss.38-46.

A. Kaşın, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Doğu Türkistan’ın Durumu”, ss.47-56.

B. Musabay, “Tataristan Milli Yazarlarının Kaderi”, ss.57-63.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 12. İlmî Konferansı”, s.64-64.

_____, “Yeni Neşriyat (Sovyet Rusya’nın İslam Aleyhtarı Siyasetinin Vesikaları (1 ve 2. Kısım); Taşkent Ruhu Türkistan Ve Doğu)”, s.66-67.

_____, “Yeni Neşriyat (Soğuk Harp)”, ss.68-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:23/24 (1961)

Abdurrahman Avtorhanov, “Hruşçov Hakimiyeti Altında Sovyetler Birliğinin İç Siyaset Gelişmesi”, ss.3-24.

Nikolai Galay, “Sovyet Ordusu Ve Sovyetler Birliğinin İç Siyaseti”, ss.25-37.

Süleyman Tekiner, “Muhtevaca Sosyalist Şekilce Milli Kültür Konusu Etrafında Azerbaycan’da Yeni Kımıldamalar”, ss.38-45.

P. Urban, “Türkistan Sovyet Cumhuriyetinde Milli-İdeolojik Eğilimler”, ss.46-57.

A. Kaşın, “Afrika Ve Asya Ülkelerinde Sovyet-Çin Rekabeti”, ss.58-67.

Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya Edebiyatının Sovyet Devrindeki Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar”, ss.68-76.

G. Von Stackelberg, “Sovyetlerin Komünist Emperyalizmi Tecrübesi Ve Sovyetler Birliğindeki Müslümanlar”, ss.77-90.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız (Profesör Ahmet Nabi Magoma)”, ss.91-93.

_____, “Kayıplarımız (Ekber Ağa Şeyhülislam)”, s.94.

_____, “Yeni Neşriyat (The Soviet Deportation Of Nationalities)”, ss.95-97.

_____, “Yeni Neşriyat (Sovyet Rusya’da Bugünkü Durum)”, ss.98-100.

_____, “Yeni Neşriyat (Emel)”, ss.101-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:25 (1961)

Anthony Adamovich, “Sovyet Rejiminin, Sovyetler Birliği Milli Cumhuriyetlerinde Uyguladığı Koloni Siyaseti”, ss.3-14.

Panas Fedenko, “Yeni Tip Koloniyalizmin Sovyet Koloniyalizminin Ana Hatları”, ss.15-31.

Baymirza Hayit, “Sovyet Koloni Siyasetinin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, ss.32-45.

Suzanne Labin, “Sovyet Hükümetinin İktisatça Geri Ülkelerdeki Siyasi, İktisadi Ve Taktik Faaliyeti”, ss.46-72.

Evgeni Glovinski, “Gelişen Memleketlerde Sovyet İktisadi Yayılması”, ss.73-83.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 13. İlmî Konferansı”, s.84-85.

_____, “Yeni Neşriyat (Komünizm Karşısında Yeni Nizam)”, ss.86-90.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.91.

Sayı:26/27 (1962)

Nikolai Galay, “Sovyet Blokunun Stratejik Zaafları”, ss.3-9.

Hans Braker, “Komünist Rejimle İdare Edilen Memleketlerin İktisadi Durumları Karşısında Sovyet Siyaseti”, ss.10-22.

Stefan Stolte, “Moskova’nın Kurduğu Karşılıklı İktisadi Yardım Şurası İmparatorluğu Üye Memleketler İçin Kolonizasyon Mu Kurtuluş Mu İfade Eder”, ss.23-32.

Tamurbek Devletşin, “Türkistan Sovyet Cumhuriyetindeki Parti Kongrelerinin Neticeleri”, ss.33-47.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliği Nüfusunun 1959 Nüfus Sayımından Sonraki Dinamiği”, ss.48-60.

N.A. Teodoroviç, “Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Karşı Yeni Kovalamalar”, ss.61-74.

M.A. Miller, “Sovyetler Birliğindeki Türk Halklarının Arkeoloji Ve Tarihi”, ss.75-89.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.90-93.

_____, “Yeni Neşriyat (Türken Und Sowjets)”, ss.94-96.

_____, “Yeni Neşriyat (Türkiye Cumhuriyeti Dışındaki Türk Toplulukları)”, ss.97-102.

_____, “Yeni Neşriyat (Kuzey Kafkasya, Hürriyet Ve İstiklal Davası)”, s.103-104.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.105.

Sayı:28 (1962)

William B. Ballis, “Sovyet Koloniyalizmini Öğrenmeye Yarar Bir Örnek: Dış Moğolistan”, ss.3-15.

G. Ahminov, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yeni Programında Daimi Temizlik Prensipleri”, ss.16-28.

Aleksandr V. Yurçenko, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yeni Programının Işığı Altında Sovyetler Birliğindeki Milli Münasebetlerin Gelişimi”, ss.29-46.

Nikolai Galay, “Sovyet Silahlı Kuvvetleri Ve Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 22. Kongresi”, ss.47-60.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinin Baltık Boyu Cumhuriyetindeki Nüfus Demografisi”, ss.73-86.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Sowjetrussische Orientpolitik Am Beispiel Turkestans)”, s.87-88.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.89.

Sayı:29 (1962)

S. Kabış, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Mart Plenomunun Sonuçları”, ss.3-15.

K. Novak Decker, “Sovyetler Birliğinde ‘Travopoliye’ Sisteminin İdeolojik Yıkılışı”, ss.16-22.

A. Lebed, “Sovyetler Birliğinin Tarım İşlerindeki Daimi Buhranların Sebepleri”, ss.23-28.

Aleksandr V. Yurçenko, “Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesinin Mart Plenomunca Alınan Kararların Işığı Altında Sovyet Tarım İşlerini Yönetim Sistemi”, ss.29-36.

F.S. Gayenko, “İstihlak Maddelerinin Bollaşacağı Vaatleri Ve Sovyetler Birliği Kolhoz Düzeninin Perspektifleri” ss.37-40.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliği Köy Ekonomisinin Makineleşme Perspektifleri”, ss.41-44.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliği Köy Nüfusunun Dinamiği Ve Sovyet Tarım İşlerinin Yeniden Kuruluşu”, ss.45-51.

Nikolai Galay, “Sovyetler Birliğinde Tarım Yönetim İşlerini Yeniden Kurmanın Stratejik Yönleri”, ss.52-57.

G. Ahminov, “Sovyetler Birliği Tarım Alanındaki Değişikliklerin Siyasi Önemi”, ss.58-62.

A. Polejajev, “Sovyetler Birliğinin Esaslı İnşaat İşlerinde, Sanayide Düzensizlik Ve 1961’de Planın Suya Düşüşü”, ss.63-73.

Evgeni Glovinski, “Sovyetler İle Arnavutluk Arasındaki İktisadi Münasebetler”, ss.74-87.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko”, s.88-89.

_____, “Yeni Neşriyat (Türkiye’de Komünizm Hareketleri)”, ss.90-93.

_____, “Yeni Neşriyat (Popitki Modernizastii İslama V Sovremyonnih Usloviyah)”, ss.94-97.

_____, “Yeni Neşriyat (Anadolu-Kafkas-Azerbaycan’a Armağan)”, s.98.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.99.

Sayı:30 (1962)

M. Miller, “Balkar Türklerinin Meselesi Etrafında”, ss.3-16.

M. Martens, “Sovyetler Birliğinin Yüksek Planlamasında Stratejik Yönler”, ss.17-28.

A. Kaşın, “Afrika’ya Komünist Çin Sızması”, s.29-37.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliğinde Gaz Sanayii”, ss.38-45.

B. Musabay, “İdil-Ural’ın İktisadi Önemi”, ss.46-53.

Vasil V. Dubrovski, “Sovyet Gözlüğü İle Bugünkü Azerbaycan”, ss.54-72.

Süleyman Tekiner, “İdeoloji Çalışmaları Yönünden Azerbaycan’daki Son Durum”, ss.73-85.

Ramazan Traho, “Rusya Federasyonu İçinde Adige Muhtar Eyaleti Kuruluşunun 40. Yıldönümü”, ss.86-91.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 14. İlmi Konferansı”, s.92.

_____, “Ceyhun Hacıbeyli”, ss.93-95.

_____, “Yeni Neşriyat (İhtilal)”, ss.96-99.

_____, “Yeni Neşriyat (Milliyetçilik Anlayışımız Ve Komünistlik)”, ss.100-102.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.103.

Sayı:31 (1963)

A. Lebed, “Sovyet Rejiminin Dayanağı Olmak Üzere Sovyet Gençliği”, ss.3-13.

G. Ahmınov, “Sovyet Gençliğinin İstek Ve Emelleri”, ss.14-29.

M. Martens, “Baş Kaldıran Gençlik”, ss.30-44.

M. Hansson, “Sovyet Güzel Sanatlarında Liberalizmin Sonu”, ss.45-56.

Nikolai Galay, “Sovyet Gençliği Ve Ordu”, ss.57-66.

F. Gayenko, “Sovyetler Birliği Ekonomisinde Gençliğin Rolü”, ss.67-81.

Evgeni Glovinski, “Sovyet Ukraynasında Gençliğin Durumu Hakkında Bazı Mülâhazalar”, ss.82-84.

R. Zıbenko, “Edebiyatta Ve Güzel Sanatlarda Sovyet Ukrayna Gençliği”, ss.85-87.

Y. Mironenko, “Sovyet İstatistik Rakamlarına Göre Sovyetler Birliğinde Gençlerin Milli Terkibi”, ss.95-98.

N. Teodoroviç, “Sovyet Gençliğinin Dine Karşı Münasebeti”, ss.99-103.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Türk Kültürü)”, ss.104-106.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.107.

Sayı:32 (1963)

M. Martens, “Sovyetler Birliğinin Silahlı Kuvvetleri Ve Milli Mesele”, ss.3-14.

M. Hanssoni “Sovyetler Birliğinde Rus Olmayan Milletlerin Bibliyografya Ve Edebiyat Tarihi Problemleri”, ss.15-23.

P. Urban, “Sovyet Tarihçisi Pokrovski’nin İtibarının İade Edilişi”, ss.24-35.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan, Sovyet Koloniyalizmi Etrafında Birleşmiş Milletlerde Cereyan Eden Tartışmaların Sıklet Merkezinde”, ss.36-49.

Ramazan Traho, “Kuzey Kafkasya’nın Bugünkü Edebiyatına Kısa Bir Bakış”, ss.50-62.

Martin Stieger, “Sovyetler Birliği Gençliğinin Komünist Olmayan Dünyaya Karşı Tutumu”, ss.63-69.

Haydar Bammat, “Ali Han Kantemir”, ss.70-74.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, s.75.

Sayı:33 (1963)

Anthony Adamovich, “Sovyetler Birliğinde Milli Edebiyatlar”, ss.3-20.

Veli Zünnün, “Bugünkü Türkistan Edebiyatı”, ss.21-33.

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Sovyet Edebiyatında Mukavemet Hareketinin Milli Karakteri”, ss.34-47.

İ. Koşelivets, “Ukrayna Sovyet Edebiyatının Son On Yılı”, ss.48-56

A. Kaşın, “Komünist Sistemi Ve Az Gelişmiş Ülkeler”, ss.57-64.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 15. İlmî Konferansı Ve Umumi Toplantısı”, ss.69-71.

_____, “Profesör Aytek Namitok (1892-1963)”, s.72-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:34 (1963)

Y. Mironenko, “Kafkasya Nüfusunun Dinamiği”, ss.3-18.

Georg Wedensky, “Sovyet Petrolü Ve İhracatı”, ss.19-25.

Ramazan Traho, “Sovyetler Birliğinde Kadınların ‘Eşitliği’”, ss.26-39.

Mehmet Arif Demirer, “Sovyetler Birliği Seyahatından Bazı Hatıralar”, ss.40-56.

Kemal Ortaylı, “Bir Sovyet Müellifinin Kırım Türkleri Ve Mazileri Hakkında İtirafı”, ss.57-63.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Les Russiatiques Empire de Tamerlan Heure du Kremlin)”, ss.64-74.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.75.

Sayı:35/36 (1964)

S. Kabış, “Sovyetler Birliğinde Tahıl Buhranı”, ss.3-14.

Georg Wedensky, “Sovyet Kimya Sanayiinin Ziraat Problemleri” ss.15-25.

Abdurrahman Kunta, “Sovyetler Birliğinde Müslümanlığın Gerçek Durumu”, ss.26-38.

A. Kaşın, “Doğu Türkistan’da Devlet Yayılması”, ss.39-47.

Vasil V. Dubrovski, “Bugünkü Tataristan”, ss.48-66.

Yuri Boris, “Sovyet Tarihçiliği Ve Rusya Kolonyalizmi Üstüne Bazı Kayıtlar”, ss.67-70.

P. Urban, “Sovyet Milli Siyasetinin Bugünkü Eğilimleri”, ss.71-82.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.83-86.

_____, “Yeni Neşriyat (Russia in Central Asia)”, ss.87-90.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.91.

Sayı:37 (1964)

Abdurrahman Kunta, “Sovyetler Birliği Milletlerini Milliyetlerinden Tecrit Programı”, ss.3-31.

Mehmet Sadık Aran, “Azerbaycan Ve Rusya” ss.32-40.

Süleyman Tekiner, “Kara Bir İstilanın Milli Bir Bayram Gibi Kutlanması Olayı Üzerine”, ss.41-52.

Bayram Rıza, “Azerbaycan Müziğinin Gelişmesi”, ss.53-59.

Ramazan Karça, “A.K. Borovkov Ve İlmi Yaratıcılığı”, ss.60-66.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 16. İlmi Konferansı”, s.67.

_____, “Kayıplarımız”, s.68-69.

_____” Yeni Neşriyat (İstoriya Goroda-Geroya Sevastopolya)”, ss.70-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:38 (1964)

Herman F. Achminow, “Stalin’den Sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi”, ss.3-17.

Giovanni Bensi, “Sovyet Toplumunda Sınıflar Ve Muhalefet”, ss.18-29.

P. Krujin, “Hruşçov’un Devrilmesi Ve Kremlindeki Saray İhtilalinin Cereyan Şekli”, ss.30-39.

Abdurrahman Kunta, “Hruşçovun Düşüşünün Sovyetler Birliğinde Doğuracağı Muhtemel Sonuçlar”, s.40-46.

Vasil V. Dubrovski, “Sovyet Türkistan’ı Hakkında Bazı Kayıtlar”, ss.47-55.

Y.A. Pismenni, “Yeni Adamın Eğitim Problemi”, ss.56-69.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün Sempozyumu”, s.70-71.

_____, “Yeni Neşriyat (Die Totengraber des Kommunismus)”, ss.72-74.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.75.

Sayı:39/40 (1965)

Edige Mustafa Kırimal, “Dergi’nin On Yıllığı”, ss.3-7.

Y. Mironenko, “Sovyet Türkistan’ın Demografisi”, ss.8-25.

İ. Bakolo, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Halk Eğitimi Alanındaki Milli Siyaseti”, ss.26-39.

Georg Wedensky, “İdil-Ural, Azerbaycan Ve Türkistan’da Petrol İstihali”, ss.40-51.

Süleyman Tekiner, “Stalin’in Ölümünden Sonra Sovyet Azerbaycan’ı”, ss.52-63.

Bayram Rıza, “Sovyetler Birliğinde Küçük El sanatları”, ss.64-74.

Beksultan Batırhan, “Kuzey Kafkasyalı Çeçen-İnguş Ve Karaçay-Balkarların Topyekun İmha Ve Tehcir Faciasının 21. Yıldönümü Münasebetiyle”, ss.75-82.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.83-88.

_____, “Dergi’nin 1-38 Sayılarındaki Bazı Yazılar”, ss.89-96.

Sayı:41 (1965)

Edige Mustafa Kırimal, “Sovyet Türkistan’ında Milliyetçilik”, ss.3-21.

Tamurbek Devletşin, “Kırgızistan’da Milliyetçilik”, ss.22-33.

Süleyman Tekiner, “Özbekistan’da Milliyetçilik”, ss.34-48.

Bayram Rıza, “Kazakistan’da Milliyetçilik”, ss.49-58.

Mehmet Emircan, “Tacikistan’da Milliyetçilik”, ss.59-66.

Aman Berdimurat, “Türkistan’da İslamiyet’e Karşı Savaş Ve Milli Kadrolar Meselesi”, s.67-68.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.69-72.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.73-74.

_____, “Yeni Neşriyat (Das Goldene Buch der Türki)”, s.75.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.76-79.

Sayı:42 (1965)

Panas Fedenko, “Rusya İmparatorluğunun Kuruluşu Hakkındaki Yeni Sovyet Tarihi”, ss.3-12.

Edige Kırımal, “Türkmenistan’da Milliyetçilik”, ss.13-32.

Abdurrahman Avtorhan, “Bir Siyaset Amili Olmak Üzere Sovyet Ordusu”, ss.33-42.

A. Kaşın, “Sovyet Türkistan’ı Ve Azerbaycan’ında Pamukçuluk”, ss.56-64.

S. Kabış, “Sovyet Türkistan’ı Ve Azerbaycan’ında Pamukçuluk”, ss.56-64.

Georg Wedensky, “Maveray-i Kafkasya’da Sanayi”, ss.65-73.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Enstitü Haberleri”, s.74.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.75-79.

Sayı:43 (1966)

Panas Fedenko, “Sömürgecilik Ve Sömürgelerin Bağımsızlığa Kavuşturulması Problemleri”, ss.3-11.

A. Lebed, “Sovyetler Birliğinde Yönetici Kadroların Yetiştirilmesi Ve Yerleştirilmesi”, ss.12-22.

V. Treml, “Sovyet Ekonomisinde Reform Ve Sovyet İktisatçılarının Yeni Kuşağı”, ss.23-34.

Nikolai Galay, “Sovyet Silahlı Kuvvetlerinde Kuşakların Değişmesi”, ss.35-49.

Süleyman Tekiner, “Bandung Konferansının On Yıllığı Üzerine”, ss.50-63.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat (Velikaya Drujba Azerbaycanskogoi Russkogo Narodov)”, ss.64-69.

_____, “Yeni Neşriyat (La Presse Et Le Mouvement National Chez Les Muslumans De Russie Avant 1920)”, ss.70-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.74-80.

Sayı:44 (1966)

Vasil Vasiloviç Dubrovski, “Yakut Türkleri”, ss.3-15.

Tamurbek Devletşin, “Türkistan’daki Sovyet Sömürgeciliğinin Mahiyeti Üzerine”, ss.16-26.

N.A. Teodoroviç, “Dine Karşı Sovyet Propagandası Ve İslamiyet”, ss.27-35.

P. Urban, “Sovyetler Birliği Ve Milli Kurtuluş Hareketleri”, ss.36-43.

Robert A. Rupen, “Sovyet-Çin Anlaşmazlığı Ve Muhtemel Sonuçlar”, ss.44-51.

Süleyman Tekiner, “Sosyalist Millet Efsanesi Üzerine”, ss.52-65.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.66-69.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.70-78.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.79.

Sayı:45 (1966)

Georg Von Stackelberg, “Sovyetler Birliği Müslüman Halkları Üzerinde İslamiyet’in Etkisi”, ss.3-16.

Panas Fedenko, “Sovyet Sömürgeciliğin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, ss.17-24.

Süleyman Tekiner, “Türkistan Cedidizmi Komünist Propandasının Dikkat Merkezinde”, ss.25-34.

G. Schulz, “Sovyetler Birliği Tababetinin Ahlak Prensiplerinde Değişiklik”, ss.35-46.

S. Voronistsın, “Sovyetler Birliğinde ‘Teknisyenler’ ile ‘Entelektüeller’ Arasındaki Anlaşmazlık”, ss.47-54.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliğinin Yeni Beş Yıllık Planının Özellikleri”, ss.55-63.

Edige Kırımal, “Kırım Ve Kırım Türklerinin Tarihi Geçmişi”, ss.64-71.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.72-78.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.79.

Sayı:46 (1966)

Tamurbek Devletşin, “Sovyet Rejimi Şartları Altında Sovyetler Birliği Müslümanlarının Elli Yıllık Hayatı”, ss.3-13.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Dayanışma Komitesinin Asya Ve Afrika Memleketleriyle İlgili Faaliyet”, ss.14-24.

Stefan C. Stolte, “Bükreş’te İki Konferans”, ss.25-34.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinde Doğum Ve Tabii Nüfus Artışı”, ss.35-42.

Panas Fedenko, “Sovyetler Birliğinde Komünist Diktatörlüğünün Geçirdiği Buhran”, ss.43-50.

Edige Kırımal, “Çarlık Rusyası Hakimiyeti Altında Kırım”, ss.51-61.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.62-69.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.70-76.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.77.

Sayı:47 (1967)

Abdurrahman Avtorhanov, “Komünist Partisi 1919 Programının Yekunları Ütopya Ve Realite”, ss.3-17.

Süleyman Tekiner, “Ekim İhtilali Ve Sovyet Doğusu Halkları”, ss.18-29.

S. Kabış, “Sovyet Tarımının Elli Yıllığı Üzerine”, ss.30-41.

Y. Mironenko, “Sovyet Birliğinde Vazedilmiş Aile Ve İş Kanunları Hakkında Bazı Mülahazalar”, ss.42-52.

P. Urban, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 23. Kongresinden Sonra Sovyet Tarih İlimi”, ss.53-62.

Edige Kırım, “Kırım Türklerinin Milli Kurtuluş Hareketi”, ss.63-72.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, s73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:48 (1967)

Richard Pipes, “Sovyetler Birliğinde Milliyet Meselesi”, ss.3-11.

Nikolai Galay, “Savaş Ve Barış Meseleleri”, ss.12-22.

Herman F. Achmimow, “Marksist Nazariyenin Bir Reddi Olarak Sovyet Nizam Denemesi”, ss.23-28.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinde Elli Yıl Boyunca Demografik Değişiklikler”, ss.29-37.

Süleyman Tekiner, “Doğu Sovyet Cumhuriyetlerinde İdeolojik Çalışmalar”, ss.38-47.

Y. Annenkov, “Sovyetler Birliğinde Sosyalist Gerçekçilik Ve Sanatın Kaderi”, ss.48-54.

Edige Kırimal, “Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilal Yıllarında Milli Kurtuluş Hareketi”, ss.55-69.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.70-77.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.78.

Sayı:49 (1967)

Tamurbek Davletşin, “Sovyetler Birliğinde Devlet İdaresinin Elli Yıllık Komünist Pratiği”, s.3-13.

Panas Fedenko, “Rusya’da Mutlakliyetin Ellinci Yıkılış Yılı”, ss.16-23.

Jaan Pennar, “Sovyet Milliyet Siyasetinin Yeni Tarifi”, ss.24-28.

Abdurrahman Avtorhanov, “Sovyetler Birliğinde Kolhozlardan Tarım Kooperatifleri Sistemine Dönüş”, ss.29-36.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Liselerinde Çıkanların Karşılaştıkları Güçlükler”, ss.37-45.

P. Krujin, “Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yeni Tayinler”, ss.46-52.

N.A. Teodoroviç, “Sovyetler Birliğinde Eski Anıtlar”, ss.53-66.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.53-66.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.76.

Sayı:50 (1967)

Ahmet Temir, “Çarlık Rusya’sında Ve Sovyetler Birliğinde Doğu Araştırmalarının Tarihi Ve Gayeleri”, ss.3-9.

Herman F. Achminov, “Parti İçinde Parti Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kuruluşunun Esas Prensipleri”, ss.10-19.

F. Hayenko, “Sovyetler Birliğinde Emek”, ss.20-31.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Türkologların Bakü Konferansı”, ss.32-42.

Y. Mironenko, “İdil-Ural Topraklarında Nüfus Hareketi”, ss.43-53.

Panas Fedenko, “Stalin’in Biyografisi Üzerine”, ss.54-64.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.65-67.

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.68-75.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.76.

Sayı:51 (1968)

Panas Fedenko, “Rusya’da Ekim Darbesinin 30. Yıldönümü Üzerine”, ss.3-12.

P. Krujin, “Sovyetler Birliği Kara Kuvvetleri Başkumandanlığının Yeniden İhyası”, ss.13-22.

Süleyman Tekiner, “Yeni Sovyet Gelenek, Örf Ve Törenleri Üzerine”, ss.23-31.

Etsuo Kohtani, “Kızıl Çin’de Büyük Proleter Kültür İhtilali”, ss.32-38.

K. Kırlov, “Sovyet Ekonomisinde Beliren Yeni İmkanlar”, ss.39-42.

Bayram Rıza, “Sovyetler Birliğinde İdeoloji Ve Moda Meseleleri”, ss.43-48.

Yuri Marin, “Sovyetler Birliğinde Manevi Kıymetlerin Yeniden Değerlendirilmesi”, ss.49-55.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinde Göç Hareketleri”, ss.56-63.

Georg Wedensky, “Yeni Beş Yıllık Planda Sovyet Kimya Endüstrisi (1966-1970)”, ss.64-70.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.71-74.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.75.

Sayı:52 (1968)

Herman F. Achminow, “Sovyetler Birliğinde İdeoloji Buhranının Derinleşmesi”, ss.3-9.

Tamurbek Devletşin, “Sovyetler Birliğinde Halkların Uydurma Hukuk Eşitliği Üzerine”, ss.10-15.

Süleyman Tekiner, “Sovyet İctimai İlimleri Ve Problemleri”, ss.16-25.

S. Altayev, “Sovyet Ordusunun Elli Yıllık Komünist Yönetimi”, ss.26-34.

F. Hayenko, “Sovyetler Birliği Sendikalarının 14. Kongresi”, ss.35-43.

Yuri Marin, “Sovyetler Birliğinde Milli İlişkilerin Gerginleşmesi Üzerine”, ss.44-50.

S. Krilov, “SSCB Ve ABD Ekonomik Gelişmeleri Arasında Yapılan Kıyaslamalar Üzerine”, ss.51-56.

S. Voronitsın, “Nazariyatta Ve Gerçeklikte Yeni Sovyet Adamı”, ss.57-62.

Gerorg Wedensky, “Sovyetler Birliği Siyah Metalurji Sanayinin Durumu”, ss.63-71.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, s.72-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.74-78.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.79.

Sayı:53 (1968)

Edige Kırımal, “Türkistan Tarihi”, ss.2-23.

Tamurbek Davletşin, “Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinin Devlet Kuruluşu”, ss.23-31.

Abdurrahman Avtorhon, “Sovyet Türkistan’ında Siyasi Sistem Ve Devlet İdaresi”, ss.32-43.

Panas Fedenko, “Marksizm Ve Sovyet Gerçekçiliği”, ss.44-51.

Süleyman Tekiner, “Bilingizm Problemi Üzerine”, ss.52-64.

Bayram Rıza, “Sovyetler Birliğinin Dış Memleketlerle Kültür İlişkileri Meselesi”, ss.65-70.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.71-76.

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.77.

Sayı:54 (1968)

Ahmet Caferoğlu, “Türkistan Türk Dili Ve Edebiyatı”, ss.3-16.

Panas Fedenko, “Milliyet Meselesinin Çözümünde Sovyet Nazariyesi Ve Tatbikatı”, ss.17-23.

Leon J. Barat, “Sovyet Edebiyatında Rus Milli İdesi” ss.24-34.

Süleyman Tekiner, “Güney Kafkasya Edebiyat Tenkitçilerinin Bakü Konferansı”, ss.35-48.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinin Gayrı Rus Halklarını Ruslaştırma Vasıtası Olmak Üzere Karma Evlenmeler”, ss.49-56.

Yuri Marin, “İki Komünist İmparatorluğu Arasında Amansız Düşmanlık”, ss.57-64.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.65-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:55 (1969)

Nikolai Galay, “Sovyet Türkistan’ın Jeopolitik Ve Stratejik Önemi”, ss.3-21.

Herman F. Achminow, “Hiyve Hanlığı İle Buhara Emirliğinin Sovyet Rusya Tarafından İstilas Ve Türkistan’ın Sovyetleştirilmesi”, ss.21-34.

Y. Mironenko, “Sovyet Türkistan’ı (Demografik Özet), ss.35-46.

S. Kabış, “Sovyet Türkistan’ında Tarım”, ss.47-55.

Süleyman Tekiner, “Başlıca Arap Devletlerinde Müstakar İç Siyasi Durum Konusu Üzerine”, ss.56-63.

Panas Fedenko, “Çekoslovakya’nın Sovyet Ordularınca İşgalinin Bazı Sonuçları Üzerine”, ss.64-67.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.68.

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.69-73.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.74.

Sayı:56 (1969)

Panas Fedenko, “Pekin-Moskova”, ss.3-15.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Türkistan’ı Ve Müslüman Doğu Memleketleri”, ss.16-33.

P. Krujin, “Sovyet Donanması Akdeniz’de”, ss.34-41.

Anatol Popljuiko, “Sovyetler Birliğinde İktisadi Gelişme Tempoları”, ss.42-55.

Y. Mironenko, “Sovyetler Birliğinin Nüfus Artışında Azalma”, ss.56-63.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.64-69.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.70.

Sayı:57 (1969)

Yuri Marin, “Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesi Ve Dünya Gençliğinin Aşırı Solculuğu”, ss.3-9.

Panas Fedenko, “Komünist Enternasyonalinin Elli Yıllığı Üzerine”, ss.10-19.

Süleyman Tekiner, “Asya-Afrika Yazarlarının Taşkent Sempozyumu”, ss.20-30.

Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya Edebiyatı Üzerine”, ss.31-40.

F. Hayenko, “Sovyetler Birliğinde Emeği Koruma Meseleleri “, ss.41-52.

Georg Wedensky, “Sovyet Türkistan’ı Sanayinin Başta Gelen Şubeleri”, ss.53-63.

S. Vorinitsın, “Sovyet Türkistan’ında Okul Ve Bilim”, ss.64-73.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.74-78.

_____, “Enstitü Haberleri”, s.79.

Sayı:58 (1969)

Jaan Penaar, “Araplar, Marksizm Ve Moskova”, ss.3-17.

K. Aleksandrow, “Çin-Sovyet Sınır Anlaşmazlığı Üzerine”, ss.18-33.

P. Krujin, “Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Kumanda Heyetinde Değişiklikler”, ss.34-45.

Yuri Marin, “Sovyet Siyasetinin Ümanizmi Efsanesinin İflası”, ss.46-55.

Süleyman Tekiner, “Sovyetler Birliğinde Milletler Problemi”, ss.56-65.

S. Voronitsın, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Eski Siyaset Dönüşü”, ss.66-72.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.73-75.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.76.

Sayı:59 (1970)

Edige Kırımal, “Kırım Türkleri”, ss.3-22.

M. Goldstein, “Sovyet Hareketine Uğrayan Kırım Türk Halkı Ve Onun Milli Kültürü”, ss.23-31.

Bayram Rıza, “Türkistan’da Müzik, Tiyatro Ve Mimarlık”, ss.32-46.

Panas Fedenko, “İkinci Dünya Savaşının Sorumluluğu Meselesi”, ss.55-68.

Herman F. Achminow, “Sovyetler Birliğinde Sansür”, ss.69-73.

B. Azer, “Kara Karayev’in Üçüncü Senfonisi”, ss.74-76.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, s.77.

Sayı:60 (1970)

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Türkleri”, ss.3-22.

Panas Fedenko, “Lenin İşçi, Köylü Ve Aydınlarla Karşı Gerçek Tutumu”, ss.23-34.

P. Urban, “Milletlerin Self-Determinasyon Ve Sosyalist Devletlerin Egemenlik Hakkının Yeni Sovyet Yorumu”, ss.35-43.

F. Hayenko, “Sovyet Sendikalarının Milletler Arası Faaliyeti”, ss.44-54.

M. Goldstein, “Sovyetler Birliği Sanatında Stalinist İkelere Dönüş”, ss.55-63.

İgor Glazenap, “İki Dünya Sosyal Sistemi Arasındaki Yarışmanın Maddi Sonuçları”, ss.64-69.

Anita Glassl, “Sovyetler Birliğinde Aile Ve Boşanma Problemi”, ss.70-76.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, ss.77-80.

Sayı:61 (1970)

Barasbi Baytugan, “Kuzey Kafkasya”, ss.3-21.

Herman F. Achminow, “Sovyetler Birliğinde Komünist Rejimine Karşı Direnme İdeolojisi”, ss.22-28.

Panas Fedenko, “Düşünen Guillotine”, ss.29-36.

Baymirza Hayit, “Bugünkü Sovyetler Birliği Dış Siyasetinde Türkistan’ın Önemi”, ss.37-46.

P. Krujin, “Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Subay Kadrolarının Tamamlanması Ve Askeri Okullar”, ss.47-62.

Mehmet İldeniz, “Alma-Ata Milletlerarası Sempozyumunun Siyasi Hedefleri”, ss.62-72.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kayıplarımız”, ss.73-75.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.76.

Sayı:62 (1970)

Süleyman Tekiner, “Azerbaycan Ve Kazakistan Sovyet Cumhuriyetlerinin 50 Yılı”, ss.3-17.

Valeria M. Albert, “Kazakistan’ın Bakir Topraklarında Devamlı Başarısızlıklar”, ss.18-24.

F. Hayenko, “İki Dünya Sosyal-Ekonomik Sistemlerin Gelişme Eğilimi Ve Onun Sovyet Eleştirisi”, ss.25-37.

Panas Fedenko, “Milli Meselenin Leninist Nazariyesi Ve Sovyet Gerçekliği”, ss.38-45.

Yuri Marin, “Resmi Sovyet Felsefesinin İflası”, ss.46-52.

Georg Wedensky, “Sovyetler Birliği Sanayinin Durumu Hakkında Bazı Düşünceler”, ss.53-60.

Edige Kırimal, “İsmail Bey Gaspıralı”, ss.60-64.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kırım Türklerinin Moskova’da Kovuşturmaları”, ss.65-73.

_____, “Yeni Neşriyat”, ss.74-76.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.77.

Sayı:63 (1971)

Abdurrahman Avtorhan, “Kremlin Yönetiminde Genç Kuşak Ve Haleflik Problemleri”, ss.3-16.

P. Urban, “Sovyet Tarih İlminin Bugünkü Durumu”, ss.17-28.

P. Krujin, “Roket-Çekirdek... Kalkan Veya Kılıç mı?”, ss.29-34.

Süleyman Tekiner, “Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Statükosu Üzerine”, ss.35-43.

N. Teodoroviç, “Sovyetler Birliğinde Mücadeleci Ateizme Dönüş”, ss.44-54.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Kırım Dönemekte Olan Kırım Türklerinin Durumu”, ss.55-72.

_____, “Muhtelif Haberler”, s.73.

Sayı:64 (1971)

P. Krujin, “Sovyetler Birliğinde Kara Kuvvetleri Öneminin Artması Ve Gençliğin Askere Hazırlık Talim Ve Terbiyesi”, ss.3-15.

Panas Fedenko, “Komünist Moskova Propagandasında Yeni Eğilimler”, ss.16-25.

Süleyman Tekiner, “Türk-Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinin Komünist Partisi Kongreleri”, ss.26-38.

K. Aleksandrow, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Sovyet-Çin İlişkileri”, ss.39-45.

F. Hayenko, “Sovyetler Birliğinde İktisadi Reform”, ss.46-59.

Anita Glassl, “Sovyetler Birliğinde Dindar Gençlik Sorunu Üzerine”, ss.60-68.

S. Razumnı, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinde Kuvvetlerin Dağılışı”, ss.69-76.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, s.77.

Sayı:65 (1971)

Ahmet Caferoğlu, “Sovyet Türkolojisi”, ss.3-15.

Abdurrahman Avtorhan, “Sovyetler Birliğinde Şahsiyetsiz İktidar Ve Hakim Gruplar”, ss.16-25.

P. Krujin, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Yeni Yüksek Organlarında Ordu Temsilcileri”, ss.26-33.

K. Aleksandrov, “Sovyet-Çin Anlaşmazlığı Ve Romanya”, ss.34-40.

Panas Fedenko, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Milli Mesele”, ss.41-47.

Süleyman Tekiner, “Sovyet Milli Politikasında Yeni Bir Gerileme mi?”, ss.48-57.

Y. Pismanny, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Sovyet Toplumunun Gelişmesi”, ss.58-63.

Baymirza Hayıt, “Sovyetler Birliği Komünist Partisinin İslamiyet’e Karşı Mücadelesi”, s.64-69.

YAZARI BELİRTİLMEMİŞ BÖLÜMLER

_____, “Muhtelif Haberler”, s.70.

Sayı:66 (1971)

Abdurrahman Avtorhan, “Sovyet Yayılma Siyasetinde Yeni Safha”, ss.3-21.

Ahmet Caferoğlu, “Sovyetler Birliği Türkoloji Araştırmalarındaki Rus Kültür Üstünlüğü Davası”, ss.22-34.

Süleyman Tekiner, “Türk-Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinin Son Yazarlar Kongreleri Üzerine”, ss.35-50.

F. Hayenko, “Sovyetler Birliğinde İş Ve İş Ücreti”, ss.51-64.

4.2. DERGİ DERGİSİ: YAZAR ADINA GÖRE MAKALELER

Ahmet Uluktuk

“İkinci Türkmen Dil Kurultayı Ve Onun Siyasi Mahiyeti”, Münih 1955, Sayı:1, ss.41-47.

Ali Azertekin

“İran’da Komünizmin Gelişmesi”, Münih 1957, Sayı:10, ss.49-73.

Abdurrahman Avtorhanov

“Sovyetler Birliğinde Hakim Sınıf”, Münih 1958, Sayı:14, ss.49-67.

“Sovyet Dış Siyasetini Önceden Tayin Eden Amiller”, Münih 1960, Sayı:19, ss.15-34.

“Hruşçov Hakimiyeti Altında Sovyetler Birliğinin İç Siyaset Gelişmesi”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.3-24.

“Bir Siyaset Amili Olmak Üzere Sovyet Ordusu”, Münih 1965, Sayı:42, ss.33-42.

“Komünist Partisi 1919 Programının Yekunları Ütopya Ve Realite”, Münih 1967, Sayı:47, ss.3-17.

“Sovyetler Birliğinde Kolhozlardan Tarım Kooperatifleri Sistemine Dönüş”, Münih 1967, Sayı:49, ss.29-36.

“Sovyet Türkistan’ında Siyasi Sistem Ve Devlet İdaresi”, Münih 1968, Sayı:53, ss.32-43.

“Kremlin Yönetiminde Genç Kuşak Ve Haleflik Problemleri”, Münih 1971, Sayı:63, ss.3-16.

“Sovyetler Birliğinde Şahsiyetsiz İktidar Ve Hakim Gruplar”, Münih 1971, Sayı:65, ss.16-25.

“Sovyet Yayılma Siyasetinde Yeni Safha”, Münih 1971, Sayı:66, ss.3-21.

A. Uselis

“Güney Kafkasya’nın Demiryol Nakliyatı” Münih 1956, Sayı:6, ss.87-102.

“Şimali Kafkasya Demiryolları”, Münih 1957, Sayı:8, ss.41-59.

“Türkistan’ın Aşkabad Demiryolu”, Münih 1957, Sayı:11, ss.58-69.

Abdullah Battal Taymas

“Kazanlı Fikir Adamı Rızaeddin Fahreddinoğlu”, Münih 1956, Sayı:7, ss.17-32.

“Sadri Maksudi Arsal”, Münih 1957, Sayı:9, ss.36-47.

“Kazanlı Fikir Adamı Ve Terbiyeci Alimcan Barudi”, Münih 1958, Sayı: 13, ss.14-24.

“Kazan Türklerinde Milli Davranışlar”, Münih 1960, Sayı:22, ss.26-37.

Akdes Nimet Kurat

“19. Yüzyıl Rus Tarihinin Karakteri Ve 1917 Rus Şubat (Mart) İhtilali”, Münih 1959, Sayı:18, ss.19-31.

Abdurrahman Kunta

“Sovyetler Birliğinde Müslümanlığın Gerçek Durumu”, Münih 1964, Sayı:35/36, ss.26-38.

“Sovyetler Birliği Milletlerini Milliyetlerinden Tecrit Programı”, Münih 1964, Sayı:37, ss.3-31.

“Hruşçovun Düşüşünün Sovyetler Birliğinde Doğuracağı Muhtemel Sonuçlar”, Münih 1964, Sayı:38, s.40-46.

Abdülgani Derbendi

Abdülğani Derbendi, “1956 İslam Kongresinde Sovyet Mahkumu Milletler Meselesi”, Münih 1957, Sayı:8, ss.78-93.

Ahmet Temir

“Tataristan’ın Kuruluş Meselesi Ve Bugünkü Durumu”, Münih 1959, Sayı:16, ss.63-69.

“Çarlık Rusya’sında Ve Sovyetler Birliğinde Doğu Araştırmalarının Tarihi Ve Gayeleri”, Münih 1967, Sayı:50, ss.3-9.

A. Gayev

“Sovyetler Birliğinin Toplama Kampları”, Münih 1956, Sayı:4, ss.107-122.

“Sovyet Temerküz Kamplarının İçyüzü”, Münih 1957, Sayı:9, ss.98-118.

Arif Sultan Ufalı

“Ayaz İshaki İdilli”, Münih 1955, Sayı:3, ss.107-120.

“Müslüman-Arap Dünyasında Sovyet Propagandasının Dış Şekilleri”, Münih 1956, Sayı:7, ss.85-96.

A. Kaşın

“Çin Müslümanları Ve Onların Komünizm İle Mücadeleleri”, Münih 1960, Sayı:20, ss.23-33.

“Çin Halk Cumhuriyeti’nde Doğu Türkistan’ın Durumu”, Münih 1960, Sayı:22, ss.47-56.

“Afrika Ve Asya Ülkelerinde Sovyet-Çin Rekabeti”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.58-67.

“Afrika’ya Komünist Çin Sızması”, Münih 1962, Sayı:30, s.29-37.

“Komünist Sistemi Ve Az Gelişmiş Ülkeler”, Münih 1963, Sayı:33, ss.57-64.

“Doğu Türkistan’da Devlet Yayılması”, Münih 1964, Sayı:35/36, ss.39-47.

“Sovyet Türkistan’ı Ve Azerbaycan’ında Pamukçuluk”, Münih 1965, Sayı:42, ss.56-64.

Anita Glassl

“Sovyetler Birliğinde Aile Ve Boşanma Problemi”, Münih 1971, Sayı:60, ss.70-76.

“Sovyetler Birliğinde Dindar Gençlik Sorunu Üzerine”, Münih 1971, Sayı:64, ss.60-68.

Azer Tamer

“Büyük Azerbaycan Şairi Fuzuli”, Münih 1956, Sayı:7, ss.70-84.

A. Lebed

“Sovyetler Birliği Doğusundaki Demir yollarının Gelişme Planları”, Münih 1959, Sayı:15, ss.76-82.

“Sovyetler Birliğinin Tarım İşlerindeki Daimi Buhranların Sebepleri”, Münih 1962, Sayı:26, ss.23-28.

“Sovyet Rejiminin Dayanağı Olmak Üzere Sovyet Gençliği”, Münih 1963, Sayı:31, ss.3-13.

“Sovyetler Birliğinde Yönetici Kadroların Yetiştirilmesi Ve Yerleştirilmesi”, Münih 1966, Sayı:43, ss.12-22.

Abdullah Oktay

“Türkistan’daki Maarif Ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış”, Münih 1959, Sayı:17, ss.84-92.

“Türkistan Milli Muhtariyet Hükümeti”, Münih 1960, Sayı:19, ss.35-47.

A. Ömerhan

“Bandung Konferansındaki İdeoloji Ayrılıkları”, Münih 1955, Sayı:2, ss.15-31.

“Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin İntişarı Münasebetiyle”, Münih 1955, Sayı:3, ss.129-134.

Ahmet Caferoğlu

“Türkistan Türk Dili Ve Edebiyatı”, Münih 1968, Sayı:54, ss.3-16.

“Sovyet Türkolojisi”, Münih 1971, Sayı:65, ss.3-15.

“Sovyetler Birliği Türkoloji Araştırmalarındaki Rus Kùltür Üstünlüğü Davası”, Münih 1971, Sayı:66, ss.22-34.

Ali Sabri

“Afro-Asya Halklarının Dayanışma Teşkilatı”, Münih 1959, Sayı:17, ss.93-103.

Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko

“SSCB Yüksek Şurasının 6. Sesionunda Görüşülen Müttefik Cumhuriyet Haklarının Genişletilmesi Meseleleri”, Münih 1957, Sayı:10, ss.74-82.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yeni Programının Işığı Altında Sovyetler Birliğindeki Milli Münasebetlerin Gelişimi”, Münih 1962, Sayı:28, ss.29-46.

“Sovyet Siyasi Rejiminin Ve Devlet İdaresinin Bugünkü Meseleleri”, Münih 1960, Sayı:20, ss.62-76.

“Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesinin Mart Plenomunca Alınan Kararların Işığı Altında Sovyet Tarım İşlerini Yönetim Sistemi”, Münih 1962, Sayı:29, ss.29-36.

A. Kut

“Sovyetler Birliği Türklerinin Münevver Kadrosu”, Münih 1956, Sayı:4, ss.3-18.

Ahmet Magoma

“Komünistlerin İmam Şamil Hakkında Fikir Değiştirmeleri Ve Onun Sebepleri”, Münih 1957, Sayı:8, ss.19-40.

Alihan Kantemir

Alihan Kantemir, “İslamiyet Ve Komünizm”, Münih 1959, Sayı:16, ss.3-15.

A. Akku

“Ural Arkası İle Türkistan’ın Nakliyat İşleri”, Münih 1955, Sayı:1, ss.76-93.

“Ukrayna Ve Kırım Topraklarının İmarı Meselesi”, Münih 1955, Sayı:2, ss.54-74.

“Sovyet Demiryolu Nakliyatında Devamlı Buhran”, Münih 1955, Sayı:3, ss.98-106.

Aman Berdimurat

“Türkistan’da İslamiyet’e Karşı Savaş Ve Milli Kadrolar Meselesi”, Münih 1965, Sayı:41, s.67-68.

Anthony Adamovich

“Sovyet Rejiminin, Sovyetler Birliği Milli Cumhuriyetlerinde Uyguladığı Koloni Siyaseti”, Münih 1963, Sayı:25, ss.3-14.

“Sovyetler Birliğinde Milli Edebiyatlar”, Münih 1963, Sayı:33, ss.3-20.

A. Polejayev

“Sovyetler Birliğinin Esaslı İnşaat İşlerinde, Sanayiinde Düzensizlik Ve 1961’de Planın Suya Düşüşü”, Münih 1962, Sayı:26, ss.63-73.

Alexandre Bennigsen

“Tacik Edebi Dilinin Ruslaştırılması”, Münih 1957, Sayı:10, ss.91-95.

Anatol Popljuiko

“Sovyetler Birliğinde Sanayinin Sosyalistçesine Yerleştirilmesi Ve Milli Cumhuriyetin İktisadi Gelişmesi”, Münih 1956, Sayı:5, ss.73-94.

“Sovyetler Birliğinde İktisadi Gelişme Tempoları”, Münih 1969, Sayı:56, ss.42-55.

Baymirza Hayit

“Sovyet Koloni Siyasetinin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, Münih 1961, Sayı:25, ss.32-45.

“Bugünkü Sovyetler Birliği Dış Siyasetinde Türkistan’ın Önemi”, Münih 1970, Sayı:61, ss.37-46.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin İslamiyet’e Karşı Mücadelesi”, Münih 1971, Sayı:65, s.64-69.

B. Azer

“Kara Karayev’in Üçüncü Senfonisi”, Münih 1970, Sayı:59, ss.74-76.

Barasbi Baytugan

“Kuzey Kafkasya”, Münih 1970, Sayı:61, ss.3-21.

B. Musabay

“Sovyet Yazarlarının ‘Hür’ Yaratıcılıkları Hakkında Bazı Kayıtlar”, Münih 1959, Sayı:18, ss.83-88.

“Kazan Türklerinin Bugünkü Musikisi”, Münih 1960, Sayı:20, ss.77-85.

“Tataristan Milli Yazarlarının Kaderi”, Münih 1960, Sayı:22, ss.57-63.

“İdil-Ural’ın İktisadi Önemi”, Münih 1962, Sayı:30, ss.46-53.

“İdil-Ural Türkleri Dil Ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi Ve Ruslaştırılması”, Münih 1959, Sayı:15, ss.55-61.

Bayram Rıza

“Azerbaycan Müziğinin Gelişmesi”, Münih 1964, Sayı:37, ss.53-59.

“Sovyetler Birliğinde Küçük El sanatları”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.64-74.

“Kazakistan’da Milliyetçilik”, Münih 1965, Sayı:41, ss.49-58.

“Sovyetler Birliğinde İdeoloji Ve Moda Meseleleri”, Münih 1968, Sayı:51, ss.43-48.

“Sovyetler Birliğinin Dış Memleketlerle Kültür İlişkileri Meselesi”, Münih 1968, Sayı:53, ss.65-70.

“Türkistan’da Müzik, Tiyatro Ve Mimarlık”, Münih 1970, Sayı:59, ss.32-46.

Beksultan Batırhan

“Kuzey Kafkasyalı Çeçen-İnguş Ve Karaçay-Balkarların Topyekun İmha Ve Tehcir Faciasının 21. Yıldönümü Münasebetiyle”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.75-82.

Cafer Seydahmet Kırimer

“Mareşal Pilsudski Mülakatlarım Ve Hatıralarım”, Münih 1958, Sayı:13, ss.75-83.

David Dallin

“Son Yıllardaki Sovyet Dış Siyasetinin Ana Hatları”, Münih 1957, Sayı:10, ss.13-25.

Edige Mustafa Kırimal

“Kırım’da Sovyetlerin Din Siyaseti”, Münih 1955, Sayı:1, ss.55-67.

“1917 İhtilalinde Evvel Ve Sonra Kırım-Türk Ailesiyle Kadının Durumu”, Münih 1955, Sayı:3, ss.13-30.

“Kırım’da Topyekun Tehcir Ve Katliam”, Münih 1956, Sayı:5, ss.13-34.

“Bolşeviklerin 1917-1918 Yıllarında Kırım’da Milliyet Siyaseti”, Münih 1959, Sayı:7, ss.44-56.

“Kırım Türklerinin Yiğit Halim Destanı Hakkında Bazı Kayıtlar”, Münih 1958, Sayı:12, ss.32-38.

“Dergi’nin On Yıllığı”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.3-7.

“Sovyet Türkistan’ında Milliyetçilik”, Münih 1965, Sayı:41, ss.3-21.

“Türkmenistan’da Milliyetçilik”, Münih 1965, Sayı:42, ss.13-32.

“Kırım Ve Kırım Türklerinin Tarihi Geçmişi”, Münih 1966, Sayı:1966, ss.64-71.

“Çarlık Rusyası Hakimiyeti Altında Kırım”, Münih 1966, Sayı:46, ss.51-61.

“Kırım Türklerinin Milli Kurtuluş Hareketi”, Münih 1967, Sayı:47, ss.63-72.

“Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilal Yıllarında Milli Kurtuluş Hareketi”, Münih 1967, Sayı:48, ss.55-69.

“Türkistan Tarihi”, Münih 1968, Sayı:53, ss.2-23.

“Kırım Türkleri”, Münih 1970, Sayı:59, ss.3-22.

“İsmail Bey Gaspıralı”, Münih 1970, Sayı:62, ss.60-64.

Etsuo Kohtani

“Kızıl Çin’de Büyük Proleter Kültür İhtilali”, Münih 1968, Sayı:51, ss.32-38.

Evgeni Glovinski

“Sovyetler Birliğinin Dış Siyasetinde İktisadi Amillerin Rolü”, Münih 1959, Sayı:17, ss.26-49.

“Gelişen Memleketlerde Sovyet İktisadi Yayılması”, Münih 1961, Sayı:25, ss.73-83.

“Sovyetler İle Arnavutluk Arasındaki İktisadi Münasebetler”, Münih 1962, Sayı:29, ss.74-87.

“Sovyet Ukraynasında Gençliğin Durumu Hakkında Bazı Mülâhazalar”, Münih 1963, Sayı:31, ss.82-84.

Frederick Charler Barghoorn

“Marksist İdeolojisi Ve Sovyet Gerçekliği”, Münih 1957, Sayı:10, ss.39-48.

F.S. Gayenko

“Sovyetler Birliğinde Kadın Emeği”, Münih 1960, Sayı:21, ss.65-75.

“İstihlak Maddelerinin Bollaşacağı Vaatleri Ve Sovyetler Birliği Kolhoz Düzeninin Perspektifleri” Münih 1962, Sayı:29, ss.37-40.

“Sovyetler Birliği Ekonomisinde Gençliğin Rolü”, Münih 1963, Sayı:31, ss.67-81.

“Sovyetler Birliğinde Emek”, Münih 1967, Sayı:50, ss.20-31.

“Sovyetler Birliği Sendikalarının 14. Kongresi”, Münih 1968, Sayı:52, ss.35-43.

“Sovyetler Birliğinde Emeği Koruma Meseleleri “, Münih 1969, Sayı:57, ss.41-52.

“Sovyet Sendikalarının Milletler Arası Faaliyeti”, Münih 1970, Sayı:60, ss.44-54.

“İki Dünya Sosyal-Ekonomik Sistemlerin Gelişme Eğilimi Ve Onun Sovyet Eleştirisi”, Münih 1970, Sayı:62, ss.25-37.

Georg Von Stackelberg

“Bakü’den Bandung’a Kadar”, Münih 1955, Sayı:2, ss.3-14.

“Komünist Partisinin 20. Kongresinden Sonra Sovyetler Birliğinde Tarih İlmi Ve Şarkiyatçılık”, Münih 1956, Sayı:7, ss.57-69.

“Sovyet Kolonyalizmi Problemi Üzerine”, Münih 1960, Sayı:21, ss.3-18.

“Sovyetlerin Komünist Emperyalizmi Tecrübesi Ve Sovyetler Birliğindeki Müslümanlar”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.77-90.

“Sovyetler Birliği Müslüman Halkları Üzerinde İslamiyet’in Etkisi”, Münih 1966, Sayı:45, ss.3-16.

G. Kostyuk

“İkinci Dünya Savaşının Hazırlanmasında Molotov-Ribbentrop Paktının Önemi”,
Münih 1960, Sayı:19, ss.78-91.

G. Ahmninov

“Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yeni Programında Daimi Temizlik Prensipleri”,
Münih 1962, Sayı:28, ss.16-28.

“Sovyetler Birliği Tarım Alanındaki Değişikliklerin Siyasi Önemi”, Münih 1962,
Sayı:29, ss.58-62.

“Sovyet Gençliğinin İstek Ve Emelleri”, Münih 1963, Sayı:31, ss.14-29.

Giovanni Bensi

“Sovyet Toplumunda Sınıflar Ve Muhalefet”, Münih 1964, Sayı:38, ss.18-29.

G. Schulz

“Sovyetler Birliği Tababetinin Ahlak Prensiplerinde Değişiklik”, Münih 1966,
Sayı:45, ss.35-46.

Georg Wedensky

“Sovyetler Birliği Sanayinin 40 Yıllık İdare Teşkilatı Ve Yeni Reformlar”, Münih
1958, Sayı:13, ss.41-59.

“Sovyetler Birliğinde Kimya Sanayii Ve Sentetik Maddeler İstihali”, Münih 1959,
Sayı:17, ss.50-64.

“Sovyetler Birliği Köy Ekonomisinin Makineleşme Perspektifleri”, Münih 1962,
Sayı:29, ss.41-44.

“Sovyetler Birliğinde Gaz Sanayii”, Münih 1962, Sayı:30, ss.38-45.

“Sovyet Petrolü Ve İhracatı”, Münih 1963, Sayı:34, ss.19-25.

“Sovyet Kimya Sanayininin Ziraat Problemleri” Münih 1964, Sayı:35/36, ss.15-25.

“İdil-Ural, Azerbaycan Ve Türkistan’da Petrol İstihali”, Münih 1965, Sayı:39/40,
ss.40-51.

“Maveray-i Kafkasya’da Sanayi”, Münih 1965, Sayı:42, ss.65-73.

“Sovyetler Birliğinin Yeni Beş Yıllık Planının Özellikleri”, Münih 1966, Sayı:45, ss.55-63.

“Yeni Beş Yıllık Planda Sovyet Kimya Endüstrisi (1966-1970)”, Münih 1968, Sayı:51, ss.64-70.

“Sovyetler Birliği Siyah Metalurji Sanayinin Durumu”, Münih 1968, Sayı:52, ss.63-71.

“Sovyet Türkistan’ı Sanayinin Başta Gelen Şubeleri”, Münih 1969, Sayı:57, ss.53-63.

“Sovyetler Birliği Sanayinin Durumu Hakkında Bazı Düşünceler”, Münih 1970, Sayı:62, ss.53-60.

Hamit Zübeyir Koşay

“İdil Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei”, Münih 1956, Sayı:4, ss.36-43.

Hans Koch

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kongresi Ve Sovyetler Birliğinde Milletler Meselesi”, Münih 1956, Sayı:6, ss.20-30.

Herman F. Achminow

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Yeni Tarihi”, Münih 1960, Sayı:20, ss.34-50.

“Paris Zirve Konferansı Ve Sovyet Dış Siyaseti”, Münih 1960, Sayı:22, ss.3-14.

“Stalin’den Sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi”, Münih 1964, Sayı:38, ss.3-17.

“Marksist Nazariyenin Bir Reddi Olarak Sovyet Nizam Denemesi”, Münih 1967, Sayı:48, ss.23-28.

“Parti İçinde Parti Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kuruluşunun Esas Prensidir”, Münih 1967, Sayı:50, ss.10-19.

“Sovyetler Birliğinde İdeoloji Buhranının Derinleşmesi”, Münih 1968, Sayı:52, ss.3-9.

“Hiyve Hanlığı İle Buhara Emirliğinin Sovyet Rusya Tarafından İstilas Ve Türkistan’ın Sovyetleştirilmesi”, Münih 1969, Sayı:55, ss.21-34.

“Sovyetler Birliğinde Sansür”, Münih 1970, Sayı:59, ss.69-73. Sayı:59

“Sovyetler Birliğinde Komünist Rejimine Karşı Direnme İdeolojisi”, Münih 1970, Sayı:61, ss.22-28.

Hans Braker

“Komünist Rejimle İdare Edilen Memleketlerin İktisadi Durumları Karşısında Sovyet Siyaseti”, Münih 1962, Sayı:26/27, ss.10-22.

Haydar Bammat

“Ali Han Kantemir”, Münih 1963, Sayı:32, ss.70-74.

İsmail Hikmet Ertaylan

“Azerbaycan’da Dört buçuk Yıl”, Münih 1958, Sayı:13, ss.84-92.

İbrahim Otar

“Cafer Seydahmet Kırımer”, Münih 1960, Sayı:20, ss.86-92.

İ. Bakolo

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Halk Eğitimi Alanındaki Milli Siyaseti”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.26-39.

İgor Glazenap

“İki Dünya Sosyal Sistemi Arasındaki Yarışmanın Maddi Sonuçları”, Münih 1970, Sayı:60, ss.64-69.

İvan Koşelivtsia

“Ukrayna Sovyet Edebiyatının Son On Yılı”, Münih 1963, Sayı:33, ss.48-56.

Jaen Pennar

“Araplar, Marksizm Ve Moskova”, Münih 1969, Sayı:58, ss.3-17.

Kemal Ortaylı

“Bir Sovyet Müellifinin Kırım Türkleri Ve Mazileri Hakkında İtirafı”, Münih 1963, Sayı:34, ss.57-63.

K. Novak Decker

“Sovyetler Birliğinde ‘Travopoliye’ Sisteminin İdeolojik Yıkılışı”, Münih 1962, Sayı:29, ss.16-22.

K. Krılov

“Sovyet Ekonomisinde Beliren Yeni İmkanlar”, Münih 1968, Sayı:51, ss.39-42.

K. Aleksansrow

“Çin-Sovyet Sınır Anlaşmazlığı Üzerine”, Münih 1969, Sayı:58, ss.18-33.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Sovyet-Çin İlişkileri”, Münih 1971, Sayı:64, ss.39-45.

“Sovyet-Çin Anlaşmazlığı Ve Romanya”, Münih 1971, Sayı:65, ss.34-40.

Lev Predteçevskiy

“Sovyetlerin Karadeniz’deki Baltalayıcı Faaliyeti”, Münih 1959, Sayı:15, ss.83-94.

Leon J. Barat

“Sovyet Edebiyatında Rus Milli İdesi”, Münih 1968, Sayı:54, ss.24-34.

Mirza Bala

“Sovyetlerin Cenubi Azerbaycan Hakkındaki Emelleri”, Münih 1955, Sayı:1, ss.48-54.

“Resulzade Mehmed Emin”, Münih 1955, Sayı:1, ss.134-139.

“Azerbaycan’da Köylü Mukavemetinin Milli Karakteri”, Münih 1955, Sayı:2, ss.32-53.

“Azerbaycan’da Sovyet Kolonizasyon Siyaseti”, Münih 1955, Sayı:3, ss.3-12.

“Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin Menşei Hakkında”, Münih 1956, Sayı:4, ss.13-35.

“Komünistlerin Tarih Telakkisi Ve Sovyet Esiri Türklerin Mukadderatı”, Münih 1956, Sayı:5, ss.3-12.

“Azerbaycan’da Sovyet İmha Siyaseti”, Münih 1956, Sayı:5, ss.51-72.

“Sovyet Devlet Sisteminde Mahkum Milletler”, Münih 1956, Sayı:6, ss.3-20.

“Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı Ve Mukadder Akıbeti”, Münih 1956, Sayı:7, ss.3-16.

“Sovyetler Birliğinde Türkoloji ‘Türk Dilleri’ Ve ‘Türk Milletleri’”, Münih 1957, Sayı:8, ss.3-18.

“Rusya İhtilalinde Türkler”, Münih 1957, Sayı:9, ss.3-16.

“Sovyetlerde Nasyonal-Komünizm Ve Kızıl Turan Efsanesi”, Münih 1957, Sayı:10, ss.3-12.

“Sovyet Rejiminin 40. Yıldönümünde”, Münih 1957, Sayı:11, ss.3-10.

“Kafkasya İstiklal İlanının Kırkıncı Yıldönümü Münasebetiyle”, Münih 1958, Sayı:12, ss.3-18.

“Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Yeni Hücumlar”, Münih 1958, Sayı:13, ss.3-13.

“Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnamesi Münasebetiyle”, Münih 1958, Sayı:14, ss.3-10.

“Çağdaş Sovyet Toplumunu Üzerinde Tartışmalar”, Münih 1958, Sayı:15, ss.3-11.

Murat Taçmurat

“Türkistan’da Hayvancılığın Vaziyeti”, Münih 1955, Sayı:1, ss.116-123.

“Şanlı Gök-Tepe Müdafaasının 75. Yıldönümü”, Münih 1956, Sayı:4, ss.141-144.

“Sıra Muhittinov’da mıdır?”, Münih 1956, Sayı:6, s.103-104.

Mustafa Aytugan

“Bolşeviklerin İdil-Ural Türkçesini İmha Siyaseti”, Münih 1955, Sayı:3, ss.50-61.

“Sovyetler Birliğine Dahil Türk-Müslüman Milletlerin Komünist Partisi Merkez Organlarına İştiraki”, Münih 1958, Sayı:12, ss.39-50.

Mustafa Hakkı Türkekul

“Azerbaycan Bestekarı Üzeyir Hacıbeyli Ve Eserleri”, Münih 1955, Sayı:3, ss.90-97.

Mahmut Aslanbek

“İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu”, Mnh 1959, Sayı:16, ss.16-29.

M.A. Miller

“Sovyetler Birliğindeki Trk Halklarının Arkeoloji Ve Tarihi”, Mnh 1962, Sayı:26/27, ss.75-89.

“Balkar Trklerinin Meselesi Etrafında”, Mnh 1962, Sayı:30, ss.3-16.

M. Martens

“Sovyetler Birliğinin Yksek Planlamasında Stratejik Ynler”, Mnh 1962, Sayı:30, ss.17-28.

“Baş Kaldıran Gençlik”, Mnh 1963, Sayı:31, ss.30-44.

“Sovyetler Birliğinin Silahlı Kuvvetleri Ve Milli Mesele”, Mnh 1963, Sayı:32, ss.3-14.

Mehmet Sadık Aran

“Azerbaycan Ve Rusya”, Mnh 1964, Sayı:37, ss.32-40.

M. Hansson

“Sovyet Gzel Sanatlarında Liberalizmin Sonu”, Mnh 1963, Sayı:31, ss.45-56.

“Sovyetler Birliğinde Rus Olmayan Milletlerin Bibliyografya Ve Edebiyat Tarihi Problemleri”, Mnh 1963, Sayı:32, ss.15-23.

Mehmet Akif Demirer

“Sovyetler Birliği Seyahatından Bazı Hatıralar”, Mnh 1963, Sayı:34, ss.40-56.

Martin Stieger

“Sovyetler Birliği Gençliğinin Komnst Olmayan Dnyaya Karşı Tutumu”, Mnh 1963, Sayı:32, ss.63-69.

Mehmet Emircan

“Tacikistan’da Milliyetçilik”, Mnh 1965, Sayı:41, ss.59-66.

M. Goldstein

“Sovyet Hareketine Uğrayan Kırım Türk Halkı Ve Onun Milli Kültürü”, Münih 1970, Sayı:59, ss.23-31.

“Sovyetler Birliği Sanatında Stalinist İlkelere Dönüş”, Münih 1970, Sayı:60, ss.55-63.

Mehmet İldeniz

“Alma-Ata Milletlerarası Sempozyumunun Siyasi Hedefleri”, Münih 1970, Sayı:61, ss.62-72.

N.A. Teodoroviç

“Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Karşı Yeni Kovalamalar”, Münih 1962, Sayı:26/27, ss.61-74.

“Sovyet Gençliğinin Dine Karşı Münasebeti”, Münih 1963, Sayı:31, ss.99-103.

“Dine Karşı Sovyet Propagandası Ve İslamiyet”, Münih 1966, Sayı:44, ss.27-35.

“Sovyetler Birliğinde Eski Anıtlar”, Münih 1967, Sayı:49, ss.53-66.

“Sovyetler Birliğinde Mücadeleci Ateizme Dönüş”, Münih 1971, Sayı:63, ss.44-54.

Necati Akder

“Sovyetler Birliği Ve Sömürgeleri Üzerinde Yeni Bir Araştırma”, Münih 1957, Sayı:11, ss.80-95.

N. Vassiyev

“Sovyet Ekonomi Sisteminin Kırk Yıllığı”, Münih 1957, Sayı:11, ss.26-45.

Nikolai Galay

“Bolşevik İhtilalinin Ve Sovyet Sosyal Doktrinin Muasır Harplar Üzerinde Tesiri”, Münih 1955, Sayı:1, ss.104-115.

“Sovyet Silahlı Kuvvetlerinin Tenkisi Meselesi”, Münih 1956, Sayı:4, ss.123-128.

“Sovyetlerin Harp Doktrininde Yeni Temayüller”, Münih 1956, Sayı:6, ss.75-86.

“Sovyet Dış Ve İç Siyasetinin Sınır Hatları Üzerine Buhran”, Münih 1956, Sayı:7, ss.33-43.

“Macar İsyanının Dersleri”, Münih 1957, Sayı:9, ss.17-35.

“Sovyet Sanayinin Yeniden Teşkilatlandırılmasında Stratejinin Rolü”, Münih 1957, Sayı:11, ss.46-57.

“Sovyetlerin Yeni Atom Manevrası”, Münih 1958, Sayı:12, ss.74-78.

“Sovyetler Birliği Dış Siyaseti Üzerinde Askeri Amillerin Tesiri”, Münih 1959, Sayı:18, ss.65-82.

“İstikrarsız Statüko”, Münih 1960, Sayı:19, ss.3-14.

“Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yapılan Yeni Azaltmanın İfade Ettiği Mana”, Münih 1960, Sayı:20, ss.3-7.

“Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yapılan Tensikatın Sosyal Manası”, Münih 1960, Sayı:21, ss.19-33.

“Sovyet Ordusu Ve Sovyetler Birliğinin İç Siyaseti”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.25-37.

“Sovyet Bloğunun Stratejik Zaafları”, Münih 1962, Sayı:26/27, ss.3-9.

“Sovyet Silahlı Kuvvetleri Ve Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 22. Kongresi”, Münih 1962, Sayı:26, ss.47-60.

“Sovyetler Birliğinde Tarım Yönetim İşlerini Yeniden Kurmanın Stratejik Yönleri”, Münih 1962, Sayı:29, ss.52-57.

“Sovyet Gençliği Ve Ordu”, Münih 1963, Sayı:31, ss.57-66.

“Sovyet Silahlı Kuvvetlerinde Kuşakların Değişmesi”, Münih 1966, Sayı:43, ss.35-49.

“Savaş Ve Barış Meseleleri”, Münih 1967, Sayı:48, ss.12-22.

“Sovyet Türkistan’ın Jeopolitik Ve Stratejik Önemi”, Münih 1969, Sayı:55, ss.3-21.

Nicholas Poppe

“Moğol Halk Cumhuriyeti”, Münih 1955, Sayı:1, ss.22-40.

“Harpten Sonraki Devirde Sovyetlerin Türkistan’daki İdeolojik Siyaseti”, Münih 1959, Sayı:17, ss.3-25.

Paul B. Heinze

“İç Asya’da Siyaset Ve Yazı”, Münih 1956, Sayı:5, ss.95-113.

P. Kovankovski

“Sovyetler Birliğinin 1957 Yılına Mahsus Devlet Bütçesi”, Münih 1957, Sayı:10, ss.83-90.

P. Urban

“Sovyet Şarkiyatçılığının Sıradaki Meseleleri”, Münih 1957, Sayı:11, ss.70-79.

“Belarusya’nın Dünü Ve Bugünü”, Münih 1959, Sayı:16, ss.30-54.

“Türkistan Sovyet Cumhuriyetinde Milli-İdeolojik Eğilimler”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.46-57.

“Sovyet Tarihçisi Pokrovski’nin İtibarının İade Edilişi”, Münih 1963, Sayı:32, ss.24-35.

“Sovyet Milli Siyasetinin Bugünkü Eğilimleri”, Münih 1964, Sayı:35/36, ss.71-82.

“Sovyetler Birliği Ve Milli Kurtuluş Hareketleri”, Münih 1966, Sayı:44, ss.36-43.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 23. Kongresinden Sonra Sovyet Tarih İlmi”, Münih 1967, Sayı:47, ss.53-62.

“Milletlerin Self-Determinasyon Ve Sosyalist Devletlerin Egemenlik Hakkının Yeni Sovyet Yorumu”, Münih 1970, Sayı:60, ss.35-43.

“Sovyet Tarih İlminin Bugünkü Durumu”, Münih 1971, Sayı:63, ss.17-28.

P. Krujin

“Hruşçov’un Devrilmesi Ve Kremlindeki Saray İhtilalinin Cereyan Şekli”, Münih 1964, Sayı:38, ss.30-39.

“Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinde Yeni Tayinler”, Münih 1967, Sayı:49, ss.46-52.

“Sovyetler Birliği Kara Kuvvetleri Başkumandanlığının Yeniden İhyası”, M¼nih 1968, Sayı:51, ss.13-22.

“Sovyet Donanması Akdeniz’de”, M¼nih 1969, Sayı:56, ss.34-41.

“Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Kumanda Heyetinde Değişiklikler”, M¼nih 1969, Sayı:59, ss.34-45.

“Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Subay Kadrolarının Tamamlanması Ve Askeri Okullar”, M¼nih 1970, Sayı:61, ss.47-62.

“Roket-Çekirdek... Kalkan Veya Kılıç mı?”, M¼nih 1971, Sayı:63, ss.29-34.

“Sovyetler Birliğinde Kara Kuvvetleri Öneminin Artması Ve Gençliğin Askere Hazırlık Talim Ve Terbiyesi”, M¼nih 1971, Sayı:64, ss.3-15.

“Sovyetler Birliği Kom¼nist Partisinin Yeni Yüksek Organlarında Ordu Temsilcileri”, M¼nih 1971, Sayı:65, ss.26-33.

Panas Fedenko

“Lenin’in Ahlaki Tutumunun Teori Ve Pratiği”, M¼nih 1960, Sayı:21, ss.44-51.

“Yeni Tip Kolonyalizmin Sovyet Kolonyalizminin Ana Hatları”, M¼nih 1961, Sayı:26, ss.15-31.

“Rusya İmparatorluğunun Kuruluğu Hakkındaki Yeni Sovyet Tarihi”, M¼nih 1965, Sayı:42, ss.3-12.

“Sömürgecilik Ve Sömürgelerin Bağımsızlığa Kavuşturulması Problemleri”, M¼nih 1966, Sayı:43, ss.3-11.

“Sovyet Sömürgeciliğin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan”, M¼nih 1966, Sayı:45, ss.17-24.

“Sovyetler Birliğinde Kom¼nist Diktatörlüğünün Geçirdiği Buhran”, M¼nih 1966, Sayı:46, ss.43-50.

“Rusya’da Mutlakıyetin Ellinci Yıkılış Yılı”, M¼nih 1967, Sayı:49, ss.16-23.

“Stalin’in Biyografisi Üzerine”, ss.54-64. M¼nih 1967, Sayı:50,

“Rusya’da Ekim Darbesinin 30. Yıldönümü Üzerine”, M¼nih 1968, Sayı:51, ss.3-12.

“Marksizm Ve Sovyet Gerçekçiliği”, Münih 1968, Sayı:53, ss.44-51.

“Milliyet Meselesinin Çözümünde Sovyet Nazariyesi Ve Tatbikatı”, Münih 1968, Sayı:54, ss.17-23.

“Çekoslovakya’nın Sovyet Ordularınca İşgalinin Bazı Sonuçları Üzerine”, Münih 1969, Sayı:55, ss.64-67.

“Pekin-Moskova”, Münih 1969, Sayı:56, ss.3-15.

“Komünist Enternasyonalinin Elli Yıllığı Üzerine”, Münih 1969, Sayı:57, ss.10-19.

“İkinci Dünya Savaşının Sorumluluğu Meselesi”, Münih 1970, Sayı:59, ss.55-68.

“Lenin İşçi, Köylü Ve Aydınlara Karşı Gerçek Tutumu”, Münih 1970, Sayı:60, ss.23-34.

“Düşünen Guillotine”, Münih 1970, Sayı:61, ss.29-36.

“Milli Meselenin Leninist Nazariyesi Ve Sovyet Gerçekliği”, Münih 1970, Sayı:62, ss.38-45.

“Komünist Moskova Propagandasında Yeni Eğilimler”, Münih 1971, Sayı:64, ss.16-25.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Milli Mesele”, Münih 1971, Sayı:65, ss.41-47.

Ramazan Karça

“Şimali Kafkasya’da Tehcir Ve Katliam”, Münih 1956, Sayı:5, ss.35-50.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresinde Talim Ve Terbiye Meseleleri”, Münih 1956, Sayı:6, ss.47-59.

“Sovyet Pedagojisinde Buhran”, Münih 1957, Sayı:9, ss.64-75.

“Sovyet Orta Okullarında Yeni Reform Ve Neticeleri”, Münih 1958, Sayı:12, ss.51-63.

“Kuzey Kafkasya’da Halk Tahsilinin Durumu”, Münih 1959, Sayı:15, ss.62-75.

“Doğudaki Sovyet Propagandası”, Münih 1959, Sayı:16, ss.55-62.

“Kuzey Kafkasya’da Milliyetçiliğe Karşı Savaş”, Münih 1960, Sayı:19, ss.48-62.

“Sovyetler Birliğinin Yüksek Okullarında Yapılan Reform”, Mñnih 1960, Sayı:21, ss.34-43.

“Sovyetler Birliği Okullarında Yapılan Yeni Reform Işığında Pedagoji Araştırmaları”, Mñnih 1960, Sayı:22, ss.15-25.

“Kuzey Kafkasya Edebiyatının Sovyet Devrindeki Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar”, Mñnih 1961, Sayı:23/24, ss.68-76.

“A.K. Borovkov Ve İlmi Yaratıcılığı”, Mñnih 1964, Sayı:37, ss.60-66.

“Kuzey Kafkasya Edebiyatı Üzerine”, Mñnih 1969, Sayı:57, ss.31-40.

R. Yakemçuk

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kongresi Kararlarında Sovyet Dış Siyaseti”, Mñnih 1956, Sayı:6, ss.31-46.

Reinhart Maurach

“Sovyetlerde Milli Hakların Kırkıncı Yıldönümü”, Mñnih 1957, Sayı:10, ss.13-25.

R.N. Redlich

“Sovyetler Birliği Komünist Partisi İle Çin Komünist Partisi Arasındaki Karşılıklı Münasebetler Ve Sovyet Dış Siyaseti”, Mñnih 1960, Sayı:20, ss.8-22.

Richard Vraga

“Bolşevizmin İdeolojik Esasları Ve Göze Çarpan Değişiklikler”, Mñnih 1957, Sayı:11, ss.11-25.

“Sovyet Dış Siyasetinin Esas Problemleri, Metot Ve Vasıtaları”, Mñnih 1959, Sayı:18, ss.48-64.

Ramazan Traho

“Rusya Federasyonu İçinde Adige Muhtar Eyaleti Kuruluşunun 40. Yıldönümü”, Mñnih 1962, Sayı:30, ss.86-91.

“Kuzey Kafkasya’nın Bugünkü Edebiyatına Kısa Bir Bakış”, Mñnih 1963, Sayı:32, ss.50-62.

“Sovyetler Birliğinde Kadınların ‘Eşitliği’”, Münih 1963, Sayı:34, ss.26-39.

R. Zıbenko

“Edebiyatta Ve Güzel Sanatlarda Sovyet Ukrayna Gençliği”, Münih 1963, Sayı:31, ss.85-87.

Robert A. Rupen

“Sovyet-Çin Anlaşmazlığı Ve Muhtemel Sonuçlar”, Münih 1966, Sayı:44, ss.44-51.

Richard Pipes

“Sovyetler Birliğinde Milliyet Meselesi”, Münih 1967, Sayı:48, ss.3-11.

S. Kabış

“Türkistan Ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde Pamukçuluğun Gelişmesindeki Zorluklar”, Münih 1955, Sayı:1, ss.124-128.

“Kırk Yılda Sovhozlar”, Münih 1958, Sayı:13, ss.60-74.

“Sovyetler Birliğinin Hububat Ekonomisi”, Münih 1959, Sayı:16, s.70-82.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Mart Plenomunun Sonuçları”, Münih 1962, Sayı:29, ss.3-15.

“Sovyetler Birliğinde Tahıl Buhranı”, Münih 1964, Sayı:35/36, ss.3-14.

“Sovyet Türkistan’ı Ve Azerbaycan’ında Pamukçuluk”, Münih 1965, Sayı:42, ss.56-64.

“Sovyet Tarımının Elli Yıllığı Üzerine”, Münih 1967, Sayı:47, ss.30-41.

“Sovyet Türkistan’ında Tarım”, Münih 1969, Sayı:55, ss.47-55.

Süleyman Tekiner

“Sovyet Azerbaycan’ı Maarifine Toplu Bir Bakış Ve Komünist Terbiye Sisteminin Hedefi”, Münih 1955, Sayı:2, ss.90-108.

“Azerbaycan Türklüğüne Benimsenmeyen Bir İdeoloji”, Münih 1956, Sayı:4, ss.88-106.

“İşte, Azerbaycan Tarihi Ve Kültürü Böyle Tahrif Ediliyor”, Münih 1956, Sayı:6, ss.60-74.

“Azerbaycan Türkçesinin Devlet Dili İlan Edilmesi Münasebetiyle”, Münih 1956, Sayı:7, ss.97-115.

“Bariz Bir Hakikati Uğultuya Boğmaya Yeltenen Kısık Bir Ses”, Münih 1957, Sayı:9, ss.76-86.

“Azerbaycan Sovyet Edebiyatının Bugünkü Manzarasını Aksettiren Bir Tenkit Yazısı Münasebetiyle”, Münih 1957, Sayı:11, ss.96-112.

“Azerbaycan Türklüğünün Topyekun İmhasını Hedef Tutmuş Milli Bir Katliam ‘Milli Bayram’ İlan Ettiriliyor”, Münih 1958, Sayı:14, ss.88-102.

“Sovyet Maarif Sistemini Altüst Eden Yeni Bir Kanun Münasebetiyle”, Münih 1959, Sayı:15, ss.40-54.

“Sovyet Azerbaycan’ında Tenkitlere Hedef Olan Bazı Şiirler Üzerinde İncelemeler”, Münih 1959, Sayı:17, ss.65-83.

“Rusçanın Azerbaycan’daki Hakim Mevkiini Tahkime Matuf Fevkalade Tedbirler”, Münih 1959, Sayı:18, ss.32-47.

“Sovyet Azerbaycan’ında Çıkan Bir Tarihi Eser Münasebetiyle”, Münih 1960, Sayı:19, ss.63-77.

“Azerbaycan Komünist Partisinin 24. Kongresini En Çok Meşgul Eden Mesele”, Münih 1960, Sayı:21, ss.52-64.

“Muhtevaca Sosyalist Şekilce Milli Kültür Konusu Etrafında Azerbaycan’da Yeni Kımıldamalar”, Münih 1961, Sayı:23/24, ss.38-45.

“İdeoloji Çalışmaları Yönünden Azerbaycan’daki Son Durum”, Münih 1962, Sayı:30, ss.73-85.

“Azerbaycan, Sovyet Kolonyalizmi Etrafında Birleşmiş Milletlerde Cereyan Eden Tartışmaların Sıklet Merkezinde”, Münih 1963, Sayı:32, ss.36-49.

“Azerbaycan Sovyet Edebiyatında Mukavemet Hareketinin Milli Karakteri”, Münih 1963, Sayı:33, ss.34-47.

“Kara Bir İstilanın Milli Bir Bayram Gibi Kutlanması Olayı Üzerine”, Münih 1964, Sayı:37, ss.41-52.

“Stalin’in Ölümünden Sonra Sovyet Azerbaycan’ı”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.52-63.

“Özbekistan’da Milliyetçilik”, Münih 1965, Sayı:41, ss.34-48.

“Bandung Konferansının On Yıllığı Üzerine”, Münih 1966, Sayı:43, ss.50-63.

“Sosyalist Millet Efsanesi Üzerine”, Münih 1966, Sayı:44, ss.52-65.

“Türkistan Ceditizmi Komünist Propagandasının Dikkat Merkezinde”, Münih 1966, Sayı:45, ss.25-34.

“Sovyet Dayanışma Komitesinin Asya Ve Afrika Memleketleriyle İlgili Faaliyet”, Münih 1966, Sayı:46, ss.14-24.

“Ekim İhtilali Ve Sovyet Doğusu Halkları”, Münih 1967, Sayı:47, ss.18-29.

“Doğu Sovyet Cumhuriyetlerinde İdeolojik Çalışmalar”, Münih 1967, Sayı:48, ss.38-47.

“Sovyet Liselerinde Çıkanların Karşılaştıkları Güçlükler”, Münih 1967, Sayı:49, ss.37-45.

“Sovyet Türkologların Bakü Konferansı”, Münih 1967, Sayı:50, ss.32-42.

“Yeni Sovyet Gelenek, Örf Ve Törenleri Üzerine”, Münih 1968, Sayı:51, ss.23-31.

“Sovyet İçtimai İlimleri Ve Problemleri”, Münih 1968, Sayı:52, ss.16-25.

“Bilingizm Problemi Üzerine”, Münih 1968, Sayı:53, ss.52-64.

“Güney Kafkasya Edebiyat Tenkitçilerinin Bakü Konferansı”, Münih 1968, Sayı:54, ss.35-48.

“Başlıca Arap Devletlerinde Müstakar İç Siyasi Durum Konusu Üzerine”, Münih 1969, Sayı:55, ss.56-63.

“Sovyet Türkistan’ı Ve Müslüman Doğu Memleketleri”, Münih 1969, Sayı:56, ss.16-33.

“Asya-Afrika Yazarlarının Taşkent Sempozyumu”, Münih 1969, Sayı:57, ss.20-30.

“Sovyetler Birliğinde Milletler Problemi”, Münih 1969, Sayı:58, ss.56-65.

“Azerbaycan Türkleri”, Münih 1970, Sayı:60, ss.3-22. Sayı:

“Azerbaycan Ve Kazakistan Sovyet Cumhuriyetlerinin 50 Yıllığı”, Münih 1970, Sayı:62, ss.3-17.

“Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Statükosu Üzerine”, Münih 1971, Sayı:63, ss.35-43.

“Türk-Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinin Komünist Partisi Kongreleri”, Münih 1971, Sayı:64, ss.26-38.

“Sovyet Milli Politikasında Yeni Bir Gerileme mi?”, Münih 1971, Sayı:65, ss.48-57.

“Türk-Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinin Son Yazarlar Kongreleri Üzerine”, Münih 1971, Sayı:66, ss.35-50.

Stefan C. Stolte

“Macaristan’da Sovyet Hakimiyetinin Parlaması Ve Sönmesi”, Münih 1958, Sayı:13, ss.25-40.

“Moskova’nın Kurduğu Karşılıklı İktisadi Yardım Şurası İmparatorluğu Üye Memleketler İçin Kolonizasyon mu Kurtuluş Mu İfade Eder”, Münih 1962, Sayı:26/27, ss.23-32.

“Bükreş’te İki Konferans”, Münih 1966, Sayı:46, ss.25-34.

Suzanne Labin

“Sovyet Hükümetinin İktisatça Geri Ülkelerdeki Siyasi, İktisadi Ve Taktik Faaliyeti”, Münih 1961, Sayı:25, ss.46-72.

S. Voronitsın

“Sovyetler Birliğinde ‘Teknisyenler’ ile ‘Entelektüeller’ Arasındaki Anlaşmazlık”, Münih 1966, Sayı:45, ss.47-54.

“Nazariyatta Ve Gerçeklikte Yeni Sovyet Adamı”, Münih 1968, Sayı:52, ss.57-62.

“Sovyet Türkistan’ında Okul Ve Bilim”, Münih 1969, Sayı:57, ss.64-73.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Eski Siyaset Dönüşü”, Münih 1969, Sayı:58, ss.66-72.

S. Altayev

“Sovyet Ordusunun Elli Yıllık Komünist Yönetimi”, Münih 1968, Sayı:52, ss.26-34.

S. Razumnı

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinde Kuvvetlerin Dağılışı”, Münih 1971, Sayı:64, ss.69-76.

S. Krılov

“SSCB Ve ABD Ekonomik Gelişmeleri Arasında Yapılan Kıyaslamalar Üzerine”, Münih 1968, Sayı:52, ss.51-56.

Tamurbek Devletşin

“Sovyetler Birliğinde İslam Dininin Durumu”, Münih 1955, Sayı:1, ss.94-103.

“Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin Siyasi Kuruluşu”, Münih 1957, Sayı:8, ss.60-77.

“Tataristan’ın Bugünkü Ekonomisi”, Münih 1958, Sayı:14, ss.68-87.

“Sovyet Devrinde Kazan Türklerinde Maarif”, Münih 1960, Sayı:20, ss.51-61.

“Türkistan’daki Sovyet Sömürgeciliğinin Mahiyeti Üzerine”, Münih 1966, Sayı:44, ss.16-26.

“Sovyet Rejimi Şartları Altında Sovyetler Birliği Müslümanlarının Elli Yıllık Hayatı”, Münih 1966, Sayı:46, ss.3-13.

“Sovyetler Birliğinde Devlet İdaresinin Elli Yıllık Komünist Pratiği”, Münih 1967, Sayı:49, s.3-13.

“Sovyetler Birliğinde Halkların Uydurma Hukuk Eşitliği Üzerine”, Münih 1968, Sayı:52, ss.10-15.

“Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinin Devlet Kuruluşu”, Münih 1968, Sayı:53, ss.23-31.

V.G. Glazkov

“1917-1921 Yıllarında Kazak Devletinin Yeniden İhyası”, Münih 1955, Sayı:2, ss.109-121.

V. Bondarenko

“Stalin Dün Ve Bugün”, Münih 1956, Sayı:4, ss.129-140.

Valerian P. Lebedew

“Alman Donanmasının Sihirbaz Korsan Gemisi”, Münih 1958, Sayı:12, ss.82-89.

Veli Zünnun

“Bugünkü Türkistan Edebiyatı”, Münih 1963, Sayı:33, ss.21-33.

V. Skuybıda

“Sovyetler Birliğinde Mahalli-Milis Ve Milli Askeri Kıtalar”, Münih 1958, Sayı:12, ss.64-73.

V. Treml

“Sovyet Ekonomisinde Reform Ve Sovyet İktisatçılarının Yeni Kuşağı”, Münih 1966, Sayı:43, ss.23-34.

Valeri M. Albert

“Kazakistan’ın Bakir Topraklarında Devamlı Başarısızlıklar”, Münih 1970, Sayı:62, ss.18-24.

Vasil Vasiloviç Dubrovski

“Ukrayna Şarkiyatçılığını Teşkili Ve Tahribi”, Münih 1955, Sayı:1, s.68-75.

“En Yeni Sovyet Tarihçiliği Nazarında Türk Dünyası”, Münih 1955, Sayı:3, ss.121-128.

“Türk Kırım’a Dair Tarihi Kaynak Ve Araştırmalar”, Münih 1956, Sayı:4, ss.53-76.

“İkinci Dünya Savaşından Önce Sovyet Devlet Müesseselerinin Yerlileştirilmesi”, Münih 1957, Sayı:8, ss.94-103.

“Sovyet Gözlüğü İle Bugünkü Azerbaycan”, Münih 1962, Sayı:30, ss.54-72.

“Bugünkü Tataristan”, Mnh 1964, Sayı:35/36, ss.48-66.

“Sovyet Trkistan’ı Hakkında Bazı Kayıtlar”, Mnh 1964, Sayı:38, ss.47-55.

“Yakut Trkleri”, Mnh 1966, Sayı:44, ss.3-15.

V. Sukennitski

“Sovyet Toplumunun Sosyal Bnyesi”, Mnh 1958, Sayı:14, ss.11-48.

V. Skorodumow

“Trkistan Sovyet Cumhuriyetinde Parti Temizlemeleri”, Mnh 1958, Sayı:12, ss.19-31.

V. Marçenko

“Altıncı Beş Yıllık Planda Sovyetlerin İktisadi Problemleri”, Mnh 1957, Sayı:9, ss.48-63.

Wladimir S. Merzalow

“Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde Ziraatın Durumu”, Mnh 1955, Sayı:3, ss.31-49.

“Sovyetler Birliğinde Kyl Sınıfının Durumu”, Mnh 1959, Sayı:15, ss.12-39.

William B. Ballis

“Sovyet Kolonyalizmini ğrenmeye Yarar Bir rnek: Dış Moğolistan”, Mnh 1962, Sayı:28, ss.3-15.

Y. Kaval

“Yeni ğretim Yılıının Hususiyeti”, Mnh 1955, Sayı:1, ss.129-133.

“Sovyetler Birliğinde ocuk İşçiliğı”, Mnh 1955, Sayı:2, ss.122-129.

Y. Miroğlu

“Kuzey Trkistan (Kazakistan)ın Nfus Durumu Ve Bakir Arazinin Benimsenmesi Meselesi”, Mnh 1955, Sayı:2, ss.75-89.

“Sovyetler Birliğı Şimal Blgelerinin İskanı”, Mnh 1956, Sayı:4, ss.77-87.

“Sovyetler Birliğinde Nüfus Hareketi”, Münih 1957, Sayı:9, s.87-97.

“Sovyet Türkistan’ı Nüfusunun Dinamiği”, Münih 1959, Sayı:18, ss.3-18.

Y. Minskli

“Belarusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Niçin Ve Nasıl Kuruldu”, Münih 1955, Sayı:3, ss.62-89.

Y. Mironenko

“Sibirya’nın Geopolitik Önemi”, Münih 1960, Sayı:21, ss.76-85.

“Sovyetler Birliğinde 15.1.59 Nüfus Sayımı Rakamlarına Göre Kuzey Türkistan Nüfusunun Dinamiği”, Münih 1960, Sayı:22, ss.38-46.

“Sovyetler Birliği Nüfusunun 1959 Nüfus Sayımından Sonraki Dinamiği”, Münih 1962, Sayı:26/27, ss.48-60.

“Sovyetler Birliğinin Baltık Boyu Cumhuriyetindeki Nüfus Demografisi”, Münih 1962, Sayı:28, ss.73-86.

“Sovyetler Birliği Köy Nüfusunun Dinamiği Ve Sovyet Tarım İşlerinin Yeniden Kuruluşu”, Münih 1962, Sayı:29, ss.45-51.

“Sovyet İstatistik Rakamlarına Göre Sovyetler Birliğinde Gençlerin Milli Terkibi”, Münih 1963, Sayı:31, ss.95-98.

“Kafkasya Nüfusunun Dinamiği”, Münih 1963, Sayı:34, ss.3-18.

“Sovyet Türkistan’ın Demografisi”, Münih 1965, Sayı:39/40, ss.8-25.

“Sovyetler Birliğinde Doğum Ve Tabii Nüfus Artışı”, Münih 1966, Sayı:46, ss.35-42.

“Sovyet Birliğinde Vazedilmiş Aile Ve İş Kanunları Hakkında Bazı Mülahazalar”, Münih 1967, Sayı:47, ss.42-52.

“Sovyetler Birliğinde Elli Yıl Boyunca Demografik Değişiklikler”, Münih 1967, Sayı:48, ss.29-37.

“İdil-Ural Topraklarında Nüfus Hareketi”, Münih 1967, Sayı:50, ss.43-53.

“Sovyetler Birliğinde Göç Hareketleri”, Münih 1968, Sayı:51, ss.56-63.

“Sovyetler Birliğinin Gayrı Rus Halklarını Ruslaştırma Vasıtası Olmak Üzere Karma Evlenmeler”, Münih 1968, Sayı:54, ss.49-56.

“Sovyet Türkistan’ı (Demografik Özet), Münih 1969, Sayı:55, ss.35-46.

“Sovyetler Birliğinin Nüfus Artışında Azalma”, Münih 1969, Sayı:56, ss.56-63.

Y.A. Pismenni

“Yeni Adamın Eğitim Problemi”, Münih 1964, Sayı:38, ss.56-69.

“Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 24. Kongresinde Sovyet Toplumunun Gelişmesi”, Münih 1971, Sayı:65, ss.58-63.

Yuri Boris

“Sovyet Tarihçiliği Ve Rusya Koloniyalizmi Üstüne Bazı Kayıtlar”, Münih 1964, Sayı:35/36, ss.67-70.

Y. Annenkov

“Sovyetler Birliğinde Sosyalist Gerçekçilik Ve Sanatın Kaderi”, Münih 1967, Sayı:48, ss.48-54.

Yuri Marin

“Sovyetler Birliğinde Manevi Kıymetlerin Yeniden Değerlendirilmesi”, Münih 1968, Sayı:51, ss.49-55.

“Sovyetler Birliğinde Milli İlişkilerin Gerginleşmesi Üzerine”, Münih 1968, Sayı:52, ss.44-50.

“İki Komünist İmparatorluğu Arasında Amansız Düşmanlık”, Münih 1968, Sayı: 54, ss.57-64.

“Sovyetler Birliği K.P. Merkez Komitesi Ve Dünya Gençliğinin Aşırı Solculuğu”, Münih 1969, Sayı:57, ss.3-9.

“Sovyet Siyasetinin Ümanizmi Efsanesinin İflası”, Münih 1969, Sayı:58, ss.46-55.

“Resmi Sovyet Felsefesinin İflası”, Münih 1970, Sayı:62, ss.46-52.

Zeki Velidi Togan

“Sovyetlerin Türkistan’da Tatbik Ettikleri Siyasetin Son Safhaları”, Münih 1955,
Sayı:1, ss.5-21.

SONUÇ

1955 yılında yayın hayatına başlayan Dergi dergisi, 1972 yılında yayınlanan 66. sayısıyla yayın hayatına veda etmiştir. Bu süre zarfında Komünist partisi aleyhtarı ilim adamlarının Münih'te Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü çatısı altında toplandıklarını ve Enstitünün yayın organları olan dergiler vasıtasıyla seslerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Zira çalışmamızda da bahsettiğimiz üzere Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü tarafından, Bulletin (İngilizce aylık dergi), Vestnik (Rusça), Ukrainian Review (Ukrayna hakkında İngilizce), Belorussian Review (Beyaz Rusya hakkında İngilizce), Caucasian Review (Kafkasya hakkında İngilizce), The East Turkic Review (Doğu Türkleri hakkında İngilizce), Dergi (Rusya'da yaşayan Türkler hakkında 3 aylık Türkçe dergi), Studies on the Soviet Union (Genel Sovyet problemlerini inceleyen İngilizce 3 aylık dergi), Arabic Review (Arapça ve İngilizce), Sowjetstudien (Genel Sovyet problemlerini inceleyen Almanca dergi) ve Problemes sovietiques (Sovyet problemlerini araştıran Fransızca altı aylık dergi) isimli dergiler yayınlanmıştır. Çalışma konumuz olan Dergi dergisinde ise özellikle Sovyetler Birliği döneminde uygulanan iktisadi, siyasi, kültürel ve askeri politikalar hakkında makalelerin yayınlandığını ifade edebiliriz.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Amerikan Kurtuluş Örgütü'nün yardımıyla kurulan Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü doğal olarak anti-komünist bir siyaset takip etmiştir. Enstitünün yayınladığı eserlerin, gerçekleştirdiği konferans ve sempozyumların, bu siyaset çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan Enstitünün yayın organlarından biri olan Dergi dergisinde Müslüman Türklerle ilgili yayınlanan makalelerde, Sovyetler Birliği hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin karşılaştıkları problemler ve karşılaştıkları zorluklar dile getirilmiştir. Ancak ne yazık ki bu makalelerin, bahsini ettiğimiz problemlere çare olmadığını ve dünya kamuoyunda bir etki yaratmadığını ifade edebiliriz. Bununla birlikte bölgede yaşananlardan haberdar olunması adına, bu derginin ve Dergi'de yayınlanan makalelerin çok değerli olduğunu söylememiz gerekir.

Tam manasıyla makalelerin içeriklerine baktığımızda, Rusya Müslümanlarının varlık içinde yokluk çektiği anlaşılmaktadır. Yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan bu bölgelerde iş gücü de küçümsenmeyecek şekilde zengindir. Türkistan, İdil-Ural ve Kafkasya bölgelerinden binlerce ton kömür ve petrol çıkarılıp

Rusya'ya gönderilmiştir. Bölge halkı ise ısınmak için kömür dahi bulamamıştır. Özbekistan, Sovyetlerin pamuk ambarı haline getirilmişse de buna karşılık bakliyat ve tahıl bakımından yokluğun içine itilmiştir. Yine Özbekistan'da tarımda kullanılan teknolojik aletlerin üretimiyle alakalı herhangi bir yatırım yapılmamıştır. Bu ihtiyaç SSCB'nin Avrupa kısmından sağlanmış bilerek ve isteyerek Özbekistan dışarı bağımlı hale getirilmiştir. Sovyet yönetimi bu bölgelere yatırım yaparken kesinlikle Moskova'nın işine yarayabilecek alanlarda yatırımlar yapmıştır. Mesela Türkistan'da petrol ve gaz sanayisi alanında yatırımlar yapılırken, halkın yararına olabilecek ısınma, ulaşım ve diğer alanlarda herhangi bir yatırım yapılmamıştır.

İdil-Ural bölgesinde bölge halkının kullanabileceği herhangi bir demiryolu yokken, petrol çıkartılan bölgelerle Moskova arasında çok gelişmiş demiryolu hatları yapılmıştır. Türklerin ve Müslümanların yaşadığı bölgelere sürekli Rus göçmen getirilmiş bölgenin etnik yapısı değiştirilmiştir. Bu göçler yapılırken Kafkasya'daki gibi bölgenin yerli halkları mazeretler uydurularak farklı yerlere sürülmüşlerdir. Bölge halkı modern köleler haline getirilmiş kolhoz ve sovhozlara bağlanmışlardır.

Dergi'deki yazarların bakış açısıyla, Çarlık ve Sovyet Rusya bu bağlamda kesinlikle aynı siyaseti uygulamıştır. Kültürel ve dini alanda Sovyet Türkleri üzerinde programlı bir propaganda çalışması yapılmıştır. Sovyet yönetimi tarafından düzenlenen konferansalarda, çıkarılan dergilerde, dinsizliğe özendirilmiş ve milliyetçilik bir hastalık gibi gösterilmiştir. Sovyet Müslümanlarının hacca gitmesi yasaklanmış, din adamları fişlenmiş, camiler kapatılmıştır. Mustafa Çokay gibi ilim adamları hedef gösterilmiş, Basmacılık ve Ceditçilik hastalık gibi anlatılmıştır. Türklerin tarihini dahi silmekten çekinmeyen yönetim, tarih kitaplarında değişiklikler yapmış Rusça eğitimi zorunlu hale getirmiştir. Böylelikle Sovyet Türkleri arasında dil ve kültür birliğinin sağlanması engellenmeye çalışılmıştır. Müslümanların yaşadığı bölgelerde Sovyet yöneticileri, bir anlamda ırkçı bir tutum sergilemiş, bölgede memurluklara genellikle Slavlar atanmıştır. Komünist Partinin içinde dahi Müslümanlar fişlenmiştir.

Netice itibariyle Sovyetler Birliği hakimiyeti altında yaşayan Türkler hakkında yapılan akademik çalışmalarda sık sık Dergi dergisine ve burada yayınlanan makalelere atıf yapıldığını görmekle birlikte, Dergi dergisini tümüyle ele alan bir çalışma yapılmamış olması bizi böyle bir çalışma yapmaya sevketmiştir. Ancak Türkiye'deki hiçbir kütüphanede çalışma konumuz olan Dergi dergisinin tam koleksiyonunun bulunmadığını da ifade etmemiz gerekir. Bu anlamda Dergi'nin toplamda yayınlanmış olan 66 sayısına farklı kişi ve kurum kütüphanelerinden ulaşılmıştır. Son olarak şunu da belirtmem gerekir ki, dergide yayınlanan makalelerde genellikle dipnot ve kaynakça belirtilmemiş, imla konusunda da bir düzensizliğin olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Achminow, Herman F., "Sovyetler Birliğinde Sansür", Dergi, Sayı:59, 1970, ss.69-73.
- Adıgüzel, Neslihan, Bir Tarih Kaynağı Olarak Emel Dergisi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.
- Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkarlar Nart Destanları", Turkish Studies, Sayı:2/1, 2007, ss196-218.
- Ahmetli, Ayvazoğlu Rafail, "Mirza Bala Mehmedzade'nin Azerbaycan'ın Rus Bolşevik İstilasından Sonraki Dönemde Etkinliği ve Sosyal-Siyasi Görüşleri", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.36, 2016, ss.618-627.
- Akku, A., "Ural-Arkası İle Türkistan'ın Nakliyat İşleri", Dergi, Sayı:1, 1955, ss.76-93.
- Akpınar, Yavuz, "Resulzade, Mehmed Emin", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:35, 2008, ss.2-5.
- Akpınar, Yavuz, "Taymas, Abdullah Battal", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, 2011, ss.194-196.
- Akün, Ömer Faruk, "Ertaylan, İsmail Hikmet", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:11, 1995, ss.309-312.
- Akyol, Taha, "Cedidcilik", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:7, 1993, ss.211-213.
- Arıkan, Metin, "Bir Halk Bilimci Olarak Zeki Velidi Togan", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.44, 2017, ss.35-55.
- Aslanbek, Mahmut, "İtibarı İade Edilmiş Kafkasya Halklarının Durumu", Dergi Sayı:16, 1959,ss.16-29.
- Ataöv, Türkkaya, "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün Onuncu Yıl Dönümü", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:4, 1960, ss.266-267.
- Azer, B., "Kara Karayev'in Üçüncü Senfonisi", Dergi, Sayı:59, 1970, ss.74-46.

- Baddeley, John F., Rusların Kafkasya'yı İstilasası Ve Şeyh Şamil, (Çev. Nezih Uzel), KayıhanYayımları, İstanbul 1989.
- Barlas, Cafer, Dünü ve Bugünü İle Kafkasya Özgürlük Mücadelesi, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.
- Bakolo, İ., "Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Halk Eğitimi Alanındaki Milli Siyaseti", Dergi, Sayı:39/40, 1965, ss.26-39.
- Bala, Mirza, "Rusya İhtilalinde Türkler", Dergi, Sayı:9, 1957, ss.3-16.
- Bala, Mirza, "Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı Ve Mukadder Akıbeti", Dergi, Sayı:7, 1956, ss.3-16.
- Bala, Mirza, "Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnames Múnasebetiyle", Dergi, Sayı:14, 1958, ss.3-10.
- Bammat, Haydar, "Ali Han Kantemir", Dergi, Sayı:32, 1967, ss.70-74.
- Baytugan, Barasbi, "Kuzey Kafkasya", Dergi, Sayı:61, 1970, ss.3-21.
- Baykara, Hüseyin, Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul 1975.
- Baykara, Tuncer, "Togan, Ahmet Zeki Velidi", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:41, 2012, ss.209-210.
- Baykara, Tuncer, "Ahmet Temir", Tarih İncelemeleri Dergisi, C.18, S.2, 2003, ss.151-152.
- Bennigsen, Alexandre ve Lemercier Chantal Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994.
- Bice, Hayati, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991.
- Bilge, Sadık Müfit, Osmanlı Çağında Kafkasya, Kitabevi, İstanbul 2015.
- Budak, Alperen., "Müsavat Partisinin 1911-1922 Yılları Arasındaki Faaliyetleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, 2018, ss.333-343.

Buniyatov, Ziya Musa, "Azerbaycan", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:4, 1991, ss.317-322.

Buniyatov, Ziya Musa, "Dağıstan", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:8, 1993, ss.404-406.

Bulut, Funda, "İsmail Hikmet Ertaylan'ın Edebiyat Tarihçiliği", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı:2, 2013, ss.256-278.

Can, Adem, Yeni Kafkasya Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.

Can, Turan, "Akdes Nimet Kurat", Türk Yurdu, S.312, 2015, ss.74-78.

Davarcı, Yasemin, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın Japon Manga Kitraplarına Yansıması, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

Dergi, "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yıllığı", Sayı:21, Münih 1960.

Dergi, "Yazıcıların Nazarı Dikkatine", Sayı:2, Münih 1955.

Dergi, "Neşriyata Başlarken", Sayı:1, Münih 1955.

Dergi, "Kayıplarımız", Sayı:41, Münih 1965.

Dergi, "Kayıplarımız", Sayı:50, Münih 1967.

Dergi, "Mirza Bala", Sayı:15, Münih 1959.

Dergi, "Aleksandr Vladimiroviç Yurçenko", Sayı:29, Münih 1962.

Dergi, "Kayıplarımız", Sayı:37, Münih 1964.

Dergi, "Kayıplarımız", Sayı:47, Münih 1967.

Devlet, Nadir, "Tataristan Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, Cilt:20, 2002, ss.84-99.

Devletşin, Tamurbek, "Kırgızistan'da Milliyetçilik", Dergi, Sayı:41, 1965, ss.22-33.

Devletşin, Tamurbek, "Sovyet Rejimi Altında Sovyetler Birliği Müslümanlarının Elli

Yıllık Hayatı", Dergi, Sayı:46, 1966, ss.3-13.

Devletşin, Tamurbek, "Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin Siyasi Kuruluşu", Dergi, Sayı:8, 1957, ss.60-77.

Devletşin, Tamurbek, "Tataristan'ın Bugünkü Ekonomisi", Dergi, Sayı:14, 1958, ss.68-87.

Devletşin, Tamurbek, "Türkistan'daki Sovyet Sömürgeciliğinin Mahiyeti Üzerine" Dergi, Sayı:44, 1966, ss.16-26.

Donuk, Abdülkadir, "Basmacı Hareketi", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, 1992, ss.107-108.

Dubrovski, Vasil Vasiloviç, "Bugünkü Tataristan", Dergi, Sayı:35/36, 1964, ss.48-66.

Durak, Süha, Zeki Velidi Togan'ın İlmi Hayatı, Din Ve Tarih Görüşü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.

Duysen, Seyitkali ve Zhabay Kaliyev, "Türkistan'ın Birliği İçin Mücadele Eden Bir Aydın ve Politikacı Olarak: Mustafa Çokay", Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü, 9-10 Ekim 2017, ss.161-168.

Emircan, Mehmet, "Tacikistan'da Milliyetçilik", Dergi, Sayı:41, 1965, ss.59-66.

Erenoğlu, Dilek, Azerbaycan Şairi Halil Rıza Ulutürk Ve Men Şergem Adlı Eseri (Eserdeki Şiirler Üzerinde Dil İnceleme), (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005.

Erkan, Mustafa, "Temir, Ahmet", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, 2011, ss.425-427.

Fedenko, Panas, "Sovyet Sömürgeciliğinin Bir Örneği Olmak Üzere Türkistan", Dergi, Sayı:45, 1966, ss.17-24.

- Goldstein, M., "Sovyet Hakaretine Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Milli Kültürü", Dergi, Sayı:59, 1970, ss.23-31.
- Güner, İbrahim, "Tataristan", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, 2011, ss.162-163.
- Güsar, Vasfi, "Profesör Ahmet Nabi Magoma", Yeni Kafkas, Sayı:26, 1961, ss.2-3.
- Hayit, Baymirza, "Bugünkü Sovyetler Birliği Dış Siyasetinde Türkistan'ın Önemi", Dergi, Sayı:61, 1970, ss.37-46.
- Hayit, Baymirza, "Sovyet Koloni Siyasetinin Bir Örneği Olarak Türkistan", Dergi, Sayı:25, 1961, ss.32-45.
- Hansson, M., "Sovyetler Birliğinde Rus Olmayan Milletlerin Bibliyografya ve Edebiyat Tarihi Problemleri", Dergi, Sayı:32, 1963, ss.15-23.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Bammat Haydar", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, 1992, ss.48-49.
- Kavuncu, Orhan, "Dr. Baymirza Hayit", Türk Yurdu, S.232, 2006, ss.57-58.
- Karaoğuz, Doğu, "Cafer Seydahmet Kırımer'in Türkçülük Üzerine Görüşleri", Türk Yurdu, S.239, 2007, ss.43-45.
- Kabış, S., "Kırk Yılda Sovhozlar", Dergi, Sayı:13, 1958, ss.60-74.
- Kabış, S., "Sovyet Türkistan'ı Ve Azerbaycan'da Pamukçuluk", Dergi, Sayı:42, 1965, ss.56-64.
- Kabış, S., "Sovyet Türkistan'ında Tarım", Dergi, Sayı:55, 1969, ss.47-55.
- Kabış, S., "Sovyetler Birliğinde Tahıl Buhranı", Dergi, Sayı:35/36, 1964, ss.3-14.
- Kabış, S., "Sovyetler Birliğinin Hububat Ekonomisi", Dergi, Sayı:16, 1959, ss.70-82.
- Kabış, S., "Türkistan Ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde Pamukçuluğun Gelişmesindeki Zorluklar", Dergi, Sayı:1, 1955, ss.124-128.
- Kaçalin, Mustafa S., "İdilli, Muhammed Ayaz İshaki", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:21, 2000, ss.474-476.

Kaçalin, Mustafa S., "Numan Çelebi Cihan", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:33, 2007, ss.234-235.

Kantemir, Alihan, "Kayıplarımız (Profesör Ahmet Nabi Magoma)", Dergi, Sayı:23/24, 1961, ss.91-94.

Karça, Ramazan, "Şimali Kafkasya'da Tehcir Ve Katliam", Dergi, Sayı:5, 1956, ss.60-66.

Karça, Ramazan, "Kuzey Kafkasya'da Halk Tahsilinin Durumu", Dergi, Sayı:15, 1959, ss.62-75.

Kaya, Sultan, Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme Yılı:1972-1976, 205-220. Sayılar, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2007.

Kafkasya, "Yayına Başlarken", Cilt:1, Sayı:1, Ankara 1964.

Kafkasya, "Haydar Bammat", Cilt:2, Sayı:7, Ankara 1965.

Kemal, Şeref, "Yeni Neşriyat", Dergi, Sayı:19, 1960, ss.97-98.

Kerenski, Aleksandır, Kerenski ve Rus İhtilali, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1967.

Kırımlı, Edige Mustafa, "Türkmenistan'da Milliyetçilik", Dergi, Sayı:42, 1965, ss.13-32.

Kırımlı, Mustafa Edige, "Sovyet Türkistan'ında Milliyetçilik", Dergi, Sayı:41, 1965, ss.3-21.

Kırımlı, Hakan, "Gapıralı İsmail Bey", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:13, 1996, ss.392-395.

Kovankovski, P., "Sovyetler Birliğinde 1957 Yılına Mahsus Devlet Bütçesi", Dergi, Sayı:10, 1957, ss.83-90.

Köseoğlu, Tülay, Sovyetlerin Türkistan'ı Dönüştürme Siyasetine Muhalefet: Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939), (Yayınlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

Kunta, Abdurrahman, "Sovyetler Birliğinde Müslümanlığın Gerçek Durumu", Dergi, Sayı:35/36, 1964, ss.26-38.

Kurat, Akdes Nimet, "19. Yüzyıl Rus Tarihinin Karakteri Ve 1917 Rus Şubat (Mart) İhtilali", Dergi, Sayı:18, 1959 ss.19-31.

Merzalow, V., "Sovyetler Birliğinde Köylü Sınıfının Durumu", Dergi, Sayı:15, 1959, ss.12-39.

Miroğlu, Y., "Sovyet Türkistan'ı Nüfusunun Dinamiği", Dergi, Sayı:18, 1959, ss.3-18.

Mironenko, Y., "İdil-Ural Topraklarında Nüfus Harekeri", Dergi, Sayı:50, 1967, ss.43-53.

Mironenko, Y., "Kafkasya Nüfusunun Dinamiği", Dergi, Sayı:34, 1963, ss.3-18.

Mironenko, Y., "Sovyet Türkistan'ının Demografisi", Dergi, Sayı:39/40, 1965, ss.8-25.

Mironenko, Y., "Sovyetler Birliği Köy Nüfusunun Dinamiği Ve Sovyet Tarım İşlerinin Yeniden Kuruluşu", Dergi, Sayı:29, 1962, ss.45-51.

Mironenko, Y., "Sovyetler Birliği Nüfusunun 1959 Nüfus Sayımından Sonraki Dinamiği", Dergi, Sayı:26/27, 1962, ss.48-60.

Mironenko, Y., "Sovyetler Birliğinin 15.1.1959 Nüfus Sayımı Rakamlarına Göre Kuzey Türkistan Nüfusunun Dinamiği", Dergi, Sayı:22, 1960, ss.38-46.

Musabay, B., "İdil-Ural'ın İktisadi Önemi", Dergi, Sayı:30, 1962, ss.46-53.

Musabay, B., "Kazan Türklerinin Bugünkü Musikisi", Dergi, Sayı:20, 1960, ss.77-85.

Musabay, B., "Tataristan Milli Yazarlarının Kaderi", Dergi, Sayı:22, 1960, ss.57-63.

Musabay, B., "İdil-Ural Türkleri ve Yazarlarının Sovyetleştirilmesi ve Ruslaştırılması", Dergi, Sayı:15, 1959, ss.55-61.

Musaoğlu, Mehman, "Ahmet Caferoğlu'nun Seçilmiş Eserleri Azerbaycan Türkçesinde", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.24, 2007, ss.83-91.

Otar, İbrahim, "Cafer Seydahmet Kırımer", Dergi, Sayı:20, 1960, ss.86-92.

Otar, İbrahim, "Hamit Zübeyr Koşay'ın Kazan Türkçesi Birkaç Şiiri", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.111-134.

Oktay, Adnan, "Türkistan'daki Maarif ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış" Dergi, Sayı:17, ss.84-92.

Ömerhan, A., "Özbekistan Tarih Ve Kültürünün Tahrifi", Dergi, Sayı:4, 1956, ss.44-52.

Özcan, Ömer, "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü Ve Yayın Organı", Türk Yurdu, Sayı:150, 2000, ss.17-21.

Özcan Ömer, "Müstecib Ülküsal, Dobruca ve Türkler", Türk Yurdu, S.294, 2012, ss.66-67.

Özcan, Ömer, "Cumhuriyet Dönemi Müzeciliğinin Büyük Önderi Hamit Zübeyr Koşay", S.270, 2010, ss.59-64.

Özcan, Ömer, "İsmail Otar", Türk Yurdu, S.289, 2011, ss.399-340.

Özcan, Ömer, Bir Medeniyet Ve Tarih Mütefekkeri Zeki Velidi Togan, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

Özdemir, Burcu, "Azerbaycan Pioner Teşkilatı Ve Sovyet Toplumunun İnşası Sürecinde Çocuklar", Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2018, ss.91-101.

Özer, Meryem, Kırım Tatarlarının Emel Dergisindeki Siyasi Ve Kültürel Faaliyetlerinin İncelenmesi (1930-1998), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2009.

Özsoy, İsmail, Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kaynak Yayınları, İzmir 1997.

Popljuiko, Anatol, "Sovyetler Birliğinde Sanayinin Sosyalistçesine Yerleştirilmesi Ve

- Milli Cumhuriyetlerin İktisadi Gelişmesi", Dergi, Sayı:5, 1956, ss.73-94.
- Rıza, Bayram, "Türkistan'da Müzik, Tiyatro ve Mimarlık", Dergi, Sayı:59, ss.32-46.
- Rıza, Bayram, "Kazakistan'da Milliyetçilik", Dergi, Sayı:41, 1965, ss.49-58.
- Rıza, Bayram, "Azerbaycan Müziğinin Gelişmesi", Dergi, Sayı:37, 1964, ss.53-59.
- Saray, Mehmet, "Başkırt", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, 1992, ss.130-131.
- Saydam, Abdullah, "Osetler", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:33, 2007, ss.437-438.
- Saydam, Abdullah, Kırım Ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK, Ankara 2010.
- Sertkaya, Osman Fikri, "Caferoğlu Ahmet", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:7, 1993, ss.10-11.
- Skorodumov, V., "Türkistan Sovyet Cumhuriyetinde Parti Temizlemeleri", Dergi, Sayı:12, 1958, ss.19-31.
- Stackelberg, Georg Von, "Sovyetlerin Komünist Emperyalizmi Tecrübesi Ve Sovyetler Birliğindeki Müslümanlar", Dergi, Sayı:23/24, 1961, ss.77-90.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Koşay Hamit Zübeyr", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:26, 2002, ss.225-226.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Kurat, Akdes Nimet", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:26, 2002, ss.430-431.
- Şeker, Hamza, "Azerbaycan" Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1957-1962 58-129. Sayılar), (Yayınlamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2007.
- Şenel, Süleyman, "Hacıbeyli, Üzeyir", TDV İslam Ansiklopedisi", Cilt:14, 1996, ss.500-502.
- Taymas, Abdullah Battal, Kazan Türkleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.
- Taçmurat, Murat, "Türkistan'da Hayvancılığın Vaziyeti", Dergi, Sayı:1, 1955, ss.116-123.

- Tavkul, Ufuk, Kafasya'nın Kalbine Yolculuk, Bengü Yayınları, Ankara 2012.
- Tekiner, Süleyman, "Azerbaycan Türkleri", Dergi, Sayı:60, 1970, ss.3-22.
- Tekiner, Süleyman, "Doğu Sovyet Cumhuriyetlerinde İdeolojik Çalışmalar", Dergi, Sayı:48, 1967, ss.38-47.
- Tekiner, Süleyman, "İdeoloji Çalışmaları Yönünden Azerbaycan'daki Son Durum", Dergi, Sayı:30, 1962, ss.73-85.
- Tekiner, Süleyman, "Özbekistan'da Milliyetçilik", Dergi, Sayı:41, 1965, ss.34-48.
- Tekiner, Süleyman, "Sovyet Türkistan'ı Ve Müslüman Doğu Memleketleri", Dergi, Sayı:56, 1969, ss.16-33.
- Tekiner, Süleyman, "Ünlü Bir Mücahid'in Aziz Bir Dostun Ardından", Azerbaycan, Sayı:231, 1979, ss.15-20.
- Tekiner, Süleyman, "Azerbaycan Sovyet Edebiyatında Mukavemet Hareketinin Milli Karakteri", Dergi, Sayı:33, 1963, ss.34-37.
- Temir, Ahmet, "Tataristan'ın Kuruluşu Meselesi Ve Bugünkü Durumu", Dergi, Sayı:16, 1959, ss.63-69.
- Temir, Ahmet, "Nicholas Poppe (1997): Altmışınca Doğum Yılı Dolayısıyla Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Deneme", DTCF Dergisi, Cilt:16, S.1/2, ss.41-52.
- Temizkan, Abdullah, Sovyetler Birliği Döneminde Karaçay-Balkarlar, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- Teodoroviç, N.A., "Dine Karşı Sovyet Propagandası Ve İslamiyet", Dergi, Sayı:44, 1966, ss.27-35.
- Teodoroviç, N.A., "Sovyet Gençliğinin Dine Karşı Münasebeti", Dergi, Sayı:31, 1963, ss.99-103.
- Teodoroviç, N.A., "Sovyetler Birliğinde İslam Dinine Karşı Yapılan Yeni Kovalamalar", Dergi, Sayı:26/27, 1962, ss.61-47.

- Togan, Zeki Velidi, "Sovyetlerin Türkistan'da Tatbik Ettikleri Siyasetin Son Safhaları", Dergi, Sayı:1, 1955, ss.5-21.
- Togan, Zeki Velidi, "Sovyetlerin Umumi Ve Asya Siyasetleri", Türk Yurdu, Sayı:277, 1959, ss.19-21.
- Turan, Menaf, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", Ankara Üniversitesi SBF, C.66, Sayı:3, 2011, ss.307-332.
- Traho, Ramazan, "Rusya Federasyonu İçinde Adige Muhtar Eyaleti Kuruluşunun 40. Yıldönümü", Dergi, Sayı:30, 1962, ss.86-91.
- Traho, Ramazan, "Kuzey Kafkasya'nın Bugünkü Edebiyatına Kısa Bir Bakış", Dergi, Sayı:32, 1963, ss.50-62.
- Treml, V., "Sovyet Ekonomisinde Reform Ve Sovyet İktisatçılarının Yeni Kuşağı", Dergi, Sayı:43, 1966, ss.23-34.
- Turan, Mustafa Aydın, "Bolşevik Devrimiyle Gelen Umut", Atlas Tarih, Sayı:24, 2013, ss.78-83.
- Turan, Mustafa Aydın, "Promethe Hareketinde Kuzek Kafkasya Mültecileri: Kafkasya Dağlıları Halk Partisi (1926-1940)", Tarih ve Toplum, Sayı:161, 1997, ss.45-57.
- Türkoğlu, İsmail, "Hayit Baymirza", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:1, 2016, ss.550-552.
- Türkoğlu, İsmail, "Karaçay-Balkarlar", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:24, 2001, ss.380-381.
- Türkoğlu, İsmail, "Mirza Bala Muhammedzade", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:2, 2016, ss.273-274.
- Ufalı, Arif Sultan, "Ayaz İshaki İdilli", Dergi, Sayı:3, 1955, ss.107-120.
- Uselis, A., "Güney Kafkasya'nın Demiryolu Nakliyatı", Dergi, Sayı:6, 1956, ss.87-102.

- Uselis, A., "Şimali-Kafkasya Demiryolları", Dergi, Sayı:8, 1957, ss.41-59.
- Uselis, A., "Türkistan'ın Aşkabad Demiryolu", Dergi, Sayı:11, 1957, ss.58-69.
- Vurgun, Ahmet ve Muhammet Avaroğulları, "Akdes Nimet Kurat, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi", Türk Tarih Eğitim Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2012, ss.116-130.
- Wedensky, Georg, "İdil-Ural, Azerbaycan Ve Türkistan'da Petrol İstihsali", Dergi, Sayı:39/40, 1965, ss.40-51.
- Wedensky, Georg, "Maveraya-i Kafkasya'da Sanayi", Dergi, Sayı:42, 1965, ss.65-73.
- Wedensky, Georg, "Sovyet Petrolü Ve İhracatı", Dergi, Sayı:34, 1963, ss.19-25.
- Wedensky, Georg, "Sovyet Türkistan'ı Sanayiinin Başta Gelen Şubeleri", Dergi, Sayı:57, 1969, ss.53-63.
- Wedensky, Georg, "Sovyetler Birliğinde Gaz Sanayii", Dergi, Sayı:30, 1962, ss.38-45.
- Wedensky, Georg, "Sovyetler Birliğinde Kimya Sanayii Ve Sentetik Maddeler İstihsali", Dergi, Sayı:17, 1959, ss.50-64.
- Wedensky, Georg, "Yeni Beş Yıllık Planda Sovyet Kimya Endüstrisi", Dergi, Sayı:51, 1968, ss.64-70.
- Yavuz, Cevit ve Yavuz Ercan Gül, "Rusya'da Ekim Devriminde Pravda Gazetesinin Oynadığı Rol Ve Devrim Sayısının İçerik Analizi", Avrasya Etüdüleri, Sayı:47, Ankara 2015, ss.129-154.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Bennıgsen Alexandre", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, 1992, ss.459-460.
- Yüce, Nuri, "Akçura, Yusuf", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:2, 1989, ss.228-229.
- Yüce, Nuri, "Çuvaşlar", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:8, 1993, ss.388-392.
- Yüce, Nuri, "Poppe Nicholas", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:34, 2007, ss.323-324.
- Zünnün, Veli, "Bugünkü Türkistan Edebiyatı", Dergi, Sayı:41, 1963, ss.21-33.

